

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

GÜMÜŞHANE İLİ KALE KÖYÜ VE CİVARI KÖYLERİNİN AĞIZ
İNCELEMESİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Çizel GÖK

BURSA - 2019

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

GÜMÜŞHANE İLİ KALE KÖYÜ VE CİVARI KÖYLERİNİN AĞIZ
İNCELEMESİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Çizel GÖK

Danışman:
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

BURSA – 2019

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı'nda 701541005 numaralı Çizel Gök'ün hazırladığı "Gümüşhane İli Kale Köyü ve Civarı Köylerinin Ağız İncelemesi " konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 02/08/ 2019 günü 13:30 - 15:00...saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasınınbaşarılı..... (başarılı / başarısız) olduğunaoybirliği..... (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu

Başkanı

Doç. Dr. Şükrü BAŞTÜRK
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ŞİMŞEK UMAÇ
(Balıkesir Üniversitesi)

Üye

02/08/ 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 24/07/2019

Tez Başlığı / Konusu: **GÜMÜŞHANE İLİ KALE KÖYÜ VE CİVARI KÖYLERİNİN AĞIZ İNCELEMESİ**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluştuğunu toplam 324 sayfalık kısmına ilişkin, 18/07/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programında (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulanma Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhan bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
24.07.2019 Çizel GÖK

Adı Soyadı: ÇİZEL GÖK
Öğrenci No: 701541005
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Yeni Türk Dili
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Gümüşhane İli Kale Köyü ve Civarı Köylerinin Ağız İncelemesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza
09.08.2019
Cizel G

Adı Soyadı: Cizel GÖK
Öğrenci No: 701541005
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Tezli Yüksek Lisans
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Çizel Gök
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı	: Türk Dili
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XX+ 307
Mezuniyet Tarihi	: / / 20.....
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

GÜMÜŞHANE İLİ KALE KÖYÜ VE CİVARI KÖYLERİNİN AĞIZ İNCELEMESİ

Bu çalışmada Gümüşhane ilinin Merkez'e bağlı Kale köyü ve civarı köylerinin ağız incelenmiştir. Kale köyü ve civarındaki köyler geçmişte Koğans Nâhiyesini oluşturduğu için çalışma bu bölgede gerçekleştirilmiştir. Çalışma “Giriş”, “İnceleme”, “Metinler”, “Sözlük” ve “Kaynakça” kısımlarından oluşmaktadır. Bu bölümlerde Gümüşhane ve Kale Nâhiyesinin tarihinden, coğrafi yapısından, ekonomisinden bahsedilmekle beraber bölgeden derlenen metinler ve bu metinlerin ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle bilgisi durumu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Son olarak da bölgeden derlenen metinlere dayanarak sözlük maddesi oluşturabilecek nitelikteki kelimeler açıklanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Gümüşhane, Kale, Ağız, Fonetik, Morfolojik, Sözlük

ABSTRACT

Name and Surname	: Çizel Gök
University	: Uludag University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Turkish Language and Literature Department
Branch	: Turkish Language
Degree Awarded	: Master
Page Number	: XX+ 307
Degree Date	: / / 20.....
Supervisor	: Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

EXAMİNİNG THE DİALECT OF KALE VİLLAGE AND SURROUNDİNG VİLLAGES OF GÜMÜŞHANE PROVINCE

In this study, the dialect of Kale village and neighbor villages of Gümüşhane province center were investigated. Since the village of Kale and the surrounding villagers have formed the Koğans Ordinance in the past, the study was carried out in this region. The study consists of "*Introduction*", "*Review*", "*Texts*", "*Dictionary*" and "*Bibliography*". In these sections, the history, geographical structure, economics of Gümüşhane and Kale township are mentioned, and the texts compiled from the region and the phonetic, morphological and sentence knowledge of these texts are tried to be revealed. Finally, the texts that are compiled from the region are tried to be explained with the words that can form dictionary material.

Keywords:

Gümüşhane, Kale, Dialect, Phonetic, Morphological, Dictionary

ÖN SÖZ

Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmaların Türk dilinin gelişimini, değişimini ve zenginliklerini ortaya koyduğu tartışılmaz bir gerçektir. Konuyla ilgili yapılan birçok çalışma vardır. Bu çalışmada Gümüşhane ilinin merkeze bağlı Kale köyü ve civarı köylerinin ağız ele alınmaktadır. Metot olarak ağız çalışmalarının “dar saha” adı verilen metodunun kullanıldığı söylenebilir.

Gümüşhane ilinin merkeze bağlı Kale köyü ve çevresindeki köylerin ele alınma sebebi, Kale köyünün daha önce bucak merkezi olması ve etrafındaki köylerle birlikte Koğans nahiyesini oluşturmasıdır. Gümüşhane tarihinde önemli bir yeri olan Koğans nahiyesi üzerinde yapılmış detaylı bir ağız çalışması olmaması bu çalışmanın temel nedenidir.

Çalışma *Giriş*, *İnceleme*, *Metinler* ve *Sözlük* olmak üzere dört ana bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümünde Gümüşhane ve çalışma yapılan bölgenin tarihi, kültürü, etnik yapısı, sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgi verilmiştir. Bunun sebebi tüm bu faktörlerin dilin şekillenmesinde etkili olmasıdır.

İnceleme bölümünde Gümüşhane ilinin merkeze bağlı Kale köyü ve civarındaki 39 köyden yapılan derleme çalışmasından elde edilen metinlerin ses ve şekil bilgisi araştırmaları yer almaktadır. Bu bölümde ünlüler, ünsüzler, ses olayları ve sözcük türleri üzerinde durulmuştur.

Metinler bölümünde üç ay yoğun bir şekilde sürdürülerek derleme bölgesinden elde edilen ses kayıtlarının yazıya aktarılmış hali görülmektedir. Bu bölümde yeterli olduğu düşünülen 40 ses kaydı yazıya aktarılmıştır.

Sözlük bölümü ise metinlerde geçen standart Türkçede bulunmayan veya küçük ses hadiseleri sonucunda standart Türkçeden farklılaşmış kelimelerden ve açıklamalarından oluşmaktadır.

Tez konumun belirlenmesinde ve çalışmamın yönlendirilmesinde benden yardımlarını esirgemeyen, sabırla yol gösteren, bilgisini, çalışmalarını ve kişiliğini örnek aldığım kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Hatice ŞAHİN'e teşekkür ederim.

Çalışmalarıyla yol göstericiliğinden her zaman faydalandığım değerli hocam Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA'ya, çalışma sürecim boyunca destek, öneri ve bilgilerinden yararlandığım Doç. Dr. Şükrü BAŞTÜRK'e, çalışmaya başladığım andan itibaren tüm yardımlarını, desteğini, bilgisini, hoşgörüsünü esirgemeyen sevgili hocam Arş. Gör. Ebru KUYBU'ya, derleme sürecinde bütün köyleri benimle dolaşan, asla yalnız bırakmayan, kaynak kişileri bulmamı kolaylaştıran, konuşmalarını sağlayan değerli teyzem Yeter ERTÜRK'e ve her zaman yanımda olan, maddi ve manevi açıdan beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan aileme en derin ve sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çizel Gök

AĞUSTOS 2019/BURSA

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖN SÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
<i>KISALTMALAR</i>	<i>xviii</i>
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	xix
1. BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1. GÜMÜŞHANE.....	2
1.1.1. <i>İsminin Kaynağı</i>	2
1.1.2. <i>Tarihi</i>	2
1.1.3. <i>Fiziki Yapısı</i>	4
1.1.4. <i>İklim ve Bitki Örtüsü</i>	4
1.1.5. <i>Ekonomisi</i>	5
1.1.6. <i>Nüfus ve Sosyal Hayatı</i>	7
1.2. KOĞANS NÂHİYESİ.....	8
1.2.1. <i>Değişik Dönemlerde Koğans Nahiyelerini Oluşturan Köyler</i>	8
1.2.2. <i>Tarihi ve Nüfusu</i>	9
1.2.3. <i>Coğrafi Yapısı</i>	12
1.2.4. <i>İklimi</i>	14
1.2.5. <i>Ekonomisi</i>	14
1.3. ARAŞTIRMA.....	15
1.3.1. <i>Araştırmanın Amacı ve Önemi</i>	15
1.3.2. <i>Kapsamı</i>	15
1.3.3. <i>Yöntem</i>	16
1.3.3.1. <i>Araştırma Alanının Belirlenmesi</i>	16
1.3.3.2. <i>Kaynak Kişilerin Belirlenmesi</i>	16
1.3.3.3. <i>Derleme</i>	16
1.3.3.4. <i>Derlenen Ses Kayıtlarının Yazıya Aktarılması</i>	17

2. BÖLÜM.....	18
İNCELEME	18
2.1. SES BİLGİSİ	19
2.1.1. ÜNLÜLER.....	19
2.1.1.1 YAZI DİLİNDE BULUNMAYAN ÜNLÜLER.....	19
2.1.1.1.1. á, ünlüsü.....	19
2.1.1.1.2. ā, ünlüsü.....	19
2.1.1.1.3. ǎ, ünlüsü.....	19
2.1.1.1.4. ǎ, ünlüsü.....	19
2.1.1.1.5. ě, kapalı ünlüsü.....	20
2.1.1.1.6. ē, ünlüsü.....	20
2.1.1.1.7. ī, ünlüsü.....	20
2.1.1.1.8. ĩ, ünlüsü.....	20
2.1.1.1.9. ĭ, ünlüsü.....	21
2.1.1.1.10. ĭ, ünlüsü.....	21
2.1.1.1.11. ĭ, ünlüsü.....	21
2.1.1.1.12. ȳ, ünlüsü.....	21
2.1.1.1.13. ō, ünlüsü.....	21
2.1.1.1.14. ò, ünlüsü.....	21
2.1.1.1.15. õ, ünlüsü.....	21
2.1.1.1.16. ú, ünlüsü.....	22
2.1.1.1.17. ū, ünlüsü.....	22
2.1.1.1.18. ũ, ünlüsü.....	22
2.1.1.1.19. ū, ünlüsü.....	22
2.1.1.2. UZUN ÜNLÜLER.....	22
2.1.1.2.1. Ünsüz düşmesi sonucu oluşan uzun ünlüler:.....	22
2.1.1.2.1.1. -k-, -ğ- ünsüzlerinin düşmesiyle:.....	23
2.1.1.2.1.2. -h-, -ğ- ünsüzlerinin düşmesiyle:.....	23
2.1.1.2.1.3. -l- ünsüzünün düşmesiyle:.....	23
2.1.1.2.1.4. -n- (< ñ) ünsüzünün düşmesiyle:.....	23
2.1.1.2.1.5. -r- ünsüzünün düşmesiyle:.....	24
2.1.1.2.1.6. -v- ünsüzünün düşmesiyle:.....	24
2.1.1.2.1.7. -y- düşmesiyle:.....	24
2.1.1.2.2. Hece kaynaşması sonucu oluşan uzun ünlüler:.....	24
2.1.1.2.2.1 -h- ünsüzünün düşmesiyle:.....	24
2.1.1.2.2.2. -k- (-g-), -k- (-ğ-), -g-, -ğ- ünsüzlerinin düşmesiyle:.....	25
2.1.1.2.2.3. -n- (: -ñ-) ünsüzünün kaybolmasıyla:.....	25
2.1.1.2.2.4. -r- ünsüzünün düşmesiyle:.....	25
2.1.1.2.2.5. -y- ünsüzünün düşmesiyle:.....	25

2.1.1.2.2.6. İki ve daha çok hecenin düşmesiyle:	25
2.1.1.2.3. Ünlü karşılaşmasıyla oluşan uzun ünlüler:	25
2.1.1.2.4. Tonlama ve vurgu ile ilgili uzunluklar:	26
2.1.1.2.5. Yabancı kelimelerdeki uzunluklar:	26
2.1.1.3. KISA ÜNLÜLER	26
2.1.1.4. İKİZ ÜNLÜLER	27
2.1.1.4.1. Yükselen İkiz Ünlüler: ie, ua	28
2.1.1.4.2. Eşit İkiz Ünlüler: aa, ee, ii, üü	28
2.1.1.4.3. Alçalan İkiz Ünlüler: aı, ei, ou, öü	28
2.1.1.5. ÜNLÜ UYUMU	29
2.1.1.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu	30
2.1.1.5.1.1. Yabancı Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu	31
2.1.1.5.1.2. Kalınlık-İncelik Uyumunun Bozulması	32
2.1.1.5.2. Uyum Değişmesi	35
2.1.1.5.3. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	36
2.1.1.6. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ	37
2.1.1.6.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi:	37
2.1.1.6.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması:	38
2.1.1.6.3. Geniş Ünlülerin Daralması:	39
2.1.1.6.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi:	39
2.1.1.6.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması:	40
2.1.1.6.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi:	41
2.1.1.7. ÜNLÜ DÜŞMESİ	41
2.1.1.8. ÜNLÜ TÜREMESİ	42
2.1.1.8.1. Başta Ünlü Türemesi:	42
2.1.1.8.2. İçte Ünlü Türemesi:	43
2.1.1.8.3. Sonda Ünlü Türemesi:	43
2.1.2. ÜNSÜZLER	44
2.1.2.1. YAZI DİLİNDE BULUNMAYAN ÜNSÜZLER	44
2.1.2.1.1. ‘g ünsüzü:	44
2.1.2.1.2. ‘ğ ünsüzü:	44
2.1.2.1.3. ‘t ünsüzü:	45
2.1.2.1.4. ‘ğ ünsüzü:	45
2.1.2.1.5. ‘h ünsüzü:	45
2.1.2.1.6. ‘k ünsüzü:	46
2.1.2.1.7. ‘w ünsüzü:	46
2.1.2.2. ÜNLÜ-ÜNSÜZ UYUMU	46
2.1.2.2.1. Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması:	47
2.1.2.3. ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ	47

2.1.2.3.1. Ötümlüleşme:.....	47
2.1.2.3.1.1. Ön Seste Ötümlüleşme:	47
2.1.2.3.1.2. İç Seste Ötümlüleşme:	49
2.1.2.3.1.3. Son Seste Ötümlüleşme:	50
2.1.2.3.2. Ötümsüzleşme:.....	52
2.1.2.3.2.1. Ön Seste Ötümsüzleşme:	52
2.1.2.3.2.2. İç Seste Ötümsüzleşme:	52
2.1.2.3.3. Süreklileşme.....	53
2.1.2.3.3.1. Sızıcılaşma:.....	53
2.1.2.3.3.2. Akıcılaşma:	54
2.1.2.3.4. Akıcı Ünsüzler Arasındaki Değişmeler:.....	55
2.1.2.4. ÜNSÜZ BENZEŞMESİ	55
2.1.2.4.1. İlerleyici Benzeşme:	56
2.1.2.4.1.1. Yarım Benzeşme:.....	56
2.1.2.4.1.2. Tam Benzeşme:.....	56
2.1.2.4.2. Gerileyici Benzeşme:.....	57
2.1.2.5. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ	57
2.1.2.6. İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ.....	58
2.1.2.7. ÜNSÜZ DÜŞMESİ.....	58
2.1.2.8. ÜNSÜZ TÜREMESİ.....	60
2.1.2.9. HECE KAYNAŞMASI.....	61
2.1.2.10. HECE YUTUMU	61
2.1.2.11. YER DEĞİŞTİRME (GÖÇÜŞME).....	62
2.1.2.11.1. Yakın Yer Değiştirme:.....	62
2.1.2.11.2. Uzak Yer Değiştirme:	62
2.2. ŞEKİL BİLGİSİ	63
2.2.1. YAPIM EKLERİ	63
2.2.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri:.....	63
2.2.1.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri:.....	64
2.2.1.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri:.....	65
2.2.1.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri:.....	65
2.2.2. İSİMLER	66
2.2.2.1. İSİM ÇEKİMİ.....	66
2.2.2.1.1. ÇOKLUK EKİ	66
2.2.2.1.2. İYELİK EKLERİ	66
2.2.2.1.3. AİTLİK EKİ	68
2.2.2.1.4. DURUM EKLERİ	69
a) İlgi Durumu Eki:.....	69
b) Yalın Durum.....	70
c) Belirtme Durumu Eki:	70

<i>d) Yönelme Durumu Eki:</i>	71
<i>e) Bulunma Durumu Eki:</i>	71
<i>f) Ayrılma Durumu Eki:</i>	72
<i>g) Eşitlik Durumu Eki:</i>	72
<i>h) Vasıta Durumu Eki:</i>	72
<i>j) Yön Gösterme Durumu Eki:</i>	73
2.2.2.1.5. SORU EKİ	73
2.2.3. ZAMİRLER.....	74
2.2.3.1. Kişi Zamirleri.....	74
2.2.3.2. Dönüşlülük Zamiri.....	74
2.2.3.3. İşaret Zamirleri	75
2.2.3.4. Soru Zamirleri.....	77
2.2.3.5. Belirsizlik Zamirleri.....	77
2.2.4. SIFATLAR	78
2.2.4.1. NİTELEME SIFATLARI	78
2.2.4.2. BELİRTME SIFATLARI	79
2.2.4.2.1. İşaret Sıfatları.....	79
2.2.4.2.2. Sayı Sıfatları	80
2.2.4.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları:.....	80
2.2.4.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları:.....	80
2.2.4.2.2.3. Paylaştırma/Üleştirme Sayı Sıfatları:.....	80
2.2.4.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları:.....	80
2.2.4.2.3. Soru Sıfatları	80
2.2.4.2.4. Belirsizlik Sıfatları.....	81
2.2.5. ZARFLAR	83
2.2.5.1. Yer ve Yön Zarfları.....	83
2.2.5.2. Zaman Zarfları	83
2.2.5.3. Niteleme ve Durum (Hâl) Zarfları	84
2.2.5.4. Azlık-Çokluk Zarfları	85
2.2.5.5. Soru Zarfları.....	85
2.2.6. EDATLAR.....	86
2.2.6.1. ÜNLEM EDATLARI	86
2.2.6.1.1. Ünlemler:	86
2.2.6.1.2. Seslenme Edatları:	86
2.2.6.1.3. Sorma Edatları:	87
2.2.6.1.4. Cevap Edatları:	87
2.2.6.1.5. Gösterme Edatları:	87
2.2.6.2. BAĞLAMA EDATLARI	87
2.2.6.2.1. Sıralama Edatları:	88

2.2.6.2.2. <i>Denkleştirme Edatları:</i>	88
2.2.6.2.3. <i>Karşılaştırma Edatları:</i>	88
2.2.6.2.4. <i>Cümle Başı Edatları:</i>	88
2.2.6.3. SON ÇEKİM EDATLARI	89
2.2.7. FİİLLER	89
2.2.7.1. FİİL ÇEKİMİ	89
2.2.7.1.1. KİŞİ EKLERİ	89
a) <i>Birinci Tıp Kişi Ekleri:</i>	89
b) <i>İkinci Tıp Kişi Ekleri:</i>	90
2.2.7.1.2. FİİLLERİN BASİT ÇEKİMLERİ	90
2.2.7.1.2.1. ZAMAN EKLERİ	90
2.2.7.1.2.1.1. <i>Şimdiki Zaman:</i>	90
2.2.7.1.2.1.2. <i>Geniş Zaman</i>	92
2.2.7.1.2.1.3. <i>Görülen Geçmiş Zaman</i>	95
2.2.7.1.2.1.4. <i>Duyulan Geçmiş Zaman</i>	97
2.2.7.1.2.1.5. <i>Gelecek Zaman</i>	98
2.2.7.1.2.2. TASARLAMA KİPLERİ	99
2.2.7.1.2.2.1. <i>Şart</i>	100
2.2.7.1.2.2.2. <i>İstek</i>	100
2.2.7.1.2.2.3. <i>Gereklilik</i>	101
2.2.7.1.2.2.4. <i>Emir</i>	102
2.2.7.1.3. FİİLLERİN BİRLEŞİK ÇEKİMLERİ	103
2.2.7.1.3.1. HİKÂYE	103
2.2.7.1.3.1.1. <i>Şimdiki Zamanın Hikâyesi</i>	103
2.2.7.1.3.1.2. <i>Geniş Zamanın Hikâyesi</i>	104
2.2.7.1.3.1.3. <i>Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi</i>	105
2.2.7.1.3.1.4. <i>Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi</i>	105
2.2.7.1.3.1.5. <i>Gelecek Zamanın Hikâyesi</i>	105
2.2.7.1.3.1.6. <i>Şartın Hikâyesi</i>	105
2.2.7.1.3.1.7. <i>İsteğin Hikâyesi</i>	105
2.2.7.1.3.1.8. <i>Gerekliliğin Hikâyesi</i>	105
2.2.7.1.3.2. RİVAYET	105
2.2.7.1.3.2.1. <i>Şimdiki Zamanın Rivayeti</i>	106
2.2.7.1.3.2.2. <i>Geniş Zamanın Rivayeti</i>	106
2.2.7.1.3.3. ŞART	106
2.2.7.1.3.3.1. <i>Şimdiki Zamanın Şartı</i>	106
2.2.7.1.3.3.2. <i>Geniş Zamanın Şartı</i>	107
2.2.7.1.3.3.3. <i>Görülen Geçmiş Zamanın Şartı</i>	107
2.2.7.1.3.3.4. <i>Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı</i>	108

2.2.7.1.3.3.5. <i>Gelecek Zamanın Şartı</i>	108
2.2.8. YARDIMCI FİİLLER	108
2.2.8.1. <i>İsmlere Gelen Yardımcı Fiiller</i>	108
2.2.8.2. <i>Fiillere Gelen Yardımcı Fiiller</i>	108
2.2.9. EK-FİİLİN ÇEKİMİ	109
2.2.9.1. <i>Şimdiki Zaman ve Geniş Zaman</i>	109
2.2.9.2. <i>Hikaye</i>	110
2.2.9.3. <i>Rivayet</i>	110
2.2.9.4. <i>Şart</i>	110
2.2.10. FİİLİMSİLER.....	111
2.2.10.1. MASTAR EKLERİ.....	111
2.2.10.2. SIFAT-FİİL EKLERİ	112
2.2.10.3. ZARF-FİİL EKLERİ	113
2.3. CÜMLE BİLGİSİ.....	115
2.3.1. YÜKLEMİN TÜRÜNE VE ANLAMINA GÖRE CÜMLELER.....	115
2.3.1.1. FİİL CÜMLESİ.....	115
2.3.1.1.1. <i>Olumlu Fiil Cümlesi</i>	115
2.3.1.1.2. <i>Olumsuz Fiil Cümlesi</i>	116
2.3.1.2. İSİM CÜMLESİ	117
2.3.1.2.1. <i>Olumlu İsim Cümlesi</i>	117
2.3.1.2.2. <i>Olumsuz İsim Cümlesi</i>	118
2.3.2. SORU CÜMLESİ	118
2.3.2.1. <i>F-zaman-/kip+kişi ml</i>	119
2.3.2.2. <i>F-zaman-/kip ml+kişi</i>	119
2.3.3. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER	119
2.3.3.1. KURALLI CÜMLE	120
2.3.3.1.1. <i>Kurallı Fiil Cümlesi</i>	120
2.3.3.1.2. <i>Kurallı İsim Cümlesi</i>	120
2.3.3.2. DEVRİK CÜMLE	120
2.3.3.2.1. <i>Devrik Fiil Cümlesi</i>	120
2.3.3.2.2. <i>Devrik İsim Cümlesi</i>	120
SES BİLGİSİ SONUÇ	122
ŞEKİL BİLGİSİ SONUÇ	125
CÜMLE BİLGİSİ SONUÇ.....	126
GENEL SONUÇ.....	127

3. BÖLÜM.....	128
METİNLER.....	128
SÖZLÜK.....	251
KAYNAKÇA	303

KISALTMALAR

age : adı geçen eser

Ar. : Arapça

bkz. : Bakınız

EİA : Erzurum İli Ağızları

Far. : Farsça

GTS : Gramer Terimleri Sözlüğü

KYA : Kütahya ve Yöresi Ağızları

MDD : Metin Dışı Derleme

NYA : Nevşehir ve Yöresi Ağızları

s. : sayı

TTGŞB : Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi

UİA : Uşak İli Ağızları

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

ÜNLÜLER

á: Düz, yarı geniş, a-e arası ünlü

ā: Düz, geniş, kalın uzun a

ǎ: a-ı arası ünlü ǎ

â: a-o arası ünlü

è: Düz, yarı geniş, ince, kapalı e

ē: Düz, geniş, ince, uzun e

î: Düz, dar, ince, uzun i

ĩ: Düz, dar, yarı kalın, i-ü arası ünlü ĩ

ĩ: Düz, dar, ince, kısa i

î: Düz, dar, yarı yuvarlak, ı-u arası ünlü

ī: Uzun ı

ĩ: Düz, dar, kalın, kısa ı

ò: Yuvarlak, yarı geniş, kalın, o-u arası ünlü

ō: Yuvarlak, geniş, kalın, uzun o

ö: Yuvarlak , geniş, ince, uzun ö

ú: Yuvarlak, dar, yarı kalın, u-ü arası ünlü

ū: Yuvarlak, dar, kalın, uzun u

ũ: Yuvarlak, dar, kalın kısa u

û: Uzun ü

ÜNSÜZLER

˘g: g-c arası ünsüz

ğ: Arka damak g ünsüzü

h: Sızıcı, tonlu, art ve orta damak ünsüzü

ķ: Arka damak k ünsüzü

Œ: k-ç arası ünsüz

T: t-d arası ünsüz

w: Çift dudak w'si

˘: Ulama

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. GÜMÜŞHANE

Doğu Karadeniz bölgesinde bir ildir. Bir bölümü Doğu Anadolu'da yer almaktadır. 38°49' ve 40°45' doğu boylamları ile 39°50' ve 40°51' kuzey enlemleri arasında yer alan Gümüşhane, doğuda Bayburt, kuzeyde Trabzon, kuzeybatı ve batıda Giresun, güneyde ise Erzincan illeri ile çevrilidir.

1.1.1. İsmnin Kaynağı

Gümüşhane ilinin isminin kaynağıyla ilgili bazı rivayetler vardır. Bunlardan en kabul edilenine göre;

“...bir zamanlar bu bölgede yaşayan bir beyin dünyalar güzeli "Gümüşkız" adında bir kızı varmış. Bu kız yörede bulunan fakir bir çobana gönlünü kaptırmış. Ancak babası kızını yörenin önde gelenlerinden birine vermek istiyormuş. Babası, isteğini kabul etmeyen kızını ikna edebilmek için kendisine gümüşten bir köşk yaptırmış ve kızını buraya hapsedmiş. Bu güzeller güzeli, altın sarısı saçlı kız saçları gümüş gümüş tel oluncaya kadar ömrünün geri kalan bölümünü burada geçirmek zorunda kalmış. Sonra köşkün bulunduğu yerde bir şehir kurulmuş ve kurulan bu şehre de "Gümüşhane" adı verilmiş.”¹

1.1.2. Tarihi²

Gümüşhane ili ve yöresinin tarih öncesi çağları hakkında bilgilerin kısıtlı olduğu görülmektedir. Yörede yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bulgulara göre “... Kelkit'teki Han Deresi Mevkii'nde, Köse'nin Altıntaş Köyü Kilise Tepe ve İvcikler Tepesi yerleşmelerinde Geç Kalkolitik Çağ keramikleri tanımlanmıştır.” Gümüşhane'nin güneyindeki Han Deresi, Örenşar, Hamza Tepe Höyük, Çengiler Tepe, Taşlık, Karahöyük yerleşmelerinde yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları yörede yoğun

¹Sabri Özcan San, "Gümüşhane Müstakil Sancağı'ndaki Mahalleler, Aileler ve Efsaneler, Hikâyeler", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990)*, Ankara 1991, s. 120-121; Mehmet Önder, *Şehirden Şehire Anadolu*, İstanbul 1995, s. 171-172.

² Kemal Saylan, GÜMÜŞHANE (İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarih) (1850 - 1918), Gümüşhane Üniversitesi Yay., İstanbul 2014, s.18

bir Erken Tunç Çağı kültürünün yaşandığını ortaya koymaktadır. Könger Höyük, Telme, Kaletepe Höyük'de yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları da buraların Eski Tunç Çağına ait diğer yerleşmeler olduğunu göstermektedir.

Bu bölgede MÖ 550 yılında Pers Krallığı kurulmuştur. Büyük İskender'in Pers Krallığı'na son vermesi üzerine bu kez Gümüşhane Makedonyalıların idaresine geçmiştir. “Roma, Makedonya, Pers mücadelesine sahne olan bölgenin bu karışık durumunu gören Hazar hanları bölgeyi zapt ederek, Peçenek oymaklarını yerleştirmeye başlamıştır. Fakat Türk hâkimiyeti kısa sürmüş, bölge tekrar Pers-Bizans mücadelesine sahne olmuştur.”³

MÖ 129 yılında Roma Anadolu'da hakimiyet kurunca Gümüşhane ili uzun yıllar Pontus-Roma mücadelelerine şahit olmuştur. Kazanan Roma olunca Gümüşhane Roma'ya bağlanmıştır. Daha sonra Roma'nın ikiye bölünmesiyle Doğu Roma'da (Bizans) kalmıştır.

1055 yılında Türk Hakanı Ertuğrul Bey ve komutanlarından İbrahim Bey bu bölgeyi fethetmiştir ve Türk oymakları bu bölgeye yerleştirilmiştir. Daha sonra Haçlılarla yapılan mücadeleler sonucunda Gümüşhane'nin bir kısmı tekrar Doğu Roma'ya katılmıştır.

Uzun yıllar savaşlar yaşanan bölgede nihayetinde Türkler hakimiyet kurmuş ve 1473-1828 yılları arasında çok sakin bir dönem yaşanmıştır. 1828 Türk-Rus mücadelesinde Ruslar bu bölgeye kadar gelmiş ancak Osmanlı ordusuna yenik düşünce geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nda tekrar Gümüşhane'yi işgal eden Ruslar çekilirken yerlerini Ermenilere bırakmışlardır. Ermeniler de pek çok katliama neden olmuş birçok bina ve tarihi eseri yok etmişlerdir.

Bundan önce Trabzon'a bağlı bir sancak olan Gümüşhane, Cumhuriyetle beraber 1925 yılında il olmuştur. Gümüşhane'nin eski tarihini aydınlatacak hiyeroglif yazılar bulunmuşsa da henüz okunamamıştır.

³ 50. Yılında Gümüşhane, Gümüşhane Valiliği Yayınları, Gümüşhane 1973, s. 1.

1.1.3. Fiziki Yapısı⁴

Gümüşhane arazisi çok engebelidir. Akarsuları bol, dağlık bir bölgedir. Yüzölçümünün % 71'i dağlık, %29'u yayladır.

Dağları: Gümüşhane ilinde, Kalkanlı (Zigana), Gümüşhane, Otlukbeli Dağları yer alır. Başlıca yüksek dağları; Kalkanlı Dağları (Yayla Tepe 2652 m), Gümüşhane Dağları (Alitaşı Tepe 2572 m, Elmalı Tepe 2507 m), Otlukbeli Dağları (Hatabi Tepe 2758 m)dir. Ayrıca, Erzincan ile Gümüşhane arasında sınır teşkil eden Pöske Dağı, Bayburt ile Gümüşhane arasında sınır teşkil eden Vauk Dağı ve Köse Dağıdır. Ziganaların Çakırgöl bölgesindeki geniş düzlükleri yayla görünümündedir. Çimendağ üzerindeki yaylalar, en önemlilerindedir. Nehirlerin meydana getirdiği vadiler, Gümüşhane'nin en bereketli topraklarıdır.

Kelkit Vadisi: Kelkit Çayını besleyen derelerin meydana getirdiği bu vadi kuru tarım yapılıdır. Vadi dar ve iki yanı basamak basamak yükselen ekilebilir araziye su getirmek zordur. Bu vadi sulanan arazi çok azdır.

Akarsuları: Kelkit Çayı: Çimen Dağlarından çıkar. Kelkit ilçesini geçip, Yeşilirmak'ın ana kolu ile birleşir. Az da olsa tarım alanlarının sulanmasında kullanılır. Harşit Suyu: Gümüşhane Dağlarından çıkar. Kale-Gümüşhane-Torul-Kürtün vadilerini geçip Trabzon'a girer. Harşit Suyu derin vadilerde aktığından ve su rejimleri düzgün olmadığından sulamada pek kullanılmaz.

Gölleri: Gümüşhane'de büyük göller yoktur. Yalnız bazı yüksek dağların üzerinde buzul göller vardır. Bunlar Balaban Dağları üzerinde Balıklı Göl, Aygır ve Yıldız Gölleri ile Soğanlı Dağları üzerinde Şarak Gölü ve Zigana Dağlarında Çakır Göldür.

1.1.4. İklim ve Bitki Örtüsü⁵

Gümüşhane'nin iklimi, kara iklimi ile Doğu Karadeniz iklimi arasında bir geçiş hususiyeti gösterir. Kuzeydeki dağlar soğuk ve nemli kuzey rüzgarlarını engeller. Doğu Karadeniz havzasında kalan bölgelerde iklim nemli ve ılıktır. Kelkit bölgesinde kışlar

⁴ <https://gumushane.csb.gov.tr/cografi-konum-i-2914>

⁵ <http://www.cografya.gen.tr/tr/gumushane/iklim.html>

soğuk, yazlar kurak ve Harşit Vadisine göre daha sıcak geçer. Yağışlar kışın ve ilkbaharda daha çoktur. Senelik yağış miktarı 435 milimetredir.

Gümüşhane topraklarının %40'ı çayır ve mer'alarla, %26'sı ekili dikili yerler ve %22'si orman ve fundalıklarla kaplıdır. İlin kuzey kesimi bitki örtüsü yönünden oldukça zengindir. Harşit Vadisinde 1500 m yüksekliklere kadar yapraklı ağaçlardan meydana gelen ormanlarla kaplıdır. 1500 ile 2300 m arasında ise, genellikle ladin, sarıçam gibi iğne yapraklı ağaçlardan meydana gelen ormanlar yer alır.

1.1.5. Ekonomisi⁶

İlin ancak dörtte biri ekilebilir arazi olmasına rağmen, Gümüşhane'nin ekonomisi tarıma dayanır. Gelişmişlik bakımından 76 il içinde 66. sırada yer alır.

Tarım: Tarıma müsait ova ve vadileri azdır. Tarım daha çok Kelkit ve Şiran ilçelerinin geniş olmayan ovalarında en çok tahıl ekimi şeklinde yapılır. Ayrıca mercimek, fiğ, patates ve şekerpancarı ekilir. Meyvecilik gelişmektedir. İldeki meyve ağacının yarısı elmadır. Ayrıca armut, erik, dut, vişne ve kiraz ağaçları vardır. Sulanan arazi azdır. Gümüşhane'nin göbek, gelin kırmızı ve sandık cinsi elması ile hacıhamza, kabak, mahrani ve abbasi cins armutları meşhurdur.

Hayvancılık: Çayır ve meralar geniş bir yer kapladığından hayvancılık gelişmektedir. Koyun, kıl keçisi, sığır ve at beslenir.

Ormanlık: Yüzölçümünün %22'si orman ve fundalıktır. Ormanların 185 bin hektarı fundalık, 43 bin hektarı normal ormanlıktır. Ormanların %30'u normal koru, %40'ı bozuk koru ve %30'u bozuk baltalıktır. Orman içinde 81 ve kenarında 87 köyü vardır. Ormanlardan senede 25.000 m³ sanayi odunu, 1000 m³ tomruk ve 80.000 ster yakacak odun elde edilir. Ormanlar daha çok merkez ilçe ve Torul ilçesinde Köse, Zigana ve Gümüşhane Dağları üzerindedir.

Madenler: İsmi "gümüş" madeninden alan Gümüşhane maden bakımından çok zengindir. Fakat bu zenginlik toprağın altında yatmaktadır. Gümüş, demir, bakır,

⁶ <http://www.cografya.gen.tr/tr/gumushane/ekonomi.html>

manganez, kurşun, pirit, maden kömürü, linyit, çinko ve uranyum (Kelkit ilçesinde) yataklarından sadece çok az olarak maden kömürü ile linyit çıkarılmaktadır. Gümüşhane'de M.Ö. 4. asırdan beri bilhassa Osmanlı Devrinde Kanuni Sultan Süleyman Han ile Dördüncü Murad Han zamanında çok miktarda çıkarılan gümüş yatakları, 1914'ten sonra tamamen terk edilerek maden ocakları su ile dolmuştur. Osmanlı Devrinde Gümüşhane'nin Canca Mahallesiindeki darphanede 12 çeşit gümüş ve altın para basılıyordu.

Gümüşhane'de gümüş madeni dışında krom, bakır ve linyit, Kelkit'te krom, bakır ve linyit, bakır, linyit, Torul'da demir, bakır, mermer ve Şiran'da linyit kömürü bulunmaktadır. Gümüş madenlerin işletildiği 1750 senesinde Gümüşhane şehir nüfusu 60 bini bulmuştu. Gümüş çıkarılması Sultan Dördüncü Murad Han zamanında zirveye ulaştı. Evliya Çelebi, 1647 senesinde Gümüşhane'yi gezdiğinde; "Burada olan gümüş madeni hiçbir diyarda yoktur. Halkı yalnız gümüş işler. 70 kadar ocak olup, fakirliğin bilinmediği bu yerde doğan her çocuğun gümüşten mama tabağı vardır..." demiştir. 1829 Türk-Rus savaşından sonra bu ocaklar kapanmaya başlamıştır.

Sanayi: Gümüşhane ili sanayi bakımından en az gelişen bir ildir. Sanayi iş yerlerinin sayısı 300'den azdır. Bunlar az işçi çalıştıran küçük iş yerleridir. Başlıca sanayi kuruluşları: Kibrit Fabrikası, Çimento Fabrikası, Gümüşkale Kireç Sanayii, Gümüşsu Konsantre Meyve Suyu, Kuşburnu Çayı Tesisleri; ayrıca un fabrikaları, mobilya atölyeleri ile bıçkı-hızır atölyeleridir.

Ulaşım: Hava ve demiryolu ulaşımı yoktur. Gümüşhane ve Torul (Andasa) E-390 karayolu (Trabzon-Erzurum-İran) güzergahı üzerindedir. Bu yoldan ayrılan tali yollarla merkez ilçe, Kelkit ve Şiran ilçelerine bağlıdır. Bayburt, Çaykara üzerinden Karadeniz kıyısına, Torul, Kürtün üzerinden Tirebolu ve Gürele'de Karadeniz kıyısına bağlayan yollar vardır. Zigana ve Kop geçitleri arasındaki yol Gümüşhane'den geçer. Gümüşhane ve çevresi ilk çağlardan beri İran üzerinden geçerek Asya'nın ticari mallarını Karadeniz'e ve dolayısıyla Avrupa ülkelerine deniz yoluyla bağlanan "ipek yolu"nun üzerinde bulunuyordu.

1.1.6. Nüfus ve Sosyal Hayatı⁷

Nüfusu: 1990 sayımına göre toplam nüfusu 169.375 olup, 58.996'sı şehirlerde, 110.379'u köylerde yaşamaktadır. Gümüşhane'nin nüfusu seneden seneye azalmaktadır.

Kıyafetleri: Kırsal ve dağlık bölgelerde mahalli geleneksel kıyafete hala rastlanır. Patiskadan geniş yakalı gömlek ile bunun üzerine kenarları oyali kolsuz önlük giyilir. Pazenden yapılan önlüğe "iman tahtası" denir. Bele, boncuklarla süslenmiş dövme gümüş veya dokuma kemer takılır. Dokunan desenli ihramlar giyilir. Erkeklerin giyimi ise, yelek, dar paçalı pantolon ve çarıktan ibarettir. Bele kayış yerine kaytan denilen uçları püsküllü kuşak sarılır. Yeleğin boğazı açık ve dardır. Omuzdan sağ alt cebe saat kösteği uzanır.

Mahalli yemekleri: Pestil (duttan yapılır), göbek elması, ceviz içinin şekere batırılması ile köme denilen tatlı ve ziron meşhurdur. Yemekleri kesme ayrınlı, lobyaya, kurutlu haşıl, çorbalar, toplahanası, herse, tavuklu keşkek, ekşili lahana, kavut, kara pancar, mantı, kesmik ekmeği, kalacoş, kuru pastırma, kartoldur.

Folklorü: Karadeniz, Doğu ve Orta Anadolu'nun tesirinde kalan Gümüşhane bölgesinde folklor zengindir. Türküleri uzundur. Bar ve Horon başlıca oyunlarıdır.

Halk edebiyatı: Gümüşhane bölgesinde çok az sayıda halk şairi (ozan) yetişmiştir.

Eğitimi: Okuryazar oranı %80'i aşmıştır. Okulsuz köy yoktur. Karadeniz Üniversitesine bağlı Meslek Yüksek Okulu ve Adalet Meslek Lisesi açılmıştır. Daha sonra da Gümüşhane Üniversitesi kurulmuştur ve birçok fakülte açılarak eğitim vermeye başlamıştır.

⁷ <http://www.cografya.gen.tr/tr/gumushane/nufus.html>

1.2. KALE NÂHIYESİ⁸

Kale'nin eski dönemlerdeki adı Kovans'tır. Bu ad Osmanlı belgelerinde Koğans, Konas, Kökas, Konanes şeklinde okunmaktadır. Ne anlama geldiği şimdilik bilinmemektedir. Kovans aslında nahiye merkezinin adıdır. Ancak Kovans adı anıldığı dönemlerde Kale adı da sonradan olmak kaydıyla kullanılmaktaydı. Bahsedilen yıllar cumhuriyet sonrasıdır. Şimdiki adı olan Kale ismini ise hiç şüphesiz köyün doğu kısmında yer alan ve Roma, Bizans, Beylikler dönemi, Osmanlı hakimiyetlerini görmüş tarihi yapıdan almaktadır.

16. yüzyılda(1520-1530) Kale, Bayburt sancağına bağlı bir kaza merkezi idi. O yıllarda Kelkit'te bir kaza idi ve yine Bayburt sancağına bağlı idi. Yağmurdere ise Kovans Kazasına bağlı bir nahiye idi.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 20 Mart 1849 tarihli bir belgede Gümüşhane Sancağına bağlı beş kazadan bahsedilir. Torul,Kelkit,Maçka ve Milas kazalarına ek olarak Koğans Kazası'ndan da bahsedilir.Bu belgede Koğans Kazasına bağlı 71 (Yetmiş bir) adet köy olduğu belirtilmektedir. Koğans kazası ve köylerinde 1684 genç , 1062 sabi (çocuk), 643 yaşlı, 2 nizamiye askeri, 1 bahriye askeri, 2 sipahi ve 14 tüccar bulunduğu da yazmaktadır.

1.2.1. Değişik Dönemlerde Kale Nâhiyesini Oluşturan Köyler

Kale, Süle, Çuhud, Tamzı, Zimon, Hurlar, Moc, Sobran, Bağcacık, Meyhazar, Temürviran (Demirören), Akhisar, Arduç, Söğüdağıl, Kabakilise (Kabaköy), Edişe, Kaletaş, Dölek, Arapdere, Tekye (Tekke), Yence (Yenice), Tahnis, Işıkdere, Çalık, Tarhanas, Ağçahisar, Kılıçviran, Göğçerçinlik, Meri, Duymadık, İşkilas, Vesirni (Vessenni), Taneire, Tandurluk, Akpunar, Geçit, Biyali, Kitre, Çaçi (Çerçi), Aşağı Tezene, Pirahmed, Kırıklı, Hahır, Perek, Yukarı Köğ (Kov), Reksene, Aşağı Köğ (Kov), Bolodor, Ulukale, Kurdoğlu, Kızılca, Gökçekilise, Yukarı Kermut, Yitirmez, Aşağı Kermut, Leri, Kelahbur, Lorikas

⁸ Alparslan Demir, "1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Koğans Kazâsı", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sy. 11/2, Gaziantep 2012, ss. 505-529

1.2.2. Tarihi ve Nüfusu

Koğans (Kovans) veya Cumhuriyet dönemindeki ismiyle Kale, 1978-79 yılına kadar Gümüşhane ilinin merkezine bağlı bir bucak olarak idari vasfını devam ettirmiştir. Bu tarihten sonra köye dönüştürülen Kale'nin geçmiş dönemde kendisine bağlı köylerinin hemen tamamı halihazırda Gümüşhane merkeze bağlıdır.

Gümüşhane bölgesi gerek tarihi gerekse kültürel olarak “Aşağı Dere” ve “Yukarı Dere” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Aşağı Dere, Doğu Karadeniz ve özellikle Trabzon'da hüküm sürmüş devlet veya devletlerin tarihiyle alakalı olduğu halde; Yukarı Dere, Doğu Anadolu ve Bayburt, Erzincan yahut Erzurum'u elinde bulunduran devlet veya devletlerin tarihiyle ilişkilidir. Torul Kazası'nı da kapsayan Aşağı Dere bölgesi Osmanlı hakimiyetine 1479'da girerken Koğans nahiyesinin de içinde bulunduğu Yukarı Dere'nin Osmanlı topraklarına katılması, Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında yaptığı Çaldıran Seferi sonucu bölgedeki Safevi hakimiyetini sonlandırması ile olmuştur. Fetih sonrası yapılan 1518 tarihli ilk ve 1530 tarihli ikinci tahrirde, Koğans Bayburt'a bağlı bir nahiye konumundadır. Fakat, ilk tahrirde mevcut olmayan Yağmurderesi nahiyesi ikinci tahrirde Koğans'a bağlı olarak gözükmektedir. 16. yüzyılın son tahriri ise 1591 tarihini taşımakta olup Koğans önceki tahrirlerde olduğu gibi bu tahrirde de Bayburt'a bağlı bir nahiye olarak kaydedilmiştir. Bu defterde de Yağmurderesi nahiyesi Koğans'a tabi olarak yazılmıştır. 17. yüzyılın ilk yarısına ait 1642 tarihli 'avârız defterinde ise Koğans, Bayburt'a bağlı bir kaza olarak kaydedilmiştir. Bu defterde, 16. yüzyılda Koğans'a bağlı gözüken Yağmurderesi ayrı bir idari birim olarak yazılmamış, fakat daha önce Yağmurderesi nahiyesine bağlı köyler Yağmurderesi ismi zikredilmeden Koğans Kazası içerisinde kaydedilmiştir.

17. yüzyıla geçiş süreci Osmanlı Devleti açısından oldukça sıkıntılı ve krizlerle dolu bir dönem olmuştur. Koğans, nüfus bakımından ufak sayılabilecek bir yerleşme bölgesi olmasına karşın, Trabzon-Erzurum-Tebriz ticaret yolu üzerinde bir geçiş güzergahı olarak yer alması hasebiyle coğrafi olarak tarih boyunca önemli bir mevki

olmuştur. Koğans sınırları içerisinde bulunan ve yol güvenliği için yapılmış gözetleme kaleleri bu bağlamda değerlendirilebilir.

1642 yılında Koğans kazasında Koğans kalesi hariç, 82 köy ve 3 mezra bulunmaktadır. Bu köylerden üçünde (Süle, Vavuk, Göz Odası) nüfus mevcut değildir. 1642 yılındaki bu veriler 16. yüzyılın Koğans kazasına ait son mufassal tahriri olan 1591 yılı kayıtları ile mukayese edildiği zaman kayıtlı yerleşme sayısının 1591 yılında daha fazla olduğu görülmektedir. Nitekim, 16. yüzyılın sonlarında Koğans ve Yağmurderesi nahiyelerinde toplam 132 yerleşme kayıtlıdır. Koğans nahiyesinde 75 köy, 21 mezra bulunurken; Yağmurderesi nahiyesinde 30 köy ile 6 mezra kayıtlıdır. Her iki nahiyede mezralar nüfus barındırmazken, Koğans nahiyesinde Kızlar Sini, Yağmurderesi nahiyesinde ise diğer ismi Kanlık olan Çekülükala köylerinde nüfus mevcut değildir. Dolayısıyla Yağmurderesi ve Koğans nahiyelerinde köy toplamı 105, nüfus barındıran köy sayısı ise 103'tür. 1642 yılında Koğans Kalesi hariç 82 köy ve 3 mezra kayıtlı olup 78 köy ve 3 mezrada nüfus bulunmaktadır. 1591 yılı ile kıyaslandığında 1642 yılında yerleşme sayısında düşüş olduğu görülmektedir. 1591 ve 1642 yıllarına ait defterlerin her ikisinde de mevcut yerleşme sayısı sadece 70'tir. Dolayısıyla 1591 yılında mezralar da dahil mevcut 132 yerleşmenin ancak 70'i (%53'ü), mezralar kapsam dışı bırakılırsa 105 adet köyün ise ancak 67'si (%64'ü) 1642 yılına ulaşabilmiştir. Nitekim, 1591 yılı tahrir kayıtlarında Koğans nahiyesine bağlı 18 köy, 19 mezra; Yağmurderesi nahiyesine bağlı ise 19 köy, 6 mezra 1642 yılında kayıtlı değildir. Dolayısıyla, 1591 yılından 1642 yılına kadar geçen 51 yılda Koğans kazası köylerinin %37'si devamlılığını sürdürememiştir. 16. yüzyıl defterlerinde görülmeyen Koğans Kalesi de dahil olmak üzere 16 yerleşmeye ise ilk defa 1642 yılında rastlanmaktadır. Koğans Kalesi de dahil olmak üzere 85 yerleşmenin %93 oranı ile lokalizasyonu yapılmıştır. Bunlardan 10 yerleşme günümüze mevki ismi olarak gelmiş iken geri kalanlar köy olarak mevcudiyetlerini halen devam ettirmektedir. Lokalizasyonu yapılamayan ise 6 yerleşme bulunmaktadır. 1642 tarihli avârız defterindeki köy kayıtlarının sıralamasına bakıldığında mevcut köylerin coğrafi şartlar nedeniyle beş ayrı grupta kaydedildiği anlaşılabilir. Köylerin kayıt sıralamasına bakıldığında önce 16. yüzyılda Yağmurderesi nahiyesinin bulunduğu alanın, akabinde Akpınar köyü ve çevresinin, daha sonra ise Yeniyol köyü ve çevresinin kayıtları tutulmuştur. Dördüncü olarak Dağteke köyü ve çevresi ve beşinci olarak ise Çalık köyü ve çevresi

kaydedilmiştir. Buradan hareketle 1/100.000 ölçekli ilgili harita paftalarının taranmasına rağmen lokalizasyonu yapılamayan Hacıkendi köyünün, Akpınar ve çevresinin kaydedildiği ikinci grup yerleşmeler yakınında bulunması gerekir. Şeyhderesi ve Gözodası köylerinin, Yeni yol ve çevresinin kaydedildiği üçüncü grup, Yitirmez köyünün Dağteke köyü ve çevresinin yazıldığı dördüncü grup ve Vavuk ile Senkim köylerinin ise Çalık köyü ve çevresinin kaydedildiği beşinci grup yerleşmeler arasında olması gerekir.

1642 yılına gelindiğinde 1591'e oranla yerleşim birimlerinin %37 azalmasında bölgede yaşanan kargaşaların etkisinden söz edilebilir. Bu bağlamda şark seferleri, Celali isyanları ve Abaza Mehmed Paşa isyanları örnek verilebilir. Bir diğer önemli etken ise bölgede yeni açılmış olan madenlerin işlevsellik kazanarak nüfus çekmiş olmasıdır. Esasında coğrafi nedenlerle bölge halkının tarımsal üretim açısından çok fazla alternatifi olmadığı tahrir kayıtlarından anlaşılabilir. Tahrir defterlerine göre Koğans'ın 16. yüzyıl tarımsal ekonomisi buğday ve arpa temelli olup köylülerin tarım dışındaki üretim faaliyetleri az miktardaki arıcılık ve küçük baş hayvan yetiştiriciliği üzerinedir. Bölgenin fiziki yapısı tarımsal üretimi olumsuz etkilemiş olsa da, köylülerin devlet adına doğancılık, madencilik veya derbentçilik gibi görevler üstlenmeleri karşılığında vergi muafiyeti sağlamaları önemli bir avantajdı. Fakat 17. yüzyıla gelindiğinde, değişen şartlar gereği devlet adına bahsi geçen hizmetleri yapanların sayısında azaltılmaya gidilmiş olmasına bağlı olarak vergi muafiyeti elinden alınmış olan köylülerden bir kısmının geçim kaygısıyla bölgeyi terk etmiş olabileceği akla yatkındır. Nitekim bütün bu nedenlerle bölge 1591 yılı kayıtlarına kıyasla nüfus kaybetmiş ve buna bağlı olarak da boş ve harâp konuma gelen yerleşmeler ortadan kalkmış olmalıdır. Bunun ip uçları 1642 yılı kayıtlarında görülebilir. Nitekim nüfus barındırmayan Gözodası köyünde mevcut olan çiftlik bedel-i 'avâriz ile Çağırğan Baba evladından es-Seyyid Ebubekir veled-i Hacı Şeyh'e verilmiştir. Keza nüfus barındırmayan Vavuh köyündeki çiftlik de yine bedel-i 'avâriz ile Çağırğan Baba evladından Seyyid Şeyh Ömer'e kaydedilmiştir. Her iki kayıta da "hâlî ve harâbe" ifadesi bulunmaktadır. Özellikle Göz Odası köyüne ait kayıta geçen "merd-i karye-i merkûm hâlî ve harâbe olub" ifadesi köy nüfusunun dağıldığının göstergesidir. Devletin bu iki çiftliği de Çağırğan Baba zaviyesi mensuplarına vermiş olması nüfuslarını kaybetmiş olan bu köyleri şenletme çabası olarak değerlendirilebilir. Nitekim pek çok

tahrir defterinde harap ve boş kalmış yerleşmelerin “şeneldüb âyende ve revendeye hıdmet etmek için” zaviye mensuplarına verildiği görülmektedir. Bu şekilde, Koğans Kazası'nın üç köyünde görülen zürrâ' kayıtları da devletin şen ve âbâd etme yanında ekilebilir vasıftaki toprakları kaybetmeme çabası olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Hur-ı süfla köyünde, köy sakinleri dışında, yakın iki köyden dört adet zürrâ' yani çiftçi kaydedilmiştir. Bu çiftçilerden biri Moc, diğer üçü ise Hur-ı Ulya köylerinde kayıtlı kişilerdir. Nüfus olarak boş durumdaki Süle köyünde ise zürrâ' olarak kaydedilmiş olan on kişi bulunmaktadır. Sadece bir kişide “kethüdâ-i kal'a-i Koğans” açıklaması bulunmakta olup diğer kişilerde hangi köyden olduklarına dair bir açıklama yoktur. İsimler tarandığında bahsi geçen on kişiden altısının Koğans Kalesi görevlilerinden olduğu anlaşılmaktadır. Diğer dört çiftçinin hangi köyde kayıtlı olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bahsi geçen şahısların Koğans Kazası'nda kayıtlı şahıs isimleri ile bir benzerlikleri yoktur. Zürrâ' olarak kaydedilen isimlerden birinde “dizdâr” olduğuna dair kayıt bulunmasına karşın, Koğans Kazası'nda kayıtlı sadece bir dizdâr olup iki isim arasında da bir benzerlik mevcut değildir. Bu kişilerin yakın başka kazalardan olmaları muhtemeldir. Nitekim, Zimon köyünde Tercan Kazası'na bağlı Çamur köyünden bir zürrâ' kaydedilmiştir. Bahsi geçen şahıs Çamur köyünde de kayıtlı olup, Koğans Kazası'ndaki kaydından farklı olarak, isminin yanında “meremmetçi-i câmi'-i karye-i mezbûre” ifadesi bulunmaktadır.

“1876 senesinde Kovans nahiyesine bağlı 39 köy vardı. Kovans nahiyesi, 1880 senesinde 1.497 haneye sahipken bu sayı 1903 senesinde 1.118'e düşmüştür. Bu düşüşte sancak dâhilinde meydana gelen idari değişikliklerin etkisi büyüktür. Aynı yıl Kovans nahiyesinin köylerinde Müslüman ve Hıristiyan halkın dini ibadetlerini yerine getirmeleri için 16 cami ve mescit, 4 kilise ve manastır bulunmaktadır. Öğrencilerin eğitimi için 15 mektep ve medrese inşa edilmiştir.”⁹

1.2.3. Coğrafi Yapısı

Giresun dağları ve Soğanlı dağlarının batı uçları arasında Harşit çayı ve kollarının vadileri içerisinde bulunan alanı kapsamaktadır. Sahanın güney sınırlarını 2557 metre

⁹Kemal Saylan, age, s.39

rakımlı Tersun dağı, 2437 metre yükseltiyeye sahip Bedni tepe, 2270 metre yükseltili Çimlidağı tepe; kuzey sınırlarını ise 2800 metre yükseltili Ziyaret tepe meydana getirmektedir. Doğuda 2692 metre yükseltili Büyükdağ ve Vavuk dağı, batıda 2637 metre yükseltili tepe ve bu zirvelerden Harşit çayı vadisine doğru uzanan sırt hatları doğu ve batı sınırlarını oluşturur. Harşit çayı arazideki yer şekillerini oluşturan temel jeomorfolojik faktör olarak dikkat çekmektedir. Araştırma sahasında Doğu-Batı uzanırlı olan Harşit çayına güneyden ve kuzeyden katılan dereler ve vadiler temel jeomorfolojik görünümü oluşturur. Güneydeki yüksek dağ sıraları önemli bir doğal ve kültürel engel teşkil etmektedir. Daha güneydeki Kelkit ve Köse'ye geçiş 2010 metre yükseltili Toraman geçidi ve 1910 metre yükseltili Köseadağ geçidi ile mümkündür. Dolayısıyla aynen kuzeyde de benzeri olan bu zirveler hattının Koğans ile güney arasındaki doğal sınırı oluşturması anlaşılır bir durumdur. Nitekim tarih boyunca devletler idari bölüm ayırımında bölgelerin fiziki yapısında mevcut olan dağ, nehir, göl gibi doğal oluşumları kullanmışlardır.

Yerleşmeler vadilerde ve dağlar üzerindeki aşınım düzlükleri üzerinde kurulmuştur. Arazinin çok engebeli oluşu ekonomik faaliyetler için fazla bir seçenek bırakmamaktadır. Vadilerde çoğunlukla meyvecilik ve aşınım düzlüklerinde tahıl tarımı yapılmaktadır. Bütün engebeli sahalarda olduğu gibi Koğans'ta da hayvancılık temel ekonomik faaliyettir. Günümüzde sahanın ormanlar açısından fakir olması, geçmiş dönemlerde faal durumdaki madenler için gerekli olan tomruklar nedeniyle ormanların tahrip edilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Türkiye'de dağların doğu batı uzanırlı olması güney-kuzey yönlü ulaşımı olumsuz etkilerken doğu batı uzanırlı dağlar arasındaki vadiler tarih boyunca önemli ulaşım hatlarını oluşturmuşlardır. Ayrıca iç bölgeden kıyılara ulaşan vadiler kuzey güney yönlü çıkış noktaları oluşturmuşlardır. Bu bağlamda Harşit çayı vadisi de tarih boyunca Karadeniz'e önemli bir geçiş güzergahı oluşturmuştur. Nitekim sadece Koğans sınırları içerisinde bulunan pek çok hanın varlığı bunun bir göstergesi sayılabilir. Trabzon-Erzurum ulaşımı açısından günümüzde de Harşit çayı vadisi çok önemlidir.

Kale ve çevresinde genel olarak karasal iklim hakimdir diyebiliriz. Ancak bu karasallık Doğu Anadolu Bölgesinin karasallığına değil İç Anadolu'nun karasallığına benzer. Bunda, yükseltisinin Doğu Anadolu kadar fazla olmamasının etkisi vardır.

Bilgilerin hepsi toplandığında Kale ve çevresinde geçiş iklimi denilen ve bazı kaynaklarda "Gümüşhane İklimi" olarak nitelenen iklim türüne sahiptir. Doğal bitki örtüsü ise bozkırdır. Köyde çeşitleri ile elma ve armut ağaçları dikati çekmektedir. Bunun yanısıra kayısı, vişne, kiraz, erik, ceviz, dut gibi meyve ağaçları da bol miktarda vardır. Meyveden başka sebze tarımı da köyde ön plandadır. Patates, fasülye, lahanaya, ıspanak, marul, biber, salatalık, domates, ayçiçeği, mısır, soğan vs. gibi sebzeler yetiştirilir. Bununla birlikte sebze ve meyvecilik halkın kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılmakta olup ticari getirisi son derece azdır.

1.2.4. İklimi

Köyün iklimi, karasaldir. Deniz etkisine kapalıdır ama az da olsa bu etkinin uzak izleri görülmektedir. Gümüşhane merkeze göre Kale'nin ve civarındaki köylerin iklimi yaklaşık 1 derece kadar soğuk olmaktadır. "Gümüşhane merkeze 23 kilometre uzaklıkta yer alan Kale'de yakın zamanlara kadar hava tahmin memuru bulunmakta ve haftalık ölçümler yapılmaktaydı. Defterlere kaydedilen bu veriler merkeze gönderilir ve diğer istasyonlardan gelen verilerle birleştirilerek Gümüşhane ilinin günlük/haftalık/aylık ve yıllık iklim haritaları hazırlanırdı. En sıcak aylar Temmuz ve Ağustos olarak kaydedilmiştir. Kale, doğu-batı doğrultusunda bir vadi içerisine kurulmuş olduğu için bu yönden esen rüzgarlar bazen sıcaklığı artırıcı etki yapmakta bazen de düşürmektedir. Yörede "San vurdu." deyiimi ile "Duman vurdu." deyiimi bu etkilerden yakının halkın dile getirdiği deyimlerdir."¹⁰

1.2.5. Ekonomisi

Köylerin ekonomisi önceleri tarım hayvancılık ve ticarete dayalı iken günümüzde hayvancılık önemini yitirmiştir. Türkiye için sorun olan göç dalgası Kale'yi ve çevre köylerini fazlasıyla etkilemiştir. Köyde kalanlar ise kısmen tarım biraz hayvancılık birazı da işçi olarak hayatlarını sürdürmektedirler. Yörede şoförlük yapılmakta olup bazı aileler de geçimlerini nakliyecilikle sağlamaktadırlar.

¹⁰ Alparslan Demir, age, s. 505-529

1.3. ARAŞTIRMA

1.3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ağız çalışmaları Türk dilinin gelişimini, değişimini, zenginliğini ortaya koyduğu gibi aynı zamanda Türk kültür ve âdetlerini de gün yüzüne çıkarır. Bunu esas alarak bu çalışmada Türk diline, kültürüne ve ağız çalışmalarına yapılan araştırmalar ve incelemeler sonucunda katkıda bulunmaya çalışılmıştır.

Kale nâhiyesini oluşturan köylerin ağız üzerine daha önce detaylı bir çalışma yapılmamış olması çalışmanın başlıca nedenidir. Bölgedeki köylerin sürekli göç vermesi ve kış aylarında köylerde hiç insan bulunmaması bölgenin ağız özelliklerinin gittikçe yok olmasına neden olmaktadır. Çalışmanın asıl amacı da bu köylerin ağız özelliklerini tamamen yitirmeden kayıtlara geçmesidir.

Gümüşhane ili içinde önemli bir jeopolitik konuma sahip olan bölgenin ağız özellikleri fonetik ve morfolojik açıdan incelenerek Türkçenin söz varlığına ve ağız çalışmalarına katkıda bulunmaya çalışılmıştır.

1.3.2. Kapsamı

Araştırmaya Gümüşhane ilinin merkeze bağlı 40 köyü dahil edilmiştir. Bu 40 köy özellikle Kale köyü ve civarındaki köylerden seçilmiştir. Bunun sebebi ise daha önce bu köylerin Koğans nahiyesini oluşturmasıdır. Koğans nahiyesinin merkez köyü olan Kale ve yine civarındaki Koğans nahiyesinin önemli 39 köyü çalışmamızda esas alınmıştır. Bu köyler şunlardır: Kale, Süle, Çuhud, Tamzı, Zimon (Akgedik), Hur (Gökdere), Moc (Düğün yazı), Sobran (Arzular), Bağcacık, Temürviran (Demirören), Akhisar, Arduç, Söğüdağıl, Kabakilise (Kabaköy), Edişe (Ballıca), Kaletaş, Dölek, Arapdere (Erdemler), Tekye (Tekke), Tahnis (Sarginkaya), İşkilas (Sarıçiçek), Vessenni (Yayladere), Tanira (Süngübayır), Tandurluk, Akpınar, Geçit, Biyali (Pehlivantaşı), Yukarı Tezene (Alıçlı), Pirahmed, Kırıklı, Hahır, Perek (Çayırardı), Reksene, Aşağı Köğ (Kov), Bolodor (Üçkol), Kurdoğlu, Lorikas (Nazlıçayır), Venk (Avşarbeyli), Meyhazer (Yeniyol), Beyçam.

40 köyden elde edilen 74 ses kaydından gerekli görülen 40 tanesi yazıya geçirilmiştir.

1.3.3. Yöntem

1.3.3.1. Araştırma Alanının Belirlenmesi

Yukarıda da bahsedildiği gibi araştırma alanı belirlenirken Koğans nahiyesini oluşturan köyler esas alınmıştır. Bu köylerin içinden de yapılan ön çalışmalar sonucunda ağız çalışmasına en uygun 40 köy seçilmiştir.

1.3.3.2. Kaynak Kişilerin Belirlenmesi

Çalışmanın en sıkıntılı ve zorlu kısımlarından biri kaynak kişilerin belirlenmesi olmuştur. Öncelikle bu tezle ilgili çalışmaların 15 Temmuz darbe girişiminin olduğu döneme denk gelmesi büyük bir talihsizliktir. Bu olay sebebiyle derleme yapılan köylerdeki vatandaşlar tedirginlik ve korku içinde olduklarından konuşmak görüşmek istememiş, ad ve soyad bilgilerini kasıtlı olarak eksik ya da yanlış vermişlerdir.

Bunun dışında kaynak kişiler seçilirken ekseriyetle okuryazar olmayan ya da okuryazarlığı düşük kişiler tercih edilmiştir. Genellikle kadın kaynak kişiler tercih edilmiştir. Çünkü derleme sorularına daha uzun yanıtlar vermeleri ağız özelliklerini ortaya koymaları bakımından önemli rol oynamaktadır. Kaynak kişilerin arasında bölgeyi hiç terk etmeyenler nadirdir. Bölgedeki köylerin çoğu kışın tamamen boşalmaktadır. Bu yüzden kaynak kişiler seçilirken yaşlılardan seçilmesine dikkat edilmiştir ki hem konuşmasında değişiklik olmasın hem de konuşmasını “*kibarlaştırmaya*” çalışmasın. Orta yaşlı kaynak kişilerde bu sıkıntı yaşanmıştır.

1.3.3.3. Derleme

Derleme çalışmaları için öncelikle bölgenin ağızını en iyi şekilde yansıtabilecek kaynak kişiler seçilmeye çalışılmıştır. Bunun için yöreyi bilen kişilerden, muhtarlardan, esnaflardan yararlanılmıştır.

Derleme çalışmasında kullanılan ses kayıt cihazının kaliteli ve net ses kaydetmesi derlemeyi bir nebze de olsa kolaylaştırmıştır. Ancak dış ortamlarda (kahve, bahçe, cami

önü vs.) gerçekleştirilen derlemelerde hayvan sesleri, birden çok kişinin konuşmaya katılması gibi durumlar dinlemeyi de derlemeyi de zorlaştırmıştır. Bu yüzden derleme yaparken bir köyden en az iki derleme yapılmasına özen gösterilmiştir.

Derleme çalışmasına başlamadan önce hazırlanan sorular kaynak kişilere yöneltilmiştir ama bazen sohbetin akışına göre farklı konularda kayıtlar da yapılmıştır. Bu kayıtlar sonucunda bölgenin söz varlığı, ağız özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

1.3.3.4. Derlenen Ses Kayıtlarının Yazıya Aktarılması

Derleme çalışmasından elde edilen ses kayıtları bilgisayarda mp3 formatına çevrilerek, ses kayıt cihazının kayıt dinleme programına aktarılmıştır. Kaliteli bir kulaklık yardımıyla kayıtlar bölüm bölüm dinlenmiştir. Çalışmanın en zorlu ve yorucu kısımlarından biri de bu olmuştur. Ses kayıtlarının bazı kısımları defalarca dinlenerek yazıya aktarılmıştır.

Yazıya aktarırken font olarak “*Ali Sir Nevayi Çeviri*” fontu kullanılmıştır. Metinleri oluştururken daha önce hazırlanan sorular da metne dahil edilmiştir. Metinlerde cümle başında ve özel isimlerde büyük harf kullanılmamıştır çünkü bazı büyük harfler çeviri yazı işareti olarak kullanılmıştır. Metinlerde tamlamalara bakılmaksızın 12-13 kelimedeki bir parantez içinde numaralandırma yapılmıştır. Noktalama işaretlerinden kesme işareti metinlerde kullanılmamıştır. Onun haricinde virgül, ünlem, soru işareti kullanılmıştır.

Metinlerin yazıya aktarılması sırasında, ağız araştırmalarında birliğin sağlanabilmesi bakımından, bölgenin ses özelliklerine uygun Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan "Ağız Araştırmaları Çeviri Yazı İşaretleri" kullanılmıştır.

2. BÖLÜM

İNCELEME

2.1. SES BİLGİSİ

2.1.1. ÜNLÜLER

Gümüşhane ilinin Merkez'e bağlı Kale köyü ve civarı köylerinin ağızlarında, yazı dilimizde bulunan ve Genel Türkçe ile ortak olan *a, e, ı, i, o, ö, u, ü* temel ünlülerin yanında bir de bu ünlülerin az çok değişikliğe uğramış olanları vardır. Bunların içinde en çok karşımıza çıkan Türkiye Türkçesi ağızlarından bildiğimiz ve tarihi metinlerde de sıkça gördüğümüz kapalı e (è) sesidir.

Bölgemizde kısmen farklılaşarak telaffuz edilen ünlüler şunlardır.

2.1.1.1 YAZI DİLİNDE BULUNMAYAN ÜNLÜLER

2.1.1.1.1. á, ünlüsü

Düz, yarı geniş, yarı kalın, yarı ince a ile e sesi arası bir ünlüdür. e : a değişmesini ya da a : e değişmesini temsil eder. Çoğunlukla inceltme özelliğine sahiptir:

acaba : ácab (17/16), biraz : biráz (6/52)

moral : morál (16/48), rüzgar : rüzgár (38/29)

mesela : meselá (2/49), bana : bána (4/15)

İlk hecelerinin ön ve son seslerinde *b, h, s,* ünsüzlerinden biri bulunan yabancı kelimlerdeki *a* ünlüsü, *á* biçiminde söylenmektedir.

helva : hálva (3/42), beyaz ile : báyaznan (3/40)

asker : ásker (23/32)

2.1.1.1.2. ă, ünlüsü

Yarı geniş, yarı dar, düz, kalın a sesi ile ı sesi arasında bir ünlüdür. Derlenen metinlerde ı : a değişmesiyle ortaya çıkan örnekleri mevcuttur.

yıkardık : yăḫarduḫ (15/15)

2.1.1.1.3. â, ünlüsü

“Dudak ünsüzünün yanında biraz dudaklılaşmış/yuvarlaklaşmış “a” sesidir.”¹¹
Bölgede a : o değişimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bölgeden derlenen metinlerde sık karşılaşılmaya da ğ sesi ile çift dudak v’si (w) arasında kalan a sesinin yuvarlaklaşarak â sesine dönüştüğünü görüyoruz.

kahvaltı : ğâhwâlti (1/8), kavut : ğâwut (1/11)

2.1.1.1.4. ê, kapalı ünlüsü

“Boğumlama noktası i ve e ünlüleri arasında bulunan kapalı bir e sesidir. Ön ya da iç seslerde olmak üzere hep kök hecede bulunur. Türkçe kelimelerde çoklukla i : ê değişimi ile ve Eski Türkçedeki i sesinin tarihî gelişme seyri içinde gösterdiği genişleme eğilimine uyarak, ê’ye dönmesi ile oluşmuştur.”¹²

Derleme yapılan bölgeden elde edilen metinlerde genellikle e : i değişimi sonucu ortaya çıkan ê sesi görülmektedir.

yer : yêr (19/7), gece : gêce (1/7)

sel : sêl (6/47), yengeye : yêngiye (8/39)

nerede : nêrde (23/9), değilim : dêlim (24/32)

peynir : pèynir (24/34), şey : şêy (32/12)

Yine bu metinlerde az da olsa i : e değişimiyle oluşan ê sesi görülmektedir.

gitti : gêtîdi (1/6), ihtiyar : êhtiyar (26/45)

şehirlerden : şêhêrlerden (2/4)

2.1.1.1.5. î, ünlüsü

Yarı düz, yarı yuvarlak, kalın, dar, ı-u arası ünlüdür. Derleme yapılan bölgede genellikle görülen bir ünlüdür. u : ı değişiminin ara merhalesi bir sestir.

toklu (dana, koyun) : toħlı (35/40), oğlu : oĝlı (1/25)

¹¹ Gürer Gülsevin, Uşak İli Ağzları, TDK Yay., Ankara 2002, s. 13.

¹² Zeynep Korkmaz, Nevşehir ve Yöresi Ağzları, TDK Yay., Ankara 1994, s. 34.

bu : b^ı (4/19), yavrum : yavr^ım (2/4)

oyunu : oyn^ı (35/36), mustafa : m^ıstafa (9/10)

2.1.1.1.6. ĩ, ünlüsü

Düz, dar, kalın, kısa ı ünlüsü. Kısa ünlüler kısmında incelenecektir.

2.1.1.1.7. İ, ünlüsü

Yarı yuvarlak, yarı düz, ince, dar i-ü arası bir ünlüdür. Bölgeden derlenen metinlerde genellikle i : ü değişmesi sonucu ortaya çıkan İ sesi görülse de ü : i değişimi de pek az örnekte mevcuttur.

yükseklik : üsgeğ^lig (18/32), pişmiş : b^ışm^üş (34/13),

gelirdim : gel^ırdim (15/68), evinde : ew^ınde (3/56),

öldü : ö^ld^ı (3/59), tümör : t^ımör (23/7)

2.1.1.1.8. İ, ünlüsü

Düz, dar, ince, kısa i ünlüsü. Kısa ünlüler kısmında incelenecektir.

2.1.1.1.9. ò, ünlüsü

Yarı dar, yarı geniş, yuvarlak, kalın, o sesi ile u sesi arasında bir ünlüdür. Bölgeden derlenen metinlerde genellikle u : o değişmesi sonucu ortaya çıkan ò sesi görülmektedir. III. teklik ve çokluk kişi zamirleri ile “o” işaret zamirinde ise o : u değişimi görülmektedir.

buğday : b^òğda (6/63), marul : mar^òl (3/11),

istanbul’dan : istanb^òldan (14/24), şurada : ş^òrda (4/27),

onlar : òⁿnar (6/7), ona : òⁿa (2/11), orası : ò^rası (25/1)

Kişi ve işaret zamirlerinin dışında o : u değişmesiyle ortaya çıkan ò sesi derleme metinlerinde tek bir örnekte görülmektedir:

komutasına : k`omutasına (35/31)

2.1.1.1.10. ú, ünlüsü

Yarı kalın, yarı ince, yuvarlak, dar, u sesi ile ü sesi arasında bir ünlüdür. Derleme yapılan bölgedeki köylerden sadece iki köyde bu sese rastlanmaktadır.

oluyor : olúyo (2/19), bürünürdü : burúnúrdü (2/49),

küçük : gúçük (5/13)

2.1.1.1.11. ũ, ünlüsü

Yuvarlak, dar, kalın, kısa u ünlüsü. Kısa ünlüler kısmında incelenecektir.

2.1.1.2. UZUN ÜNLÜLER

“Bilindiği gibi, boğumlanma süreleri normal (temel) ünlülerin boğumlanma sürelerinden daha uzun olan –yahut normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan- ünlülere uzun ünlüler diyoruz.”¹³ Gümüşhane’nin merkeze bağlı derleme yaptığımız Kale ve civarı köylerde de çeşitli sebeplerden dolayı uzun ünlüler görülmektedir. Ancak birincil uzunluk dediğimiz aslî ünlü uzunlukları görülmemektedir. İkincil uzunlukların da oluşma sebepleri şu maddeler altında incelenebilir:

2.1.1.2.1. Ünsüz düşmesi sonucu oluşan uzun ünlüler:

“Gerek Türkiye Türkçesi ağızlarında, gerekse bir kısım çağdaş Türk yazı dillerinde, ünlü uzamalarına sebep olan ünsüz düşmelerinin ve erimelerinin sesbilgisi bakımından izah edilebilir bir süreci vardır. Nitekim düşme ve erimeler de, uzamalar da birden bire ortaya çıkmazlar. Düşme eğiliminde olan ünsüzlerin önce söyleyişteki belirginlikleri zayıflar ve boğumlanma süreleri kısaltmaya başlar. Yok olmaya ya da ünlüleşmeye doğru giden ünsüzün kaybettiklerini, genellikle yanındaki diğer bir ünlü kendi üzerine alır. Böylece yok olmaya doğru giden sesin geride bıraktığı mirasla güçlenen ünlü daha

¹³ Zeynep Korkmaz, age, s. 36.

belirgin ve boğumlanma süresi daha uzun güçlü bir ses haline gelir. Doğa yasası gereği güçlü olan yaşamaya devam eder, güçsüzleşen ses ise yok olup gider.”¹⁴

İçseste bulunan *-k-*, *-ğ-*, *-l-*, *-n-*, *-h-*, *-ḥ-*, *-r-*, *-v-*, *-y-* ünsüzleri düşüklerinde yahut eridiklerinde kendilerinden önceki ünlüyü uzatırlar.

2.1.1.2.1.1. -k-, -ğ- ünsüzlerinin düşmesiyle:

dağda : dāda (5/18), sağardık : sārduḡ (13/54), bağkurumuz : bākurumuz (18/17),

doğru : dōru (19/58), oğlu : ōlu (23/7), buğdayı : būdayı (2/20),

yok ettiler : yō~etdiler (34/25), çok oldu : çō~oldu (35/5), bak : bā (3/60),

arabacılık : arabacilī (32/8) eğlenir : ēlenir (35/57), düğünlerde : dūnlerde (2/23)

2.1.1.2.1.2. -h-, -ḥ- ünsüzlerinin düşmesiyle:

mehmet ağanın : mēmet~ağanın (4/29), gümüşhane : gümüṣhane (3/48),

kahveme : gāveme (10/44), meşhur : meṣūr (35/36), şehire : šēre (7/5)

bahçelerimiz : bāçelerimiz (13/17)

2.1.1.2.1.3. -l- ünsüzünün düşmesiyle:

kalkıp : gāp (7/19), malzemeyi : māzemeyi (10/41), kalkın : gān (39/13)

2.1.1.2.1.4. -n- (< ñ) ünsüzünün düşmesiyle:

“ñ sesi iki sestem meydana geldiği için doğrudan düşmesi mümkün değildir. Bu ünsüz önce ikiye bölünmüştür. Ünsüz düşmesi, ñ sesinin ğ/ğ ünsüzleriyle temsil edilen kelimelerde ortaya çıkmaktadır. Düşme -ñ-: -ğ/ğ-: -ø- aşamalarından sonra ortaya

¹⁴ Ahmet Buran, *Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkincil Uzun Ünlüler* (II. Kayseri Ve Yöresi Kültür, Sanat Ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Erciyes Üniversitesi (10-12 Nisan 2006, Kayseri).)

çıkmaktadır. Bu düşmenin dış ünsüzü n ile bağlantısı, yazı dilinde böyle bir gelişmenin olmamasından dolayıdır.”¹⁵

sonradan : sōradan (39/11) yalnız : yalōz (15/61)

2.1.1.2.1.5. –r- ünsüzünün düşmesiyle:

koydular : göydulā (10/57) budur : budū (31/6), alırlardı : alūdular (37/16),

olurdu : olūdu (16/40) bilmiyorum : bilmiyōm (2/14),

bilir misin? : bülū müsün? (3/23) öyledir : eledū (3/30),

gelirken : gelīken (25/60), verirdi : verīdi (32/24)

2.1.1.2.1.6. –v- ünsüzünün düşmesiyle:

yavrum : yārum (5/12), davul : dāul (11/10)

2.1.1.2.1.7. –y- düşmesiyle:

öyle : öle (13/32), söylemesi : sōlemesi (13/66), köyde : kōde (18/16)

böyle : bēle (4/53), alayım < alīm (7/62), olayım < olīm (33/1)

2.1.1.2.2. Hece kaynaşması sonucu oluşan uzun ünlüler:

“Bazı ünsüzler iki ünlü arasında yumuşayıp eriyerek bu iki ünlüyü bir uzun ünlü biçimine sokarlar.”¹⁶ Türkiye Türkçesinin diğer ağızlarında görüldüğü gibi Gümüşhane'nin Merkez'e bağlı Kale ve çevresi köyleri ağızlarında da bu gelişmelerden dolayı uzun ünlüler oluşmaktadır.

2.1.1.2.2.1 –h- ünsüzünün düşmesiyle:

sabaha : sabā (1/8), daha : dā (26/55), bir dahaki : bi dānki (27/18),

şehirlerde : şērlerde (2/1)

¹⁵ Necati Demir, Ordu İli ve Yöresi Ağızları, TDK Yay., Ankara 2001, s.59.

¹⁶ Mehmet Aydın, Aybastı Ağızı, TDK Yay., Ankara 2002, s. 15

2.1.1.2.2.2. –k- (-g-), -k- (-ğ-), -g-, -ğ- ünsüzlerinin düşmesiyle:

değirmene : dērmene (4/60), eşiğin : eṣīn (7/62), kendiliğinden : kendilīnden (11/31),

bildiğim : bildīm (25/9), toprağı : toprā (25/13), aşağı : aṣṣā (26/32),

yoğuruyorum : yōriyım (30/23), doğu anadoluya : dō~anadoliya (32/9),

düştüğü : düṣdū (35/46), düğünlerde : dūnlerde (2/25), bakayım : bām (11/47)

2.1.1.2.2.3. –n- (: -ñ-) ünsüzünün kaybolmasıyla:

sana : sā (26/44), çıksanız : çıḥsāz (29/12), bereketiniz : bereketīz (16/14),

gördünüz : gördīyz (28/9), evinin : evīyn (34/1), bulamazsınız : bulamasīyz (1/37),

karnına : ğarīna (4/43), çattınız : çatdīyz (6/35)

2.1.1.2.2.4. –r- ünsüzünün düşmesiyle:

bazılarında : bazılānda (1/13), kadınların : kadınlān (12/6), altlarını : atlānı (16/46),

yengelerin : yengelēn (17/22), köy ekmeklerinden : köw ēmehlēnden (18/41),

büyüklerin : böyüklēn (19/49)

2.1.1.2.2.5. –y- ünsüzünün düşmesiyle:

tüküreyim : tükirīm (1/21), alayım : alīm (6/25), anlatayım : anlatīm (14/2),

şeyimiz : şēmiz (17/6)

2.1.1.2.2.6. İki ve daha çok hecenin düşmesiyle:

bakayım : bām (11/47), bağlayan : bālēn (1/42), gittikten : gētdēn (1/54),

vereceksiniz : verecīz (4/31)

2.1.1.2.3. Ünlü karşılaşmasıyla oluşan uzun ünlüler:

“Türkçede iki ünlü yan yana bulunmaz. Ünlü ile biten ve ünlü ile başlayan iki kelime yan yana geldiğinde kurallı olarak birinci kelimenin son ünlüsü düşmektedir. Bu düşme esnasında geride kalan ünlü düşen ünlünün görevini de yüklenmektedir. İki sesi temsil eden ünlü, dolayısıyla uzun ünlü haline gelmektedir.”¹⁷

ne ise : nēse (4/39), kaybettiği için : ğaybettiçin (25/56), verir idi : veridi (32/24),
salatası ile : salatasile (2/16)

2.1.1.2.4. Tonlama ve vurgu ile ilgili uzunluklar:

Bu sınıfa giren uzun ünlü kelimeler konuşanın söyleyiş özelliğinden veya vurgu maksadıyla uzun söyleyişlerde görülür. Birkaç istisna dışında Türkçedeki vurgulu hecelerde yani son hecede görülür.

büyük : böyük (2/18), pis : pīs (38/15), yer içer : yēr içēr (19/7), anne : annē (26/15),
tak : tāk (26/53), yığar : yığār (27/15), tabi : tābı (4/34)

2.1.1.2.5. Yabancı kelimelerdeki uzunluklar:

Bölgemizde bazı yabancı kelimelerdeki uzunlukların korunduğu görülmektedir. Korunmayan örneği bulunmamaktadır.

hane : hāne (1/1) (Far.), aşık : āşık (26/21) (Ar.), müracaat : müracāt (40/4) (Ar.),
cami : cāmi (1/54) (Ar.), adetimiz : ādetimiz (2/5) (Ar.), rakım : rākım (3/7) (Ar.)

2.1.1.3. KISA ÜNLÜLER

“Bir kısım fonetik faktörler veya özel konuşma tempolarına bağlı olarak bazı ünlülerin, bir sesin açık ve duyulur bir biçimde boğumlanabilmesi için gerekli olan ortalama süreyi tamamlamadan teşekkül ettikleri görülür. Kısa ünlüler normalden daha az bir süre içinde boğumlanan ünlülerdir.”¹⁸

¹⁷ Necati Demir, age, s. 60.

¹⁸ M. Emin Eren, Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağzları, TDK Yay., Ankara 1997, s. 22-23.

İ ünlüsü: Kısa ı ünlüsüdür. Karşımıza genellikle ek fiilin kökü olarak çıkmaktadır. Vasıta hali olarak da görülmektedir. Ortada kalan açık hecelerde vurgusuzluk dolayısıyla kısaldığı da görülür.

has idi : has ıdı (29/18), kaybederse : gayıbederse (35/40), at ile : atınan (1/5), bazısı : bāzısı (32/18), makinesi ile : makânasınan (1/32)

ĩ ünlüsü: Normalden kısa olan i sesidir. Kısa ı sesinde olduğu gibi kısa i sesi de genellikle ek fiilde ve vasıta halinde görülmektedir. Bazen de vurgusuz orta hecede karşımıza çıkmaktadır.

eşek ile : eşşegñen (1/5), üsteğmenim idi : üsteymenim ıdı (6/15),

şeyini : şeyini (34/31), ne bileyim : ne bñlim (15/42)

ũ ünlüsü: Boğumlanma süresi normal u sesinden daha kısa olan bir ünlüdür. Diğer kısa ünlülerde olduğu gibi ek fiilin kökünde ve vurgusuz orta hecede görülmektedir.

yok idi : yoğüdu (15/17), kalır isek : galüsağ (33/9),

yorulduk ise : yoruldüsa (36/50), çok idi : çoğ üdu (16/20)

Arapça kelimelerde ünlülerden sonra gelen esreli ayın (ے) ile ünlü arasına y ünsüzü girerek bölgemizde ünlüyü kısaltır ve normal uzunluğuna döndürür.

dā'ire : dayre (25/31)

2.1.1.4. İKİZ ÜNLÜLER

“Bünyesinde iki ünlü bulunduğu halde ayrı hece meydana getirmeyen fonemlere «ikiz ünlü» diyoruz. İkiz ünlü, ses uzuvlarının bir tek hareketiyle ve tek bir nefes baskısı altında telâffuz edilir. Bu bakımdan tek ünlü hükmündedir.”¹⁹

“Türkçede ikiz ünlü olayına genellikle ağızlarda rastlandığı için, yazı dilimizde görülen ikiz ünlüler yabancı asıllı, bilhassa Arapça asıllı kelimelere aittir: saat, şiir,

¹⁹ Ahmet Bican Ercilasun, Kars İli Ağızları, Gazi Üniversitesi Yay., Ankara 1983, s. 61.

dua...vb. Son yıllarda da batı dillerinden geçen kelimelerde görülür: fuar, şampuan, kooperatif...vb.”²⁰

Ünlü ikizleşmesi, Türkiye Türkçesindeki diğer ağızlarda olduğu gibi bölgemizde de sıkça görülmektedir. Derleme yapılan bölgede daha çok ünsüz düşmesi sonucunda ikiz ünlüler oluşmaktadır.

2.1.1.4.1. Yükselen İkiz Ünlüler: ie, ua

“Birinci unsuru ikinci unsurundan daha dar olan ikiz ünlüler, yükselen ikiz ünlüler diye adlandırılır.”²¹ Gümüşhane Merkez’e bağlı Kale ve civarı köylerin ağızlarında *ğ*, *h* ve *n* seslerinin erimesiyle meydana gelen yükselen ikiz ünlüler görülür.

soğuk pınara : soyuğ puara (6/79), muhabbetimiz : muabbetimiz (16/67),

gömeceğim : gömeciem (8/31), diğerleri : dierleri (22/6),

çiğercilerin : ciercilerin (32/48), polisliğe : poleslie (6/39)

2.1.1.4.2. Eşit İkiz Ünlüler: aa, ee, ii, üü

“Aynı türden iki ünlünün oluşturduğu ikiz ünlülere eşit ikiz ünlüler denir.”²² Bölgeden derlenen metinlerde genellikle *ğ*, *h* ve *y* seslerinin erimesiyle eşit ikiz ünlülerin meydana geldiği görülmektedir.

yağız : yaaz (3/37), kalkıp : gaap (34/4), beyaz lahananı : beyaz laananı (37/16),

ektiğimiz : ektiimiz (3/1), değirmenlerde : deermenlerde (13/7),

büyüklüğünde : büüklüğünde (2/34), güğümü : güümü (2/58)

2.1.1.4.3. Alçalan İkiz Ünlüler: ai, ei, ou, öü

²⁰ Ahmet Günşen, Kırşehir ve Yöresi Ağızları, TDK Yay., Ankara 2000, s. 30.

²¹ Mehmet Dursun Erdem, “Asarcık /Samsun Ağızı-I (Ünlüler)”, The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 1 Issue 1, Winter 2008, ss. 3-24.

²² Mehmet Dursun Erdem, Güner Dağdelen, Karabük ve Yöresi Ağızları, Karabük Valiliği Yay., Karabük 2012, s. 58.

“İkiz ünlünün birinci ögesi, ikinci ögesine göre daha baskılı, daha geniş ve süreklilyse bunlara alçalan ikiz ünlü denir.”²³ Bölgemizde ğ ve h seslerinin erimesiyle ortaya çıkmaktadır.

değişildi : deişildi (14/22), keseceğiz : keseceiz (21/64), örenşehir : örenşehir (32/51),

uşağımız : uşamız (7/33), ağır : air (21/32), soğuk : souk (14/20),

yoğurup : yourup (30/23), söğüttü : söüdü (38/19), öğütürdük : öütürdüh (13/58)

2.1.1.5. ÜNLÜ UYUMU

“Türkçenin ve genellikle Ural-Altay dil grubuna ait dillerin en tipik özelliği ses uyumudur.”²⁴ “Türkçenin önemli ses kanunlarından biri olan ünlü uyumu, kelimelerdeki ünlülerin kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık bakımlarından birbirlerine uyması olayıdır.”²⁵

“Ses uyumu bütün Türk dillerinde vardır. Bir kelime bütün ekleriyle birlikte, ya önlü sıradan, yahut da artlı sıradan ünlüler ihtiva edebilir. Ünlü uyumu, bizim için, neyin bir kelimededen, neyin bir kelime ve edattan, yahut da birçok kelimededen meydana geldiğini anlamak için güvenilir bir delildir.”²⁶

“Türkçenin en önemli özelliklerinden biri dil benzeşmesidir. Gelişmesini yazılı metinlerde takip edebildiğimiz Türkçe kelimelerin ve eklerin tamamına yakınında kalınlık–incelik uyumunun bulunması bunun en büyük delilidir.”²⁷

“Türkçe kelimelerde kelimenin ilk hecesinde kalın bir ünlü varsa, takip eden hecelerde de kalın ünlü; ilk hecede ince bir ünlü varsa sonraki hecelerde de ince bulunmasına büyük ünlü uyumu denir. Buna göre Türkçe kelimeler kalınlık-incelik bakımından kalın sıralı kelimeler ve ince sıralı kelimeler olarak iki grupta toplanır. Türkçe kelimelerde kelimenin ilk hecesinde yuvarlak bir ünlü bulunursa sonraki hecelerde de düz-geniş veya yuvarlak-dar bir ünlü bulunur. İlk hecede düz bir ünlü bulunursa sonraki hecelerde de düz ünlü bulunur. Bu uyuma da yuvarlaklık–düzlük veya

²³ Nevzat Özkan, Gagavuz Türkçesi Grameri, TDK Yay., Ankara 1996, s. 55.

²⁴ Jean Deny, Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları, TDK Yay., Ankara 2013, s. 8.

²⁵ Ahmet Günşen, age, s. 31.

²⁶ Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ankara 2007, s. 41.

²⁷ Mecdut Mansuroğlu, *Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu*, Ankara, TDAY Belleten, 1959, s. 81-93.

küçük ünlü uyumu denir. Buna göre de Türkçe kelimelerde ilk hecenin dışında geniş-yuvarlak ünlü bulunmaz.”²⁸

Ünlü uyumunu dilin ve dudakların durumuna göre iki yönde inceleyeceğiz:

1. Kalınlık-İncelik Uyumu

2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

2.1.1.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

“1. Bir kelimenin ilk hecesinde bir kalın sesli varsa ondan sonra gelen hecelerdeki sesliler de kalın olur:

balık kısrak odun kurak kırlangıç onarmak gibi.

2. Bunun gibi bir kelimenin ilk hecesinde bir ince sesli bulunuyorsa ondan sonra gelen heceler seslileri de ince olur:

yele ipek ekşi üzüm örümcek çilemek gidermek gibi.

Seslilerin bu benzeşmesine dil benzeşmesi (assimilation palatale) diyoruz.”²⁹

“Gümüşhane Merkezinde, dil benzeşmesi çok geçerlidir. Bununla birlikte yazı dilinde ve Anadolu’nun başka bölgelerinde olduğu gibi, benzeşmeye aykırılıklar da vardır. Buna karşılık yazı dilinde aykırı olan bazı ekler ve edatlar ile yabancı kelimeler bölgemizde benzeşmeye girer.”³⁰

a) Şimdiki zaman eki: Yazı dilinde şimdiki zaman eki olan –yor, bilindiği gibi kalınlık incelik uyumuna katılmamaktadır. Ancak derleme yapılan bölgede dar ünlülü şimdiki zaman eki *-(i)y* görülmektedir.

ediyor : ediy (13/24), biliyor musun? : biliy misen? (15/1), geliyor : geliy (18/41),

biçiyoruz : biçiyrik (20/5), tütüyor : tütüy (23/1), sürüyorlar : süriyeler (27/5),

²⁸ Nevzat Özkan, *age*, s. 56.

²⁹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara 2011, s. 79.

³⁰ Sabri Özcan San, *Gümüşhane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 125.

ekiyoruz : ekiyrüg (30/1), görünüyor : göriniy (31/32), içiyoruz : içiyrik (36/2)

b) i- fiilinin görülen geçmiş zaman eki ve şart kipi almış şekilleri: Derleme yapılan bölgede cevherî fiilin ekleşmemiş hali, çoğunlukla bir önceki kelimenin son ünlüsü ile uyuma girer.

yok idi : yoğ ũdu (9/19), çok idi : çoğũdu (29/18), zor idi : zorũdu (27/13),

var idi : varĩdı (14/7), yok ise : yōsa (7/38), var ise : varĩsa (34/1)

c) ile (-nan,-nen, -inan, -ĩnan, -ĩnen) son çekim edatı: ile'den genişleyip ve ses değişimi ile oluşmuş bu edat kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır.

kız ile : kıznan (14/52), orak ile : oraħnan (16/24), at ile : atnan (21/39),

kireç ile : kireşnen (25/5), elimiz ile : elimiznen (27/4), gem ile : gemnen (28/6),

hasılat ile : hasılatınan (35/17), taksi ile : taksıynan (5/28), at ile : atĩnan (1/5),

eşek ile : eşşegĩnen (1/5)

Derleme yapılan bölgedeki sadece bir köyde, ile son çekim edatı –len, -lan şeklinde kullanılmıştır.

süt ile : südlen (13/26), yağ ile : yağlan (13/26), ipler ile : iplerlen (13/43),

atlar ile : atlarlan (13/21)

ç) hani (: hanı), hangi (: hankı) : “Yazı dilimizde dil benzeşmesinin istisnalarından olan bu iki kelime bölgemiz ağızlarında çoğunlukla uyum içerisindedir.”³¹

hani : hanı (32/9), (33/6), (4/43), (4/53), (10/34)...

hangisi : hankısı (12/6)

2.1.1.5.1.1. Yabancı Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu

³¹ Necati Demir, age, s. 65.

“Kalınlık-incelik bakımından Türkçemizin kurallarına aykırı olan yabancı kelimeler, bölgemizde incelleme yönünden benzeşmeye uğrarlar; Bu benzeşme, ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmesi yolları ile gerçekleşir.”³²

a) İlerleyici ünlü benzeşmesi:

a-e : a-a: bahçelerimizi : bahçalarımızı (5/8), ateş : ataş (7/45),

haberim : habarım (24/32)

a-i : a-a: sahip : sahab (24/11)

e-a : e-e: ezan : ezen (4/64), tekrar : tekrer (19/39)

i-a : i-e: liraya : liriye (25/62)

a-i : a-ı: vakit : vaht (16/14)

e-i : e-e: tenbih : tenbeh (2/3)

b) Gerileyici ünlü benzeşmesi:

tane : dene (14/49), askeriye : esgeriye (23/27), tazeyken : tezeyken (11/32),

nişanlı : nişanlı (21/42), beyaz : bayaz (18/49), cihan : cahan (17/18),

zerzavat : zarzavat (37/13)

c) İlerleyici-gerileyici ünlü benzeşmesi: Derlenen bölgeden elde edilen metinlerde tek bir kelimedede görülmektedir:

beraber : barabar (1/33), (14/38), (32/10)

2.1.1.5.1.2. Kalınlık-İncelik Uyumunun Bozulması

Türkiye Türkçesinde kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık açısından uyumlu olan birçok sözcük, derleme yapılan köylerin ağzında bozulmuş olarak karşımıza çıkmaktadır.

a) Şimdiki zaman ekinde

³² Sabri Özcan San, age, s. 127.

Yazı dilinde yapısı gereği uyuma uymayan –yor şimdiki zaman eki, Gümüşhane ili merkeze bağlı Kale ve civarı köylerin ağızlarında da –iy’e dönüşerek uyum dışı kalmaktadır.

savuruyor : savuriy (15/18), donuyor : doniy (10/15), yapıyorlar : yapıyer (13/25),

oluyor : oliy (15/56), duruyoruz : duriyruḡ (17/10), akıyor : aḡiy (19/17),

otlatıyorum : otariyım (23/11), sayıyor : sayiy (26/26),

oturuyoruz : oturiyruḡ (26/44), alıyoruz : aliyruḡ (28/24), katıyorsun : ḡatiysin (31/30)

b) Gelecek zaman ekinde

Yazı dilinde kullandığımız –acak, -ecek gelecek zaman ekleri derleme yapılan bölgedeki ağızda kalın ünlülü fiil tabanlarına 1. teklik kişi ve 1. çokluk kişi ekleri geldiğinde –aciym, –acīm, -acīz şekline dönüşerek uyumsuzluk yaratır.

kaçacağım : ḡaçaciym (23/31), kaçıracağım : ḡaçurdaciym (23/42),

olacağım : olaciym (23/35), yapacağız : yapacīz (33/14),

duracağım : duracīm (33/25),

c) Görülen geçmiş zaman ekinde

Bazı kalın ünlülü fiillerin tabanına ya da çekimli haline eklenen görülen geçmiş zaman eki (-di) uyumu bozmaktadır.

yaptı : yapdi (38/20), kayboldu : ḡayboldī (1/47), oldu : oldi (13/14),

çıkarttılar : çıḡartdilar (10/57), kurdular : ḡurdilar (10/57),

tamamlayamadı : tamamliyamadi (11/27), oynarlardı : oynardilar (12/7),

tutarlardı : tutardilar (12/37), koşarlardı : ḡoşardiler (13/2)

ç) I. Teklik kişi emir/istek ekinde

Derleme yapılan bölgedeki ağızlarda I. teklik kişi emir eki kalın ünlülü fiillerde uyum dışı görülmektedir.

anlatayım : annadīm (5/23), alayım : alīm (6/25), sorayım : sorīm (6/25),

anlatayım : anlatīm (14/2), kurban olayım : ğurban olīm (33/1),

durayım : durīm (33/25)

d) Durum eklerinde

***Belirtme durumu ekinde:**

Belirtme durumu eki ünlüyle biten bir kelimeye geldiğinde bu ek uyumu bozabilir. “Yükleme ve yönelme hâli ekleri kaynaştırma olarak y aldığı zaman kalın sıradan kelimelerde uyum bazen bozular.”³³

tarlayı : tarlayı (34/76), çorbayı : çorbayı (1/19), suyu : suyi (1/36),

çırayı : çirayı (6/6) çayı : çayı (6/36), yaylayı : yaylayı (7/17),

masayı : masayı (10/57)

***Yönelme durumu ekinde:**

Yönelme durumu eki ise ünlüyle biten bir kelimeye geldiğinde koruyucu ünsüzden önceki ünlüyü yani kelimenin sonundaki ünlüyü daraltıp incelterek uyumu bozar.

ğuduya : ğudiye (13/67) buraya : buriya (1/2), bacaya : baciya (7/60)

e) İyelik eklerinde

Derleme yapılan bölge ağzında III. teklik ve çokluk kişi iyelik eklerinde genellikle uyumsuzluk görülmektedir. Kalın ünlü ile biten kelimelere yine kalın ünlü ile gelmesi gereken III. teklik ve çokluk kişi iyelik ekleri genellikle ince gelerek eklenmiştir ve uyumu bozmuştur.

gendime çorbası : gendime çorbasi (2/29), tayfası : tayfasi (3/45), anası : anasi (4/36),

beş numarası : beş numarasi (6/13), havlusu : havlusi (12/22), çorabı : çorabi (12/22),

doğruları : dōrileri (13/13), bazıları : bazileri (13/25), otları : otlari (37/7),

³³ Necati Demir, age, s. 67.

camışları : camışlari (39/1), yolları : yollari (1/28)

f) İnceltici ünsüzlerin etkisiyle

Bölgede kullanılan bazı kelimelerin kök ve gövdelerine gelen inceltici y ünsüzünün neden olmasıyla uyumun bozulduğunu görmekteyiz.

buraya : buriya (1/2), yaylaya : yayliya (6/31)

g) –ip: Zarf-fiil eki

Ekin allamorfu bulunmakla beraber derleme yapılan bölgede görülen bazı örneklerde zarf-fiil ekinin ünlüsü uyuma uymaz. Bunda Kuzeydoğu bölgesi ağızlarının etkisi görülmektedir.

yanıp : yanip (5/3), uğraşıp : uğraşip (11/34), yüklenip : yuğunip (31/22)

h) Soru ekinde

Bölgede bazı örneklerde karşılaşılan bir durumdur.

anladın mı : annadın mi (15/5), yakalandın mı : yağalandı mi (21/43),

alıyor mu : aliy mi (33/30), kız mı : ğız mi (39/23), oldu mu : oldı mi (6/4)

ı) Alınma kelimelerde

Bölgede alınma kelimelerin kalınlık-incelik uyumuna uyup uymama meselesi karışık bir durum göstermektedir. Derleme yapılan kişilerde bile aynı kelime söyleyişte farklılık göstermekte ve bazen uyuma uyarken bazen uymamaktadır. Alıntı kelime köklerinde meydana gelen uyumsuzluklardan bazıları şunlardır:

mezar (10/44), vaziyet (35/8), makine : makene (39/10), müracaat : müracât (40/4), stok : sitok (6/66), ihtiyar : ehtiyar (15/57)

2.1.1.5.2. Uyum Değişmesi

“Kelimelerin kök ve gövdelerinde bulunan inceltme veya kalınlaştırma özelliğine sahip ünsüzler uyumu bazen tamamen değiştirmektedir. Uyum bazen de sebepsiz değişmektedir. Çok heceli kelimelerde ünlü düzeni tamamen değişmekte, ince sıradan

ünlülerle kurulan kelime tamamen kalın sıraya, kalın sıradan ünlülere sahip kelimeler ise ince sıraya değişmektedir.”³⁴

caminin : camının (1/26), mısır : misir (13/42), lira : lire (16/59),

liraya : liriye (25/62), yünü : yunu (6/65), tabi : tabı (20/48)

2.1.1.5.3. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Dudak benzeşmesi yani düzlük-yuvarlaklık uyumu “...bir kelimedeki vokallerin düzlük yuvarlaklık bakımından birbirine uymasındır. Türkçede köklerde olsun, köklerle ekler arasında olsun, bir kelimedede vokaller arasında umumiyetle düzlük yuvarlaklık bakımından bir uygunluk olduğu göze çarpar. Umumiyetle diyoruz, çünkü bu uyum Türkçenin her devrinde her sahada kelime bünyesine kuvvetle hakim olan bir uyum değildir.

....

Edebi Türkçede ise bugün birtakım istisnalarla karşılaşmak çok mümkündür. Bu istisnalar bazı ağızlarda daha çoktur.”³⁵

Bölge ağızlarında düzlük-yuvarlaklık uyumu standart Türkçe’den daha zayıftır.

a) Kelimelerde yuvarlaklaşma

Yazı dilinde görülen ve uyumun dışında kalan kelimelerin derleme yapılan bölgede de uyum dışında kaldığı görülmektedir.

çamurla : çamurnan (25/25), yavrum : yārum (28/17), çavuş (26/45),

yağmurdere : yāmurdere (32/50), armut (11/37), çabuk : çabuğ (17/28),

tavuk : tayuğ (8/22)

Yazı dilinde uyuma uyduğu halde derleme yapılan bölgede uyuma uymayan bazı kelimeler şunlardır:

ayı : ayu (9/23), altıntaş : altunTaş (32/50), anuğ (dağ reyhanı) (22/21),

³⁴ Necati Demir, age, s. 68-69.

³⁵ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım/Yayımlar/Tanıtım, İstanbul 2007, s. 72.

yanında : yanunda (39/33), tanırdı : tanurdu (8/45), tandır : tandur (28/21),
çektiklerimiz : çektüklēmiz (24/14), vardır : vardur (37/3),
yedirdim : yedürdüm (10/54), eritirdik : erüdürdük (17/40), alevi : alevü (1/58),
çevirirlerdi : çevürürdüler (1/32), gelirdi : gelürdü (17/6), gelini : gelünü (31/53),
elbiselik : elbiselüg (37/23)

2.1.1.6. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

Ünlü değişmeleri, diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi derleme yapılan bölge ağızlarında da örneklerine oldukça sık rastlanılan ses olaylarından. Bu tür ses olayları, ünlüler arasında kalınlık-incelik, genişlik-darlık ve düzlük-yuvarlaklık şeklinde görülen ses değişmeleridir. Değişmelerin genel sebebi, ünlülerin benzeşmesi kuralıdır. Ayrıca ünsüzlerin ünlüler üzerindeki değiştirici etkisi de önemli rol oynamaktadır. Kalın ünlülerin incilmesi, ince ünlülerin kalınlaşması, geniş ünlülerin daralması, dar ünlülerin genişlemesi, düz ünlülerin yuvarlaklaşması ve yuvarlak ünlülerin düzleşmesi bölgemizde görülmektedir.

2.1.1.6.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi:

Genellikle yabancı kelimeleri ünlü uyumuna uydurma işlevinde olsa da derlenen metinlerde bunun tam tersi örnekler de görülmektedir.

a : e değişmesi: biraz : birez (1/29), akşam : aḡşem (1/42), sırayla : sırāyle (2/35),

bir tane : bi dene (3/43), cenazeyi : cenezeyi (11/43), mezar : mezer (8/39),

hâlâ : hale (6/21), teravihlerde : terevilerde (6/26), bana : bene (19/1)

amcamızın oğlu : emicemizin oğlu (11/17)

a : á değişmesi: yaparlardı : yapardilár (3/55), tamam : támam (4/23),

biraz : biráz (6/52), jandarma : jándarma (6/74), moral : morál (16/48),

acaba : ácab (17/16), bana : báne (21/56), tahsildar : tahzildár (23/15),

asker : ásker (23/32)

a : i değişmesi: buraya : buriya (1/2), oraya : oriya (1/19),

cabalatmaya : cabalatmiya (1/30), tavaya : taviya (2/6), satmaya : satmiya (3/19),

eski yaylaya : esgi yayliya (6/31), bacaya : baciya (7/60)

ı : a değişmesi: traktörle : direktornan (21/9).

ı : i değişmesi: çayı : çayi (6/36), karı koca : ğari ğoca (7/9), olsaydı : olsaydi (8/14),

masayı : masayi (10/57), Celal Işık'ın : celal ışığın (11/16), katır : ğatir (12/5),

oradaydı : ordāydi (13/18), akardı : aĥardi (13/18), kapı : ğapi (15/64),

misafir odası : misafir odasi (1/4)

u : i değişmesi: otu : oti (1/32), suyu : suyi (1/36),

puşuyu : puşiyi (7/57), komşuyuz : ğomşiyiz (36/1), tutuyoruz : tutiyriĥ (7/26),

olurlardı : olirdiler (1/5), muhtar : miktar (1/54)

u : ü değişmesi: fasulyeye : fasülyiye (39/20)

u : ú değişmesi: olur : olúr (2/12)

2.1.1.6.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması:

e : a değişmesi: beraber : barabar (1/33), fasulye : fasulya (1/38),

Gümüşhane'den : gümüşhanadan (3/70), anneme : anama (4/29),

kardeşlerim : ğardaşlarım (15/72), heveslendim : havasladım (31/33)

haberim : habarım (24/32), Çaldıran Seferine : çaldıran safarına (14/5),

bahçelerimizi : bahçalarımızı (5/8)

e : á değişmesi: var ise : var ĩsá (4/35), fasulye : fasulyá (18/10),

usúller : usullár (21/51), ne kadar : nádar (2/35), beyazla : báyaznan (3/40),

helva : hálva (3/42), bahçelerimizi : bahçálarımızı (5/2), ayrıyeten : ayrıyátán (18/11)

i : ā değişmesi: zahir : zār (7/30).

i : ı değişmesi: camiimiz : camımız (10/32), tabi tabi : tabı tabı (12/14),

hani : hanı (17/22), yani : yanı (20/13), nişanlı : nışanlı (21/42), vakit : vağıt (16/14)

arazimizde : arazımızda (24/23)

ö : o değişmesi: asansörle : asansornan (4/22).

ü : u değişmesi: yün : yun (6/65), bürünürdü : burúnürdü (2/49).

ü : ú değişmesi: bürünürdü : burúnürdü (2/49), küçük : ğúçük (5/13).

2.1.1.6.3. Geniş Ünlülerin Daralması:

a : ı değişmesi: oraya : orıya (2/33), buraya : buriya (14/12), tarlaya : tarlıya (2/20),

maaşımız : mayışımız (18/12), yıkayanı : yıhıyanı (8/39), sarmaya : sarmıya (2/26)

a : i değişmesi: oraya : oriy (21/46), buraya : buriya (38/39), tarlaya : tarliya (12/1),

Bursa'ya : bursiya (16/10)

e : i değişmesi: bahçeye : bahçiye (36/57), patates : patatis (37/13),

Gümüşhane'ye : gümüşāniye (37/15), biçmeye : bişmiye (39/6),

fasulyeye : fasülyiye (39/20), yengeye : yengiye (39/35), telefon : tilifon (33/17),

söyleye söyleye : söyliye söyliye (1/20)

o : u değişmesi: omuzlarına : umuzlarına (1/19).

ö : ü değişmesi: öğütürdük : ügüdürdük (15/15).

2.1.1.6.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi:

ı : a değişmesi: yakacaksın : yağacasan (28/24), yağız : yaaz (3/37)

ı : ā değişmesi: pınar : pār (1/20).

ı : â değişmesi: yıkardık : yâĥarduĥ (15/15).

i : a değişmesi: sahip olmazdı : sahab̃olmazdi (24/11), Cihan : cahan (17/18)

i : e değişmesi: diyorum : deyrim (16/18), gittiği : getdiği (20/39),

balyacı makinesi : balyacı makenesi (21/10), durabilir misin : durabilir misen (1/25),

tenbih et : tenbeh̃et (2/3), polisliğe : poleslie (6/39)

i : ê değişmesi: şehirlerden : şehêrlerden (2/4), ihtiyar : êhtiyar (26/45),

hiçbir : hêçbir (35/58)

u : o değişmesi: yukarı : oĥarı (36/25), buğday : boğda (36/5), bugün : bogün (18/6),

İstanbul'a : istanbola (3/18),

ü : e değişmesi: görürsünüz : görers̃ıyz (6/62)

ü : ö değişmesi: büyük : böyüh (9/18), hükümet : hökümet (18/13),

yürüme : yörüme (1/27)

2.1.1.6.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması:

a : o değişmesi: babamın dedeleri : bobamın dedeleri (13/39)

e : ö değişmesi: devlet : dëwlet (6/39)

ı : u değişmesi: ayı : ayu (9/23), bırakırdık : bıraĥurduĥ (9/1), azık : azuĥ (4/3),

sağdıç : sawduç (15/45), kış hazırlığı : ğış hazurlü (37/19), kamışlık : ğamuşluĥ (4/3),

soğuk pınara : soyuĥ puara (6/79)

i : u değişmesi: yok idi : yoğ̃udi (24/22), zor idi : zor̃udu (27/13),

çok idi : çoğ̃udu (29/18)

i : ü değişmesi: gelir : gelür (30/6), pişirirdik : bişürürdüh (13/57), aşık : aşuĥ (1/52),

yerdik : yerdük (1/12), örterdik : örterdüh (3/25), işi : işü (3/32), geri : gerü (33/9),

biçerdik : biçerdük (12/2), ekerdik : ekerdük (15/10), sürmedik : sürmedüg (20/9),
verilirdi : verülürdi (28/30), yeriz (30/32), erik : erük (30/34), ceviz : cewüz (30/34),
alevi : alevü (1/57),

2.1.1.6.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi:

ö : e değişmesi: böyle : bele (2/17) öyle : ele (3/2),

u : ı değişmesi: muhtar : mıktar (1/54), kaynatıyorum : ğaynatiyım (30/28)

u : i değişmesi: oluyordu : oliydi (3/23), davullu : dawulli (5/23),

dokurdu : toħurdi (8/28), koyuyorum : ğoyuyım (30/28), turşu : turşı (38/51),

ufak : ifaħ (7/18)

ü : i değişmesi: ölü : öli (5/25), sütü : südi (8/10), dünürçüyü : düğürçiyi (13/35),

sürüyordu : süriydi (13/38)

2.1.1.7. ÜNLÜ DÜŞMESİ

Bir sözcükte bulunan ünlünün çeşitli nedenlerde kullanılmamasına ünlü düşmesi denir. Ünlü düşmesi önseste, içseste ve sonseste görülür.

“Ünlü düşmesi, Türkçenin hece yapısıyla ilgili olarak hece sayısının azalması sonucunu da doğurur. Ancak kelimedeki hece sayısının azalması nedeniyle ünlü düşmesi ile hece düşmesi birbirine karıştırılmaktadır. Halbuki bu iki olay nedenleri farklı, sonuçları aynı olan iki değişik fonetik hadisedir.”³⁶

Derleme yapılan bölgede ünlü düşmesi çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Genellikle çok heceli kelimelerin içseslerinde görülür. Ancak nadir de olsa önseste ve sonseste düşmeler görülmektedir:

ısrırgan : zırırgan (22/21), ıslık : suluħ, sılıħ (Metin dışı derleme),

epeyi : epey (6/76), çingene : cingen (1/57)

³⁶ Hatice Şahin, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yay., Ankara 2009, s. 45.

“Bir ünlü ile sonuçlanan ve yükleme hâli eki almış bulunan kelimelerin, koruyucu y sesinden sonraki ünlüsü bazı ağızlarda düşebiliyor.”³⁷ Derleme yaptığımız bölgede koruyucu y sesinden önce gelen uzun a sesi de görülür.

ha burayı : haḥburāy (24/13), sobayı : sobāy (11/46), arpayı : arpāy (13/3),

o tarlayı : o tarlāy (15/53), danayı : danāy (31/26)

“Yabancı kökenli kelimelerin orta hecelerindeki geniş ünlülerin de düştüğü görülür”³⁸:

patates : pattes (9/17)

Ünlü ile biten bir kelime yine ünlü ile başlayan bir ek aldığında, bazen söyleyişte bu ünlülerden birisi düşürülür:

ne arıyor : nāray (34/73), ne edeyim : nedim (25/61)

Yabancı kökenli kelimelerde ünlü düşmesi görülmektedir:

müracaat : mürācat (6/49), saati : sāti (16/32), muayene : māyene (1/26)

Bazı yer adı bildiren sözcüklerde de içseste ünlü düşmesi görülmektedir:

nerede : nerde (2/60), orada : orda (3/60), şuradan : şurdan (36/28)

2.1.1.8. ÜNLÜ TÜREMESİ

“Seslerin özelliklerine ya da birbirleri ile birleşme şartlarına bağlı bazı nedenlerle, ünlü ve ünsüz türemesi olaylarının doğduğu bilinmektedir.”³⁹

Derleme yapılan bölgede ünlü türemesi ile ilgili örneklere nadir rastlanmaktadır.

2.1.1.8.1. Başta Ünlü Türemesi:

“Türk dili asıllı kelimelerin başında “r” ve “l” ünsüzleri bulunmadığından, Türkiye Türkçesi ağızlarının pek çoğunda, bunlarla başlayan yabancı kaynaklı kelimelerin

³⁷ Zeynep Korkmaz, age, s. 64.

³⁸ Tahsin Banguoğlu, Türk Grameri, I. Bölüm, Ses Bilgisi, TTK Basımevi, Ankara 1959, s. 109.

³⁹ Zeynep Korkmaz, age, s. 65.

başında düz-dar bir ünlü türemektedir.”⁴⁰ Bölgemiz ağızlarında bu olay daha çok “r” ünsüzü ile başlayan kelimelerde görülmektedir.

Rusla : urusnan (6/64), rengi : irengi (23/48), Rumlar : urumlar (15/1),

Ramazan : iramazan (33/2), rapatayla : irapataynan (37/39)

l-'nin önünde türeme:

lazım : ilazım (6/52), leşini : ileşiyın (23/23)

y-'nin önünde türeme:

Türkçe kelimelerin başında bulunmayan sesler dışında bölgede bir örnekte Türkçe kelimenin başında da türeme görülmüştür.

yirmi beş kuruş : iyimmişbeş guruş (23/13)

2.1.1.8.2. İçte Ünlü Türemesi:

Genellikle yabancı kökenli kelimelerde içte ünlü türemesi görülmektedir. Bu durum iç seslerde yan yana gelmiş iki ünsüz arasına ünlü girmesiyle meydana gelmiştir.

hepsini : hepisini (31/43), Trabzon'a : tirabzona (37/4), elektrik : elektirih (38/44),

traktörle : direktornan (21/9), eksper : ekisper (6/49), kadastro : katostıra (6/53)

stok : sitok (6/66), staj : sıtac (7/51), teyzen : tiyezen (21/21)

2.1.1.8.3. Sonda Ünlü Türemesi:

Derleme yapılan bölgede örneğine çok az rastlanmaktadır. Ancak bu örneklerin nitelikleri birbirinden farklıdır.

a) –ken ulacının pekiştirme amaçlı olduğu düşünülen genişletilmiş biçimi:

buradayken : burdayķena (7/11),

b) Çevre dillerin etkisiyle bölge ağzına geçmiş olduğu düşünülen türeme:

⁴⁰ Tuncer Gülensoy, Kütahya ve Yöresi Ağızları, TDK Yay., Ankara 1988, s. 43.

adam : adamī (4/26), kızım : ğızımı (3/15), ağam : ağami (MDD)

2.1.2. ÜNSÜZLER

Bölgemiz ağızlarında rastlanan ancak yazı dilinde bulunmayan ünsüzler şunlardır:

‘g, Ƙ, T, ğ, b, k, w

2.1.2.1. YAZI DİLİNDE BULUNMAYAN ÜNSÜZLER

2.1.2.1.1. ‘g ünsüzü:

Patlayıcı damak ünsüzü olan g sesi kısmen sızıcılaşarak yarı patlayıcı olan c sesine dönüşmüştür. Derleme yapılan bölgeye yakın olan Erzurum ve yöresi ağızlarında da bu durumla karşılaşmaktadır. “Ovacık bucağının bazı yerleşmelerinde, İspir ilçesinin güney, ve Narman ilçesinin bazı yörelerinde dağınık şekilde, kelime ve hece başındaki g ünsüzünü c ve çeşitleri olarak boğumlayan kimselerle karşılaşmaktadır. Kelime ve hece başındaki g ünsüzünü c ünsüzüne dönüştüren yerleşmelerde, kelime başındaki k ünsüzünün de ç ve çeşitlerine dönüştürüldüğü görülür.”⁴¹ Gümüşhane ilinin merkeze bağlı Kale köyü ve civarı köylerinde yapılan derlemede bu duruma sadece iki köyde rastlanmıştır. Bunlar Yukarı Alıçlı köyü ve Pirahmet köyleridir.

gider gelirdik : ‘gider ‘gelirdih (7/12), güze doğru : ‘güze dörin (7/13), göre : ‘göre (7/40),

yenge : yen‘ge (7/56), gelini : ‘gelini (7/55), zengin : zen‘gün (7/40),

gelirdi : ‘gelürdü (17/24), gelinler : ‘gelinner (17/24)

2.1.2.1.2. Ƙ ünsüzü:

Damak ünsüzü olan k sesi kısmen sızıcılaşarak yarı patlayıcı olan ç diş ünsüzüne dönüşmüştür.

ekerdik : eƘerdik (7/2), kimisi : Ƙimisi (7/5), körpe : Ƙörpe (7/25),

şeker : şeƘer (7/39), küreğın : Ƙüregın (7/48), inek : ineƘ (17/4),

⁴¹ Efresiyap Gemalmaz, Erzurum İli Ağızları, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1978, s. 152.

geçinirdik : geçünürdüK (17/7)

2.1.2.1.3. T ünsüzü:

“Kati-patlamalı-tonlu asıl diş ünsüzü olan “d” ile kati patlamalı-tonsuz asıl diş ünsüzü olan “t” arasında boğumlanan “t”ye yönelik ünsüzdür.”⁴²

bardak tatlısı : bardağ Tatlısı (20/31), taş : Taş (21/32), tırmık : Tırmığ (28/8),

turağı : Tarā (31/1), traktör : Tıraktör (30/3), tuzlardı : Tuzlardılar (37/17),

sabahtan : sabahTan (1/8), kaynatırsın : ğaynaTırsın (2/14),

dört tane : dörT dene (2/57), süt : süT (2/59), yaptılar : yapTulā (3/43)

2.1.2.1.4. ğ ünsüzü:

Katı, patlayıcı ve tonlu bir orta damak ünsüzüdür. Genellikle k : ğ değişimi sonucunda görülmektedir. Kalın ünlülerle daha çok görülmektedir.

koşardık : ğoşardığ (4/2), kocam : ğocam (5/5), kuruş : ğuruş (6/24),

kaldırdılar : ğaldırdılar (7/4), kol kola : ğol ğola (8/44), karşıki : ğarşıki (10/3),

kışın : ğışın (12/26), kızartıyorsun : ğızartıysın (13/32), koyun : ğoyun (13/34),

Karadeniz'den : ğaradenizden (13/39), kara sabanla : ğara sabannan (25/11)

2.1.2.1.5. ħ ünsüzü:

“Kati, sızıcı, tonlu olan bu ünsüz, kalın ünlü kuruluşlu kelimelerde ardamakta, ince ünlü kuruluşlu kelimelerde ortadamakta oluşan bir ünsüzdür. Doğu, Güney-doğu ve Orta Anadolu'nun temel seslerinden biri de budur.”⁴³ Karşımıza k : ħ değişimi olarak çıkmaktadır. Hırıltılı, sızmalı bir ünsüzdür.

akar : aħar (2/4), kurbanlık : ğurbanlığ (3/15), kamışlık : ğamuşluğ (4/3),

azık : azuğ (4/3), tel duvak : tel duvağ (5/27), yüz mumluk : yüz mumluğ (6/21),

⁴² Mukim Sağır, Erzincan ve Yöresi Ağızları, TDK Yay., Ankara 1995, s. 76.

⁴³ Sabri Özcan San, age, s. 40.

yıkardık : yıhardıh (36/6), bakardık : baħarduħ (37/1), salatalık : salatalıh (38/4),
akşam ezanı : aħşam ezeni (39/4), yukarı : yuħarı (40/3), bakır : paħır (17/37)

2.1.2.1.6. ħ ünsüzü:

Patlamalı, ötümsüz art damak ünsüzüdür. Genellikle kalın ünlülerden oluşan kelimelerde görülmektedir.

kartol (patates) : ħartol (1/9), bakla : paħla (1/38), fakat : faħat (35/11)

kotan : ħotan (4/2), kırk beş kuruş : ħıp~beş ħuruş (6/24), yukarı : oħarı (18/31),

fakir : faħır (28/35), yüklenip : yuħlenip (31/22)

2.1.2.1.7. w ünsüzü:

“Yuvarlak ünlülerin ve dudak ünsüzlerinin yanında veya yakınındaki (v) ünsüzleri çift dudaklılaşarak bu ünsüzü oluşturur.”⁴⁴

köylüler : köwlüler (26/25), davul : dawul (26/59), çevirmeli : çewürmeli (27/2),

savururlardı : sawurdular (28/7), ceviz : cewüz (28/16), yavrum : yāwrum (29/6),

ha bu : ha~wu (31/4), sağdıca : sawduca (32/37)

2.1.2.2. ÜNLÜ-ÜNSÜZ UYUMU

“Ünlü-ünsüz uyumu; dilimizde ince (ön) ve kalın (arka) olmak üzere iki türleri bulunan ünsüzlerden incelerinin ancak ince ünlülerle, kalınlarının da ancak kalın ünlülerle yan yana bulunabilmesi demektir. Bu Türkçe için çok sağlam ve umumî bir kaidedir. Köktürk metinlerinde bu tür ünsüzler çin ayrı ayrı harfler kullanıldığını; bu işaretlerin yanındaki ünlülerin, harfin türüne göre kalın veya ince kabul edildiğini yahut bu harflerin kendi türlerinden (kalın veya ince) ünlülerin de değerini taşıdığını biliyoruz. Osmanlıca’da ħ ve ğ için aynı şekilde ayrı işaretler kullanılıyordu. Bugünkü imlâımızda ise bunun aksi olmuştur. Ünlünün türüne göre ünsüzün kalın veya ince olduğunu çıkarıyoruz. Ünlü-ünsüz uyumunun varlığı; bu imlâ sisteminin Türkçe kelimelerin

⁴⁴ Efresiyap Gemalmaz, age, s. 104.

hakkiyle ifade etmesini sağlamaktadır. Fakat yazı dilimizde ünlü-ünsüz uyumunun bulunmadığı birçok alınma kelime de vardır. zevk, inşilap, kâtip, lâıyk, felâh gibi kelimelerin bugün kullandığımız imlâ sistemiyle ifadeleri mümkün değildir. Bu yüzden transkripsiyon sisteminde art damakta boğumlanan k ve g sesleri için k̄, ğ harfleri kullanılıyor.”⁴⁵

Derleme yaptığımız bölgede de ünsüz uyumuna tabii olarak uyulduğu görülmektedir.

koyarsın : ğorsun (2/7), kalkarsanız : ğalğarsanız (6/71), başka : başğa (23/15),

kendini (32/35), görücü (32/23), çıkıp : çıhıp (34/6), kevgirden : kelgirden (30/28),

tırpan (30/2)

2.1.2.2.1. Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması:

Derleme yaptığımız bölgede ünlü-ünsüz uyumunun kuvvetli olmasına rağmen bazı kelimelerde uyumun bozulduğunu da görmekteyiz. Uyumun bozulması çeşitli sebepler sonucu karşımıza çıkmaktadır. “k (:k), g (:ğ), ğ gibi gibi ünsüzler yanlarındaki ince ünlüleri kalınlaştırma özelliğine sahiptir.”⁴⁶ “Bu kalınlaşma kelimenin tamamına yansımayıp yalnızca zikredilen ünsüzlerle kurulan hecelerde görülmektedir.”⁴⁷

küçük : ğüçik (5/13), küçükten : kuçükten (5/11),

2.1.2.3. ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

2.1.2.3.1. Ötümlüleşme:

“t, k gibi tonsuz ünsüzlerin çeşitli sebeplerle d, g gibi tonlu ünsüzlere dönüşmesine tonlulaşma (sedalılaşma) diyoruz.”⁴⁸ Bölgede görülen ötümlüleşme örneklerini üç grupta inceleyeceğiz:

2.1.2.3.1.1. Ön Seste Ötümlüleşme:

⁴⁵ Ahmet Bican Ercilasun, age, s. 104.

⁴⁶ Zeynep Korkmaz, NYA, s. 72.

⁴⁷ Necati Demir, age, s. 81.

⁴⁸ Necmettin Hacıeminoğlu, Karahanlı Türkçesi Grameri, TDK Yay., Ankara 2013, s. 5.

k- : g- değişmesi: “Eski Türkçedeki k-‘nin, Güney-batı lehçelerindeki tarihî gelişme uyarınca, Türkiye Türkçesi’nde tonlulaşıp g-‘ye dönmesi bir kural durumundadır: gez-, ger-, gir-, gizle-, gece, göç, gün, güz gibi.”⁴⁹ Bölgemiz bu bakımdan yazı diliyle paralellik göstermektedir:

güzel (2/46), gelip : gelüp (3/16), götürmesin (4/54), gittim : getdim (5/12),
geldim (6/14), güzlük (8/18), perşembe günü (9/19), gidiyorlar : gidiyer (11/11)

Bazı örneklerde bölge ağızındaki ötümlüleşmenin yazı dilinden daha ileride olduğu görülmektedir:

kendim : gendim (5/29), kendimiz : gendimüz (13/59), kişi : gişi (16/41)

t- : d-; t- : T- değişmesi:

tane : dene (31/25,6 /44, 7/9, 8/34...), taş : Taş (1/30), tatlı : Tatlı (3/39),
tırmığı : Tırmığı (10/11), tuzluk : Tuzluğ (12/23), taşırdık : Taşurduğ (13/21),
tabağında : Tabānda (28/28), traktör : Tıraktör (30/3)

p- : b- değişmesi:

Türkçe’de kelime başında p ünsüzü bulunmamaktadır. Ancak b ile başlayan Türkçe kelimeler Türk dillerinde p ile kullanılabilir. Türkiye Türkçesi’nde de bazı Türkçe kelimeler b>p değişikliğiyle kullanılır (bürge>pire). Bölge ağızında da bu ötümlü durum korunmuştur. Ayrıca alıntı *bazar* kelimesi de ötümlü haliyle kalmıştır.

parmaklarımız : barmağlarımız (13/55), pazarlık : bazarluğ (21/58),
pazarlar : bazarlar (3/18), pişerdi : bişerdi (34/64), peksimeti : beksimeti (18/50)

s- : z- değişmesi:

Çok yaygın olmamakla birlikte örnekleri bölgemizde mevcuttur.

sebzeleri : zebzeleri (6/2), sopayı : zoppayı (4/25)

⁴⁹ Zeynep Korkmaz, age, s. 79.

ç- : c- değişmesi:

Çok yaygın değildir. Yabancı kelimelerde görülmektedir.

çeyiz : ceyiz (12/22), çingene : cingen (1/57), çavdar : cavdar (16/20),

çabalatmazsın : cabaladamasan (1/31)

y- : c- değişmesi:

üç yüz : üçcüz (19/38, 21/66)

2.1.2.3.1.2. İç Seste Ötümlüleşme:

-k- : -g- değişmesi:

eskinin : esginin (28/23), yetişkin : yetişgin(21/31), yiyecekler : yiyecegler (32/43),

ceket : ceget (5/2), iskemle : isgemli (8/24), askeriyeyi : esgeriyeyi (23/27),

ne edecekler : ne decegler (32/43), eşekle : eşşegnen (6/69)

-k- : -ğ- değişmesi:

hakkını : hağgını (33/12), delikanlıları : deliğanlıları (35/26), bakla : pağla (39/20),

başkanı : başğanı (35/29), Yüksekova'da : yühseğovada (36/39), halka : halğa (1/49),

yakacaklarını : yağacaklarını (37/19)

-k- : -h- değişmesi:

yoktur : yohtur (7/1), soğuklar : soyuğlar (7/13), çıkardı : çıhardı (8/13),

kaçakçı : gaçağçı (9/8), okurlardı : oğurdular (10/28), ufakları : ifağları (11/25),

bakardık : bağarduh (12/5), yakar : yağar (14/48), sıkardık : sığardıh (16/29)

-t- : -d- değişmesi:

Ünsüz uyumuna aykırı örneklerdir.

gittiler : getdiler (17/20), işte : işde (17/5), alıştı : alışdı (17/9), ekdim : ekdim (33/18),

arkadaştan : arkadaşdan (21/65), değiştı : değiştıdi (26/59), üstüne : üsdüne (27/14),
kestiler : kesdiler (38/19), bastırırdı : basdırırdı (19/55), birlikte : birlikde (27/10),
destelerin : desdelerin (21/31), bittikten : bittikden (35/18)

-ç- : -c- değiştmesi:

Ünsüz uyumuna aykırı örneklerdir.

gittikçe : getdikce (6/27), Türkçeleştirince : türkceleştirince (25/2),

bahçe : bahca (31/41), ekmekçi : ehmehci (18/44), ticaretçiydi : ticaretciydi (/41)

işçi : içci (16/13)

-c- : -j- değiştmesi:

macgal : majgal (4/14)

-p- : -b- değiştmesi:

ıspanak : isbanak (31/42)

2.1.2.3.1.3. Son Seste Ötümlüleştme:

-k : -g değiştmesi:

Kelime sonunda b,c,d,g ünsüzlerinin bulunmaması kuralına uymayan bir durumdur.

ekerdik : ekerdig (2/21), herk : herg (4/2), inek : ineg (5/19), ekmek : ekmeg (6/35),

kürek : Küreg (7/47), yemlik : yemlig (11/30), yemek : yemeg (12/26),

güzlük : güzlüg (13/1), pişirirdik : bişürürdüg (17/37), büyük : böyüg (26/56)

-k : -ğ değiştmesi:

Ön seste ve iç seste olduğu kadar yaygın olmasa da bölgemizde örnekleri mevcuttur. Bu örneklerde de kelime sonunda bulunmaması gereken ğ sesi görölmektedir.

olurdük : olurduğ (36/41), ıspanak : ispanağ (11/31), findık : finduğ (13/44),
azıcık : azacuğ (15/29), sarardık : sarardığ (17/34)

-k : -ğ değişmesi:

anlaşmak : annaşmağ (2/19), çorbalık : şorbaluğ (3/3), çok : şoğ (33/30),
bolluk : bolluğ (34/6), olarak : olarağ (35/10), yorulurdük : yorulurduğ (36/34),
hamallık : hamallığ (37/4), çocuk : şocuğ (38/13), sandık : sandığ (38/51),
orak : orağ (39/1)

-t : -d değişmesi:

Kelime sonunda bulunmaması gereken d sesinin bölge ağzında kelime sonunda
kullanıldığı görölmektedir.

dört : dörd (37/37), bet bereket : bed bereket (6/43), git : Ğ ged (7/33), süt : süd (24/34),
hesap et : hesab~ed (28/9)

-t : -T değişmesi:

damat : damaT (8/42), ırgat : irđaT (21/30), veyahut : veyahuT (21/71),
ayırt : ayırT (31/18), yoğurt : yogurT (4/3)

-p : -b değişmesi:

Diğer değişmelerde de göröldüğü gibi kelime sonunda bulunmaması gereken
b,c,d,g ünsüzlerinin bu örneklerde de kullanıldığı görölmektedir.

kap kaşık : ğab ğaşığ (1/18), alıp : alıb (3/70), yap : yab (6/65), hep : heb (6/66),
büyütüp : böyüdüb (7/66), getirip : getirüb (8/31), tahrip : tahrib (11/20),
hap : hab (16/32)

-ç : -c değişmesi:

sağdıç : sawduc (16/65), genç : genc (23/7), aç : ac (23/29), güveç : güvec (28/26),

kazanç : ğazanc (36/37), ilaç : ilac (16/30), palaç/pağaç : palac (4/61)

-ç : -j değişmesi:

ç sesi sızıcılaşarak j'ye dönüşmüştür.

geç : gej (27/49), güç : güj (32/43), aç : aj (16/38)

-ç : -ş değişmesi:

Bu örneklerde de sızıcılaşma söz konusudur.

hiç : hêş (8/18), üç : üş (10/21), pirinç : pirinş (10/26), ilaç : ilaş (16/32),

kaç : kaş (32/12), güveç : güveş (34/67), sağdıç : sawdış (38/22)

2.1.2.3.2. Ötümsüzleşme:

2.1.2.3.2.1. Ön Seste Ötümsüzleşme:

d- : t- değişmesi:

dükkana : tükkana (10/35), döker : töker (15/11), diken : tiken (16/24),

dikiyorlardı : tikiydiler (16/66), dikilerek : tikilerek (25/31), diksen : tiksen (37/13)

b- : p- değişmesi:

bakla : pakla (11/8), baklava : paklava (13/30), bıraktı : pırahtı (15/58),

bakır : paır (17/37), baston : paston (25/30), bisküvi : püsküt (25/51),

Bitlis'te : pitliste (36/39), bankada : pağada (7/50),

g- : k- değişmesi:

gibi : kibin (13/21), gem : kem (26/46)

v- : f- değişmesi:

vuruyorlar : furuyolar (10/10)

2.1.2.3.2.2. İç Seste Ötümsüzleşme:

-c- : -ç- değişmesi:

dünürçüyü : düğürçiyi (4/42), eğlenceler : eğlençeler (16/66), nice : neçe (17/33)

-v- : -f- değişmesi:

kahvaltımız : ğayfaltımız (17/39)

2.1.2.3.3. Süreklileşme

“Süreksiz ünsüzlerin sürekli ünsüzler haline gelmesi hadisesine süreklileşme denir. Sürekli ünsüzler, kendi aralarında sızıcı ve akıcı olmak üzere ikiye ayrıldıklarına göre süreklileşme hadiselerini de sızıcılaşma ve akıcılaşma olarak ikiye ayırabiliriz.”⁵⁰

2.1.2.3.3.1. Sızıcılaşma:

“Türkçede bazı sebeplerle patlayıcı ünsüzlerin sızıcılaşmasına bu ad verilmektedir.”⁵¹

k : ħ değişmesi:

Bölgemizde en çok görülen sızıcılaşma olayıdır.

kalbur : ħalbur (4/59), kutusuyla : ħutusiynan (6/36), kadar : ħadar (15/30),

kalçasına : ħalçasına (17/19), kuruturduk : ğurudurduĝ (17/3), ortak : ortaĝ (18/39),

akıyor : aĝıy (19/19), çocukluğumuzda : çocuĝlümüzda (20/8), çok : çoĝ (21/15),

sandık : sandıĝ (20/39), akıllı : aĝıllı (21/8), yukarı : oĝarı (21/13), yok : yoĝ (34/18),

ocak : ocaĝ (31/39), arkada : arĝada (25/24), yakın : yaĝın (35/16), bak : baĝ (37/7)

k, : ğ, ğ değişmesi:

koruk : koroĝ (21/7), orak : oraĝ (31/16), yok : yoĝ (34/30), almak : almaĝ (30/9),

yoruluyorduk : yorulıyduĝ (8/14), çok idi : çoĝudu (29/18),

⁵⁰ Ahmet Bican Ercilasun, age, s. 111.

⁵¹ İsmail Parlatur, Hatice Şahin, Türk Dili (Sözlü ve Yazılı Anlatım Türleri ile Anlatım Teknikleri, Ekin Basım Yayım Dağıtım, Bursa 2010, s.36

kürekle : küreğnen (34/19)

ğ : v değişmesi:

öğle : övle (4/64)

ğ : y değişmesi:

diğer : diyar (13/10), beğeniyor : beyeniy (8/46), değneği : deynegi (16/72)

ç : ş değişmesi:

Bu ses değişikliği aklımıza “Kıpçakça ile bir bağlantısı var mıdır?” sorusunu getirirse de değişikliğin sadece kapalı hecelerde görülmesi bunun olmadığını göstermektedir. Gürer Gülsevin’e göre: “...Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen ç : ş olayına temkinli yaklaşmak gerekir. Çalışılan bölgede sadece kapalı hece konumunda iken görülüyorsa, Kıpçakça ile bağlantı kurulmasına hiç gerek yoktur. Eğer (birkaç bölgede olduğu gibi) iki ünlü arasında ve kelime başında da (nadiren bile olsa) ç : ş değişmesi görülüyorsa, Kıpçakça unsur olabileceği akla getirilebilir.”⁵²

ilaç : ilaş (16/32), üç : üş (22/11), kaç : kaş (32/12), hiç : hêş (8/18),

pirinç : pirinş (10/26), güveç : güveş (34/67), sağdıç : sawdış (38/22),

rençberlik : reşberlik (21/5), geçmeli : geşmeli (25/20)

ç : j değişmesi:

güçler : güjler (3/50), aç : aj (4/43), açlık : ajluğ (24/31), geç : gej (27/49)

c : j değişmesi:

mecbur : mejbur (16/39), sac : saj (29/30), ecdadımın : ejdadımın (31/18)

2.1.2.3.3.2. Akıcılaşma:

⁵²Gürer Gülsevin, "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakca Denilen Unsurlar Üzerine 2 (C:Ş Değişmesi)", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/3 Spring 2008, s. 384.

“Akıcılaşıma, tonlu veya tonsuz süreksiz ünsüzlerin akıcı ünsüzlere dönüşmesidir.”⁵³ Derleme yaptığımız bölgeden elde ettiğimiz metinlerde akıcılaşıma örneğine rastlanmamıştır.

2.1.2.3.4. Akıcı Ünsüzler Arasındaki Değişmeler:

r : l değişmesi:

serbest : selbes (21/42), güreş : güleş (35/62)

l : r değişmesi:

Bölgemizde yapılan derlemelerde sadece iki örnekte görülen bir ünsüz değişmesidir.

evliyarlar : evriyarlar (16/16), bir lokma : bil˘lohman (27/39)

l : n değişmesi:

Bölgemizde yaygın olan bir ünsüz değişmesidir. Ayrıca kurallı olarak nl : nn değişmesi görülmektedir.

lezzet : nezzet (13/60), sabanla : sabannan (24/18), yanlarını : yannarını (25/8),

öküzle : öküznen (12/2), şeyle : şeynen (15/12), iplikle : ipliknen (16/73),

önlük : önnük (2/46), anlatayım : annadım (26/44), gemle : gemnen (27/14),

bin lira : bin˘nira (40/6)

m : n değişmesi:

komşular : gönşular (4/39), şimdi : şindi (5/4)

2.1.2.4. ÜNSÜZ BENZEŞMESİ

“Ünsüz benzeşmesi, ünsüz değişmesi hadisesidir. İçseste yan yana iki ünsüz bulunan yerlerde veya söyleniş bakımından aynı durumda bulunan komşu kelimelerin

⁵³ Bahadır Güneş, “Çıldır Merkez Ağzı Üzerine”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 51, Erzurum 2014, s.17-34.

son ve ön sesleri arasında, bazen iki ünsüzden birinin kendisine yakın boğumlanma niteliği taşıyan öteki tarafından büsbütün veya kısmen benzeştirilmesi olayıdır.”⁵⁴

“Diğer bölge ağızlarında olduğu gibi, bölgemizde de yan yana iki ünsüz arasında ya da iki komşu kelimenin öndekinin sonesi, ikincinin ön sesi birbirini etkiler; bu suretle ilerleyici ve gerileyici benzeşme olur.”⁵⁵

2.1.2.4.1. İlerleyici Benzeşme:

“Kelime içinde yan yana bulunan ünsüzlerden öncekinin sonrakini kendisine benzetmesidir.”⁵⁶

2.1.2.4.1.1. Yarım Benzeşme:

Kelime içerisindeki akıcı ünsüzün kendisinden sonraki ünsüze kendi özelliğinden vermesi ve onu kısmen kendisine benzetmesidir.

-ml- : -mn-:

babamla : babamnan (2/23), ehramla : ehramnan (8/35), gemle : gemnen (9/6),

tulumla : tulumnan (12/7), dedemle : dedemnen (19/11),

amcamla : amcamnan (27/19), gücümle : gücümnen (36/44)

-ç y- : -ç c-:

üç yüz : üç cüz (19/38)

2.1.2.4.1.2. Tam Benzeşme:

“İlk ünsüzün kendisinden hemen sonra gelen ünsüzü tam manasıyla kendisine benzetmesi olayıdır.”⁵⁷

-nl- : -nn-:

⁵⁴ Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara-1992, s. 162.

⁵⁵ Sabri Özcan San, age, s. 152.

⁵⁶ Necati Demir, age, s. 89.

⁵⁷ Necati Demir, age, s. 89.

anlat : annat (20/19), onları : onları (21/21), nişanlı : nişanı (23/33),
sabanla : sabanna (24/18), düğünleri : düñneri (24/27), gelinlik : gelinnig (27/46),
tırpanla : tırpannan (28/2), hayvanla : hayvannan (31/23), denleri : denneri (34/10),
zamanlar : zamannar (32/39), samanları : samannarı (34/10), bunla : bunnan (36/2),
şenlikler : şennihler (34/38), oyunlar : oyunnar (35/34)

-n l- : -n n-:

bin lira : bin~nira (23/8)

-z y- : -z z-:

dokuz yüz : dokuz~züz (40/1)

2.1.2.4.2. Gerileyici Benzeşme:

“Bir kelime içinde benzeşen ünsüzlerden ikincisinin birinci ünsüzü kendisine benzetme olayıdır.”⁵⁸

-zs- : -ss-:

olmazsa : olmassa (8/47)

-rn- : -nn-:

kuşburnu : ğuşbunnu (12/32)

-rm- : -mm-:

yirmi : yimmi (23/16)

-kt- : -tt-:

elektrikler : elettirihler (17/32)

2.1.2.5. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ

⁵⁸ Ahmet Günşen, age, s. 72.

“İki ünlü arasında kalan bazı ünsüzler, Anadolu ağızlarında çeşitli sebeplerle ikizleşir.”⁵⁹ Bölgemizdeki ikizleşme örnekleri aşağıdaki gibidir:

-b- : -bb-: baba : babbā (26/16)

-d- : -dd-: yedi : yeddi (17/44), adam : addam (23/17)

-k- : -kk-: öküz : ökküz (1/44), sekizinci : sekkizinci (3/43)

-m- : -mm-: ama : amma (27/44), omaç : ommaç (24/30)

-p- : -bb-, -pp-: depo : debbo (19/19), sopayı : zoppayı (4/25)

-s- : -ss-: yasakladı : yassahladı (27/28), osur : ossur (37/41), nasıl : nassi (34/71)

-ş- : -şş-: aşağı : aşşā (4/50), eşek : eşşeg (6/68), meşebesini : meşşebesini (3/53)

2.1.2.6. İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ

“İç-seste yan yana bulunan ve eşit boğumlanma niteliğine sahip olan ünsüzlerin, muhtemelen az çabayla söyleme gereği, tek bir boğumlanma noktası ve süresi kazanmak üzere tekleşmesi.”⁶⁰

evvel : evel (6/3) kuvvetli : guvetli (23/18)

2.1.2.7. ÜNSÜZ DÜŞMESİ

“Kelime içinde (bir ünsüzden önce), kelime sonunda veya kaynaşma olayı ile iç seste *r, n, l*, gibi akıcı ve sızıcı ünsüzler ile *y, g, ğ, k, h* gibi ünlüleşme ve sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüzlerin kaybolması olayı: ET. *keltür-*: TT. *getir-, oltur-: otur-, büyük+cek : büyücek, alçak+cık : alçacık...*”⁶¹ Bölgemiz ağızlarında durum aşağıdaki şekildedir:

d düşmesi:

gündüz : günüz (16/21)

⁵⁹ Leylâ Karahan, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, TDK Yay., Ankara 2014, s. 32.

⁶⁰ Turgut Günay, Rize İli Ağızları, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978, s. 91.

⁶¹ Zeynep Korkmaz, age, s. 236.

f düşmesi:

yufka : yuka (2/5)

h düşmesi:

sabaha : sabā (1/8), kahveme : gāveme (10/44), kahvaltılar : gāvaltılar (2/5),

Gümüşhane'de : gümüşānede (6/19), postahanelere : postānelere (6/39),

Ahmed : āmed (6/69), hastahane : hastāne (8/1), yemekhane : yemekāne (10/51),

bahçelerimiz : bāçelerimiz (13/17), meşhur : meşūr (35/36)

ğ düşmesi:

oğlumu : ōlumu (5/23), doğru : dōrīn (7/13), yağar : yār (13/20), soğan : sōan (5/21),

sağardık : sārduĥ (13/54), kurbağalar : ġurbālar (15/69), bildiğim : bildīm (25/9),

yiyebildiğin : yiyebildīn (19/22), gittiğin : gitdīn (21/43), istediğini : istedīni (32/26),

doruğu : dorū (34/77), koyduğunu : ġoydūnu (35/42), yağmur : yāmur (40/4),

öğle : ōle (7/38)

l düşmesi:

kalkar : ġaĥār (3/51), malzemeyi : māzemeyi (10/41), kalkıyoruz : ġaĥīyriĥ (7/19),

nasıl : nassi (34/71)

n düşmesi:

reçberlik : rençberlik (1/15), sonra : sōra (7/64), bereketiniz : bereketīz (16/14),

evinin : evīyn (34/1)

r düşmesi:

uğurladılar : ūrladīlā (10/28), gelirken : gelīken (25/60), verirdi : verīdi (32/24)

t düşmesi:

çiftçilikle : çiftçilikle (14/34), rast getirirlerdi : ras̃getürürdüler (1/43),

çift : çif (16/69), dürüst idim : düris̃ydim (5/15), serbest : selbes (21/42)

v düşmesi:

yavrum : yārum (2/41)

y düşmesi:

böyle : böle (14/3), şöyle : şöle (4/5), öyle : öle (12/21), olayım : olīm (33/1),

yüzüğün : üzügün (35/44), yüzüne : üzüne (6/78), yükler : ükler (28/3)

2.1.2.8. ÜNSÜZ TÜREMESİ

“Ünsüz türemesi, ön, iç ve son seslerde kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayıdır.”⁶²

b türemesi:

peştemal : peştambal (4/48), olmuş : bolmuş (13/53)

h türemesi:

öyle : heyle (23/24), elbet : helbet (31/51), ark : harğ (15/24), saat : sahat (32/40),

ümmetleri : hümmetleri (24/25), atlayıp : hatlāyıp (19/33)

k türemesi:

şimdi : şindik (18/41)

l türemesi:

beri : berli (15/56), hile : hille (MDD)

t türemesi:

kere : keret (23/45)

⁶² Nevzat Özkan, age, s. 89.

y türemesi:

Kelime başında y sesinin türemesi ve düşmesi Türk dilinde sıkça görülen bir ses olayıdır. Bu ses olayının hem düşmede hem de türemede gösterilmesi sıkıntı yaratmaktadır. Hatice Şahin bu konuda ““Ses olaylarıyla ilgili örnekler seçilirken -en eski, asli biçimi olmasa bile- kelimenin tespit edilebilen ilk şeklinden hareket etmek karışıklığı önleyecek yöntemlerden biridir.”⁶³ der.

erişiyor : yerişiy (15/56), inişe : yenişe (7/55), itikliyoruz : yitleyrik (7/49)

2.1.2.9. HECE KAYNAŞMASI

“Anadolu ağızlarında bol örnekler veren hece kaynaşması olayına sebep olan ünsüzler, g, ğ, k, y, ñ, v, r, h ünsüzleridir. Bu ünsüzler bazı fonetik olaylar sonucunda yavaş yavaş eriyip kaybolurlar ve iki veya daha çok komşu hecenin kaynaşıp tek hece görünümü kazanmasını sağlarlar.”⁶⁴

düğünlerimiz : dünlerimiz (16/61), yengelerin : yengelēn (17/22), değil : dēl (19/61),

eğer : ēr (21/43), eskilerimizi : eksilēmizi (24/13), özelliklerini : özelliکلēni (25/56),

yoğuruyorum : yōriyırım (30/23), yalnız : yalōz (33/28), daha : dā (34/16),

odalarında : odalānda (35/35)

2.1.2.10. HECE YUTUMU

“Bir kelimedede ses bakımından birbirine benzer veya eşit seslerden oluşmuş iki heceden birinin zamanla eriyip kaybolması olayı.”⁶⁵ Hece yutumu bölgemizde yaygın görülen bir ses olayı değildir.

-ne’li hecelerden birinin yutulması ile:

önünde : önde (25/24)

⁶³ Hatice Şahin, “Türkiye Türkçesindeki Bazı Kelimelerin Başındaki y Sesinin Düşme mi Türeme mi Yaşadığına Dair”, 5. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 19-22 Aralık 2012.

⁶⁴ Tuncer Gülensoy, age, s. 68.

⁶⁵ Zeynep Korkmaz, age, s. 126.

2.1.2.11. YER DEĞİŞTİRME (GÖÇÜŞME)

“Bazı hallerde kelime içindeki iki sesin yerleri değişir (toprak : torpak). Genel olarak söyleyişi kolaylaştırma yönünde meydana gelen bu değişikliğe *göçüşme* (méthatèse) denir.”⁶⁶

2.1.2.11.1. Yakın Yer Değiştirme:

-ml- : -lm-: memleketimiz : melmeketimiz (28/13)

-br- : -rp-: kibrit : kirpit (6/36)

-sk- : -ks-: eskiden : ěksiden (3/49)

-kş- : -şg-: ekşi : eşgi (11/31)

2.1.2.11.2. Uzak Yer Değiştirme:

ilerki : irelki (9/1), gelenekleri : genelekleri (2/54)

⁶⁶ Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, s. 70.

2.2. ŞEKİL BİLGİSİ

2.2.1. YAPIM EKLERİ

Sözcüğün anlamını, yapısını bazen de türünü değiştiren eklere yapım eki denilmektedir. Yapım ekleri eklendikleri sözcükleri yeni bir kavram haline getirir.

2.2.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri:

-lig, -lüg, -lığ, -luğ, -lık, -lik, -luk, -nik, -nük: Türkiye Türkçesinde olduğu gibi en çok kullanılan yapım ekidir. Sonu -n sesiyle biten kelimelerde ekimiz -nik, -nük olarak karşımıza çıkmaktadır.

yemlik : yemlig (11/30), güzlük : güzlüg (13/1), hastalık : hastalığ (8/14)

çorbalık : çorbaluğ (3/3) kışlık : gışlık (25/38), rençberlik : reşberlik (32/9),

yoksulluk : yoğsulluk (2/60), gelinlik : gelinnik (20/27), önlük : önnük (2/46)

-lı, -li, -lu, -lü:

tatlı : Tatli (3/39), hayırlı : heyirli (5/29), köylü : köyli (12/7), toklu : toğlu (12/38),

köylü : köwli (39/28)

-cı, -ci, -çı, -çi, -çu, -çü:

işçi : içci (16/13), duvarcı (14/36), dünürcü : düğürçi (23/33), kaçakçı : ğaçahçı (9/8),

korucu : ğoruçcu (7/26), dünürcü : düğürçü (9/19)

-cig, -cuğ, -cuğ, -cik, -cük:

bahçeciğindir : bahçeciğindir (36/26), azıcık : azacuğ (15/29), azıcık : azacuğ (15/25),

bahçecik (36/25), küçücük (6/11)

-sız: Yazı dilinden farksızdır.

rahatsız (16/1), zurnasız (16/61), cansız (26/39)

-ce, -çe:

Türkçeleştirince : türkçeleştirince (25/2), küllüce (12/30)

-daş:

bağdaş (19/49), vatandaş (21/55), arkadaş : âhadaş (26/8)

-inci, -uncu, -üncü:

sekizinci : sekkizinci (3/43), ikinci (10/21), dokuzuncu (21/3), onuncu (40/11),

üçüncü (10/22)

-man: Metinlerimizde tek örneği vardır.

kocaman : gocaman (7/10)

-gil:

babangilin (16/4), sefergil (19/5), emmigil (23/37), dedemgil (25/4), hocagilin (26/44)

-ğan:

başkanı : başğanı (35/29)

-duruk:

boyunduruk : bonduruğ (25/14)

2.2.1.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri:

Bölgemizde isimden fiil yapan ekler çoğunlukla yazı dilinde olduğu gibi görülmektedir.

+al-, +el-:

kocaldım : gocaldım (15/8), inceltirler : inceldirler (21/12)

+ar-, +er-:

otlatırdım : otarırdım (4/8), sulayan : suwaran (15/55)

2.2.1.3. Fiilden İsim Yapma Ekleri:

-meg, -mağ, -meh, -mek:

yemek : yemeg (17/42), ekmek : ekmeğ (19/42), almak : almağ (21/59),

konuşmak : konuşmağ (2/19), yemek : yemeh (28/26), demek (32/2)

-ma, -me:

dolma (28/32), pişme : bişme (10/52), görme (14/53), işleme (20/37)

-gun, -ğun:

yangındım : yangunıydım (5/16), yorgunluklar : yorgunluğlar (36/41)

-enek:

gelenek (3/1)

-ga, -ge:

kavurga : ğavurga (8/28), bölge (10/2)

-gı:

saygı (19/48)

2.2.1.4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri:

-dır-, dir-, -dur-, -dür-:

kandırmış : ğandırmış (23/41), gezdiriyoruz : gezdirürük (8/16), doldurur (13/7),

kariştiriyorsun : ğaruşduriysin (31/30), yedireceğiz : yedürecük (34/18)

-ir-, -ur-, -ür-:

içirirdiler (28/37), kaçtırmaya : ğaçtırmaya (23/34), pişirirsin : bişürürsen (37/40)

-ş-:

yetişir : yetüşür (27/49)

2.2.2. İSİMLER

Canlı, cansız tüm varlıkları, durumları ve kavramları tanıtmaya yarayan sözcük türüne isim (ad) denir.

2.2.2.1. İSİM ÇEKİMİ

“İsim çekimi sözüyle, isimlerle fiiller ve isimlerle isimler arasında anlam ilişkisini kurmak üzere isim tabanlarına getirilen eklerin düzenini anlıyoruz ve vazifeleri bu tanıma uygun düşen eklerle de isim çekimi ekleri diyoruz.”⁶⁷

2.2.2.1.1. ÇOKLUK EKİ

+lar, +ler:

“ETk.’den beri işlek çokluk ekimiz budur.”⁶⁸

ihtiyarlar : éhtiyarlar (1/29), karılar : ğarılar (2/48), komşular : ğonşular (4/39),

uşaklar : uşahlar (7/61), inekler : inegler (8/20), çürükler : çürühler (12/33),

köyler : köwler (13/37), araziler : eraziler (19/2)

+nar, +ner:

torunlar : torunnar (19/20), oyunlar : oyunnar (21/35), harmanlar : harmannar (25/25),

düğünler : düñner (26/54), ekinler : ekinner (31/43), gelinler : ‘gelinner (17/24)

+gil: Çokluk bildirir.

hocagilin (26/44), amcamgille : amcamgilnen (27/9), annemgil (27/10), dedengil (6/34)

sefergilin (19/5), mehmed emmigil (23/37)

2.2.2.1.2. İYELİK EKLERİ

“İyelik eklerinin ad işletme eklerinin içindeki yeri bellidir. Ada çokluk ekinden sonra gelebilir. Diğer işletme ekleri, iyelik eklerinin ardından gelmelidir. İşletme

⁶⁷ Efrsiyap Gemalmaz, EİA, s. 263.

⁶⁸ Gürer Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, TDK Yay., Ankara 2011, s. 8.

eklerinin türetme eklerinden sonra geldiği de hesaba katılırsa; iyelik ekinden sonra çokluk ekinin dışında işletme eklerinden biri gelebilir diyebiliriz.

İyelik ekleri, geldiği adı gerideki ada sahiplik-aitlik, belirtme işleviyle bağlar.⁶⁹

Teklik I. kişi : +(I)m:

bacım (2/1), taşımı : Taşımı (1/31), dedem (4/1), ekmeğim : ehmeğim (5/5),
balım (6/46), kızım : ğızım (10/44), oğlum : ölüm (14/ 56), yavrum : yārum (29/21),
düğünüm : düğünüm (15/43), sözüm (27/42)

Bazı kelimelerde hece kaynaşması sonucu uzun ünlülü iyelik ekleri görülmektedir:

çocuğum : çocūm (5/29), gençliğim : genşlūm (5/18), ablacığım : ablacīm (4/9),
kucağımda : ğucāmda (5/13), uşağım : uşām (5/22), mutfağım : mutfām (13/53),
bacanağımın : bacanāmın (23/7)

Teklik II. kişi: +(I)yn:

Yazı dilimizden farklı olarak iyelik eki yükleme hâli ekiyle kullanıldığında bazı örneklerde +yn olarak görülmektedir.

el işini : elʿişiyn (8/26), kızımı : ğızıyn (12/10), ağzımı : āğzıyn (23/23),
leşini : ileşiyn (23/23)

Teklik III. kişi: +I, +sI:

Yazı dilinden farklılık göstermemektedir.

tepenin arkası : gugulun arhası (24/9), öküz arabası (25/20),
kol makinesi : ğol makinesi (27/1), dağların otunu : dāların otunu (29/8),
onun sözü (35/30), ağaların evi : āların evi (37/42), kostantin dağı (10/5)

Çokluk I. kişi: +mIz:

⁶⁹ Kerime Üstünova, Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi), Sentez Yay., Ankara 2012, s. 75.

Yazı diliyle benzerlik göstermektedir.

taşımızın : Taşımızın (10/5), dedelerimiz (13/39), tarlalarımız (16/21),

geleneğimiz : gelenegimiz (16/27), Bağ-Kur'umuz : bākurumuz (18/17),

çocukluğumuzda : çocuhlūmuzda (20/8), öküzümüz (21/23), sözümüzü (23/38)

Hece kaynaşması sonucu uzun ünlülü de görülmektedir:

gittiğimiz : gitdimiz (25/59), dediğimiz : dedimiz (35/55), yediğimiz : yedümüz (3/1),

yakacağımız : yaḫacāmız (3/63), ayağımız : ayāmız (5/3),

ekmeğimizi : ekmēmizi (13/56), eskilerimiz : eksilēmiz (24/18),

öküzlerimiz : öküzlēmiz (9/3)

Çokluk II. kişi: +nIz:

Bu ekler kaynak kişiler tarafından kullanılmamıştır.

Çokluk III. kişi: +IArı, +nArı:

malları (18/35), kollarını : ḡollarını (19/11), babaları (19/28), ellerinde (23/10),

kafalarına : ḡafalarına (20/22), dūnleri (34/39), insanları : insannarı (34/25),

gelinleri : gelinneri (37/27)

2.2.2.1.3. AİTLİK EKİ

“Adlardan zamir ve sıfat olarak kullanılan adlar yapan, içinde bulunma, bağlılık ve aitlik görevleri taşıyan +ki eki. Zarflara doğrudan doğruya, öteki kelimelere ilgi veya bulunma durumundan sonra gelen ek. Bu ek, dil benzeşmesine ve çok yerde dudak benzeşmesine uymaz.”⁷⁰

+ki:

yukarıki : yuḫarki (40/2), aşağıki : aṣṣāki (1/30), evvelki : evelki (7/53),

⁷⁰ Zeynep Korkmaz, age, s. 14.

benimki (7/59), ileriki : irelki (9/1), karşiki : ğarşiki (10/3), önceki (34/59)

2.2.2.1.4. DURUM EKLERİ

“Bağımsız, öncül ve sözlüksel dil birimi özelliği gösteren adlar, dilde tek başına kullanıma çıkma hakkına sahiptir. Ancak adların sistemde sürekli tek başına hareket etmeleri söz konusu değildir. Dil örgüsünü oluşturmak gerekmektedir. Bu nedenle daha geniş kavramları ifade etmek için diğer dil birimleriyle ilişki kurma zorunluluğu ortaya çıkar. İşte bu noktada geleneksel dil bilgisinde hâl kategorisi adı verilen durum söz konusu olur.”⁷¹

a) İlgi Durumu Eki:

İlgi hâli eki, isim veya isim görevinde kullanılan kelimelere eklenerek eklendiği kelimenin başka bir isme bağlanmasını ve tamamlanmasını sağlar.

+In:

oğlanın : olanın (tarafından) (34/48), fincanın (altına) (35/40),

taşın : Taşın (arkası) (36/30), Dölek’in : dölegin (güveşleri) (1/18),

tandırın : tandurun (dibi) (4/62), armutun : armudun (yabânisi) (10/14),

köyün : köwün (içi) (12/11)

+nIn:

İzzet Ağa’nın : izzed`ânın (ġızı) (23/35), odanın (ġapısını) (26/47),

gelinin (yakınnarı) (2/26), komşunun : ğonşunun (gelini) (12/19),

fırının : furunun (ateşi) (13/68) ayı deliğinin önüne : ay`delüğünün öğüne (4/46)

+ân, +ēn:

Çokluk eki ve ilgi durumu eki +In’in kaynaşması sonucu ā ve ē sesleriyle de ilgi durumu eki görülmektedir.

⁷¹ Kerime Üstünova, Ad İşletimi (Biçim Bilgisi), Sentez Yayınları, Ankara, 2012, s. 54.

çuvallān : çuvalların (içi) (4/61), Boy Bey'in : boy bēn (komu) (6/72),

yengelerin önüne : yengelēn ögüne (17/22), büyüklerin : böyüklēn (yanına) (19/49),

ocağın : ocān (başı) (23/40), kavakların : ğavağlān (içi) (24/3)

b) Yalın Durum

“Yalın durum, adın yüzey yapıda herhangi bir biçim birimle şekillendirilmeyip işlevsel özelliğini derin yapıda yüklendiği varsayılan bir durum özelliği gösterir. Bu nedenle ad soylu tüm sözcüklerin yüzey yapıda bir ek taşımadıklarında yalın durumda bulunduğu sanılır. Oysa Türkçede yüzey yapıda sıfır biçim birimle ad işletimine giren eksiz tamlayan durumu, eksiz belirtme durumu olduğu gibi ad soylu sıfat, zarf, edat, bağlaç ve ünlem görevinin üstlenen dil birimlerine ad çekimine girme hakkı verilmemiştir. Yalın durum çekimine girme hakkı, yalnızca eylemle yapan/eden işlevi kuran ad ve zamirlere tanınmıştır.”⁷²

asonsor beni az dā atiydi altına. (4/24)

orda bir numara ya **okul** ya cami. (14/15)

zarzavat da bi patatis tiksen çığar. (37/13)

c) Belirtme Durumu Eki:

Genellikle yazı dilinden farksızdır.

+I:

kaleyi (aldılar) (25/2), adamı (sayıy) (26/26), (alır) gelini (28/31),

tarlaları (ekmeyley) (31/14), bulguru : bulğuru (alıylar) (31/49),

tandır : tanduru (geçirdi mi) (34/68), söğüdü : söüdü (kesdi) (38/19)

Bazı örneklerde hece kaynaşması sonucu şu şekilde görülmektedir:

⁷² Kerime Üstünova, “Yalın Durum Karmaşası”, Dil Bilgisi Sorunları, Kesit Yayınları, İstanbul, 2010, s.109.

findığı : findū (olan) (13/44), soğuđu : sowū (az) (24/12)

Bazı örneklerde de ilerleyici benzeşme sonucu +ā ve +ē olarak görölmektedir.

toprağı : toprā (yırıtsın) (25/13), yumuşağı : yımışā (ala da gelesin) (31/32),

yemekleri : yemeklē (yapardı) (3/36), merdivenleri : merdinnē (dolandırma) (4/22)

d) Yönelme Durumu Eki:

Yazı dilinde olduğu gibi derleme yapılan bölgede de yönelme hâli eki +a, +e olarak görölmektedir.

+a, +e:

babama (4/29), pazara (9/29), çorbaya (10/25), tarlaya : tarliya (12/2),

kıza : ğıza (17/29), keyveniye (20/34), eline (23/17), makineye (27/16),

hâneye : haniye (32/5)

Hece kaynaşması ile:

Allah'a : allā (23/4), sana : sā (26/44) bardağa : bardā (25/56), nereye : nerē (2/1),

yiyeceğe : yiyecē (9/29)

Teklik II. kişi iyelik ekiyle kullanımı:

yaradanına : yaradanān (33/1), eline : elēn (7/34), kendine : gendēn (31/24)

e) Bulunma Durumu Eki:

+dA, +tA:

harmanda (32/16), yanımda (33/28), değirmende (34/10), köyde : köwde (35/58),

uzakta : uzahta (5/31), tarafta (14/3), deynekte (23/23), müzikte : müzükte (25/23)

Yazı dilindeki gibi kullanımın dışında bölgede sert ünsüzle biten kelimelere +da,+de ekleri de getirilmektedir.

taşta : Taşda (34/26), tarafta : tarafda (36/12), üçte : üçde (1/56), dörtte : dördte (26/1)

f) Ayrılma Durumu Eki:

Bu ekin bölgemizde hem tonlu şekli +dan, +den hem de tonsuz şekli +tan, +ten görölmektedir.

koruktan : görühdan (26/30), karşıdan : ğarşıdan (30/13), attan : atdan (30/14),

köyden : köwden (32/17), üstten : üstden (38/48), eskiden : esgiden (11/30),

belediyelikten : belediyelikden (11/27), altmıştan : atmıştan (14/36),

oluktan : oluştan (25/43), küçükten : şüküekten (5/11)

g) Eşitlik Durumu Eki:

+cA:

böylece (40/11), güzēlce (2/13), saatlerce : sahatlarca (35/47), kızılca : ğızılca (38/54),

küllüce (12/30)

Bu ekin sert sessizle başlayan örneklerine derleme yapılan bölgede rastlanmamaktadır.

h) Vasıta Durumu Eki:

Sözcükler arasında vasıta ve birliktelik ilgisi kuran eklerdir.

+IA:

sabanla : sapanla (13/1), onla (14/42), kızımıla : ğızımıla (15/22), kitleyle (35/14),

domatesle : domatisle (16/50), tekneyle (25/66), eşekle : eşşekle (32/13)

Kalıplaşmış durumlar: öyle : ele (33/29), böyle : bele (34/26), öyle : öle (35/33),

öyle : eyle (38/14), böyle : böle (39/3)

+IAn:

onlarla : onnarlan (13/4), atlarla : atlarlan (13/21), yoklukla : yoĥluĥlan (16/8),
iplerle : iplerlen (13/43), sütle : sdlen (13/26)

+nAn:

sabanlarla : sapannarnan (14/38), orakla : oraĥnan (15/10), suyla : suynan (17/40),
hocayla : hocaynan (16/41), parayla : paraynan (18/15), iplikle : ipliknen (16/73),
gemle : gemnen (18/34), öküznen (21/21), türküyle : türkiyenen (26/28)

+InAn:

namazla : namazınan (39/13), taksiyle : taksınan (5/28), çalgıyla : algınan (26/20),
hasılatla : hasılatınan (35/17), sabahla : sabānan (37/48), eĥekle : eĥeĥinen (1/16)

j) Yn Gösterme Durumu Eki

+arı, +eri:

içeri (15/61), dıĥarı (26/48), yukarı : oĥarı (26/32), yukarı : yuĥarı (40/3)

2.2.2.1.5. SORU EKİ

Yazı dilinden farklılık göstermemektedir.

mI:

geldi mi (2/4), anladın mı : annadın mı (4/20), verecek misiniz : vereci mi (4/31),
var mı (7/41), yok mu : yoĥ mu (7/41), vurdun mu (8/47-48), bulĥur mu olacak (25/38)
sktn m (27/24), kemik mi : gemük m (28/27), yüzük m : zk m (4/37)

2.2.3. ZAMİRLER

“Zamirler kişi ve nesne isimlerinin yerine kullanılan, onların dildeki gerçek karşılıkları olmayan, lüzumunda ifade eden kelimelerdir.”⁷³

2.2.3.1. Kişi Zamirleri

Kişilerin yerine kullanılan zamirlerdir. Bölgemiz ağzında kişi zamirlerinin çekimi şöyledir:

	I. Teklik	II. Teklik	III. Teklik	I. Çokluk	II. Çokluk	III. Çokluk
Yalın Durum	ben	sen	o, �	biz	siz	onlar �nlar onnar
İlgi Durumu	benim	senin	onun	bizim	sizin	onların onnarın
Yükleme Durumu	beni	seni	onu	bizi	sizi	onları onnarı
Yönelme Durumu	b� bana bene biyen	s� sana sene siyen	ona	bize	size	onlara onnara
Bulunma Durumu	bende	sende	onda	bizde	sizde	onlarda onnarda
Ayrılma Durumu	benden	senden	ondan	bizden	sizden	onlardan onnardan

2.2.3.2. D n sl l k Zamiri

⁷³ Necati Demir, age, s.109

Bölgemiz ağızlarında dönüşlülük zamiri olan “kendi” bazı örneklerde k : g değişimi sonucu “gendi” olmuştur. Bazı örnekerde de EAT’de olduğu gibi yuvarlaklık korunmuştur.

Teklik I. kişi:

Yazı dilimizden farklılık göstererek k : g değişmesi sonucu teklik I. kişide “kendi” zamiri “gendi” olarak görülmektedir ve “kendi” şekline hiç rastlanmamaktadır.

kendimin : gendimin (15/63), kendim : gendim (18/18, 5/29)

Teklik II. kişi:

kendine : gendine (15/21), kendi kendine (16/46), kendin : gendün (3/56),

kendine : gendēn (31/24)

Teklik III. kişi:

kendini (21/66, 32/35), kendi (34/34), kendini : gendünü (33/6),

kendisi : gendisi (8/46)

Çokluk I. kişi:

kendimiz : gendümüz (12/28, 13/59, 13/72), kendimizi (36/43),

kendimize : gendimize (11/23), kendimiz : gendimiz (12/27)

Çokluk II. kişi:

Metinlerde örneğine rastlanmamıştır.

Çokluk III. kişi:

kendileri : gendileri (13/64), kendilerine : kendilēne (25/3)

2.2.3.3. İşaret Zamirleri

“Somut ve soyut nesnelere işaret etme, gösterme yoluyla karşılayan kelime. Bugün Türkçede kullanılan işaret zamirleri bu, şu, o (tekil) bunlar, şunlar, onlar (çoğul)’dır.”⁷⁴

Gümüşhane ili Merkez’e bağlı Kale köyü ve civarı köylerinin ağızlarında yazı dilimizde işaret zamirlerinin yanında ses değişimine uğramış halleri de kullanılır:

bu, ha bu:

bu (dönecek) (25/29), bu (da gâhdı getdi) (26/23), bu (genişlemiş) (32/4),

bunun (34/55), bununla : bunnan (36/2), bu : ha bu (diyelim) (38/45),

bu : ha bu (13/52), buraya : ha buraya (gelemeyrim) (15/8), bura : ha bura (15/68)

şu, ha wu:

şu (20/46), şu (34/44), şunda (35/49), şuradan : şurdan (36/28),

şura (1/4), şuradan : ha wurdan (15/8), şurada : ha wurda (15/24),

şuraya : ha wuriya (18/5), şurada : ha wurda (31/22)

o, ò:

onun : onun (4/6), onlar : onlar (10/24), orası : orası (10/3), ò (13/31), o (19/18),

orda (21/33), ordan (22/1), ora (26/4)

bunnar:

Metinlerimizde “bunlar” işaret zamirine rastlanmamaktadır.

bunlar : bunnar (26/57), bunlar : bunnar (28/33), bunlarla : bunnarnan (29/17),

bunlara : bunnara (9/24), bunları : bunnarı (10/7), bunların : bunnarın (23/8)

şunnar:

Yazı dilimizdeki “şunlar” işaret zamiri metinlerimizde görülmemektedir.

şunları : şunnarı (tepeden böl) (16/26)

⁷⁴ Zeynep Korkmaz, age, s.143

onlar, onnar:

onlar (19/2), onlardan : onnardan (20/26), onları : onnarı (21/21),

onlarla : onnarnan (25/33), onlar : onnar (31/15), onları : onnari (34/29),

onlara : onnara (34/44)

2.2.3.4. Soru Zamirleri

“Varlıkların yerini soru yoluyla tutan zamirlerdir.”⁷⁵

kim:

kim (35/39), kime (3/44), kimi (26/22), kimin (23/1)

ne, nê:

nerede : nêrde (13/71), nereden : nêrden (18/17), nerede : nêrde (23/3),

ne yaparlarsa : nê~âparsalar (4/37), ne (4/17), nerede : nerde (8/45),

nereden : nerden (14/17), neler (24/11), nere (28/31), neresinde (23/5)

hangi, hanki, hankı :

hangisinde (35/49), hangi : hanki (38/37), hangisi : hankısı (12/6)

2.2.3.5. Belirsizlik Zamirleri

Hangi ismin, kaç ismin yeri tuttuğu belli olmayan zamirlerdir. Çoğunlukla yazı dilimizden farkı yoktur. Ses değişikliğine uğramış belirsizlik zamirleri şunlardır:

başğa, başğası:

başka : başğa (10/33), başkasının : başğasının (27/34)

hepisi:

hepsine : hepisine (7/25), hepsini : hepisini (31/43)

⁷⁵ Ahmet Topaloğlu, Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, Ötüken Yay., İstanbul 1989, s. 131.

herkeş, herkez:

herkesin : herkeşin (27/33), herkes : herkeş (27/39), herkesin : herkezin (33/12),

herkesi : herkezi (26/54), herkes : herkez (34/41)

çōu:

çoğu : çōu (15/62), çoğumuz : çōumuz (14/36)

şè:

şey : şè (2/48), (25/47), (35/17)

şèy:

şeyin : şèyİN (4/27), şey : şèy (5/32), şeylerin : şèylerin (8/11), şeyi : şèyi (10/52),

şeye : şèye (37/17)

bi şè:

bir şey : bi şè (37/17), (5/9), (6/58) (7/54)

2.2.4. SIFATLAR

“Bir varlığı vasıflayan, veya belirleyen kelimeye sıfat (adjectif) diyoruz:

dar güzel mor ekşi yüksek bu hangi kimi üç gibi.

Sıfatlar iki türlü işleyişlerine göre iki takıma ayrılırlar: vasıflama sıfatları (adjectif qualificatif), belirtme sıfatları (adjectif déterminatif).”⁷⁶

2.2.4.1. NİTELEME SIFATLARI

Varlıkları renk, durum, biçim vb. değişmez özelliklerini bildiren sıfatlardır.

büyük bir tarla : böyÜk bi tarla (2/18), ihtiyar karıyla : èhtiyar ğariyla (4/19),

kıpkınalı bir gacık : ğıpkınalı bi gacık (38/24), uzun boylulara (39/40),

⁷⁶ Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, s. 341.

kara lamba : ğara lanba (8/24), eski tandırı : eksi tanduru (13/25),

koca bahçemiz : ğocā bahcamız (15/23), eski evler (16/4), beyaz çitlerden (20/25-26),

eski zulümler : esgi zulumler (19/51), bozuk para : bozuĝ para (21/50)

2.2.4.2. BELİRTME SIFATLARI

İsimlerin önüne gelerek onları işaret, sayı, belirsizlik ve soru bakımından belirten sıfatlardır.

2.2.4.2.1. İşaret Sıfatları

İsimleri işaret yoluyla belirten sıfatlardır.

bu, ha bu:

bu köyün : bu köwün (22/9), bu kız : bu ğız (23/41), bu evlere : ha bu evlere (24/16),

bu kaleler (25/8), bu yetimi : ha bu yetimi (26/49), bu daĝlar : bu dālar (34/24),

bu bacalarda : ha bu bacalarda (36/8), bu ceket aylarında : ha bu ceget aylarında (5/2)

şu, şò, ha wu, ha şu:

şu bahçeyi : şu bahçayı (6/29), şu yaslama (10/3), şu arkada : şu arħada (13/17),

şu daĝa : ha şu dā (24/3), şu camiden : ha şu camıdan (24/29),

şu kayalardan : şu ğayalardan (38/13), şu kız : ha wu ğız (5/13),

şu : ha wu araba istasyonu (11/12), şu daĝın : şò daĝın (1/17),

şu köyde : şò köwde (1/24)

o, ò, u:

o kıraçlarımızı : o ğıraçlarımızı (11/5), o yarmaları : o yarmalā (12/26),

o tandır : o tandur (13/61), o gölet (16/53), o teşkilatı : ò teşkilatı (10/52),

o sapları : ò sapları (15/12), o kalaye : ò kaliye (16/33), o yana : u yanı (31/3),

o yana : u yanı (36/55)

2.2.4.2.2. Sayı Sıfatları

İsimleri sayı yoluyla belirten sıfatlardır.

2.2.4.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları:

İsimlerin önlerine gelerek onların adetlerini belirten sıfatlardır.

iki gün (2/26), iki ay (3/16), üç sene : üç sene (6/15), üç kile (6/73), üç ay (13/9),

bir sığır : bi sığır (13/49), dört teneke (18/10), yirmi senedir (19/39),

dört kişi : dörd gişi (23/11), dört öküzümüz : dörd öküzümüz (24/17),

beş kız : beş ğız (27/10), bi hafta : bir hafta (2/25)

2.2.4.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları:

İsimlerin sayısını sıra ve derece olarak belirten sıfatlardır.

sekizinci ayda : sekkizinci ayda (3/43), ikinci günü (10/21), on ikinci ayda (16/42),

yedinci ayda (21/2), dokuzuncu ayda (21/3), onuncu ayda (40/11), üçüncü günü (10/22),

dördüncü ayda (21/2)

2.2.4.2.2.3. Paylaştırma/Üleştirme Sayı Sıfatları:

Varlığın eşit şekillerde bölümlere ayrıldığını bildiren sayı sıfatıdır.

birer araba (40/6), birer paket (3/51), ikişer bin lira : ikişer bin nira (40/6)

2.2.4.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları:

Varlığın sayısının bir parçasını gösteren sayı sıfatlarıdır.

yarım saatte (11/39)

2.2.4.2.3. Soru Sıfatları

İsmi soru yoluyla belirten sıfatlardır.

hanki:

hangi rengi : hanki rengi (38/37)

ğaç, ğaş, kaç, kaş:

kaç sene : ğaç sene (27/13), kaç kişi : ğaş gişi (35/38), kaç lira : ğaş lira (6/23),

kaç hanedir (40/9), kaç kilometre : kaş kilometre (32/12)

ne:

ne zaman (yapacaz) (32/30)

2.2.4.2.4. Belirsizlik Sıfatları

Kaç ismi belirttiği belli olmayan sıfatlardır. Ağız bölgemizdeki belirsizlik sıfatları şunlardır:

az:

az öküz (21/25), az şeker (30/30)

başğa:

başka renten : başğa irengden (7/59), başka köyden : başğa köwden (14/53),

başka komşunun : başğa ğonşunun (23/15), başka kimse : başğa kimse (25/28),

başka dirgen : başğa dirgen (25/46), başka armut (27/48)

bazı:

bazı yerlerde (7/42), bazı oyunlar : bazı oynnar (35/34),

bazı hanelerde : bazı hānelerde (1/13)

bi:

bir taş : bi Taş (31/2), bir yere : bi yere (31/18), bir gözenin : bi gözenin (34/4),

bir ödül : bi ödül (35/39), bir komşu : bi gömşu (36/19), bir gün : bi gün (38/22)

bir:

bir asker : bir asger (6/22), bir kadastro : bir katostıra (6/53), bir eşek : bir eşşeg (6/68)

bir şaka (21/64), bir beyin (25/1), bir taş (25/42), bir yemek (35/25),

bir ihtiyar adam : bir êhtiyar adam (26/45)

biraz:

biraz benzin (1/22)

birez:

biraz turşu : birez turşî (4/63), biraz yağ : birez yağ (4/63),

biraz içki : biraz işgi (32/39), biraz gaz : birez gaz (15/67)

bir iki:

bir iki tane (inegi) (34/77), bir iki ay (36/3), bir iki sığır (13/50), bir iki devreden (25/4)

bütün:

bütün milleti (26/53), bütün müslümanlara : bütün müslümannara (33/3),

bütün dağın : bütün dān (34/25), bütün mal (35/17)

çoğ:

çok tarlamız : çoğ tarlamız (18/31), çok çile : çoğ çile (21/67), çok iş : çoğ iş (24/23),

çok manzaralı (26/54), çok ekeneğimiz : çoğ ekenegümüz (29/6)

falancı:

falancı gün (32/34)

her:

her kabilenin (32/48), her taraf (34/31), her hānede (1/12), her gün (1/25),

her hafta (14/31)

öbür:

öbür tarafta (25/18), öbür yerden (31/30), öbür gün (36/3)

2.2.5. ZARFLAR

“Fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların ve başka zarfların önüne gelerek çeşitli yönlerden anlamlarına katkıda bulunan isim soylu kelimelere zarf denir. Zarflar önlerine geldikleri kelimeleri; zaman, yer, yön, miktar, soru açısından etkilerler.”⁷⁷

2.2.5.1. Yer ve Yön Zarfları

Fiili ve fiilimsiyi yer/yön açısından etkileyen zarflardır. Ağız bölgemizdeki yer ve yön zarfları şunlardır:

aşağı : aşşâ (tökersin) (2/7), aşağı : aşşâ (aħardi) (13/18), aşağı : aşşâ (gidiy) (16/55),

aşağı : aşşağı (binim) (4/23), yukarı : oħarı (24/10), ileri (getdiyse) (26/57),

geri (aldığımız) (34/68), geri (döndüler) (10/30), içeri (ğoyduħ) (13/57),

içeri (ğapandım) (15/61), içeri (atsınlar) (23/32), dışarı (çıħamıycaħ) (26/43),

dışarı (at) (31/8), dışarı (çıħmaylar) (13/19)

2.2.5.2. Zaman Zarfları

Fiillerin ve fiilimsilerin anlamlarını zaman yönünden etkileyen zarflardır. Ağız bölgemizde tespit edilen birçok zaman zarfından bazıları şunlardır:

aħşam (gelir) (19/23), aħşam (otarırdıħ) (19/29), aħşam (tilifon açar) (33/17),

aħšem (atıydiler) (1/42), gece (görürdü) (8/43), güzün (ekerdik) (9/4),

bir yıl önce : bildir (33/2), gece (yatardım) (1/7), gece (geçeciġyk) (6/75),

anca (vardım) (21/31), anca (gidebiliyrim) (23/19), sabahleyin : sabahnan (32/10),

⁷⁷ İsmail Parlatır, Hatice Şahin, age, s. 74.

sabahları : sabāları (ğaarduḥ) (34/171) bu zamanlar : bu zamannar (4/50),
öğlen : ölen (açardıḥ) (4/5), öğlen : övle (4/64), dün (2/14),
dünden önceki gün : dünēn (19/20), gece gündüz : gece günüz (32/40-41),
gündüz : günüz (16/21), gece gündüz (23/4), yarın (27/41), şimdi : şindi (28/16),
sabahtan : sabahdan (39/13), sonra (30/24), sonra : sōra (13/32),
şimdi : haşimce (27/37), şimdi : şindik (34/33), şimdi : şimdik (38/34),
eskiden : esgiden (3/67), artık : artuḥ (7/38), hâlâ : hale (35/53), daha : dā (3/35)

2.2.5.3. Niteleme ve Durum (Hâl) Zarfları

Fiilleri ve fiilimsileri durum-nitelik bakımından etkileyen zarflardır. Ağız bölgemizde tespit ettiğimiz bazı niteleme ve durum zarfları şöyledir:

anca (21/31), (23/19), (31/34)

aşağı yukarı : aṣṣā oḥarı (26/32), (1/1), (3/30), (4/50), (6/55), (11/21), (21/13)

böyle : bele (26/34), (27/6), (28/17), (28/25), (34/5)

böyle : beyle (29/23), (31/2), (34/6), (36/58), (37/5), (38/32), (6/29), (7/12)

böyle : bōle (13/22), (14/38), (38/36), (40/3)

böyle (1/15), (2/7), (13/21), (20/12), (22/12), (25/26)

devamlı : bōyna (6/12)

devamlı (27/46)

güzel (oldu) (17/17), güzel (geçerdi) (35/33)

güzelce (2/16)

öyle (1/43), (2/14), (8/4), (12/7), (20/7)

öyle : öle (7/38), (13/32), (16/27)

şöyle : şöle (4/5), şöyle : şöle (14/2)

2.2.5.4. Azlık-Çokluk Zarfları

Ölçü, derece, üstünlük ve azlık-çokluk bildiren zarflardır. Ağız bölgesinde kullanılan azlık-çokluk zarfı örnekleri şöyledir:

en: mesela en büyük dedem benim hacı ömer. (14/10), en eyisini bu adam bilir. (21/6)

dā: önceki yemehler dā güzel idi. (34/59)

daha: yani ehşi zaman düğünleri daha çoğ güzel olurdu. (17/23)

pek: buğda pek nadir de cavdar. (10/7)

çoğ: çoğ çile çehtim. (5/6), çoğ eskiden burda gevurlar duriymiş, urumlar. (15/1)

çok: o da çok güzel olur onu da ayrannan yersin. (2/10)

az: bizim en az öküz sahlayan iki çift öküz sahlardı burda. (21/25)

biraz: onu yollıyduğ kenanla biraz benzin getüreydi. (1/22)

birez: şey de birez işgi alemi de fazlaydı heralda o zamannar. (32/39)

fazla: şöyle geçmeli fazla ses çıkarmasın diye sabun sürerdiler bunnara, bu oturan şeye mazının üzerine gelen yüke. (25/20)

2.2.5.5. Soru Zarfları

Fiilleri ve fiilimsileri soru yoluyla belirten zarflardır.

nası: nası ekilür (21/6), nası biçülür (21/6)

nasıl: nasıl gāndurdu (23/39), nasıl oliy (25/61), nasıl olūdu (38/21)

neden: neden gelmemiş (26/29)

niye: niye bi şey annatmaysın (26/60), niye oıraşiyseyz (33/32)

ne zaman: ne zaman yapacaz (32/30)

2.2.6. EDATLAR

“Edatlar, sözcük görünümünde olmalarına karşın sözlük anlamları olmayan ama görev anlamları olan, bağımsız, görevsel, öncül dil birimleridir. Dolayısıyla sözcük oldukları halde tek başlarına kullanıma çıkamazlar. Ancak bağlandıkları ad sayesinde varlık gösterebilirler.”⁷⁸

2.2.6.1. ÜNLEM EDATLARI

“Ünlem edatları, üzüntü, sevinç, nefret etme, heyecan, seslenme, gösterme, kabul etmeme, v.b. gibi hâlleri en kısa ifadeyle dışa aksettiren kelimelerdir diyebiliriz.”⁷⁹ Ağız bölgemizdeki ünlem edatları şöyledir:

2.2.6.1.1. Ünlemler:

vay: vay babayın ağzına tükürim. (1/21)

yav: yav dur adamı. (4/26), yav sizin yaptığınızı yunan da yapmaz (23/20)

amān: amān buralarda nasıl ömrümüz gelmiş geçmiş. (36/51)

2.2.6.1.2. Seslenme Edatları:

lan: lan baħdım ki herif üş dene de ğat atmış. (25/60)

ula: ula ben bu ğızı ğaçurdacıym. (23/42)

hey: hey hey hey hey bāriy çobannar. (7/20)

ulan: ulan bu ey etli bana lazım diyo. (21/57), ulan āħadaş şindi o benim amcamın ölu onnarı süpürdü. (26/8)

la: la ğardaşım dērdi anne baba de anne baba de. (26/10), la ölüm bayraħtar öküzleri getir ğoşah. (4/8)

dā: fırını vuririyriħ dā. (7/45), hayvan geliy eşiy dā (15/31)

⁷⁸ Kerime Üstünova, age, s. 279.

⁷⁹ Necati Demir, age, s. 155.

2.2.6.1.3. Sorma Edatları:

mi: çöşme suyu evlere yetdi de bahciye mi yetecek (16/52-53)

hani: onun yaptırdığının garşısında hani bi ücret verirdiler. (20/35)

2.2.6.1.4. Cevap Edatları:

dēl: pilav dēl de gendime deriz biz òna. (2/11)

evet: evet evet yedirir içirirdiler. (28/37)

hē: hē pilav gibi. (2/11)

helbet: helbet zor oliy. (31/51)

tabı: tabı öle bi şe yapardılar. (21/45)

tabi: tabi yā şu gayalardan. (38/13)

temam: tamam hatun bitdüg dā baḡamayruḡ. (33/21)

2.2.6.1.5. Gösterme Edatları:

tā: tā şu dāların dibine ḡadar çıḡardıḡ biz. (36/28)

dēy: dēy uzaḡ dālardan getirürdük yawrum. (39/1)

aha: aha baḡ yarpuz ha wu ayaḡiyn dibindeki. (39/47)

işde: işde ele yārum. (16/44)

işte: işte o benim evin yeri köw odasıydı. (19/34)

2.2.6.2. BAĞLAMA EDATLARI

“Söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı bir-birine bağlayarak aralarında çeşitli yönlerden ilgiler kuran ve söz içindeki iki kavram veya düşünceyi bütünleştiren görevli kelimelerdir.”⁸⁰

⁸⁰ Zeynep Korkmaz, GTS, s. 18.

2.2.6.2.1. Sıralama Edatları:

ile: oralar hep böle at ile eşşeg ile beraber, yaya çarşamba günü olurdu (14/30)

inan: çalgınan benim dünüme gelmeyle. (26/20)

inen: atınan eşşeginen gâtir da yoğ̃ıdi. (1/16)

ve: derince ve herikiye taşındı. (40/8)

2.2.6.2.2. Denkleştirme Edatları:

veya: mesela nisanın on beşinde veya nisanın sonunda geşler burdan toplanır hep istanbòla giderdi. (14/34-35)

veyahut: üzerine yourt veyahut da ğurut (30/24)

veyahuT: tosunu mecbur kesersin o deliĝanlıya yedürürsün veyahuT bir toğ̃lu. (21/71)

2.2.6.2.3. Karşılaştırma Edatları:

hem...hem: köwümüzün muhtarı hem eğitmedi hem şeydi köwün imamıydı. (14/22)

ne...ne: ne baca sıyırma var ne bi şe (34/21-22)

ya...ya: orda bir numara ya okul ya cami. (14/15)

veya...ya: erzurumda veya şengayada ya pitlisde. (36/39)

ya...veyahut: ya içeri girerdim veyahut yemek bi şe getirürdüm. (15/71)

2.2.6.2.4. Cümle Başı Edatları:

ama: ama sonu heç has gelmedi. (17/18)

fakat: fakat tabı o işler bittikten sòra nüfuz çoğalınca tabı geçim daralıyor. (35/17-18)

çünkü: çünkü yüzüg oyunu' ar bir oyundur, hassas bir oyundur. (35/37)

er: er nışannını görmiye gitd̃in zaman o köwün deliĝanlısına yağalandın mi sırtına soba bağlardılar. (21/43-44)

yoḥsa: yoḥsa kimse saḥlamay eyle (27/7)

2.2.6.3. SON ÇEKİM EDATLARI

başğa: gelen gidenden başğa bi şe yō udu. (6/58)

için: ama oḥutmaḥ için yapardım. (26/35)

üçün: gelinin yanında getmeg'üçün yenge vardı. (39/33)

ğadar: bardān ağzı ğadar çıḥıy ò. (13/31)

ğartan: aḥşama ğartan biçiyrik. (7/35)

kadar: bura sana şöyle deyim seksen bire kadar göştüler. (10/30)

gibi: eskiden şindiki gibi gezmek tozmak işleri yoḥtu. (14/51)

göre: herkes ona göre kendini ayarlardı. (32/34)

2.2.7. FİLLER

2.2.7.1. FİİL ÇEKİMİ

Türkçe'de fiillerin kip, zaman ve kişileri ifade etmek için aldığı eklere fiil çekim ekleri denir.

2.2.7.1.1. KİŞİ EKLERİ

Çekimli fiilin hangi kişi tarafından yapıldığını bildiren eklerdir. “Türkçede; 1. Zamir kökenli şahıs ekleri, 2. İyelik kökenli şahıs ekleri, 3. Emir şahıs ekleri olmak üzere üç çeşit şahıs eki vardır.”⁸¹

a) Zamir Kökenli Kişi Ekleri

Teklik I. kişi: -m, -Am,-Im

Teklik II. kişi: -n, -sIn

⁸¹ Ahmet Günşen “Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)” TDK Yayınları:745, Ankara, 2000, s. 128.

Teklik III. kişi:

Çokluk I. kişi: -z, -Iz, -Ig

Çokluk II. kişi: -sIz, -sīyz

Çokluk III. kişi: -lAr

b) İyelik Kökenli Kişi Ekleri

Teklik I. kişi: -m

Teklik II. kişi: -n

Teklik III. kişi:

Çokluk I. kişi: g, -ğ, -(I)ğ, -(I)k

Çokluk II. kişi: -niz, -yz

Çokluk III. kişi: -lar, -ler

2.2.7.1.2. FİLLERİN BASİT ÇEKİMLERİ

2.2.7.1.2.1. ZAMAN EKLERİ

Bu konuda Kerime Üstünova: "...zaman ekleri, zamanı geçmiş-gelecek çizgisinde bir yere yerleştirmekle yükümlüdürler. Zaman ekleri, yalnızca olayın gerçekleşme anını göstermez. Çünkü onların kip, görünüş işlevleri de vardır. Konuşan ya da yazan kişinin bakış açısını, cümlede aktarılan durumun süreyle olan bağlantısını da yansıtır."82 der.

2.2.7.1.2.1.1. Şimdiki Zaman

"Yazı dilinde kullanılan *-yor* şimdiki zaman eki *-yori* "yürümek" fiilinin *yori-r* geniş zaman şeklinden çıkmıştır."83 Ağız bölgemizde şimdiki zaman eki olarak *-y, -yo,-yor, -yr,* eklerini görmekteyiz.

⁸² Kerime Üstünova, "Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi", Dil Bilgisi Sorunları, Kesit Yayınları, İstanbul, 2010, s. 43.

⁸³ Tuncer Gülensoy, KYA, s. 102.

Teklik I. kişi:

yapıyorum (35/21)

geliyom (36/49), bālyom (21/33)

biliyem (15/5), duriyem (15/22)

atırım (13/71), konuşırım (25/34)

deyrim (6/29), alırım (16/31) seğıyrim (15/37), ediyrim (18/40),

geliyrim (19/40)

Teklik II. kişi:

çekiyosun (35/43)

biliyon (36/38)

suvarıysın (38/14), aşıysın (27/29)

deysin (3/20), şerbetleysin (13/32), baturiysın (13/31), görıysın (25/54)

Teklik III. kişi:

ediyor (11/20), yatıyor (14/20)

yağıyo (21/53), geğıyo (25/1)

gidiy (26/19), oliy (27/36), süziy (30/25), seviy (34/34)

Çokluk I. kişi:

ediyoruz (35/22)

seviyoz (36/50), ekiyoz (38/4), gözetiyoz (2/24)

deyrig (23/21), seğıyrig (38/14)

gidiyrik (34/4), veriyrik (7/27)

geçiniyrük (8/10), deyrük (11/6)

alıyruḡ (18/13), utaniyruḡ (18/45), açıyruḡ (30/23)

Çokluk II. kişi:

ōraşıysiyz (33/32)

Çokluk III. kişi:

yapıyorlar (11/22), ekmiyorlar (21/19)

kesiyorlar (21/59), diyorlar (22/7), yapıyorlar (32/28)

açıyorlar (16/54), duruyorlar (27/44), saḡlıyorlar (31/24)

gidiyorlar (33/13), yapıyorlar (37/14), ekiyorlar (7/4)

Olumsuz:

gelemeyrim (15/8), yemeyrim (17/45), biçemeyrim (18/25), tanımayrim (23/12),

baḡlıyamayrim (18/25), bilmiyorum (13/41), diyemeyrik (17/9), ehmeyrik (20/7),

etmeyrük (18/40), yapamayrık (19/25), almaysın (31/29), getmey (1/26), bişmey (6/30),

çılılmay (15/35), bulamaylar (25/56), gelmeyler (26/21)

2.2.7.1.2.1.2. Geniş Zaman

“Geniş zaman, ‘her zaman’ için kullanılır. Oluşu ve kılışı, konuşma anıyla, ondan önceki ve sonraki zamana taşıyabilir.”⁸⁴ Geniş zaman eki –r’dir. Ağız bölgemizde bu ek farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir.

Teklik I. kişi:

tanırım (26/41), sallarım (4/28)

alırım (4/28)

getiririm (26/23), tikilirim (7/60)

çııharım (2/27), yazarım (6/50)

⁸⁴ Gürer Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, s. 92.

ederim (4/28), tökerim (30/29)

bulurum (25/8), sarunurum (30/18)

verürüm (30/18)

Teklik II. kişi:

yuvarlarsın (2/12)

dersin (35/43)

atarsın (2/6), açarsın (23/23)

çekersin (35/43), inersin (4/54), kesersin (21/70)

bilirsin (2/9)

ğavurursun (2/6), oturursun (30/9)

bülürsen (15/40)

götürürsün (21/10), yedürürsün (21/71)

Teklik III. kişi:

yer (35/62), der (4/34)

yapar (20/34)

içer (25/62)

dağıldır (22/3), dolanır (25/31)

getirir (20/39), gelir (32/52)

durur (37/30), ğaruşturur (38/41)

getürür (12/2)

Çokluk I. kişi:

yaşarız (40/12), başlarız (2/25)

deriz (2/9)

ğoruz (30/22)

derük (15/39),

yağarız (30/8), yaparız (30/27),

içeriz (2/40), ekeriz (20/4), gideriz (40/12)

alırız (3/12),

bişiririz (2/10), geliriz (40/11)

yedürürüz (21/13)

yaparuh (30/27)

oluruh (29/17)

Çokluk II. kişi:

Bölgemiz ağızlarında örneği azdır.

ğaharsız (39/13)

Çokluk III. kişi:

başlarlar (3/45), ararlar (4/30), toplarlar (7/61)

yaparlar (2/27), çıharlar (21/47)

seçerler (21/60), giderler (27/43)

alırlar (35/55), tanıdırlar (32/23)

bitirirler (2/36), getirirler (4/42)

oğudurlar (10/28), ğurudurlar (21/8)

yedürürler (21/13), götürürler (25/40)

Olumsuzu: çalışmam (6/41), bilmem (10/48), bülmem (20/43), gelmem (26/25),

getmem (26/31), ğahmaz (35/49), çıhmaz (37/26), yaşıyamazlar (33/28), bilmez (35/42),
‘ girmez (7/64), ölmezik (19/46)

2.2.7.1.2.1.3. Görülen Geçmiş Zaman

“Türkçede geçmiş zaman çekimi gerçekleştirilirken, anlatan kişinin geçmişte yapılmış, olmuş bitmiş bir harekete tanık olup olmadığına göre ayırım yapılır. Geçmişte yapılan iş anlatan tarafından görüldüyse **görülen geçmiş zaman** ya da **bilinen geçmiş zaman** olarak adlandırılır. Bu zamanı karşılamak için **-DI** eki kullanılır.”⁸⁵ Ağız bölgemizde Görülen geçmiş zaman ünsüzü kurallı denebilecek şekilde tonlulaşır.

Teklik I. kişi:

ğaldım (24/33), bağıdım (25/60), havasladım (31/33)

dedim (23/31), ekdim (33/18), değıştdim (2/2)

ğodum (3/28), oldum (6/20), durdum (15/64)

sürdüm (27/19), yedürdüm (10/54), getürdüm (12/19)

dolaştım (25/8), bağıtım (5/5)

Teklik II. kişi:

aldın (14/56), annadın (15/5)

‘ geldin (7/51), giderdin (12/9)

vurdun (35/45), oğudun (16/9)

gördün (31/22)

yaptın (26/53)

Teklik III. kişi:

ğırdı (27/32), başladı (35/3)

⁸⁵ İsmail Parlatır, Hatice Şahin, age, s. 53.

getdi (30/5), ğaybetdi (33/6)

oğudu (36/42), doldu (40/4)

getdü (1/55), dedü (1/57)

çığtı (5/29)

yığtı (1/55)

Çokluk I. kişi:

yapdığ (16/57), çığartdığ (19/13), ğaldığ (21/42)

bindiğ (7/60), yediğ içtiğ (19/14)

yolladığ (23/38), olduğ (24/26)

yığdığ (4/55)

getdik (15/61),öğrendik (26/12)

oğuduk (26/42)

getdük (15/65), ördük (16/69), ekdük (17/2)

Çokluk II. kişi:

aldız (23/21)

çatdıyz (6/3), ğördıyz (28/9), ğeldıyz (29/4)

geştiz (13/52)

Çokluk III. kişi:

yağdılar (34/29), aldılar (35/7), yapdılar (36/24)

etdiler (40/4), geldiler (2/15), yapdiler (5/24)

ğurdular (10/52), ğaçurdular (12/17), ğoydular (14/1)

ëndürdüler (1/29), döndüler (10/30)

Olumsuz: basmadım (36/57), duyamadım (14/54), inmedim (36/57), getmedim (5/15), gelmedi (15/56), değişmedi (22/5), ğalmadı (27/6), etmedik (31/5), yapmadıĝ (38/12), bıraĝmadıĝ (26/38), ğomaduh (5/28), vermediler (23/34)

2.2.7.1.2.1.4. Duyulan Geçmiş Zaman

“Kökeni bakımından *-mİş/mUş* sıfat-fiilinden gelen duyulan geçmiş zaman kipi; fiilin karşıladığı oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiğini; ancak, konuşanın bunu görmediğini, bilmediğini, başkasından duyup öğrendiğini veya farkında olmadan işlediğini ve sonradan fark ettiğini ya da gördüğünü bildiren bir şekil ve zaman kalıbıdır.”⁸⁶ Ağız bölgemizde duyulan geçmiş zaman ekinin yazı dilinden farkı bulunmamaktadır. Bu ekle ilgili örneklerimiz çok azdır:

Teklik I. kişi:

dömuşum (40/1)

Teklik II. kişi:

olmuşsun (4/54)

Teklik III. kişi:

ĝalmış (35/11), satmış (36/32)

bitmiş (35/11), getmiş (6/23)

ĝoymuş (15/3), ĝurumuş (18/49)

ölmüş (23/12), bışmüş (34/13)

Çokluk III. kişi:

aramışlar (14/18), dağıtmışlar (22/1), barınmışlar (25/4)

gelmişler (32/4), demişler (14/21), gitmişler (22/1)

⁸⁶ Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, TDK Yay., Ankara 2007, s. 600.

göymüşlar (15/2), doldurmuşlar (21/32), sormuşlar (14/54)

görmüşler (16/38), sürmüşler (22/2)

Olumsuz: bulamamışlar (14/18), gelmemiş (26/29), yapmamış (33/13)

2.2.7.1.2.1.5. Gelecek Zaman

“Herhangi bir oluş veya kılışın gelecekte olacağını, yapılacağını veya yapılmasına niyet edildiğini ifade eder.”⁸⁷ Bölgemiz ağızlarında hece kaynaşması sonucu gelecek zaman ekinde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Örnekleri şöyledir:

Teklik I. kişi:

olacam (34/46), annatacam (26/61)

diyecem (26/61), kesecem (21/70), gidecem (34/46)

alacām (32/25), suliyacām (6/30), annadacām (19/10)

ğaçacıym (23/31)

duracīm (33/25)

sepeciym (4/48), gideciym (6/68)

Teklik II. kişi:

ğullanacan (30/30), ğatacan (31/31), açacan (34/19)

isteyecen (34/33), gidecen (31/33)

kesilecēn (21/59)

yayacın (29/30)

bişirecün (29/31)

toplıyacaḥsın (23/9)

⁸⁷ Gürer Gülsevin, age, s. 100.

soracaḥsan (24/1)

vereceksin (21/66), göreceksin (14/20)

Teklik III. kişi:

olacak (16/73), alacak (6/70),

örecek (16/73), yedirecek (4/42), evlenecek (16/64)

: baḥacaḥ (18/26), ḡullanacaḥ (19/19), alacaḥ (23/30)

Çokluk I. kişi:

yapacaz (32/31)

gidicēz (36/3)

yapacīz (33/14)

götürecik (33/26), ‘ gidecik (7/31)

yaḥacuḥ (34/12), sıyracuḥ (34/21)

yedürecük (34/18)

Çokluk II. kişi:

vereciz (4/31),

Çokluk III. kişi:

dařınacaḥlar (24/25), çıḥacaḥlar (31/37), yaptıracaḥlar (15/49)

yiyecekler (19/36), gidecekler (4/43)

Olumsuzu: vermeyeceḥler (34/33), vermiyeciz (4/31)

2.2.7.1.2.2. TASARLAMA KİPLERİ

“Bu kiplerde genel olarak zaman kavramı bulunmamaktadır. Bu gruptaki kip ekleri, fiilin ifade ettiği hareketin tasarlandığını, istendiğini bildirirler. Gerçekleşmemiş ya da olup bitmemiş, ilerisi için tasarlanan, istenen işleri, oluşları bildirmek için

kullanılırlar. Zaman kavramı taşımadıkları halde geleceğe yönelik bir zaman kavramı taşıdıkları da dile getirilmektedir.”⁸⁸

2.2.7.1.2.2.1. Şart

Şart kipi yazı dili ile paralellik göstermektedir.

Teklik I. kişi:

-sam: bulsam (21/57)

-sem: girsem (23/43)

Teklik II. kişi:

-san: suwarsan (15/56)

-sen: görsen (24/16)

Teklik III. kişi:

-sa: alınsa (14/53), ğahsa (16/18)

-se: gelse (37/25)

Çokluk I. kişi:

-sek: ehsek (18/2), etsek (31/5)

Çokluk II. kişi:

-sâz: çışsâz (29/12)

Çokluk III. kişi:

-seler: görseler (16/18)

Olumsuzu: ğurudmasan (31/8), açılmasın (25/17)

2.2.7.1.2.2.2. İstek

⁸⁸ İsmail Parlatır, Hatice Şahin, a.g.e. s. 53.

Bölgemiz ağızlarında teklik I. kişide istek ekini ĩ sesi karşılamaktadır.

Teklik I. kişi:

īm: annadīm (26/44), olīm (33/1), ölīm (33/25), tükirīm (1/21), alīm (6/25),
sorīm (6/25), anlatīm (14/2), söylīm (14/50)

Teklik II. kişi:

-asan: alasan (34/32)

-esin: gelesin (31/33)

Teklik III. kişi:

-a: kurban ola : ğurban ola (13/70)

Çokluk I. kişi:

-alım: yaptırılım (6/51)

-elim: diyelim (8/7), gelelim (14/17)

-ağ: alağ (15/16), bağliyağ (15/24)

-ak: alak (18/17)

-ek: edek (15/16)

Çokluk II. kişi:

Metinlerimizde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk III. kişi:

-alar: yapalar (MDD)

-eler: yiyeler (MDD)

Olumsuzu: demeyelim (28/14), ğorğmayın (19/45)

2.2.7.1.2.2.3. Gereklilik

Ağız bölgemizde yazı dilindeki *-mAll* gereklilik kipi ekine hiç rastlanmamıştır.

2.2.7.1.2.2.4. Emir

“Fiildeki hareketin emir yoluyla tasarlandığını gösteren bir kiptir. Emir kipinin çekiminde kullanılan tek bir ek yoktur. Her kişi için ekli ya da eksiz biçimler bulunmaktadır. Emir çekiminin 2. teklik kişisi eksizdir.”⁸⁹ “Teklik ve çokluk 2. ve 3. şahıslar için çekilir.”⁹⁰

Teklik II. kişi:

Eki yoktur: gel (26/25), ye (19/15), bağ (18/30)

Teklik III. kişi:

-sın: yırtsın (25/13), alsın (31/5)

-sin: getsin (18/46)

-sun: otursun (40/7), dursun (3/60)

-sün: görünsün (2/47)

Çokluk II. kişi:

-ın: gahın (39/14), alın (6/35)

-in: biçin (6/30)

Çokluk III. kişi:

-sınlar: atsinlar (23/32)

-sinler: örensiner (26/36)

Olumsuzu: aşınmasın (25/12), oğumasın (26/37)

⁸⁹ İsmail Parlatır, Hatice Şahin, a.g.e. s. 55.

⁹⁰ Efresiyap Gemalmaz, EİA, s. 345.

2.2.7.1.3. FİLLERİN BİRLEŞİK ÇEKİMLERİ

“Türkçede isim soylu kelimelerin cümlede yüklem olarak kullanılmasını sağlayan, **er-** biçiminden gelip bugün **i-** biçiminde olan ve tek başına kullanılmayan ek-fiil, fiil çekiminde basit çekime girmiş fiillerin birleşik çekimini de yapmaya yarar. İsimlerin üzerine geldiğinde 4 çekimi bulunan ek-fiil, birleşik çekimde 3 ayrı çekim gerçekleştirir. Bu çekimler, **hikâye**, **rivayet** ve **şart** olarak adlandırılır.”⁹¹

Bölge ağzında bileşik çekimlerde ünlü ve ünsüz düşmesi sık karşılaşılan ses olaylarındandır.

2.2.7.1.3.1. HİKÂYE

“Birleşik kipli fiillerin hikâyesi, bir kip eki almış esas fiile, **i-** ek-fiilinin **-DI / -DU** geçmiş zaman kipi getirilerek oluşturulur. Çekim sırasında daha önce belirtildiği gibi **i-** ek-fiili çok kez kaybolur.

Hikâye kipi, bildirme ve tasarlama kiplerindeki şekil ve zaman kavramlarına bağlı olarak, geçmişte gerçekleşmiş, hâlen gerçekleşmekte olan ve gerçekleşmesi tasarlanan bütün oluş ve kılışların geçmişte kaldığını bildiren, onları hikâye eden bir birleşik kip türüdür.”⁹²

2.2.7.1.3.1.1. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Teklik I. kişi:

saklamıyordum : saklamaydım (18/21), yapıyordum : yapıydım (5/9),

biçiyordum : biçiydim (15/7)

Teklik II. kişi:

tanıyamıyordun : tanıyamaydın (12/12)

Teklik III. kişi: saklıyordu : saklaydu (18/21), tutuyordu : tutıydı (7/32),

oluyordu : olıydı (18/6), alamıyordu : alamaydı (23/6), bişmeydi (17/43)

⁹¹ İsmail Parlatır, Hatice Şahin, age, s. 56.

⁹² Zeynep Korkmaz, TTGSB, s.733

Çokluk I. kişi:

oturuyorduk : oturiydıh (29/1), yakıyorduk : yahıydıh (34/65),

alıyorduk : alıyduh (5/7), topluyorduk : toplayduh (12/33),

ediyorduk : ediydüh (18/39), diyorduk : deydük (39/20)

Çokluk III. kişi:

duruyorlardı : duriydılar (19/28), çalışıyorlardı : çalışıydılar (27/35),

bindiriyorlardı : bindiriydiler (30/13), koymuyorlardı : gomâydiler (1/30)

2.2.7.1.3.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi

“Geniş zaman kipinin hikâye birleşik çekiminde fiilin bildirdiği iş, oluş ya da hareketin geçmişten geleceğe uzanan bir zaman diliminde gerçekleşeceği geçmiş zamana aktarılarak ifade edilir.”⁹³

Teklik I. kişi:

giderdim (4/7), çıkartırdım : çıhartırdım (6/42), dökerdim : tökerdim (15/67),

vururdum (24/34), gelürdüm (15/70), kestirirdim : kestürürdüm (5/20)

Teklik II. kişi:

gelirdin : gelürdün (34/13), içerdin (1/7), verirdin (12/38)

Teklik III. kişi:

akardı : ahardı (13/18), gelirdi (14/25), sürerdi (15/11), işlerdi (16/69), girdi (17/19)

Çokluk I. kişi:

sürerdik (18/48), giderdik (19/3), örerdik (20/37), gelirdik (36/34),

derdik : dërdik (38/2), yapardık : yapardıh (38/5), yatardık : yatardıh (2/23)

Çokluk III. kişi:

⁹³ Galip Güner, Kıpçak Türkçesi Grameri, Kesit Yay., İstanbul 2013, s. 250.

derlerdi : dërdiler (2/43),keserlerdi : keserdiler (3/59), ederlerdi : ederdiler (8/5)

2.2.7.1.3.1.3. Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Teklik III. kişi:

yapıldıydı : yapıldıydı (1/56), indiydi (6/48)

2.2.7.1.3.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Teklik III. kişi:

görülmemişti (14/29)

2.2.7.1.3.1.5. Gelecek Zamanın Hikâyesi

Teklik II. kişi:

gelmeyecektin (26/52)

2.2.7.1.3.1.6. Şartın Hikâyesi

Teklik III. kişi:

olsaydı (30/16), sağsaydı : sâsaydı (11/40)

2.2.7.1.3.1.7. İsteğin Hikâyesi

Teklik III. kişi:

getireydi : getüreydi (1/22)

2.2.7.1.3.1.8. Gerekliğin Hikâyesi

Ağız bölgemizde gereklilik kipinin hikâyesine rastlanmamıştır.

2.2.7.1.3.2. RİVAYET

“Birleşik kipli fiillerin rivayeti bir kip eki almış esas fiile, i- fiilinin duyulan geçmiş zaman biçimi olan i-miş veya bundan kısalmış:-miş ekinin getirilmesi ile

oluşturulur. Rivayet kipleri; olmuş, olacak veya olması tasarlanan işleri duyuma ve rivayete dayanarak anlatan kiplerdir.”⁹⁴

2.2.7.1.3.2.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti

Teklik III. kişi:

duruyormuş : duriymiş (15/1), çalıştırıyormuş : çalıştırdıymış (16/13),

yiuyormuş : yeymiş (23/26), getiriyormuş : getirdiymiş (26/30)

Çokluk III. kişi:

görüyorlarmış : görmüşler (7/51)

2.2.7.1.3.2.2. Geniş Zamanın Rivayeti

Teklik III. kişi:

yapılırmış (35/16), giyerlermiş (20/22), olurmuş (20/20)

Çokluk III. kişi:

keserlermiş : kesermişler (34/29), kullanırlarmış : gullanırlarmış (35/59),

bindirirlermiş : bindirirmişler (20/20)

2.2.7.1.3.3. ŞART

“Fiil zamanlarının üzerine ek-fiil ile birlikte gelerek oluşturulan şart şekli, aslında cümlenin yüklemine oluşturmaz. Zarf tümleci yapar. Bu yüzden, cümlede zarf yapan şart ekinin zarf-fiil olarak değerlendirilmesi gerektiği çeşitli araştırmacılarca dile getirilmiştir.”⁹⁵

2.2.7.1.3.3.1. Şimdiki Zamanın Şartı

⁹⁴ Zeynep Korkmaz, TTGSB, s. 754.

⁹⁵ Gürer Gülsevin, UİA, s. 126.

Teklik II. kişi:

arıyorsan : araysan (20/18),

Teklik III. kişi:

yolluyorsa : yollaysa (26/22), oluyorsa : oliysa (34/71), yazdıysa : yazdıysa (39/27)

Çokluk I. kişi:

çıkaramıyorsak : çıharamaysağ (31/34)

2.2.7.1.3.3.2. Geniş Zamanın Şartı

Teklik I. kişi:

girsem (23/43), gidersem (33/27), düşersem (33/31)

Teklik II. kişi:

bakarsan : bağarsan (34/28), yaparsan (36/25)

Teklik III. kişi:

bulunursa (23/49), vurursa (25/19), çıkarsa : çığarsa (35/46), isterse (26/27)

Çokluk I. kişi:

biçersek (7/35)

Çokluk II. kişi:

kalkarsanız : galğarsanız (6/71)

Çokluk III. kişi:

ne yaparlarsa : ne~aparsalar (4/38)

2.2.7.1.3.3.3. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

Teklik III. kişi:

gittiysen : getdiysen (26/57), yazdıysen : yazdıysen (39/27)

2.2.7.1.3.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

Teklik III. kişi:

beğenmişse : bēnmişse (14/52), görmüşse (14/53)

2.2.7.1.3.3.5. Gelecek Zamanın Şartı

Teklik II. kişi:

vereceksen : verecisen (31/54)

2.2.8. YARDIMCI FİLLER

Gümüşhane ili merkeze bağlı Kale köyü ve civarı köylerinin ağızlarında yaygın olarak kullanılan yardımcı fiiller *et-* ve *ol-*‘dur diyebiliriz. Eyle-, kıl- daha az kullanılmaktadır. Bunlar da kalıplaşmış yapılardır.

2.2.8.1. İsimlere Gelen Yardımcı Fiiller

et-: oyun etdiler (12/20), çay etdim (15/28), vefat etdi (16/2), ziyaret etsin (16/15),

cennet etsin (23/44), iş ettik : iş etdüg (24/24), kurs ettik : ğurs etdik (26/12),

lavaş etmedik (31/5), pay ettik : pay etdük (33/12), yok etmişler : yō etmişler (34/28),

rahat etdik (36/42), müracaat ettiler : müracāt etdiler (40/4), herg ettik (4/45),

idare etdim (5/11), gelin ettim (5/27), iptal ettik : ibTal etdik (7/18)

ol-: kurban ola : ğurban ola (13/70), has oldu (15/44)

2.2.8.2. Fiillere Gelen Yardımcı Fiiller

Bölge ağızında fiillere gelen yardımcı fiillerden yaygın olarak kullanılanı yeterlidir. Bunun dışında fiillere gelen yardımcı fiiller pek kullanılmaz.

Yeterlilik: Yeterlilik tasvirini olumlu yapılarda bil-, olumuz yapılarda u- fiili karşılar.

gidebiliyorum : gidebiliyrim (23/19), yiyebildiğin : yiyebildin (19/22),

durabilir misin : durabilir misen (1/25), nakledebilirsiniz : nakledebilirsiyz (6/51),
gelebilecek miyim : gelebileciym mi (6/69), satabiliyorlarsa : satabiliyseler (10/42),
çıkabiliriz : çıkarabiliysek (31/34)

Olumsuz: bulamamışlar (14/18), gelemiyorum : gelemeyrim (15/8),

yürüyemiyorum : yeriymeyrim (15/22), diyemiyoruz : diyemeyrik (17/9),

biçemiyorum : biçemeyrim (18/25)

2.2.9. EK-FİİLİN ÇEKİMİ

Ek-fiil isimlerin yüklem olarak çekimlenebilmesini sağlar. Tek başına bir anlamı bulunmayan er- fiili i- şeklinde kullanılmaktadır ve cümleye ol- fiiline benzer bir anlam katmaktadır. “Eski Türkçede er- fiili, bol- fiiliyle eşdeğer, hatta başka anlamları da olan müstakil bir fiil olarak kullanılmıştır.”⁹⁶

Derleme yapılan bölgede ek-fiilin tüm çekim örnekleri tespit edilememiştir.

2.2.9.1. Şimdiki Zaman ve Geniş Zaman

Teklik I. kişi:

mezunuyum (26/42), burdayım (40/1), yaşındayım : yaşindāyim (6/3), buralıyım (29/1)

kızıyım : ğızıyım (12/18), üstüneyim (7/61)

Teklik II. kişi:

İstanbulusun : istanbollısın (3/47)

Teklik III. kişi:

vardır (2/32), fazladır (11/21), ğaynatamındır (13/14), gibidir (14/20), ormandır (14/6),

anneliğimdir : analımdır (21/28)

⁹⁶ Hatice Şahin, “Divan u Lügati’t Türk’te er- Fiili”, Uluslararası II. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu “Kaşgarlı Mahmud ve Dönemi”, 2008.

Çokluk I. kişi:

burdayız : burdayıḡ (16/43)

2.2.9.2. Hikaye

i- fiilin görülen geçmiş zamanın ekleşmesi sırasında dikkat çekici bir durum tespit edilmiştir. Ünlülerle biten kelimelerde ekleşme “yaşımdaydım” şeklindeki yani koruyucu ünsüzle olurken ünsüzlerle biten kelimelerde de ekleşme sırasında bir y türemesi görülmektedir.

Teklik I. kişi:

yaşımdaydım (23/13), yaşlarındaydım (26/41), fakirdim : faqırıydım (5/10),
dürüsttüm : dürisiydım (5/15)

Teklik III. kişi:

vardı : varıydi (31/18), eskidendi : eksideniydi (31/24), fazlaydi (32/39),
çileliydi (34/14), azdı : aziydi (34/26)

2.2.9.3. Rivayet

Teklik III. kişi:

yokmuş : yoḡmuş (35/58)

2.2.9.4. Şart

Teklik I. kişi:

yoksam : yoḡsam (MDD)

Teklik III. kişi:

varsa : varısa (7/32), yoksa : yōsa (7/38), çoksa : çoḡıysa (8/21)

Ek-fiilin zarf-fiil şekli olan *iken*'e de metinlerde rastlanmaktadır.

gidiyorken : gidiyken (38/49), geliyorken : geliyken (4/52), gelirken : geliken (25/60),
oturuyorken : oturiyken (13/69), pişirirken : bişirürken (30/24), olurken (31/57),
derken (32/19)

bitiyorken : bitiykene (37/44)

2.2.10. FİİLİMSİLER

“Fiilden geçici isim, sıfat veya zarflar yaparlar. Bu eki alan kelime her ne kadar fiilden yapılmış bir isim, sıfat ya da zarf olsa da, sözlükte yer bulmazlar. Ancak, bazan, kelime yapıcı ekler gibi, kalıcı isim, sıfat veya zarf yaptıkları da olur.”⁹⁷

2.2.10.1. MASTAR EKLERİ

-mA mastar eki fiillerin iş isimlerini yapmaya yarar. Bunun yanında bazı kalıcı isimler yaptığı da görülmektedir.

-ma, -me:

evlenme (34/42), gazmaynan (33/18), işleme (20/37), sarma (13/22), yarma (12/26),
dolma (28/32), pişme : bişme (10/52), görme (14/53)

-meg, -mağ, -meh, -mak, -mek:

-mAk eki, bölgede sondaki ünsüzü sızıcılaşarak mAğ biçiminde de kullanılmaktadır.

tozmak (14/52), yemek : yemeg (17/42), ekmek : ekmeg (19/42),

almak : almağ (21/59), konuşmak : gonusmağ (2/19), yemek : yemeh (28/26),

demek (32/2)

-ış, -iş, -uş, üş:

⁹⁷ Gürer Gülsevin, age, s. 131.

alışveriş (3/16), kuruluşu : guruluşu (10/38)

2.2.10.2. SIFAT-FİİL EKLERİ

“Kalıcı isim yapan sıfat fiil ekleri, fiil kök veya gövdelerine gelirler.”⁹⁸

-an, -en:

sulayan : suwaran (15/55), olan (16/11), yiyen (2/36), geçen (3/43), olmayan (17/41),

gelen gidenden (6/58), eken : eğen (7/6), biçen (11/5), seven (12/28), vuran (18/14)

döven : döğen (14/41), yapan (21/5), bakan : bağan (23/5)

-acağ, -ecik:

alacak : alacağ (oldüm Ėızı) (23/30), götürecek : götürecik (33/27) (dēl)

-miş:

pişmiş (misir) (13/42), birikmiş (haline) (25/32), şişmiş (haline) (25/40),

dikilmiş (etekler) (2/45)

-dık, -dik, -duğ, -tık, -tik:

bittikten (sōra) (35/18), yanaştığı (yerler) (21/20), açtığı : aştığı (kanal) (25/49),

getdikleri (zaman) (6/10), çekildikten (sōra) (14/8), bağladığı (gün) (15/57),

getdiği (sıra) (20/42), olduğunu (14/2), gittikten : gitduğdan (sōra) (11/47)

Bazı örneklerde hece kaynaşmasına uğradığı görölmektedir:

bildiğim : bildim (tarihi) (14/4), gittiğin : gitdin (zaman) (21/43),

dediğimiz : dedimiz (zaman) (35/55), bildiğin : büldin (pancar otları) (6/76),

geldiği : geldü (gece) (8/45)

⁹⁸Necati Demir, age, s. 149.

2.2.10.3. ZARF-FİİL EKLERİ

“Bağ-fiiller, bir yandan bileşik cümlede iki cümlecığı bağladıkları için bağlaç, öbür yandan da özne, nesne, tümleç aldıkları için fiil olan kelimelerdir.”⁹⁹

-a, -e:

Bu ek eski dönemlerde tek başına kullanılırken Türkiye Türkçesi’nde işlevi zayıfladığı için ikileme halinde kullanılmaktadır.

karıştıra karıştıra : ğarıştıra ğarıştıra (2/14), söyleye söyleye : söylyie söylyie (1/20)

-ap, -Ip:

-Ip ulaç eki genel olarak dar düz ve yuvarlak ünlülerle kullanılır. Bölgede derlenen metinlerde –ap şeklinde geniş ünlüyle kullanımı mevcuttur.

kalkıp : ğağhâp (7/19), kalkıp : ğaap (34/4), alıp (6/69), getirip (7/7), atıp (10/10),

haşlayıp (11/34), bağlayıp (18/26), alıp : alup (18/41), oturup (25/23), doğup (1/3)

yoğurup : yourup (30/23), getirip : getirüp (1/25), gelip : gelüp (3/16), dönüp (36/53)

Bazı örneklerde son seste ötümlü olduğu görülmektedir:

alıp : alıb (3/70), büyütüp : böyüdüb (7/66), getirip : getirüb (8/31)

-alı, -eli:

burây yapalı (16/57), geleli (36/57), buriya ineli (11/47), biz yeteli (17/1)

-arah, -arak, -erek:

olarak (25/53) ıslatılarak : ıslatılarah (25/26), olarak : olarah (35/10), yürüyerek (19/3),

dikilerek : tikilerek (25/31)

-madan, -meden:

kurmadan : ğurmadan (16/31), vurmaktan (18/33), sürtünmeden (25/12),

⁹⁹ Haydar Ediskun, Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, 4.Basım, İstanbul 1992, s. 252.

düşmeden (31/49), gitmeden : getmeden (36/38), ekmeden : ehmeden (11/28)

-ınca, -ince:

dolanınca (14/3), sıkışınca : sıhışınca (32/3), yanaşınca (32/32), boşanınca (34/27),

çoğalınca : çōalınca (35/4), kalınca : ğalınca (36/43), gidince (36/31), gelince (37/10),

çekilince (34/30)

2.3. CÜMLE BİLGİSİ

2.3.1. YÜKLEMİN TÜRÜNE VE ANLAMINA GÖRE CÜMLELER

“Cümlenin yüklemi, ekli veya eksiz olarak yargı yüklenmiş bir fiil veya isimdir. Yüklemın isim veya fiil oluşu, sadece anlamı değil cümle öğelerinin türünü ve cümle içindeki yerini de etkiler.”¹⁰⁰

“Anlamlarına göre ise, ya olumludurlar ya da olumsuz yapıdadırlar.”¹⁰¹

2.3.1.1. FİİL CÜMLESİ

“Fiil unsuru çekimli bir fiil olan cümledir. Bir tek çekimli fiilden veya bir çekimli fiille bu fiile bağılı unsurlardan meydana gelir.”¹⁰²

2.3.1.1.1. Olumlu Fiil Cümlesi

- sabahdan gâhar tēkrar gâhwâlti **vêrürdüler, çeker giderdin.** (1/8)
- siz dünyanın en müstesna zamanına **çattıyz** gızım. (6/27)
- aslan gibi demür gibi **çalşıyduh.** (8/15)
- bostanın içinde **galıyor.** (11/32)
- lahanaları oraḥnan keser keser atarlan **Taşurduh** eve lahanaları. (13/21)
- benim dedemin azarbeycandan geldi **söyleniyor.** (14/9)
- genciyken her bir işi **göriydim.** (15/7)
- dâ gâhwaltiyi ğurmadan ilaçlarımızı yanımıza **alıyırh.** (16/31)
- yeddi ğün ğomşular yemeh **getürürdü.** (17/44)
- haşindi teyyare bile **gonar** o oḡarı köwe. (18/30-31)
- benim annem öldüğden sōra babam **evlendi.** (21/28)
- bizim harmandan zahra toplar da esgeriyeyi **baḡarduh.** (23/26-27)
- benim bildim bu keçikalesi o leri tarafında şom kalesini **görüyor.** (25/9)
- **ğahdı getdi** bu alının peşine ha bu kemeñçeci alının peşine. (26/24)
- **vururduh** ḡarmanda makeniye. (31/19)

¹⁰⁰ Leylâ Karahan, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 96.

¹⁰¹ Güner Gülsevin, age, s. 182.

¹⁰² M. Metin Karaörs, Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1993, s. 46.

- harmannara masalar **gurulurdi.** (32/41)
- onnar ğışın gümüşānede **duriylar.** (36/22)
- ğaynanalā **çiharrıdıĥ** yayliya. (38/11)

2.3.1.1.2. Olumsuz Fiil Cümlesi

-mA- ile yapılanlar:

- sabānan bi dilim bōrē **yyemedim.** (37/48)
- birez zayıflā **almazdular.** (39/24)
- āç bile **yaşamay** burda ele çoĥ. (3/10)
- o soyĥayı o çocuĥ **alamadı.** (4/18)
- beyle saĥlıĥ ocā, hastāne, ğar, ğış yolları ğapadurdi **tanımazdılar.** (8/1-2)
- ğolcular **izin vermeydiler.** (9/11)
- ben yenge menge **görmedim.** (12/17)
- ele elmayı ŗimdi beyenip **yemeyrüh.** (13/45)
- ama ŗimdi ğocaldım dā ha wurdan ha buraya **gelemeyrim.** (15/7-8)
- zati benim herifin ğözleri **görmey,** bi yere gidip **ğazanamay.** (18/18)
- biz böyüklēn yanına gider baĥdať **ğuramaydıĥ.** (19/49)
- tā bizim çocuĥlūmuzda pek biz **hatırlıyamayrıĥ** onu yani. (20/7-8)
- motor girmiyen tarlalar var da **ekmiyorlar** oraları. (21/19)
- ben babamı **tanımayırım** bile. (23/12)
- hokumat mokumat bize biri **sahab~olmazdi.** (24/11-12)

“ne arıyor : ne~aray, n~aray” ile yapılanlar:

Aĥız bōlgesinde “ne arıyor” sorusu ile olumsuz fiil cümlesi yapılmaktadır.

- bu hayat **ne~araydi** dünyada. (6/28)
- bele ot **ne~araydi.** (15/34)
- o zaman elektirik **ne~araydi.** (15/66)
- dādan ŗimdi dālara bele araba **n~aray.** (34/72)
- önce elektirih **nāraydı.** (38/44)
- eskiden bu köwün içinde yol **nāraydı.** (1/28)

“ne..., ne...” ile yapılanlar:

- kimse **ne süriy ne savuriy.** (15/18)
- ey şindi dā **ne ekiyrük ne göriyrük.** (18/15)

2.3.1.2. İSİM CÜMLESİ

“Yüklemi bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir. İsim ve isim grupları ‘i-’ ek-fiili ile görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kipinde çekime girerek yüklem görevi yaparlar. İsim cümlelerinde, kip eki taşımayan yüklem, geniş zaman kipindedir. Bu ve diğer bazı kiplerde, anlam pekiştirmek veya yükleme *ihtimal* anlamı katmak üzere –*Dir* eki de kullanılır.”¹⁰³

2.3.1.2.1. Olumlu İsim Cümlesi

- öküz arabası **variydi.** (4/51)
- ha şu gavaḥlān içinde tarlamız **varıdı.** (24/3)
- burda bir āşık ünmani baba **varıdı.** (26/21)
- biz amcamgilnen **birligüdüg.** (27/9)
- bizim ormanımız **var** burda. (28/9)
- buranın gūşbunnusu çoḡ **önemli, mēşur.** (30/27-28)
- mal da **var** bazılarının davarı da **var.** (33/24)
- gene biz onnardan dā bilahma **eyiydük.** (34/16)
- burada elli hāne burdaydi otuz hāne **ğarşidaydi.** (1/2)
- orda köy odası **vardır** bizim orda gonāmız **vardır.** (2/32)
- dedem peştambal **vardır** peştambal. (4/48-49)
- bāḡ ha wu **torunum,** ha wu **torunum,** hēp **torunum.** (5/17)
- ben doḡsan beş **yaşindāyim.** (6/2-3)
- malın çobanı **ayrı,** davar çobanı **ayrı,** Kōrpe çobanı **ayrı.** (7/25)
- tandurlarda ehmeḡ şindü gene yapan **var.** (8/30)
- bu teyzen de benim amcamın **ğızı.** (11/17-18)
- şindi allā şükür çoḡ **eyyik.** (16/8-9)
- yengemin de **öz dayısı** etemin babası. (19/61)

¹⁰³ Leylâ Karahan, age, s. 96.

2.3.1.2.2. Olumsuz İsim Cümlesi

“İsim cümlelerinin olumsuzu, yazı dilimizdeki gibi, ek-fiilin ‘değil’ edatı ile çekimlenmesi ile yapılır.”¹⁰⁴

- onların acısı bi şe **dēl.** (16/25)
- dedik ya lazım **dēl.** (19/61)
- hoş gömşular götürecik **dēl.** (33/27)
- ne oldū belli **dēl.** (1/58)
- şindiki gibi **dēldi** yani. (20/13)
- pilav **dēl** de gendime. (2/11)
- bu dağın arhası yağın bi şe **deil.** (27/23)

“yok : yoğ” ile yapılan:

- eken **yoğ** dā heç. (27/6)
- şindi dā önemi **yoğ** bu yemehlerin. (28/33-34)
- yazın mazın evlenme **yoğ.** (34/41-42)
- biz gömşiyiz da ikimiz de beglerimiz **yoğ.** (36/1)
- burda bi şe oldū **yoğ.** (37/17-18)
- o zaman ğab ğaşığ da **yoğ̃idi.** (1/18)

“ne..., ne...” edatı ile yapılan:

- ama **ne ev var ne yer var.** (15/46-47)
- **ne baca sıyrma var ne bi şe.** (34/21-22)

2.3.2. SORU CÜMLESİ

“Yüklemin bildirdiği işin yapılıp yapılmadığını ya da cümle öğelerinden herhangi biriyle ilgili bir durumu öğrenmek için kurulan cümlelerdir. Türkçede soru eki olarak –mI biçimbirimi kullanılır. Fakat soru ekinin yanında dilimizde var olan soru zamirleri, soru sıfatları ve soru zarflarıyla da soru cümlesi kurulabilir. Yüklemi olumsuz biçimde

¹⁰⁴ Güner Gülsevin, age, s. 185.

olan bir cümleye soru eki ya da soru kelimeleri getirildiğinde cümle olumsuz soru cümlesi olur.”¹⁰⁵

2.3.2.1. F-zaman-/kip+kişi mI

- ne deysiz **verec̄iz mi vermiyec̄iz mi** (4/31)
- ama almanyiya getmeden evel de neydi **biliyon mu** (36/38)
- ‘ geliyrik bu zār yemeḲ edeḡ **yyiēh mi** (7/29-30)
- ūindi **annadın mi** (15/5)
- ya **getmeydim mi** (15/7)
- **verec̄ehler mi vermeyec̄ehler mi** (34/33)
- olān yāwrūm edip **yeyrūh mü** (33/29-30)
- **annadın mı** (3/9)

2.3.2.2. F-zaman-/kip mI+kişi

- burdan giderken biz burda anniye babıya ne derdik biz **biliyo musun** (26/2)
- nerden **biliyo musun** (36/30)
- çoḡ süslü görünsün diye **annıyo musun** (2/47)
- tanduru **bilir misin** (14/47)
- ūindi niye tahnıs **biliy misin** (15/1)
- ehsiden netdik **biliy misin** biz. (21/29)
- dūnūme **gelecek misin gelmeyecek misin** (26/49)

2.3.3. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER

“Yüklem genellikle cümlemin sonunda yer alır. Bu, Türkçe söz diziminin karakteristik özelliğidir. Ancak diğerk cümle öğeleri gibi yüklem de söz dizimi içindeki yeri çeşitli sebeplerle değışebilmektedir. Cümlelerin kurallı (düz) veya devrik oluşlarında ölçü, diğerk öğelerin değıl yüklem yeridir.”¹⁰⁶

¹⁰⁵ İsmail Parlatur, Hatice Şahin, age, s. 103.

¹⁰⁶ Leylâ Karahan, age, s. 100.

“Eğer yüklem cümlelerin sonunda ise ‘kurallı cümle’, sonunda değil ise ‘devrik cümle’ söz konusudur.”¹⁰⁷

2.3.3.1. KURALLI CÜMLE

2.3.3.1.1. Kurallı Fiil Cümlesi

- dēyn o dāların arhalarında **gider biçerdüg.** (27/22)
- otuz tanesi bi part **sayılırdı.** (25/25)
- ben size bi tosun **kesecem.** (21/70)
- biz aşşādan sobıya odun **getirir yahardıh.** (19/36)
- anamı babamı ben **bahdım.** (15/72)

2.3.3.1.2. Kurallı İsim Cümlesi

- şu oğarda eski evler **varıydı.** (16/4)
- o oğarki evde tandurumuz **varıdı.** (11/45)
- bizim camının altında yemekāne **vardır.** (10/51)
- ha wurda böyüh bi harman **var.** (9/18)
- ireli burdayķena işimiz eyle **zorıdü.** (7/11)

2.3.3.2. DEVRİK CÜMLE

2.3.3.2.1. Devrik Fiil Cümlesi

- bu öküz şey tağımlarına da gendilerimiz uşahlar **otarırdı** hep. (27/12)
- zaten pusulam **gelmiş** benim. (23/34-35)
- o da arpa **alacak** iki kile. (6/70)
- bāh **gelirim derim** babama, anama. (4/28)
- ehram **örterdüh** başlarına. (3/25)

2.3.3.2.2. Devrik İsim Cümlesi

- hālburu da **varıydı** bi tane. (25/45)
- şindi de **var** olanın sawducu. (32/38)

¹⁰⁷ Güner Gülsevin, age, s. 186.

- yaşantımız dā **güzeliydi** o zaman. (16/33)
- yani oynnar **öleydi** esgiden. (21/35)
- ankarada sancā **var** bu köyün. (22/12-13)

SES BİLGİSİ SONUÇ

1- Gümüşhane ili merkeze bağlı Kale köyü ve civarındaki köylerin ağızında yazı dilinde bulunan ünlülerin dışında \bar{a} , \acute{a} , \tilde{a} , \grave{a} , \acute{e} , \bar{e} , \bar{i} , \acute{i} , \tilde{i} , \grave{i} , \tilde{i} , \bar{o} , \acute{o} , \bar{o} , \acute{u} , \bar{u} , \tilde{u} , $\bar{ü}$ ünlüleri de bulunmaktadır.

acaba : ácab (17/16), yıkardık : yăħarduħ (15/15), kahvaltı : gâhwáltı (1/8),

nerede : nérde (23/ 9), oyunu : oynunı (35/36), pişmiş : bişmiş (34/13),

marul : maròl (3/11), dağda : dāda (5/18), oğlu : òlu (23/7),

düğünlerde : dūnlerde (2/23), şehire : şēre (7/5)

2- Ünsüz düşmesi ve erimesi, hece kaynaşması, ünlülerin karşılaşmasıyla ve tonlama ve vurgu nedeniyle oluşan ünlü uzunlukları görülmektedir. Bunlar sadece ikincil ünlü uzunluklarıdır. Bölgede birincil ünlü uzunluklarına rastlanmamaktadır.

verir idi : veridi (32/24), salatası ile : salatasile (2/16), tüküreyim : tükirim (1/21),

büyüklerin : böyüklēn (19/49), değirmene : dērmene (4/60), aşağı : aşşā (26/32),

sabaha : sabā (1/8), büyük : böyūk (2/18)

3- ğ, h, n, y ünsüzlerinin düşmesiyle oluşan yükselen ikiz ünlüler, eşit ikiz ünlüler ve alçalan ikiz ünlüler görülmektedir.

soğuk pınara : soyuħ puara (6/79), ektiğimiz : ektiimiz (3/1), değişildi : deişildi (14/22),

uşağımız : uşamız (7/33), ciğercilerin : ciercilerin (32/46), güğümü : güümü (2/58)

4- Derleme yapılan bölgede güçlü bir kalınlık-incelik uyumu vardır. Alınma kelimeler uyuma sokulmuştur.

5- Düzlük-yuvarlaklık uyumu kalınlık-incelik uyumuna göre oldukça zayıftır.

6- Derleme yapılan bölgede ünlü değişimleri oldukça sık görülmektedir. Hemen hemen bütün ünlüler bir sebep gözetmeksizin birbiriyle değişebilmektedir.

7- Bölgede Ermenicenin etkisiyle ortaya çıktığı düşünülen Türkçe ve yabancı kelimelerin sonunda i türemesi tespit edilmiştir.

kızım : gızımı (3/15), adam : adamī (4/26), ağam : ağami (Metin dışı derleme)

8- Bölge ağzında yazı dilinde bulunmayan ‘g, K, T, ğ, h, k, w ünsüzleri bulunur.

9- Ön ses ve iç seste kurallı olarak ünsüz tonlulaşması görülmektedir.

10- Bölge ağzında genellikle kelime başında ve ortasındaki k ünsüzü g, ğ ünsüzlerine dönüşür.

kadar : ğadar (14/21), kendimiz : gendimüz (13/59), kırmızı : ğırmızı (38/37),

kaynatamazsam : ğaynadamasam (33/26), eskinin : esginin (28/23), bakla : pağla (39/20),

iskemle : isgemli (8/24)

11- Kelime başındaki t ünsüzü kalın ünlülerle kullanıldığında bazen T ünsüzüne dönüşür.

tuzluk : Tuzluğ (12/23), taşırdık : Taşurduğ (13/21), tatlı : Tatli (3/39),

tırmığı : Tırmığı (10/11)

12- Bölge ağzında genzel n (ñ) sesinin hem y ünsüzüne hem de g ünsüzüne dönüşmüş şekli görülmektedir.

dinlendik : diynendik (36/42), önüne : öğüne (10/21)

13- Bölge ağzında iç seste ç : ş değişiklikleri görülse de bunun Kıpçak Türkçesi’nin tesiri ile olduğu düşünülmemektedir. Çünkü ç : ş değişimi hep kapalı hecelerde gerçekleşmiştir.

14- Anadolu ağızlarında sıkça görülen nl : nn benzeşmesini bölge ağzında da görmekteyiz.

anlat : annat (20/19), nişanlı : nişannı (23/33), oyunlar : oynnar (35/34)

15- Bölge ağzında ünsüz ikizleşmesi ve tekleşmesi nadir görülmektedir.

16- Ünsüz yer değiştirmesi (méthatèse) bölgemizde az da olsa görülen bir ses olayıdır.

17- Derleme yapılan bölgenin ağzında Türkçe'de kelime sonunda bulunmayan b,c,d,g seslerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

18- Standart Türkçe'de ve birçok ağızda y ünsüzünün daraltıcı etkisiyle olumsuzluk eki –mA > -mI olurken bölge ağzında daralma durumu görülmemektedir.

biçemiyorum : biçemeyrim (18/25), yürüyemiyorum : yeriymeyrim (15/22)

19- -Ip ulaç eki genel olarak dar düz ve yuvarlak ünlülerle kullanılır. Bölgede derlenen metinlerde –Ap şeklinde geniş ünlüyle kullanımı mevcuttur.

kalkıp : gaap (34/4)

20- Uygur, Karahanlı, Harezmi Türkçelerinde kullanılan *sub* > *suw* biçimi derleme metinlerinde de yer almaktadır.

sulayan : suwaran (15/55) ha bu : ha wu (1/34)

ŞEKİL BİLGİSİ SONUÇ

1- İlgi hâli ekinin hece kaynaşması sonucu tek ünsüze düşmüş biçimleri görülür:

yengelerin önüne : yengelēn ögüne (17/22), büyüklerin : böyüklēn (yanına) (19/49)

2- Bazı eklerin tonlu ünsüz ile başladığı görülmektedir:

taşta : Taşda (34/26), tarafta : tarafda (36/12), üçte : üçde (1/56), attan : atdan (30/14)

3- Vasıta hâli eki genellikle -nan – nen / -man, -inen şeklindedir. -la, -le şekli pek nadir kullanılmaktadır:

hocayla : hocaynan (16/41), parayla : paraynan (18/15), gemle : gemnen (18/34),

hasılatla : hasılatınan (35/17), eşekle : eşşeginen (1/16)

4- Bölge ağızlarında l- sesi ile başlayan ekler, -n ile biten kelimelere geldiğinde ekin ilk ünsüzü kurallı olarak –n sesine dönüşmektedir:

insanları : insannarı (34/25), gelinleri : gelinneri (37/27), oyunlar : oynunnar (21/35),

ekinler : ekinner (31/43)

5- İyelik kökenli kişi ekleri içerisinde yer alan çokluk birinci kişi eki genellikle -ig, -ıh, -uğ, -ik, -ük şeklindedir.

6- Şimdiki zaman eki çok fazla fonetik değişikliğe uğradığı için çeşitli şekillerde karşımıza çıkar: y, -yo,-yor, -yr.

atırım (13/71), deyrim (6/29), gidiy (26/19), gidiyrik (34/4), oıraşiyziy (33/32)

7- Kişi zamirlerinin yönelme durumu eki almış teklik şekillerinde “bā, sā, biyen, siyen” gibi farklı kullanımları görülmektedir.

8- İşaret sıfatları içinde “ha bu, ha wu, ha şu” gibi örnekler dikkat çekicidir.

ha wu ğız (5/13), ha bu köwün (12/11), ha şu dağa (24/3)

CÜMLE BİLGİSİ SONUÇ

1- Gümüşhane ili merkeze bağlı Kale köyü ve civarı köylerinin ağız cümle bilgisi bakımından incelendiğinde yazı diliyle genellikle benzerlik göstermektedir. Sadece bazı fonetik farklılıklar bulunmaktadır.

2- Ağız bölgesinde olumlu fiil cümleleri yazı dilinde olduğu gibi Fiil-Zaman/Kip+Kişi şeklinde çekimlenmektedir.

aslan gibi demür gibi **çalışıyduğ.** (8/15)

genciyken her bir işi **göriydim.** (15/7)

3- Olumsuz fiil cümlelerinde ağız bölgesinde dikkat çeken bir unsur olarak “ne āray, nāray” yapısını görmekteyiz. Soru zamiri ile yapılan bu olumsuz fiil cümlelerine bölgede sıkça rastlanmaktadır.

o zaman elektirik **ne āraydi.** (15/66)

bu hayat **nāraydi** dünyada. (6/28)

4- İsim cümlelerinde bölgede genellikle “-i-” ek-fiili korunmaktadır.

ha şu gavağlān içinde tarlamız **var idi.** (24/3)

o zaman ğab ğaşığ da **yoh̄̄idi.** (1/18)

5- Derleme yapılan bölgede kurallı ve devrik cümleler de yazı diliyle paralellik göstermektedir.

GENEL SONUÇ

Giriş bölümünde tarihine, coğrafi durumuna temas edilen; ses ve şekil özellikleri incelenilen ve sözlüğü hazırlanan Gümüşhane ili merkeze bağlı Kale köyü ve civarı köylerinin ağzından şu sonuçlara ulaşıldı:

Öncelikle çalışma kapsamında Kale köyü ve civarı köylerden derlenen metinler ayrı ayrı fişlenip farklı ağızların olup olmadığı konusunda detaylı bir çalışma yapılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda bölgede genel anlamda tek bir ağzın olduğu kanısına varılmış, başka bir ağız tespit edilmemiştir. Ancak bazı köylerin (özellikle Tamzı) tamamen büyük şehirlere göç etmesi ve uzun yıllar memleketlerine hiç dönmemeleri nedeniyle diğer köylere nazaran yazı dilinden daha fazla etkilendiği görülmektedir.

Leylâ KARAHAN'ın "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırması" kitabındaki tasnife göre Gümüşhane ağızları Doğu Grubu Ağızları altında ikinci alt grubun beşinci sınıfında yer almaktadır. Yapılan çalışma Leylâ KARAHAN'ın tasnifi ile birkaç fonetik değişiklik dışında uyusmaktadır.

3. BÖLÜM

METİNLER

1.

Servet DELİBAŞ, 65

SÖĞÜTAĞIL

Köyünüzün geçmişinden bahseder misiniz?

(1) şimdi burada seksen hâne varıdı. aşşā oğarı elli hānesi bu mahallede. diyney misen. (2) burada elli hâne burdaydi otuz hâne ğarşıdaydi. arada bi dere var. buriya mollōn (3) deresi dērler. ondan sōrā ewlerimiz hemen bura. bu örenler, doğup büyüdüğüm ewler bunnar. (4) ha bura harman bizim. burda büyükler varıdı yaşlı adamlar. orda bağ şura misafir odası (5) yani misafirler gelürdü atınan eşşeginen. orda misafir olirdiler. bi oda da burda varıdı (6) ha wurda yıhıldı ğetdi. bi oda burda varıdı üç oda varıdı burda. misafir odaları (7) varıdı. gelürdün diyelim atınan eşşeginnen yer içerdin onlar da otuni motini vērürdüler. ğeçe (8) sabā ğadar yatardin. sabahdan ğağar tēkrar ğāhwālti vērürdüler çeker giderdin.

Misafire yemek olarak ne verirdiniz?

(9) çorba morba yoğıdı. ne varıdı. ommaç varıdı, kırtol yahnisi varıdı. ondan sōrā ziron (10) varıdı. işte o tip şeyleri yédürürdüler. he ğuymağ da varıdı ğızim. ēy ğuymağ (11) varıdı. peynirli meynirli yapardiler. un haşili varıdı. ondan sōrā ğāwut haşlaması, o ğāwut (12) haşlamasını balnan yerdük. bizim burda bal çoğıdı. her hānede aşşā oğarı bazı (13) hānelerde elli atmış ari varıdı bazılanda yirmi tane. ğovan yani ğara ğovan. burda (14) eyle bal olurdu ki ğazannarnan ama şimdi yoğ.

Önceden köyde ne iş yapardınız?

(15) dađda reberlik yapardilar. ot, saman biçerdiler, ekin biçerdiler. bā bađ araba maraba bōyle yōh. atınan (16) eŖeđinen ğatir da yođıdi. elinen orađnan biçerdiler. ğarılār orađnarnan biçerdiler. burdan ğızlar siniye, (17) bađ Ŗō dađın arđasında ğızlar sini var. ha burdan, bu kōwden gūveŖnernen çorba (18) gōtūriydiler. o dōlegin gūveŖleri var ya. o zaman ğab ğaŖıđ da yođıdi. (19) fađırıdi millet. gūvece ğordiler orbayi alurdiler umuzlarına burdan oriya gōtūrūrdiler. orda da (20) ađŖama biçerdiler, gece tūrki sōyliye sōyliye bađardın gelūrdūler. Ŗō yuđarda bi pār var (21) Ŗimdi gettigūn zaman gōrecēsiyz. puhār varıdi, orda ađıydi. murāt! vay babayın ađzına tūkirim.(22) onu yolliyayduđ kenanla biraz benzin getūreydi. ondan sōrā bu kōw tamamiynān bin dokuzzūz seksenden sōrā (23) tamamiynān boŖandi. bura Ŗren gōriysen. kōw bura. burda bi ğari var ha wūrda. bađ (24) aha yeŖil bi ew var ha wūrda. bi o ğaldi. ğıŖın da Ŗō kōwde (25) bi o duriy. tek baŖına. durabilir misen ha burda. ođlı getūrūp yōdūriy. her gūn (26) gelip māyene ediy onı burda. getmey ki getmey. aŖŖā camının orda duriy araba. (27) yōrūme getūrūp veriy ğumanyasını geçip gidiy ođlı. yol mol yođıdi. burda at (28) yollari varıdi iŖtē yaya yollari. eskiden bu kōwūn içinde yol nāraydi. eski (29) ēhtiyarlar oldinin birez ğenŖler. Ŗsteden dē Ŗsteden aŖŖā yoli vūrdi burdan geldi ēndūrdūler (30) aŖŖā derēye. yani aŖŖāki yola ğawuŖturdi. o eskiler ğomāydiler bi TaŖ cabalatmiya. olmaz (31) deydiler benim TaŖımı cabaladamasan burdān. yamuđlar da varıdi kōwde. iŖtē harman makānaları varıdi. (32) samanı oti harman makānasınan vururduđ. ğoli var evūrūrdūler bōyle o da bōyle sallardi (33) gendini. eleknen barabar iŖtē denini ayururdi Ŗeyini ayururdi. reŖberliđin en bōyūgini de onnar (34) yapardi bu kōwde. ha wu ğırmızılı var ya o ne bicēnē. en çođ arazı (35) onnarda vardur. onnar bođda ekiydiler, gūzlūk ekiydiler. bi topal da babasi variydi (36) onun biliy misen. i i o pārın

suyunu iç. zimon'da o suyi bulamasıyız. (37) işte buralar yıhıldı ören oldu işte görriysen.

Bahçelere neler ekiyorsunuz?

(38) fasulya, lahana, kartol, eşşeg paqlası ekerdük. biz fasulyaya paqla deyrik. ğabaköwülür paqla dēy.

Hangi hayvanları besliyordunuz önceden?

(39) inegimiz varđı, ğoyunumuz varđı, geçimiz varđı, ökküzümüz varđı, atımız varđı, eşşegimiz varđı. benim (40) abamın varđı otuz dene ğoyuni.

Önceden köyde düğünler nasıl olurdu?

(41) ō düğünlēr ğel oriyá. düğünner burda bir hafta düğün olıyđı. pazartesi başlaydı. perşembe (42) ğün cumā bālēn aħşem damatnan gelini içeri atıydiler. yani gerdek gecesi derdük o (43) zaman atardiler içeri cuma aħşami yani. öyle rasğetürürdüler cuma aħşamina. bürda kemeñçe, davul, (44) zurna ō harmanda bir hafta yemek verürdüler. ziron yapardiler, Tatli yapardiler, ökküz keser (45) yemek yapardiler. halay çekerdiler burda. davul zurnānan kemeñçenen de oynardiler.

Damada oyun yapılır mıydı?

(46) ahō ne oynannar ne oynannar. damadın arħasına soba bile bağlaydiler. yaħıydiler hem de (47) o sobāy. mırızāli oyuni, aşığ oyuni varđı. danalar ğayboldı. mırızāli derdü (48) danaları nēttin. danalar ğayboldi dērdiler. şēmdi diyelim bi denesi ğelürdü toplam böyle halğa (49) yaparduğ. mırızāli derdü danaları nettin. o da ğeldiği anlaşulur küfrederdi. küfürü ğāp (50) açığlayamazuğ şimdi burda. dana sābına bilmem ne. ondan sōrā

mırız`ali`ye basardiler dayağı. (51) iřtē deyneknen barabar. řēmdi aşuğ atarduğ duvarın dibinde yanaşurduğ iki dene. ğızzonan, alçı. (52) ğoyunnarın řō arđa bacağlarında olur aşuğlar.onnardan iki dene aşuğ alurduğ. ğızzo, alçı, (53) tōk, ig.

(54) iřtē ha burda cāmi var`ıdi. kōw burdan ğētdēn sōrā camıyı da bi miktar (55) var burda. kimsenün olmadū anda ğētdū makānānan yıđti atdi o yani. oriya camı (56) yapıdılar. bin dokuz`züz`atmıř`ūřde yapıldıydı o camı. bu kōwe bi cingen ğarisi (57) ğēl de burda camı yođ`ıdi. cingen ğarisi dedū bu kōw de alevū (58) mīdūr müslūman mīdur. ne oldū bellī dēl.

2.

Seher TANIş, 65

SOBRAN (ARZULAR)

(1) ben gendi dilim bacım bu. ben dēy yıllardır řērlerde geziyrim. ben dilimi nerē (2) deĝēřim. deĝēřtdim küçūken ğēřti ğētdi bitdi`o.

ābiēn dēyrim mahpupkarı bağ evde mi. (3) o bunu arāy bu ordan ığıy. tenbeh`et oni.

Yōresel yemekleriniz nelerdir? Nasıl yapıyorsunuz?

(4) bizim yōrelerimizde yavrım yaz ğēldi mi bütūn řēherlerden adamlarımız ađar ğēlir, yaylalara gideriz. (5) ğāvaltılar yaparız. kōūmüzde ādetimiz bahar ğēlir yuka yaparız. ğawut dolması vardır. undan. buğday (6) fırına atarsın ğavurursun, deĝirmene ğōtürūr çekersin. ğētirir taviya su ğor onu vurursun yaparsın. (7) onu bōyle lōp lōp keser, kaşıknan ğorsun.

tereyānı eridir üzerinden aşşā tökersin. kimisi (8) cevizli kimisi sade tereyāli yēr. yöresel yemeklerimiz var neʿblīm. zironumuz vardır. ondan sōra (9) ziron düzeriz. zironu bilirsin dā. ondan sōra buğday, gendime deriz biz ona. ondan (10) gendime bişiririz kuru fasulyeyle karışık. o da çok güzel olur onu da ayrannan (11) yērsin. hē pilav gibi. pilav dēl de gendime. gendime deriz biz òna. onun ayrannı (12) çorbasi da olúr. bizim ayrannı çorbalarımız olúr. şöyle şöyle ufağ köfteyle beraber yuvarlarsın (13) o buğdayı bişirirsin òna ğatarsın. ondan sōra yumurtayla yōrdu çalarsın güzēlce òna bularsın (14) ğarıştıra ğarıştıra ğaynaTırsın. öyle. ne bilim bilmiyōm birez dá sen ekle götüne. dün (15) bunnarın kōde piknik varʿidi. izmit bütün arabalárlá ğahti geldiler. aga seçildiler kōde. evet (16) bunun kardeşleri aga seçildi. tosun kestiler ğazannarda ğavurdiler. pilavışile, çorbasile, salatasile, ğarpuzile güzelce.(17) dē varʿidi üş yüz ğişiye yaħın. orda bi yemek verildi. bele orda piknik (18) gibi bi yer var böyūik bi tarla var. orman bi tarafı. çok güzel (19) oldu yanı. selamlaşmağ, ğonuşmağ, annaşmağ güzel olúyo yani. neʿbilīm artıħ.

Önceden tarlaya, bahçeye gider miydiniz?

(20) tabī tabī tarlıya bahçıya giderdig. güzün ekinneri ekerdig. baharın o arpāyla būdayı ekerdig (21) yazın gider biçerdig. biçeriz harmana tökeriz öküzlerle gemlerle sürerdig şindi yoħ dā ònlar ğahti. (22) ama eskiden ben bekarʿiken çoħ yaptıħ. òğadar harmanda yatdim ki, yıldızlari (23) saydım ki gōde. buğdaylar çuvallarnan vurduğ harmanın kenarına güzelce babamnan beraber yatardıħ. yatağ (24) serdik yatdıħ. buğdayları gözetiyoz eve Taşımıyoz da.

Düğünlerinizde hangi yemekleri yaparsınız?

(25) dūnlerde ğızım dūnlerde bir ğun bi hafta önce başlarız hamur işlerini yapmıya, ğara (26) yemekleri sarmıya. mesela hamuru yrz toplarız böyle gelinin yakınnarī toplanır hamur yrrlar iki (27) ğun hamur yaparlar. burma yaparlar, baklava yaparlar, su böreği yapılır. le az dl. (28) on beř yirmi tepsiler dzlr yani. nnarı hep yaparız. ondan sra ğara yemeklerden (29) dolma sararız, gendime çorbasi bişiririz, ğurufasulye bişiririz. pilwmız bişer. ayranımız alınır. nblīm (30) yani hepsi olur. millet gelir, toplanır, dr, güler, çalar, oynr ondan sra da (31) sofralar ğurulur. artuğ elli sofa atmış sofa ben deyim elli sen de ki (32) atmış, yetmiş. sofralar ğurulur. orda köy odası vardır bizim orda ğonmız vardır. ğonn (33) masaları böyle dzldr. mutf vardır. götürürsün orıya yemeklerīn, tatlılarīn, her řeyīn ğorsun. orada (34) ha buranın bklğnde de bir ğonmız var. bayanlar içinde oturur, çalar, oynar. ondan (35) sra sıryle böyle tağım tağım on beř yirmi ğişi otuz ğişi masa ndar (36) alıyo. dizilir, dizerler yiyen ğağar öbürü oturır. onu bitirirler ory güzelce. gece saat (37) birde, ikide, uřde dlır millet herkes gider řeyīne.

Düğünleriniz nasıl olur peki?

(38) dne de ötesi ğuni salona geçerler. o ev yemegini verirler yedirirler, ğına gecesi (39) yaparlar. tesi ğuni de salona ineriz, salon tutulur. salonda hediyemizi tağarız. orda ğına (40) gecesi hediye tağmayız. yeriz, içeriz hediye tağarız.

(41) -gle gle gidin. gidiy misiz lum. allah hayırlı yoluluğlar versin yrum.

Düğünlerde kadınların giydiği özel kıyafetler var mı?

(42) tabī. eskiden şeyler varıdı. bnim bunun babnnesi bnim annem mesel eskiden fistan drdiler. (43) uetek drdiler. şalvar mesel şalvar

gibi donnari eskiden bayannarın en güzel mallardan (44) çift ğatli tikerdiler böyle bũ topuħda. üstüne de üç etek dẽrdiler. bir ̃etek (45) arħa, iki etek ön. üstü de güzelce böyle bulüz gibi dikilmiş ona etekler (46) giyerdiler. önnerine parçadan böyle önnük yapardılár. güzel bi parçadan önnük yapardılár. böyle (47) önlerine taħardılár. bağları var arħadan bağlardılár. çoğ süslü görünsün diye annıyo musun. eskiden (48) güzel örnekli çitler var ̃ıdı, tülbetler var ̃ıdı. onlardan da ğarilar ře yapardi yani. böyle (49) sarınırdı, burúnúrdü güzelce. eskinin eħtiyarları şindi gülli yengemle meselá fiħriye halam aħlıma geliyo. (50) çoğ güzel giyimleri vardı heveslerdi adam. o zamanın giyimi de öyle güzel görünüyodu (51) yani. ama şindi yoğ şindi herkes sosyeti oldu yárum. hemen sökülen de tikmiyo (52) bile atiyo hemen. gidip yenisi alıp geliyo, giyiyo. basıyo ğavarlara. fasulyelerin ğavarlarına basıyo, (53) fasulyeleri suvarıyo.

Eskiden köyde yaşam nasıldı?

(54) eskinin genelekleri çok güzeldi. eskiden tandurlarımız var ̃ıdı. sabah ğaħardıĝ meselá yataħları toplardıĝ tanduru (55) yaħardıĝ. ğuyu gibi bi şey. orda yaħardıĝ tanduru üstüne tencereleri meselá çamurdan ğüveşler (56) vardı. dõlek ğüveci. onlarda yemekleri bişirirdik. çorbayı onda bişirirdik ğatı yemegi onda bişirirdik. (57) sarardık üstüne hacirdegi vardı böyle ğorduĝ. dõrd dene ğõzi vardı. dõrd ğõzine dizerdik (58) ğüveşleri. birine de ğüümü ğorduĝ sıcaĝ su olúrdu. orda bişirirdik çay yoħtu çorba (59) yapardıĝ. bulĝurdan fitfit çorbası yapardıĝ. ince bulĝurdan ğaynardi, normal bulĝurdan da bişirirdik süd (60) ğatar yerdik. sabahları nerde çay içecesin nerde bulacaħsın. yoħsulluk var ̃ıdı.

3.

Sait HAYAL, 80-Emine HAYAL, 83- Ekrem HAYAL (Muhtar), 52

DEMİRÖREN

Önceden tarlalara, bahçelere ne ekerdiniz?

(Sait Hayal) (1) cavdar, arpa. o ğadar. ektiimiz yed̄ümüz gelenek cavdar, arpa. cavdar ekmei, arpa çorbasi.

(Ekrem Hayal) (2) gendime, gendime sen ele de. çorbaluĝ. arpadan çorbaluĝ. d̄ermene götürür dögerdük ğılçī çıĝardı. (3) çorbaluĝ ondan çorba büşürürdük.

(Emine Hayal) (4) köün adını dediyz mi. demirören köü.

(Sait Hayal) (5) hayvancılıĝtan biz burda geçünürdük.

(Ekrem Hayal) (6) en büyük gelir hayvancılıĝ. başka bi şey yoĝ. o tarla marla işi boş. (7) tarla marla burda verim yoĝ. ha bu ottün yer iki bin rākım. ğaba ğuvvetnen (8) olan iş benim işim.

(Emine Hayal) (9) eĝme bişme yoĝ dā. köümüzde meyve yoĝ. annadın mı.

(Ekrem Hayal) (10) ey rākım işte iki bin dedik ya siye. aç bile yaşamay burda ele çoĝ. (11) bi marol, sōan.

(Sait Hayal) (12) hep paradan alırız. para verip paradan alırız. geçimmiz ele işte bizim köümüzün.

Hangi hayvanları bakıyorsunuz?

(Sait Hayal) (13) büyükbaş hayvan çoĝ.

(Emine Hayal) (14) büyükbaş. goyun yoḡ.

(Ekrem Hayal) (15) büyükbaş. yā biz şindi şöyle erkek ğurbanlıḡ tosun baḡıruḡ diyek ğızımı. senede bi (16) keren biz bi alışveriş yapıp gelüp on iki ay yeyrük. istanbola gidiy.

(Emine Hayal) (17) buranın geliri o yāvrum.

(Sait Hayal) (18) istanbola götürüyrük. ğurbanlıḡ. orlarda bazarlar.

(Ekrem Hayal) (19) satmiya. trabzon, istanbul işte.

(Sait Hayal) (20) öle neḡblim ğızım. dā ne deysin, ne deyim.

(Emine Hayal) (21) melmeketin durumu o yārum işte.

Önceden düğünleriniz nasıl olurdu?

(Ekrem Hayal) (22) dawul, zurnamız var, gırnamız var. ne yoḡ ki bizde. genelde dawul.

(Sait Hayal) (23) dawul da oliydi. bilmem bülū müsün. tulum da varıdı. tulum tulum sen tulum (24) yaz. eski çalḡı. bunnardan dūn yapardıḡ yani.

(Emine Hayal) (25) eski gelinneri ata bindürürdüḡ. ehram örterdüh başlarına. böyle bürühliydi, ğonuşmazdılar gelinnik tutardılar.

(Sait Hayal) (26) bir hafta dūn olurdu. perşembe başlar perşembeye biterdi. bir hafta oynardı bu (27) millet kölerde.

(Ekrem Hayal) (28) dāmaT yoḡ idi. bizde dāmaT çıḡmaz. yenge gider de dāmaT beklerdi ha wurda bi (29) odada gelin gelürdü. çıḡardı bacıya birez başına çerez atar götürdüler yerine. dā iki, (30) üş gün görme yoḡ. o usüller aşşā oḡarı gene devam. bizde gene eledü (31) yani.

(Sait Hayal) (32) yani salon malon işü biz bilmezdüg. bu yeni yeni.

(Emine Hayal) (33) köde düğün. üç gün dörd gün düğün. ğarılar çalar oynardi. herifler ayri, ğarilar (34) ayri. herifi tıraşa çıhardurdılár göwiyi buriya. dawul zurna çalardi. göwiyi tıraş ederdiler. oriya (35) millet para gider atardi. o usül eleydi eskiden. şindi dā yoĥ onnar.

Düğün yemeklerini kim yapardı?

(Emine Hayal) (36) yemeklē dē keyveniler kim ĩise onnar yapardi.

(Ekrem Hayal) (37) ā bu yapardi. en böyük yaaz keyvenilerden bu ğaldi.

(Emine Hayal) (38) bēnden bāşa dā nāğadar var ĩdi.

Ne yemek yapardınız düğünlerde?

(Emine Hayal) (39) hēr yemek yaparduĥ. Tatlı yaparduĥ, börek yaparduĥ, sariburma yaparduh. pilaw yaparduĥ. sarma derük, (40) dolma yaparduĥ. ğara lahana o zaman bizde yo ĩdi. báyaznan sararduĥ. pilaw, pirinş pilaw. (41) bulĝur pilaw, dolma. ét ğawururduĥ. ğoyun, dawar keser ét gawururduĥ. üç dört türlü (42) Tatlı yaparduĥ, hálva yaparduĥ, köw hálvası. işte onnār yaparduĥ.

Şimdi de köy düğünü yapıyor musunuz?

(Ekrem Hayal) (43) aşşā oĥarı yapılıy, yapılıy. geçen sene sekkizinci ayda bi dene yapTulā burda bu (44) köw dünü en son işte ele yapTulā bām ondan sōra kime nasip olacaĥ işte.

Köyde cenaze nasıl olur?

(Ekrem Hayal) (45) ğızımı şimdi burda önce bir hafta tayfasi békler. bir hafta dolduĥtan sonra başlarlar (46) bi yemek bişürürler, bi mevlüt

yaparlar. gelen de camıda köyde yedürülür, içürülür oranın (47) halğı ğaap tayfa başlar dālmıya. sen istanbollısın, istanbol. trabzon̄ise trabzon, gümüšānēise (48) gümüšāne. kōw̄ise kōwde durar. ewüne gider dālr. ondan sōra kırhı dolar, kırh (49) gün sōra toplān anons yaparlar. camıda mevlüt oğunur. ēksiden yemek yoğ̄idi. ūimdi yemekli (50) yapıy çoğū. güjler birez irededi. ūimdi yemekli oliy. iūin gerçē. eskiden hoca mevlüdü (51) oğurdu. alurduğ birer paket ūeker ğağār giderdü millet.

(Sait Hayal) (52) eskiden mevlitler burda ūerbet yapār da ūerbetle. sen bi dā yaz oni. herkes (53) evinden meūūebesini götürdü ordan ūerbet alur getirürdi.

(Ekrem Hayal) (54) ūeker yō idi iūtē. o ne. yani ūerbet. ne dēmek istey yani annadın mı. (55) ūeker yō idi. bi tenekenin içini doldurūdular. ezer ūerbet yapardilār. herkezin payini verürdüler bi (56) bardağ al da get ewinde iç. ister uūağlara içür, ister gendün iç. gelenek (57) buyıydi.

(Emine Hayal) (58) fağır kōwler, yoğsul kōwler. bizim zamanımızda yoğsul kōwler.

(Ekrem Hayal) (59) veya bir̄adam öldi burda. ğırhı fitre dewür vardur. eskiden var̄idi. keserdiler onun (60) damda malını dādürdular orda millete. tayfasi dursun orda ac, millet yesin getsin. bā (61) iūe bağ. dewür adı eleydi yani. o ūindi yoğ da yani. eskiden (62) variymiū.

Yakacak olarak ne kullanıyorsunuz?

(Ekrem Hayal) (63) tezek. ā bā ā. ha wu var ya. bizim yağacāmız. ğoyundan, maldan sirdan (64) olanımız. dāda geven gendülünden biter. ondan ğoruğ sobanın öğüne bundan doldurūğ üstüne yağār (65) bu bize yirmi dōrt sāt gider.

(Sait Hayal) (66) ormanımız yoħ, ağacımız yoħ.

(Emine Hayal) (67) esgiden tandur varıdi. o tezeکلēnen biz tandur yaħarduħ. yemegi büşürürdük tandurda. ekmeklerimizi tandura (68) lavaş ederdik. o guduları ğorduħ köze aħşama ğadar bişerdiler orda alır aħşam yerdük. (69) şindi tandur yoħ. şindi fırınlı sobalar var. ekmek de geliy haftada üş gün (70) geliy ğümüşhanadan ekmek. alıb onu yeyrik. ekmek yapmayruħ dā.

Tarlalarınız buraya yakın mı?

(Ekrem Hayal) (71) yaw yer var üş kilometre, yer var iki kilometre, yer var beş jüz metre.

(Emine Hayal) (72) diyelim şo dağda bişme biçerdük. sabaħ ğaħar yer iħer giderdük. aħşama ğadar. ğile. (73) şindi ele bi şe yoħ. dā bişme yoħ, sürme yoħ.

4.

Bayraktar GÖK, 75

GÖKDERE 1

Köyde gençliğiniz nasıl geçti?

(1) ben on iki on üş yaşına girdim. benim dedem vardı babam vardı. bizim (2) vardı üç ğif öküzümüz. onnan herğ ederdik. ğotan derdiler ğotan ğoşardıħ tarlaları sürerdik. (3) bi de ğamuşluħ mevkīsinde yatardıħ. herğ yapardıħ. orada burdan bize azuħ gelirdi. yogurT (4) ğüvecnen beraber. ğüveci ğorduħ ğözenin iħerisine bele buz gibi olurdu. baħarsın onun üzerine (5) şöle iki barmaħ ğaymaħ olmuş. ölen olurdu açardıħ o hayvanları. o yogurdu bi (6) ğabın iħerisine ğorduħ. birez de su ğatardıħ,

çalardı. ekmē doğrardı. onun içersine, yerdik (7) güzel. dedem derdi
ölum ğağ get öküzleri otar manadora oğarı. ben ğağar giderdim, (8)
otarırdım. ondan sōra iki saat sōra bārırdı. la ölum bayrahtar öküzleri getir
ğoşah. (9) ben bu sefer öküzleri getirirdim ğoşardı. aħşam beş altı
sıralarına ğadar ğoşardı, tekrar (10) açardı. dāda yatardı. buriya
gelmezdik ki hayvanlar zahmet çekmesin diye. annāy mısın ablacīm. (11)
bir ay yatardı. on beş günde bir yollardı beni anamın yanına. anam bana
(12) banyo yaptırdı, yıhardı, temizlerdi. ölum get dedēyn yanına. orda
tekrar işe başlardı. ha (13) babam hō. bu sefer dedem bene kıotanı verirdi.
derdi

(14) bugün hava serindir
göllər derindir
(kıotanı tutana majgal derdiler)
majgalımın sevdiği
ala gözlü gelindir.

(15) dedem derdi bena. bu sefer derdim hō horgōz. teşekkür ederim. bu
ğadara. benden (16) bu ğadara yienim.

(17) canan göğ var. o da öğretmenliği bitir de kps mi deyley ne deyley. (18) o
soyğayı o çocuğ alamadı. sözleşmeli öğretmenlik yapıy beş senedir
çerkezköyde işte eyle (19) devam ediy. bı yıl da gettim onu everdim geldim
ehtiyar ğariyla buralarda işte yaşayır. (20) annadın mı yienim.

(21) o sefer var ya emicen. bahırköyde çalışır. atmışda. dedim olān sefer.
on beş (22) ğat binanın üstüne asansoran beni çıkardı. dedim sefer
yoruldum. merdivennē bene dolandırma. şu (23) asansordan aşşığı benim
de beni indir. tamam ābi dedi. ağa bu iki üş (24) metre indi birden

hızlandırdı. asonsor beni az dā atiydi altına. eyle sarıldım ki (25) bu ellerim oldu simsiyah. indim aşşā sefere verdim zoppayi, verdim zoppayi.

Köyde kız isteme nasıl olur? Düğünler nasıl olur?

(26) bāḡ şindi. yav dur adamī. şindi ha burada bayraḡtar geziy. benim ismim bayraḡtar. (27) şorda bi sevdiğim var. çıkarım bārsın o şeyñ ğıyılānda gezerim. tesbē de elime (28) alırım bōle. sallarım, ederim, eylerim, tavlarım ğızı. annādīn. bāḡ gelirim derim babama, anama. (29) babama demem de babamdan ğorḡarım. anama derim ana ben mēmetʿaganın ğızını isteyrim. (30) hā ele mi olum. bunnar giderler o ğızın babasının anasının aġzını ararlar. bizim (31) olan sizin ğızı istēyī. ne deysiz vereciz mi vermiyeciz mi. derler ki gidin (32) de gelin bi dāha. giderler bi dā. gidin de gelin bi dāha. neʿise. (33) nurāy get o yanı. biz ders yapıyriḡ burda. he onı deyrim. en son (34) gider der ki ğız anam allah yazmış ise ne diyek. hē tābı o (35) zamanın zamanında elinde varʿısá az çoḡ bi şeler işte edersin eylersin, giderler (36) ğızı istemiye. annadīn. anasi babasi hē der. tābı nişan, üzük taḡarlar. artuḡ bi (37) dondurma üzük mü taḡarlar, bi söġüt ğabuġundan bilezī mi taḡarlar. artuḡ neʿāparsalar (38) taḡarlar nişani ederler. söz keserler. sözi keserler. der ki anam yedinci ayın yirmisinde (39) gelir çocuġıyzi götürürsiyz. nēse burada ğonşular var düġürçü götüreciye dā toplarıḡ beş on (40) dene giderler oriya. dawul zurna da var. nēse orda dawul zurna çalar, çalar, (41) çalar. ğızın anası, babası ālār ālār ālār. vāh bene o günner. annadın mı (42) yāvrum. getirirler. tābı oynarlar genşler torlanır, toplanır. amā olan tarafı düġürçiyi yedirecek. (43) hanı yā yol gidecekler ğızın ğapısına ğadar ya. aj ğarına getmesin diye. getirirler (44) işte olur biter. ele savar gider.

Tarlalara, bahçelere ne ekerdiniz?

(45) tarlaları herg ettik ele dēy mi. bitirdik tarlaları. bahar oldu, ğış bahara çıştış. (46) ōlum ğamuřluā ğızıl buğda ekeciyk, aydelüğünün öğüne kırış buğda ekeciyk. tamam baba. (47) öküzləri ğoşarış. saban variydi evel sabān. sabannarı atarış öküzlēn bondurūnun üstüne. ōlum sen (48) indir sabanı mabanı hazırla ben toşum sepeciym. indiririk. ben evlekleyrim tarlayi. dedem peştambal (49) vardır peştambal. o peştambala tohumu doldurur, seper, evlekleri ekerim. ondan sōra sürmiye başlarış. (50) annādīn. sürerik, tābı dēy bu zamannar gelir. ařřā oşarı austos ayında yengelernen (51) orař bişmeye başlarış. orař biçerik. o sapları torlar toplar bālarıř. öküz arabası variydi. (52) öküz arabasiynan giderik o sapları yüklerik. ama o araba geliyken cazzır, cızzır, cazzır, (53) cızzır öter. benim de ğoltuşlarım ğabarır bēle, ēy! peşine keşan ğoşıyırış. araba hanı (54) ya öküzləri bele sürmesin, götürmesin. firen firen. inersin düze ki olmuşsun badana, boya. (55) yegen şindi sapı getirdih harmana. ōlum öküzləri ačın arabāy yışın. aştış yığdıķ. dirgen (56) variydi evel dirgenner. şindi dirgennernen üř dörd ğişi bele didiyrik ki oni gemler (57) variydi. gem ğoşarış öküzlere beraber, sürerig oni ezerig toz olur. yabalar variydi bele (58) tığ ederiğ onu toz ettikten sōra yabalarnan savur savur savur. den bi yana (59) saman bi yana ayırırısın. o zahraları getirirsın bacalarda ğarılar tepür deyrik, şalbur deyrik (60) onnarnan temizlerler dērmene giderdik su dērmennēnē. dērmene gettikten sōra üğüdürler. bi yahya dayı (61) var idi. ò, palac yapardı. ğordū çuvallān içine getirirdi. yerdik, içerdik. hamur yōrurdu yengeler, (62) ğarilar. tandurlarımız var idi bele bele. tandurun dibine ekmekleri atardılar. şindi sıcaş ya somun (63) ōlan getirin birez turşı. içine de birez yā ğoyun yiyek. tandurun ğapānın üstünde (64) yersin, içersin övle ezeni oşunur ğaşar camıya gidersin.

5.

Zülfiye Hanım, 90- Raziye Hanım, 40

AKHİSAR

Eskiden tarlalara, bahçelere ne ekerdiniz?

(Zülfiye Hanım) (1) lahana ekiydük, pancar ekiydük, patadis ekiydük, soğan ekiydük bunnar. dā bi şe yoḡ. mayıs (2) aylarının yedisinde ekiydük ha bu ceget aylarında ğopartıydıḡ. öküznen, sabannan, ğolumuznan ekiydük bahçalarımızı, (3) daḡlarımızı öküznen süriydük. zoriydi. ekin biçiydük, elimiz ayāmız yanip yaḡılıyduḡ. harman süriydük. ŗindi (4) o ğahtı artıḡ.

Köyde hayatın nasıl geçti teyzeciğim?

(Zülfiye Hanım) (5) ehmegim yoḡıydi evimde, yemegim yoḡıydi. ğocam öldi. yedi dene uşah baḡtım, böyütdim, aldım (6) getdim istanböl'a. bu ğartan. dā ne deyim. buralarda çileler çektim. çoḡ çile çektim. (7) daḡlarda ot biçiydük. daḡlardan ot biçip getiriydük. ondan sōra çayırlarımızı biçip içeri alıyduḡ. (8) bahçalarımızı ekip lahana patatis alıyduḡeve. işte heyle uğraşıyduḡ. ama ne burda gelir (9) yoḡ bi şe yoḡ. heyle. ān ha wu torunum. lor yapıydım, yaḡ yapıydım. (10) mal baḡıydım. faḡırıydım. çoban getdim. ha bu köye mal çobanı getdim, ğuzu çobanı (11) getdim, davar çobanı getdim. idare etdim. uşahlarım yetim ğaldi. kuçükten hepisini bahtım. ben (12) burda çoḡ çile çektim. ondan sōra getdim istanböl'a uşahlarım beni bahtılar. ya yārum (13) yetim ğaldılar. ha wu ğız ğarnimda ğaldi. bi dene ğız ğucāmda ğuçik ğaldi. (14) bi dene de işde birez az böyügiydi. işte dörd

oğlan üş ğızım. yedi (15) deney bir damın delüğünde bahtım bī yere getmedim. çoban getdim uşahlarımı bahtım. dürisiydim, (16) temiziydim, uşahlarıma yanguniydim. uşahlarıma bahtım. ama şindik uşahlarım beni hep baħar. ğurban olım (17) onnara. bāħ ha wu torunum, ha wu torunum, hēp torunum.

Raziye abla senin gençliğin nasıl geçti köyde?

(Raziye Hanım) (18) genşlüm zor geğti benim. genşlümüz aynı dāda bayırda bahçede. ondan sōra çıhtım bu (19) kōden. her şeyi de gördük. ekmemiz, bişmemiz, bāmız bahçemiz. ahuru temizlerdük, ineg sārduħ, (20) ğoyun sūdünü bile kestürürdüm.

Bahçelere ne ekiyordunuz?

(Raziye Hanım) (21) patātis, pāzı ondan sōra sōan, lahana dağlara da cavdar. patātise de buralarda ğartol deylet.

Düğünleriniz nasıl olurdu?

(Raziye Hanım) (22) burāların dūnleri üř ğün önce başlardılar. üř ğün oynardiler uşām.

(Zülfiye Hanım) (23) annadım. böyüg ölumu everdim. dawulli, zurnali. bir hafta yemeh çehdük. ğonşularımız, arhadaşlarımız yemeklerimizi (24) yapdi. keyveniler geldi yemeklerimizi yapdiler. çehdük milleti yedirdük. dawul zurna ğoştuħ

Düğünlerde oyun yapar mıydınız?

(Zülfiye Hanım) (25) yenge de giderdiğ. yengiye de çō oyun ediydiler yā. öli getiriydiler öğüne, uzadiydılar, (26) oynaydılar, ölinin parasını veriydiler. yenge vermese basardılar oni suya. verirse ğurtarırdi canını.

Gelin ne giyerdi?

(Zülfiye Hanım) (27) gelinlik geydiriyler gelinlik. tel duvaḡ. telli duvaḡlı ḡoyiyler ḡötiriyler. bi gelin ettim burda (28) taksınan getdi. at varyıdı da ḡomaduh. taksıynan getdi. ben gelinimi ḡodum taksıya. ben (29) gendim ḡörmedim düḡün ama onnara yapdım. çolüm çocüm heyırlı çıḡtı biyen. allah ömürlēnī (30) çō etsin. garametnen böyidim garāmetnen. nelernen nelernen.

Evlenecek bir kızın çeyizinde neler olurdu? Sen çeyiz yaptın mı?

(Raziye Hanım) (31) yapdım yapdım. çōḡ. tandurun başında uzaḡta ḡara lanbanan ne ceyizler yapdım ki ne (32) çōḡ şey. mesela yastuh işleme. elimizde dantel toḡurduḡ. işleme işlerdük. dülbent oyalarduh. onnarı yaparduh.

6.

Hüseyin AY, 95

AKGEDİK

Önceden köyde nasıl geçinirdiler? Sizin gençliğiniz nasıl geçti?

(1) sırf ha bu arazıları ekmeyle geçinirdiler. tarlaları bahçeleri... başka bi şe yoḡ

Tarlalara, bahçelere ne ekerdiniz?

(2) aynı bu bildün zebzeleri ekerdiler. fasulya, patatis. eger bu melmeketin. ben doḡsan beş (3) yaşındayım. eger buranın şeyini sorarsan şindi dünyanın en müstesna zamanına sıyz çatdıyz. evel (4) aḡşam oldı mi baḡ çıra ḡıradılar çıra. lanba diye işḡ diye heç bi (5) şey yoḡ. camılarda yalnız

mum yanardı, yalnız mum. evlerde o tandurlar var yanardı (6) tandurlar. tanduri böyle ğapatırdılar. tandurun üstine aħşam oldu mi çıra ğıardı yığardiler çırayı (7) oriya, oriya bi teneke ğordular bi dene yaħar ğordular oriya. o işıladırdı, ònnar (8) ğonuşurdılar . kadınnar toplanırdı. benim babam varıdı. ismi hacı mustafāydi. hele sen hikaye annat (9) biz de diyneyek derdi. bu şekilde. şindi ben sena ne deyim. ondan sōra (10) o çıra devrinden sōra mum çııtı. camıda bele mum yaħardılar terevi namazına getdikleri (11) zaman. o mumdan sōra küçücük bir fiske lanba çııtı fiske. bele yandı mi (12) his veriy bōyna hisnen beraber. o lanbadan sōra küçük şüşeli cam çııdı. küçük (13) şüşesi var. ondan bi devre sōra beş numarası, yedi numarası çııtı dā böyüği. (14) kırk sekizde de kırk sekiz yılında ben asgerden geldim.

Askerliğini nerede yaptın Hüseyin amca?

(15) asgerliği mi. erzurum'da yaptım. üş sene. kenan evren üsteymenıdi orda. benim üsteymenimıdi. (16) ha bu reis durmuş kenan evren inkılap yaptı ya. o orda üsteymenıdi. benden (17) evel olannar da dört sene yaptı. babam on dört sene yaptı yemende. babam (18) geldi on dört seneden sōra ben doğdum. benim abimden ben on dört yaş küçüğüdüüm. (19) bu sefer bu gümüşānede, trabzonda, buralarda elētiriğ diye bi şe yoħ heç bi (20) şe arama. o ğırıħ sekizde geldim tēris oldum geldim gümüşāniye indim. baħtım o bazar (21) yerinde yüz mumluħ bi lōküs satılıy lōküs. yüz mumluħ lōküs. hale benim vitirinde (22) lōküs he şindi durıy. bir asger satiy, yüzbaşı almış, ondan sōra yüzbaşı aşşālara (23) getmiş, onu sattırmağ istey. dedim òlum bu ğaş lira. lira yoħ o zaman (24) ğuruş. dedi kıpıbeş ğuruş. dedim kıpıbeş ğuruş dēl kırıħ ğuruş olursa (25) ben bunu alım. dedi yüzbaşıya sorım da gelim dedi. getdi sordi. dedi yüzbaşı (26) ki ver getsin dedi. o lōküsü aldım geldim buriya. bayramlarda, düğünlerde, terevilerde,

camılarda (27) hep oni yahtılar. ondan sōra getdikce. siz dūnyanın en müstesna zamanına çattiyz ğızım. (28) bu bolluĥ nāraydi. bu hayat neāraydi dūnyada. o vaziyetdeydi. baĥ Őindi (29) benim Őu bahçayı ğoriy misin. baĥ bahçada ot ha beyle belde. deyrim he (30) Őindi ki aŐlamaları suliyacām gelin biçin biŐmey kimse. tenezzür edip de biŐmeyler. ben (31) burdan tırpanı alırdım tam Őiye giderdim esgi yayliya. o daĝa, yayliya. orda oti (32) tirpana vurur eŐŐeklernen yükler alır gelirdik. üŐ daŐdan, melerden. o tarlaları hep ekerdik (33) hepsini. heŐ boş yer ĝalmazdı. baĥ melerden, o melerden sap getirirdik o harmanlarda (34) sürerdik. aynı o sizin dedengil felan onnar. ēy Őiyz dūnyanın en iyi zamanına (35) çatdıyz. Őindi bu dūnya. Őindi baĥ ekmeĝ getiriyyer ĝapılara getiriyyer. ekmeĝ alın deyyer. (36) ekmeĝ nerde yārum. çayı çayı bildiĝün ha bu iŐtigimiz çayı kirpit ĥutusiyyan veriydiler, (37) karneyyen. inönü zamanında.

Askerlik anılarım var mı Hüseyin amca?

(38) biz on iki dene çavuşūduĥ. on iki dene çavuşun içinde bene bonservis (39) verdiler asgerde. dōwlet demir yollāna, poleslie bi de postānelere tercihen aliyydılar. yani baŐarılı çavuşūdum. (40) tercihli aliyydılar yani. ben de geldim ordan tēris olduktan sōra ben dedim ki (41) heŐ kimsenin tesiri altında çalışmam. ondan sōra da baĥ o zamandan bu zamana (42) elli senedir arıcılıĥ yapıydim. elli sene. ha wu çatāĝa çıĥartırdım gelirdim. ama o (43) zaman dūnyada bed bereket varıdı. Őindi yoĥ. baĥ arılarım var gene, hāle yedi (44) sekiz dene. ben onnara alıŐmıŐım. onnarın yanında durup seyrediyrim. yetmiŐ dōrd senesinde buradan (45) o çatāĝa atmıŐ dene arı çıĥardım. arılar yüz yirmi dene oldu iki buçuĥ (46) ton balım oldı. Őindinin yetmiŐ milyari. Őindi yō o iŐler dā yō.

Bu köy eski yerinden neden buraya taŐınmıŐ?

(47) ora hēylan oldı. onun başında hem sël hem daş ordan, o dağdan daş
(48) gopup gelib̄indi idi aşşaya. ora hēylan oldu. o zaman muhtar
ben̄ idim. o (49) dönemin muhtarı ben̄ idim. mürācat ettim dōwlete ekisper
geldi. geldi orāy ölçtü bahti. (50) dedi emice isterseniz dedi size burdan
yurdiçine de yazarım dedi. yani istersēyz oraya (51) da nakledebilirsīyz.
istersēyz burda bi yer gösterin biz yaptıralım. ama dedi yurdiçinde
getmeniz (52) için ankaraya getmeniz ilazım dedi birāz gecikir belki.
dedim burda olsun işte gösterdim (53) burāy. burāy gösterdim. geldik burāy
ölştük. katostıra geldi. burāy ölçtü. erzingandan bir katostıra (54) geldi. işte
evleri burāy yerleştirdik.

Yeni evler yapılana kadar ne yaptınız? Nerede durdunuz?

(55) hemen bize çadır verdiler. ğarşıya çadırlara çıhtı. harmanlara ğarşı
tarafa. orda aşşā oğarı (56) bi sene durdu. orda da o ğadar durdu. ondan
sōra buraları yaptırdı. yaptırdıktan (57) sōra buralara geldik. bura var ya
ha bura. bu gördün yer var ya (58) buranın ismi ğumlar. burda bi çöp yō
udu. gelen gidenden başğa bi şe yō udu. (59) buranın ismi ğumlar. he bele
arıları gētdim ha buraya ğoydum arılar getti de (60) sütlügan otuna ğondu.
ben dedim buranın ismi yeşilyurt. dediler nasıl yeşilyurt olur bura (61)
ğumlar aha çöp yo. dedim bu yerleşim buriya yerleşiy ya siz dedim üş
(62) beş sene sōra görersīyz. bā ne oldu haşindi.

Gençliğin nasıl geçti buralarda Hüseyin amca?

(63) o kırık sekiz senesinde dedigim zaman boğda moğda heç yo. ğıtlık
çoğ. almanyanın (64) urusnan harbetdiği zaman. almanya rusyaynan
harbediydi yā. bizim ismet inönüden un istedi. bize (65) yardım yab dedi
almanya. o yun yolladi. onun yerine yunu yolladi. dedi ben (66) un istedim.
dedi ben eyle annadım. boğda var ama heb sitok yaptılar karneynen (67)

veriyler. eyle serbes yoğ. ben burdan iřtē o zaman yeni param var ıdı birāz cebimde. (68) dedim bir eşseg aldım gideciym ki tercandan tam tercandan oralarda boğda bulup da (69) alıp gelebileciym mi. bu āmed ˆoretmeni de babası benim yanıma ğatdı. bir eşsegnen (70) berāber. o da arpa alacak iki kile. burdan sũrdũk getdik. bu ovāy hep (71) bitirdik bulamadığ. tam terciana getdik. ğarağolu aştığ. orda yatdığ. dediler burdan ğalđarsanız dediler (72) boy bēn komu var belki orda bulursiyz dediler. burdan sũrdũĝ oriya ıığtığ mı. (73) ey deliğanlı zamanım benim iřtē asgerden geldim. ğızım orda boğda buldum ũř kile, (74) aldım. ona da iki buıuğ kile arpa aldığ. yũkledik hayvannara ama kıstantada jāndarma (75) var. orāy ğēce geıeciık yağaladılar mı elimizden aliylar. onnarı elimizden aliylar. ğēce geldik (76) orāy geştik. epey ıilelerden sığıntıynan aldığ buriya geldik. ha bu bũldin pancar otları (77) var ya onnarı gider toplardılar. evelik, haşhaş gibi şeyleri haşlardılar o undan da (78) birāz ũzũne vurur da onu ğatılaştırır da yerdiler. bu bolluğ bu işler nāraydı (79) yārum. bağ soyuğ puara ekin ekerdik soyuğ puara. aynı ordan hayvannarnan, hayvannara (80) yũkler alır gelirdik buriya. o şartlarnan yaşardı eveli adamlar.

7.

İsmini Vermek İstemeyen Hanım, 63

YUKARI ALIıLI

Amca duruyor mu teyzeciğim?

(1) herifim öldũ. yalōzum. herifim yoğtur.

Tarlalarınızı ekiyor musunuz?

(2) tarlaları eḲerdik evelden. Őindi dā biri ehmēy. irel arpa eḲiydik, fig eḲiydik, boḡda (3) eḲiydik her bi Őey eḲiydik. bűliy misin. Őindi dā biri ehmēy. Őindik de (4) o eḲini ġaldırdılar yonca ekiyeler. o tosun deyin bi de gorunga ekiyeler mallara ḡān. (5) yani o eḲin iŐini ġaldırdılar. herḲēs, Ḳimisi istanbol'a 'getdi. Ḳimisi Őēre 'getdi. Ḳimisi (6) izmite 'getdi. o yana bu yana yā. dā eḲen yoḡ. Őindi gorunga eḲiyler, (7) yonca eḲiyler, tırpannan biŐiyler. getirip yediriyeler mallara.

Hayvan bakan var mı köyde?

(8) burda durannarın var. insanı olannar duriylar.

Kaç hane duruyor burada kışın?

(9) var, var. beş, altı, yedi, seḲiz deneden var eyle. 'gene var ġari ġoca, (10) ġocaman olanlar burda duriylar.

Eskiden köyde yaşam nasıldı? Zor muydu?

(11) ireli burdayḲena iŐimiz eyle zor'ūdū. çoḡ zor'ūdu. yaylaçılıḡ da ediydik bűliy misin. yaylaya (12) Ḳelif yaptıḡ, o yaylalara 'gider 'gelirdih. yaylada dururduḡ iḲi ay yazın. beyle (13) soyuḡlar dűŐünce 'ġuze dōrin bi dā Ḳōwe gelirdik he. o yayliya da 'gelirdik (14) daḡlardan biŐerdih beyle oraḡ. biŐerdih bi dā yayliya 'giderdik. yā ot biŐerdik. 'giderdik (15) bi dā malımızı davarımızı ġorduḡ, saġardıḡ. ondan sōra yatardıḡ, ġaḡar sabahdan bi dā (16) dōru bi dā biŐmeye 'gelirdik eyle dālara. eyle çilemiz var'ıdı eyle çilemiz var'ıdı (17) Ḳi terler beyle yeriy burdan. heyle çoḡ çilemiz vardı. Őindi yaylayı ġaldırdılar. yaylayı (18) ibTal etdik tamam. mal çıḡacaḡ, davar çıḡacaḡ, Ḳörpe çıḡacaḡ. doġuriylar da ifaḡ oliylar (19) ya o Ḳörpe. ġāḡıyırıḡ saġıyırıḡ inehleri, saġıyırıḡ davarları. ġāp öġden davar çıḡıy. hey (20) hey hey hey baġıriy çobannar. davarı çıḡardın, davarı

çıldırđın. ğāp biz de damdan (21) davarları çıldırđırđı. çobanın öğüne ğatırđı. beyle toplanıy davar. beyle buriya öğünü Ğesiy. süriyi (22) alıy ‘gidiy dağlara, otariy. aħşama aliy ‘geliy. davar çıldı ‘getdi şindi gözle. hādī (23) mal çıldı mal. inehler çıldırđı inehler. sağırđı ya. inehleri çıldırđırđı, çobanın önüne ğatırđı. (24) o da aldı ‘getdi dağa. otaracağ ya.

Bütün hayvanların çobanı ayrı mıydı? Parayla mı tutuyordunuz o çobanları?

(25) malın çobanı ayrı, davar çobanı ayrı, Ğörpe çobanı ayrı. hepisine ayrı ayrı para (26) veriydik. bi de dağa ğoruħçu tutırđı bi de muhtar tutırđı. muhtara da salma (27) parası veriyrik. ğoruħçuya da para veriyrik dağları gözley. ondan sōra peşine malın da (28) Ğörpe çıldırđı. hani ğıcıklar, ifaħlar. bu sefer o ğonşu çıldırđı, bu çıldırđı, ben (29) çıldırđırđım. ‘getirip çobanın öğüne vurırđı Ğörpeyi de alıy çoban ‘gidiy. dağa. ‘geliyrik bu (30) zār yemeĞ edeğ yiyēh mi. azuħ mu tutaħ. dağa ‘gidecik oraħ bişmiye. ot, (31) eĞin, boĝda, fi‘g. ‘geldiĝ öle oldu gec˘ oldu. ‘gidecik dā yemeyrik. burda artuħ (32) ne bişirdise ğoyruħ çantiya ēhmeh ğoyruħ, zebze var˘ısa zebze ğoyruħ, alıb dağa (33) ‘gidiyrik dağa. uşamız gıldır ğıcık da var˘ısa ‘ged orda ilınçaħ yap, uşā yatır. (34) ğaħ bi ağız bi şe ye ğaħ. orağı al elēn amına ğoyum. aħşama (35) ğartan biçiyrik. ne ğartan biçersek. burdan tut oriya ğartan get get get.

Teyzeciĝim peki kocalarımız nerde siz bu işleri yaparken?

(36) heriflerimiz gurbetlerde o yanda bu yanda. para ğazaniy para. ğarılar da burda beyle (37) sürün.

Tarlalarda ne yapıp yiyordunuz?

(38) öle oliy artuħ bolluħ var˘ısa çay demleyrik. bolluħ yōsa yavan ehmeħ ya da (39) duru suya şeĞer atıp şelbet edip ehmeħ doĝrāyıp yeyrik.

sağınımız var̃ısa yoğurt (40) götürüyrık. sağınımız yōsa Şelbet yeyrik. he eyle duruma   göre yanı. zen   gün müsün f k re (41) misin. var mı yoğ mu. suynan ehmeĥ. suynan ehmeĥ, hazır yemeĥ.

Fırınlarınız var mı teyzeciğim?

(42) bizlerde yoğtur da bazı yerlerde var ğonşuların.   gidip fırın. Çam odunu d . o  am (43) odunnarnı ğurudıyrığ,  esıyrığ, yarıyrığ, ğuriy. fırına atıyrığ yanıy. bi dene uzun odun onnan vurıyrığ (44) fırının o yanına vurıyrığ bu yanına. o fırın ğızıy. fırını vurıyrığ d . (45) o gardıvi  bi de gadama var fırını  e ıyrık. ataş oldu   l oldu (46) ya. Çaput bağlayrığ o sırığın ucuna fırını s p riyrık.

Ekmek yapar mıydınız fırında?

(47) tabı tabı   reg var ya   reg odundan d . bu ağızı enli beyle. altına (48)  epeĥ sepeĥ. hamuru  eser ğoruğ bu   regın üstüne. bu   regnen   gider ih ih (49) yitleyrık fırına yitleyrık fırına. ehmeĥler beyle tombul tombul oliylar. bişiy ğabariylar.

(50) -şey pangada var ya   gitdim pangıya. pangada he beyle oğuyan senin  ibin ğızlar, (51)  lanlar. sen de   geldin mi pangıya. sıtac ğoriymişler. orda ne  edeciyseler. dolu (52) millet eyle yanı  renciler işte.

Önceden köyünüzde düğünler nasıl olurdu?

(53) d  evelki  ibin, evelden d n yapardılar bir hafta. davul zurna vururdular.  lan tarafı (54) başğa ğız tarafı başğa oynardı. şindi d n yoğ bi şe yoğ. atlara bindir rd ler. (55) atlar cırt oynardı. burdan bi yenışe burdan bi yoğuşa. bu   gelini atlarnan dolandırırdılar. (56) irel araba yoğ  du atnan. dörd beş dene yen   ge binerdi. ben de   gelin oldum. (57)

yüzüme atdılar puşiyi. ğırmızı bi puşi atıylar. ‘gelin olduğun belli olsun. ‘gelinlik (58) yoĝ. he beyle eteh, fistan. benim puşum ayrı oliy yen‘gelerin puşusi ayrı oliy. (59) ‘gelin olduĝu belli olacaĝ. ò yen‘ge õĝun ki başĝa irengden. benimki de kırmızı. (60) ata bindiĝ. atnan ‘gidiyrik. damat da çıĝar bu baciya. atnan ben burda tikilirim (61) atın üstündeyim. haman ordan çerezler tökülür. çerez, şeĝer, para. uşahlar ‘gelir toplarlar. seni (62) yitlerler o yani ben alīm, o der ben alīm. ondan sōra bu eşīn (63) dibine de ĝorlar bi dene bardaĝ. onu da artuĝ bi dene tak diye (64) vuracasın ĝıracasın girecesin içeri. ayaĝınnan vuracasın. ondan sōra de ‘gelin burda tikilir ‘girmez (65) içeri. mayalıĝ ister, mayalıĝ arar. onu da verirler. dana, mozuĝ, ineh işte eyle. (66) bi dene düge veriylar işte. ham bi düge. böyüdüb inegēdecesin.

8.

İsmi Veremeyen Hanım, 60

SARIÇİÇEK

Eskiden köyde bir kadın doğum yapacaksa nasıl olurdu? Şartlar zor muydu?

(1) eskiden yārum köy ebeleri varyıdı. çoĝ eskiden. beyle saĝlıĝ ocā, hastāne, -ĝar, ĝiş (2) yolları ĝapadurdu- tanımazdılar. burda köy ebeleri hallederdi. sōradan işte hastānelerimiz çıĝtı. saĝ olsun (3) devletimizden alo deysen gelibēaliylā. siz de biliysiz onnarı.

Doğum adetleriniz var mıdır?

(4) lohusalıĝdan ĝırĝı çıĝtuĝtan sōra ĝuranını ohudurdular çocūn. büyüklerimiz ismini ĝordı. öyle geçerdi yani. (5) çay, pasta masta işte bi

şeler ikram ederdiler. eskiden pasta da yōğ~üdu da (6) işte evde ne bulunūsa.

Önceden köyde geçiminizi nasıl sağlıyordunuz?

(7) önceden tarlaları ekerdüg. cavdar ekerdüg, buğda ekerdüg, arpa ekerdüg eskiden. bundan diyelim otuz (8) sene önce. ama şindi yoğ. şindi ğuşlar bile aj ğaldı. şindi yoğ yārum (9) şindi hayvancılığ var şindi. işte gorunga, yonca, çayır oti, saman işte onnarnan hayvannarımız (10) idare ediy. şimdi hayvancılığnan geçiniyrük. eti, südi, peyniri, yağı bunnarnan geçiniyrük ğızım. önceden (11) ğara saban varyıdı, ökküz ğoşarduğ, gem varyıdı gem sürerdük o şeylerin üstünde. buğdanın (12) üstünde birisi gemin üstüne. harman, harmanda gemi buğdanın üstüne ğorduğ. ondan sōra birisi (13) de çıhardı o öküzleri sürerdi. onu saman yapardı. deni bi tarafa samani bi (14) tarafa. keşke o günner olsaydı. yorulıduğ ama hastalığ neyiydi bülmeydük yārum. bi yerimiz (15) āğarmaydı. aslan gibi demür gibi çalışıyduğ. derdük kü keşke şimdi ahşam olmasa da (16) biz işimize devam etsek. o ğata sağlıhlıyduğ yāvrum. şindi yaşlandığ. gendimizi gezdürürük yā (17) rebbiye şükür. şeker, tansiyon kimse bi şe tanımazdı. cavdar varyıdı ya güzlük güzlük. (18) güzlük derler ona. o güzlük çoğ sağlıhlıydı. onu yiyenin şekeri mekeri hēs yōğ~üdu. (19) demür gibin. unuttuğ dā şeklini şemalini unuttuğ.

Hangi hayvanları bakıyorsunuz teyzeciğim?

(20) ineg bağıruğ inegler doğuriy dişi, erkek dana yapıy.danaları da dişilerini ineg yapıysan. (21) inēn çōğıysa onnarı da ve yahut da o tosunnarı da ğurbana veriysen. ele (22) yāvrum. tayuğ bağıylar. işte herkezin gücü neye. ğoyun var, bizim ğoyunumuz ğaybolmadı. ğoyun (23) var kōde yani. geçi de var ğaruşuğ.

Gençliğiniz köyde nasıl geçti?

(24) ğara lanba varyıdı yāvrum. tandur varyıdı. tandurun üstüne isgemli ğorduĝ masa gibi ona (25) biz isgemli derdük. aynı masa şehlinde. onun ha bu kilimlerden beraber üstünü örterdük. (26) herkes ha wu yannanı dolanurdi altına girerdi. burası altında. burdan oĝarı sı da el'ış̄ıyn (27) yap. ondan sōra ğara lanbāy ğorduĝ o isgemlinin üstüne. el işilēmizi yapardıĝ. (28) bi de buĝdadan ğavurga ğavurur orda yerdük. kimi işleme işlerdi, kimi dantel toĝurdi işte (29) eskiden o lanbanın işıĝınnan. şüşeli lanbanın işıĝınnan.

Tandırlarda ekmek de yapar mıydınız?

(30) tandırlarda ehmeş şindü gene yapan var. a bunun annesi yapıy. ben de yapıyram (31) tandurum ĝırıldı benim. bekleyrem tandur gömeciem şeyden geliy iĝdırdan. iĝdırdan büyüĝ arabalardan getirüb (32) de satıylar.

Önceden düĝünleriniz nasıl olurdu?

(33) önceden dūnler bir hafta dāvul zurna çalardı. ĝız atnan giderdi. yenge, ĝız atnan (34) giderdi. iki dene at. o da ata binerdi, o da ata binerdi. ehram (35) derük ehramnan bele pardusa mardusa gelinlih yoĝ. geline ehram sarardılar. ha bu döşek (36) çarı gibi. ama o yundan toĝuma. şey esgi geleneklerimiz işte. bi de bellerine (37) şal sarardılar. bi de bi ha beyle yelek gibi bi şey giyinirdiler ona (38) da tütünlük derdiler.

Yengeye damat tarafı oyun yapar mıydı?

(39) cenaze yapardılar. cenaze buriya yatardı. yengiye derdiler ki bunun kefini, bunun yıĝıyanı, mezer (40) eşeni bunnar hep paranan ĝaĝıy. yenge parāy verürdü, cenaze ĝaĝardı. ĝızlar aralānda çerez (41) bi şe alır yerdüler.

Peki damada da oyun yapılır mıydı?

(42) damada yoḥ. damada oyun yoḥ. damadın şeylerini unudursa ayaḡgablarını güzledürdüler. ama damaT gelinin (43) yanı sıra gelmezdi ğızım görmezdi bir ha wu gettū gece görürdī. ondan sōra (44) dā yoḥ. şindi haman el ele ğol ğola haydi. o zaman eleydi. bi (45) ha wu gelin olup geldū gece damadı tanurdu. nerde tanıyacaḡ. basġı çoḡ. şindi (46) gendisi görüy, gendisi beyeniy, gendisi aliy.

Bahçelere ne ekiyorsunuz?

(47) fasulye burda oliy. eḡer hemen baharın, bahar ey gelürse, don olmassa, fasulyayı vurdun (48) mu üşiy, he doniy. şimdi soġan, marul, pancar, lahana eküyruk. patatis. patatise eskiden (49) kartol deydük.

Hıdırellez, nevrüz gibi bahar gelişini kutlar mıydınız?

(50) yoḥ yāvrum yapmazduḡ. yoḥ canım benim. onu yapmazduḡ da tek şeyi yapardıḡ. yılbaşı (51) evleri gezerdiler para bi şeler alurdular çoluḡ çocuḡ. onu yapardılar. o hıdırilyaz yoḥ (53) bizim burda.

9.

İsmi Veremeyen Bey, 71

AVŞARBEYLİ

Önceden tarlalarınızı nasıl ekip biçerdiniz? Hangi zamanlarda ekerdiniz?

(1) öküzlenen. bi sene herge biraḡurduḡ. bi dā irelki sene onu ekerdük o taraf (2) ğalurdu dinlenmiye.

Neyle ekiyordunuz?

(3) sabannan. öküznen. ğara saban. öküzlēmiz var ıdı.

Hangi aylarda ekerdiniz?

(4) güzün ekerdük cavdarı. yıllıh derdük. baharın ğızıl buğda, arpa, fig onnarı da baharın (5) ekerdük.

Hangi ayda biçerdiniz peki amcacığım?

(6) seKizinci ayda biçerdük. getir harmanda ğurut. öküzlernen, gemnen sür. gem var ıdı. ondan sōra (7) harman makinasıynan samanını, boğdayı vururduh.

Dağlardan odun getirir miydiniz?

(8) burası zaten ğaçahçı köwüydi. hep ormandan Kserdük ormanı gelennere satarduh. yuharı tezene var ıdı, (9) alıçlı. yuharı alıçlılara satarduh biz. hep orman aşşaları. evrenninin başına ğadar giderdük. evrenni (10) ğara mıstafa deresinde. bu köwün macerası çoğ.

Ne maceraları var köyün amca?

(11) e ğaçahçılıh yapıydıh. atlanan kereste getirürdük. kölülernen döşürdük. ğolcularnan, jandarmaynan. ğolcular izin vermeydiler. (12) kimisi rüşvet alırdı kimisi almazdı.

(13) -ajluğıyz var mı.

Köyünüzde hayvancılık var mıydı?

(14) gendi davarımız var ıdı. herkezin davarı. beşjüz dene davar çıhardı. ğırh haneydi burası. beşjüz (15) davar, yüz dene inek işde öküzleri

ğatmazdı. öküzleri herkez gendi otarurdu. davarların çobanı (16) varıydı da öküzleri otarmazdı.

Bahçelerinize hangi sebzeleri, meyveleri ekerdiniz?

(17) pattes işde ekerdük. şey kartol. pağla ekerdük fasulye.

Köyde düğünleriniz nasıl olurdu?

(18) bizim burası. ha wurda böyüh bi harman var. orda bi hafta oynardu. cuma (19) günü başlardı perşembe günü biterdi. damadın lastiklēni çalardu. ayağgabı yoğ˘udu ki. düğürçü (20) gelennere oyun yapardu. sobayı bağlardu sırtına. tilki gelürdü. tilkiyi tuttu mu heybesine.

Köyde avcılık var mıydı?

(21) dışardan geliyer burda yapan yoğ. Tavşan vuriydu önceden de başğa bi şe de vurdumuz (22) yoğ˘udu.

Bahçelere yabani hayvanlar iniyor mu?

(23) haşindi getdim armudu ğırmış ayu. bahçamız yoğ zaten Küçücük bostanlarımız. subasarımız (24) yoğ. suyumuz var da şindi ğaldı köwde dul ğarılar bunnara heş bişe de (25) denilmey. yıhılan evlerin yerleri duriy ya oraları bostan ediyler. suları tağıylar oriya fare (26) deliklerinden sular gidiy yenişe.

Kışın köyde kalan var mı?

(27) bi hocaynan aşşada bi ğomşumuz var o malcılığ yapıy ya o ğaliy. iki hane. (28) araba var işde arabaynan gidip geliyer.

Pazarınızı nereden yapıyorsunuz?

(29) bazara salıya gidenner oliy. kelkite gümüřāniye gidiyrik işte ordan göriyrik pazarımızı. yiyecē gidiyrik.

10.

İsmi Verme İstemeyen Bey, 56

YAYLADERE

Köyün eski adı neden Vesenni?

(1) rumca dā. burda rumlar yaşaydı. bura asaz müslümanlar baĥ şöyle deyim sana sanasın (2) dere, cinozun dere, ayliya bölgesi, zevördön bölgesi, zifenös baĥ hep rumca. bu bölge (3) şuranın ismi zifenös şu ġarřıki bölge şu yaslama zifenös, şurası zevördön, orası ayliya (4) şu ġarřı da seller. baĥ gazi, gamanös baĥ bölge erazilerinin ismi. aşşası ġurt (5) köprüsü, aġlat tarlaları. şurda bi Taşımızın ismi vardır. ġapaklı Taş derler. kostantin daġı (6) irelde var.

Önceden tarlalara ne ekerdiniz? Neyle ekerdiniz?

(7) arpa, buġda. buġda pek nadir de cavdar. cavdar, güzlük, sarıbaş. öle derdiler. bunnarı (8) ekerdiler bařġa bi şe yoġ. öküz sapanıyla. öküz ve sapanla. sabah ġaġıyodu, (9) gidiyodu. koşuyodu öküzleri. iki dene öküz yan yana sürüyodu. ondan sōra harmanda gemnen sürüyodu (10) onu eridiyodular. saman haline getiriyodular. şindi makeneye atıp furuyolar saman gibi dā. diyelim (11) gem. sapı ezmek için gem. Tırmıġı vardı, ilġanı vardı, yabası vardı. harman makenası (12) var ġolnan çevirmeli. bunnar yani. burda işti ziraatla ilgili o zaman şartol, lahana, (13) pakla türü şeyler olurdu. meyva türü yoġtu eskiden. yabani meyvalar vardı: elma, ahlet (14) armudun yabānisi, ġızambuġ, yaban erigi o tür şeyler daġlarımızda olur. şu

anda oliy (15) da öle az yani. doniy ama bu sene yoḡ heṣ bi yerde zaten. (16) at güciyle yapardılar. bizde genelde at. at, eşek. eşek pek nadir. bizim kōde (17) öküz arabası yoḡtur.

Hangi hayvanları besliyorsunuz?

(18) koyun, geci, sığır bizde başğa bi şe yoḡtur.

Hayvanlardan elde ettiğiniz süttten neler yapıyorsunuz?

(19) yā, peynir işti o. yā yaparlar, peynir yaparlar, ğarın yaparlar, süzme yaparlar. bizde (20) mesela peynire minzi derdiler o dönem.

Düğünleriniz nasıl olurdu önceden?

(21) dūnnēmiz üṣ gün olūdu. mesela bi gün ögüne kız çıḡardı. ikinci günü oĝlan (22) üçüncü günü de dūn biterdi. atnan. kızı aynen allān emriyenen gidip isteydiler. görücü (23) usulüyle şeyiyle. üṣ gün dūn oliyo mesela. evelden atın üstünde gelini götürürdüler şindi (24) onlar kalktı arabaynan.

Ne yemekler yapılıyordu?

(25) o zamanki yemekler menşurdu gorba çorbasi. mısırdan olan çorbaya ğorba çorbasi. ziron. o (26) zamanki dūnnerde çocuĝıyduk meşurdu o. pilāw pirinş pilāw. baklava, sariburma derler, tatlı. (27) onnarı yapardılar işte.

Asker uğurlaması yaparlar mıydı?

(28) asgeri işde ūrlardılā. yerdiler, çalgı çalardılar. ğuran oḡudurlar. o şekil yani yollardılar. haca (29) gidenleri haca gidiyken yolçulardılar.

Köyden başka yerlere göç oldu mu?

(30) bura sana şöyle deyim seksen bire kadar göştüler. seksenden sōra tekrar geri döndüler. (31) hep bura ğapatan getti. tekrar yeniden seksen beşten sōra yeniden yapılaşma oldu. camımız (32) yeni yapıldı o dönem. ondan sōra sırayla binalar yapıla yapıla bu duruma geldi. (33) işte eyle ğızım başğa ben ne~blim.

Bu dükkan sana mı ait amca?

(34) bundan yüz yıl önce şura yol, şu araydı. şurda benim dedemin hanı vardı. (35) tükkana o zaman han derdiler. dedem ekmek çıhardırdı satardı. atları içerde bi de (36) ona han derdiler handa da atları yatarırdı. insanları yatırırdı. ekmek tabi o zaman (37) şartlarda bakkalda bir şey olmaz cüzzi bi şey. ğavurma yapardı dedem. yani şu (38) tükkanın ğuruluşu yüz yılları geşti. dedem babam ben üçüncü nesil götürüyorum. yetmiş yıl (39) sōra ben burāy canlandırdım. ben şurda duriydım. yetmiş yıl sonra tekrar dedemin yerini (40) canlandırdım. dededen toruna ğadar getti yani. yani yüz senelik bi macera. babam bizim (41) ticaretten gelme. benim dedem de ticaretciydi. bayburtdan atnan getirirdiler māzemeyi. o zaman öle. (42) atnan gider alurdular getirirdi māzeme tükkana ne satabiliyseler. buriya kilesenin ğıranı derler bağ. (43) o evin yeri kilisedir. yiğtılar tabi sōra sōra. şurdan ğızım ben su aldım (44) buriya ğāveme. şuraya eştim mezar çığtı, ters mezar. üş dört dene sıralı çığtı. (45) ters ayağları ğıbliye ğarşı.

Önceden Rumlarla, Ermenilerle beraber yaşamışlar mı bu köyde?

(46) heralda dört neferi müslüman varmış burda rumlarnan çoğ eskiden. bizim buranın en eskileri (47) çelikler var onnar. mesela bizi diyerler biz konyadan gelme. biz yıldız olarak bizim (48) aslımız konyalı. burda aydınlar, erdemler var onnar malatyadan gelme. kimisi bilmem çanakkaleden. buranın (49) eskileri duydümüz kadarıyla şu amcalān

soyismi olannar çelikler buranın yerlisi. benim bi büyük (50) dedem gelmiş buriya. gümüşāniye din görevlisi olarak.

Köyde cenaze olduğunda neler yapılır?

(51) bizim camının altında yemekāne vardır. cenaze sābī durumu iyiyse yemek verirler loğantadan. şimdi (52) ò teşkilatı da ğurdular burda da bişme şeyi var teşkilatımız. et, pilāw bişer, (53) millet yer. mesela ben geçen sene ölumu everdim. burda köy dūnū yaptım. (54) yemekler bişti camının altında heb masalar hazır kıta. bişirdiler orda milleti yedürdüm. (55) şu meydanda dūnū yaptım.

Ne yemekler yapıldı?

(56) et, pilāw, çorba Tatlı derler bizde sarıburna derler. onnarı yaparlar baklava türü gibi. (57) şurda horon millet çevirdi. ğurdular masayı ha buraya damadı oriya ğoydulā tıraşa çıhartdılar. (58) takıları yaptı millet.

11.

İsmi Veremeyen Işık Soyadlı Karı Koca

85-80

TEKKE

Önceden tarlalarınız var mıydı? Tarlalarınıza ne ekerdiniz?

(Hanım) (1) var. he yā. öğden buğda ekerdük, biçerdük, sürerdük. var ıdı. te otuz sene öğünü.

(Bey) (2) bundan atmış, atmış beş sene öğünü.

(Hanım) (3) buğda

(Bey) (4) buğda da arpa da ekilürdü. bağ, bağçe yapılırdı. gāvun, gārpuz ekerdiler eskiden.

(Hanım) (5) şindi de subasar yerlerde şeydiyrük dā o ğıraçlarımızı eken biçen yoğ.

Bahçelere ne ekiyordunuz?

(Hanım) (6) meyvemiz var ondan sōra fasulye ekiyrük. patates ekiyrük. kartol da deyrük patates de (7) deyrük. pağla da deyrük fasulyeye

(Bey) (8) şindi ismi oldu fasulye. paklanın ismi oldu fasulye şindi.

Önceden köyünüzde düğünler nasıl olurdu?

(Hanım) (9) ey nasıl gelir isterdiler, sözünü keserdiler. belle ki bu hafta kestiler sözünü düğünü (10) ğurulurdu. dāul zurna gelürdü. şindi de gene geliy dāul zurna. havuz o aşşağılarda, (11) aşşağıda. oriya gidiyeler orda ediyeler düğününü, gidiy.

(Bey) (12) aşşağıda nerde ha burda beşjüz metre irelde. ha wu araba istasyonu var. (13) araba istasyonunun yanında. beşjüz metre ireli getti mi zimona doğru getti mi haman sağda.

Köyünüzün yeri hep burası mıydı?

(Hanım) (14) bizim oğarlardaydı. ewümüz mewümüz oğarlarda var da..

(Bey) (15) yuğarlardan geçen de yuğardan daşın başı dērler ordan bi daş geldi. bi ğamyondan (16) fazla, büyük. bereket versin altta da evler var. ò celal işığın kardeşi var (17) bizim eniştemiz o da. benim büyük ğız onda. emicemizin oğlu. akraba evliliği. bu (18) teyzen de benim amcamın ğızı.

Önceden hangi hayvanları besliyordunuz? Şimdi hayvan var mı köyde?

(Hanım) (19) yōğ.

(Bey) (20) geçi varıydi, göyun varıydi. şindi geçi meçi yoḡ. ormanı tahrib ediyor geçi. göyun (21) da varıydi. aşşā oḡarı otuz kırḡ seneden fazladır yoḡ ama gidiy vatandaşdan aliyler, (22) getürüp ğurban yapıyorlar. geçi alıyorlar, tosun alıyorlar.

(Hanım) (23) ineg saḡlayduḡ da şindi dā ğaç seneden beri bizim inegimiz yoḡ. biz gendimize dā (24) baḡamayruḡ.

(Bey) (25) varıydi bin deneden fazla büyükbaş hayvan. dā ifaḡları. şindi dā yoḡ. şindi en (26) fazla yüz tane mal çıḡar çıḡmaz. burası ğümüşānanın en büyük köwü burası. yirmi (27) yıl belediyelik yapıdı. belediyelikden düşdü. nüfusunu tamamliyamadı, belediyelikden düşdü.

Kendiliğinden olan, yediğiniz otlar var mı buralarda?

(Hanım) (28) burda ot da oliy her bi şey de oliy. ehmeden, evelik var. bir (29) tek ò evelik. başğa bi şe yōḡ.

(Bey) (30) var var. evelik var, yemlik olurdu esgiden yerdik. yemlig derdiler. ğuzuğulā olur, (31) eşği olur mayhoş. şindi ğörünmüyor, şindi yoḡ. ispanağ otu kendilinden yetişen ispanağ. şimdi (32) de onu dā tezeyken kimse yemiyor. bostanın içinde ğalıyor. her birisi oliy bi (33) metre yüğsekliginde bostanın içerisinde fasulyānin içerisinde.

Kış hazırlığı neler yapıyorsunuz?

(Hanım) (34) teze fasulyayı ğurudiyruḡ, ondan sōra çirtiyruḡ. birez haşlayıp dolaplara ğoyruḡ. havöyle uğraşip (35) duriyruḡ ben ñe ñblim.

(Bey) (36) konserve ğoyuyorlar. şişelere ğoyuyorlar.

Meyveleriniz var mı?

(Hanım) (37) var var. datlı alma var, göbek alması var. armut var. bahçamızda armut da var.

(Bey) (38) tırafanın altında bahçamız var. oriya bi kilometre yoğ. beş altı yüz metreden fazla. (39) yarım saatte gelemiyor. yürüyemiyor. işleri mişleri ben yapıyorum. heşindi bir iki üç (40) seniye ğadar da mal sahlıyorduh. bırahtuh dā. memesini tutamıyor elleri kakuçlanıy. saĝsaydı ben (41) her geriye ğalan işlerini yapıyordum. baĝ bahçeyi ben yapıyorum.

Köyde cenaze olduĝu zaman ne yapılıyor?

(Hanım) (42) şindik cenaze. şindi bizim köwde camı var. o camıda cenaze oldu mu cenezeyi (43) götüriyler o camiya. o camıda bişiy, ğotarılıy, yeniy üş gün. üş günden (44) sōra herkes geliy evine. ha wu aşşāda camımız var.

Önceden tandır var mıydı evinizde?

(Hanım) (45) var ıdı. o oğarki evde tandurumuz var ıdı. eĝmeh yaparduh, başında dururduh, yağarduh ondan sōra (46) da sobāy çeker ğorduh o tandura. iskemli var ıdı örterdük orda otururduh. şindi (47) buriya ineli tē oldu ān nerdeyse otuz beş ğırk sene. Taşlar geliy ordan. bām (48) neydecekler o Taşları da. Taşın üstünde de emicemin ğızı var. onun evleri var (49) o Taşın üsdünde. bi mehle Taşın üsdünde. bizim evlerimiz de Taşın üsdünde ama (50) bizimki yerli Taş.

12.

İsmi Veremeyen Hanım,63

SÜNGÜBAYIR (TANERE)

Önceden tarlalara ne zaman giderdiniz? Ne ekerdiniz?

(1) önceden tarlalara sabah namazı ğaħardıħ, giderdük tarliya. arpa biçerdük, arpa ekerdük. arpa biçerdük. (2) biçerdük, toplardıħ, getirürdük. getirür tarliya öküznen sürerdük. bi de evin işlerini de yapardıħ. (3) mal baħardıħ. dam süpürdük. çocuħ baħardıħ. hepsini yapardıħ.

Tandırınız var mıydı?

(4) varıdı. tandurda ehmek büşürdük. tanduru yaħardıħ köz olurdi. hamur yögururduħ, vururduħ kenarlāna.

Hayvanlarınız var mıydı önceden?

(5) şindi yoħ. tosun baħardıħ, ineh baħardıħ, at baħardıħ. baħardıħ onnari. dağlardan atnan getirürdük dā odun modun. ğatir yō idi.

Düğünleriniz nasıl olurdu? Yemekleri kim yapardı düğünlerde?

(6) yemehleri keyvenimiz varıdı. kadınlān hankısı keyveniyse onu getirürdüler işte büşürdüler yemehleri. yardımcı da (7) varıdı. köyliyi yedürür. köyli de işte tulumnan oynardılar harmannarda. işte öyle oldun mu (8) yedürdüler, içirürdüler işte yollardılar.

Kız istemeye nasıl giderdiler?

(9) ğız istemeye de mesela tanudün bi ğız variysa giderdin onun ğapısına artıħ olun (10) varısa. allahın emriylen beraber geldik ğızıyn istemiye. o zaman ğapiya bir iki kēn (11) giderdik. ğız gene ha bu köwün içindeyse tanurdun ama yabancı köwden iyse ele (12) heman tanıyamaydın. mesela şey getirürdü dā o zaman ğāve yoğūydi çay yapar getirürdüler. (13) o zaman öyleydi.

“Yenge gitme”, “tilki gitme” yapılır mıydı düğünlerde?

(14) tabı tabı. yenge de giderdi damat da.

Oyun yaparlarmıydı? Ne oyunu yaparlardı?

(15) yapardılar. ne blīm he ble işde dönerdiler bi şeler ederdiler. ğaşuħnan bi şeler (16) yapardılar. ne blīm hēyle bi şeler işde. ğaşuħlar çalardılar.

Senle yenge geldi mi?

(17) beni ğaçurdular. ben yenge menge görmedim.

Nereye kaçırdılar seni?

(18) burdan ğaçurdular ha wu yanki eve. öyle işte. köwün içinin ğızıyım.

Peki sen “yenge” gittin mi hiç? “Yenge” gittiğinde sana ne oyunlar yaptılar?

(19) ğonşunun gelinini gitdim, getürdüm. ēy mesēla şeker, çay getdülēr, ğāve getdülēr. mesēla oyun (20) etdiler. işde dönderdiler, oyun etdiler. şelbet yapı içürdüler. para istediler, para verdük işdik (21) öle yāni.

Gelin gidecek kıza ne çeyizler yapılırdı?

(22) ceyiz mi. ne gerē var̄isa yapılırdı ğızım. çömberi, çorabi, elbisesi, tutağı, havlusi. ne (23) gerē varsa yapardılar ğızım. çorap örerdiler, tutaħ tikerdiler. Tuzluħ da örerdiler.

Bayram hazırlığı neler yaparsınız?

(24) bayram hazırlığı mesēla dolma yaparsan, mesēla datli yaparsan. bahlava yaparsan, sarıburma yaparsan. yaparsan (25) işdik.

Peki kış için ne hazırlık yapardınız?

(26) hā yemeg için mü. yarma dögerdük. o yarmalā küplere ğorduħ. ğışın alūr alūr (27) güveclerde bişirürdük. çorba bişirürdük, pilaw bişirürdük. mesēla makarna haşlarduħ. gendimiz keserdük, o (28) zamannā gendümüz

keserdük. şindi her şey hazır. seven de kesiy yapıy şindik. erişte (29) ederdük, ziron ederdük o zamannar. eveliğleri toplar dolma yaparduğ.

Dağlardan, tarlalardan topladığınız kendiliğinden yetişen otlar var mı?

(30) evelik var. başgā gongoroc otu varyıdı, toplardığ, haşlardığ ğavururduğ. bancar. başğa işdik küllüce. (31) küllüce tarlalardan toplardığ ğavururduğ. ğızılca onnarı toplardığ, ğavururduğ. onnarı toplardığ işde ğızım. abamehmeği (32) Taşlardan toplar da yerdük. onnardan yemeg olmazdı. ğuzuğulā toplar yerdük. ğuşbunnu toplayruğ, (33) toplayduğ. şindi hep çürühler heş yoğ bi dene yoğ.

Köyde cenaze olduğunda neler yapılır?

(34) sāpları ağlarlar. getirürler ğapının öğüne, ğapının öğünde mesela sāpları ağlarlar, bağarlar. ondan sōra (35) da işdik öle. götürürler ğorlar yerine. yedisini de oğudurlar, ğırhını da oğudurlar.

Hıdırellez yapar mıydınız önceden?

(36) hıdırilyaz var. o günü işe getmezdiler esgiden bi de ğapiya anahtar soğmazdılar. öle (37) yani. gülün altına fasulye ekerdiler. dilek tutardılar. bi de yılbaşında da deliğanlılar (38) gelürdüler mesela para isterdüler verirdin, yarma verürdüler. gider satardılar, aludılar bi toğlu ğavururdular. (39) işde onnā yapardılar o zaman öyleydi.

13.

İsmi Veremeyen Hanım, 62

TANDIRLIK

Önceden tarlalarınıza ne ekerdiniz?

(1) yāwrum tarlalarımıza arpa ekerduḡ, güzlüg ekerduḡ. güzlüg dërler, cavdar dërler. boḡda ekerduḡ. sapanla (2) ekerdiler. öküzlê goşardiler. ondan sōra onnari oldū zaman biçerduḡ. ha bura harmaniydi ha burda (3) sürerdik o sapi, güzlū, arpāy, boḡdāy harmannara tokerdük, gem vardır altlari Taşli. (4) onnarlan bura sürülürdü. öküzleri goşarduḡ, öküzleri bağlarduḡ. he beyle dönerdiler burda. bura baḡma (5) bahçe oldu şindi. ondan sōra oni şeye vururdiler. makene varyidi harman makenesi. harman (6) makenesine vururdiler denini bi tarafa ayırırdi, samanını bi tarafa ayırırdi. ondan sōra samani (7) sebetlerimize doldurur merelere ğorduḡ. ğışın hayvannara yedürürdük onnari. cavdarı, boḡdāy öğütdümüzü öğüdüduḡ deermennerde (8) ondan sōra öbürleşni de ambarlarımız vardı. o öyle tahdadan ambarlarımız ğoca. onnara doldururduḡ (9) ğışın yerduḡ. ğışın onnarı yerduḡ yāwrum. üç ay oraḡ biçerduḡ biz. üç ay (10) baḡ. ekin biçerduḡ, ot biçerduḡ. tirpan. çayirları tirpana vururdiler ama diyar yerleri oraḡnan (11) biçerduḡ, diyar. üç ay oraḡ çekerduḡ ha. şu gördün ğarşiler hep orman oldu. (12) oralar yāwrum hep tarlāydiler. güzlük tarlasiydi şuralar. oralarda biçerduḡ. baḡ şuralar hep aşşā (13) orman dildi. ha buralar hep tarlāydi. şu elimin dōrileri. şindi oralar ekilmedi biçilmedi (14) orman oldi. baḡ şu o yanda sırtlamada ğoytaḡ gibi bi yer benim ğaytanamındır (15) o tarla. orda ò ğatar yoḡ şindi ama hawralar bütün odun oldi. (16) ha wu tarlalar hiş görünmey. öyle yāwrum ondan sōra patatis ekerduḡ. burda kartol (17) da dërlerdiler. şindi patatis deyruḡ. lahana ekerduḡ. bāçelerimiz şu arḡada kesonsırt deruḡ bi (18) mūrıt var ordāydi. orda patatis bāçelerimiz ordāydi. ordan aşşā dere aḡardı. şindi köwün (19) içine bağladı millet. köwden dışarı çıḡmaylar. köw içinde tarlalar. oralar patatis lahana ekerduḡ. (20) sonbārda onnari biçer, lahanaları don olur. kar yār üstüne lahananın. elēn eldiven taḡar, (21) lahanalari oraḡnan keser keser atlarlan Taşurduḡ eve lahanalari. böyle maran kibin kilar kibin (22) yerimiz vardı.

oralarda ğorduk ğışın sarma yaparduĥ, yemēni yaparduĥ. kapusġa. bōle yūrek lahana (23) olurdu. top lahanasi. patatisi gene sonbārda ıĥarurduĥ. gene onnarı da gene kilerlerimize doldururduĥ (24) ğışın yerduĥ. tandurlarımız varyıdı. tandurlarımız var Őindi eden ediy. var benim ġaynatamın Őindi (25) eltim oturiy. eksi tanduru var bōle. bazileri yaĥıy ekmek yapıyler. lavaŐ yapıyler. yapan (26) yapıy. ama benim yoĥ. ondan sōra kete yapardıĥ orda. sūdlen, yaġlan yōrurduĥ kete (27) yaparduĥ. yumurtali. Őu sırtıda baĥ araba var ġapının ōġünde orda benim ablamın ġızı (28) oturiy. onun ġaynanasinin tanduru var. o arada yapar tandur ekmē. arada yapar. ōle (29) iŐde onnarı yerdūk yāwrum. ziron yaparuĥ, eriŐde yaparuĥ, makarna yaparuĥ, keseruĥ elimizde.

Bayram hazırlıġı için neler yaparsınız teyzeciġim?

(30) Şindi eksiden oĥ yaparduĥ. Tatlı yapardiler, paklava yapardiler. bardaĥ Tatlısi derler onnarı yaparduĥ.

Bardak tatlısı nasıl oluyor?

(31) yufkayı bōle aıysın. bardā baturiysın. bardān aġzı ġadar ıĥıy ō. ıĥıy oni yaġda (32) ġızaráıysın sōra Őerbetleysın. yāni ōle yaparduĥ yāwrum ama Şindi eksi bayramlar yoĥ teyzen (33) ġurban.

Peki teyzeciġim önceden dūġınlarınız nasıl olurdu?

(34) dūnlerde ġoyun keserdiler. bōyūkbaŐ hayvan keserdiler. etli haŐlama diyelim ġazanlarnan. yemek yapardiler, patatis (35) yemē yapardiler. et haŐlamasi yapardiler. pilaw yapardiler. oĥ yemekler yapardiler. gelen dūġurıyı diyelim (36) yaĥın kōwler. arĥada sarıçiçek diyeler demirōren oralara. onnardan gelen olurdu. vessenniden, sōġudā deruĥ, (37) tanere deruĥ ōyle yaĥın kōwler hep birbir dūnüne giderler. hep onnara gelene

yemek (38) verurduḡ. d̄ün iki gün süriydi. iki gün üş gün. dawul, zurna, tulum. tulum (39) çalardı tulum. bizim esas dedelerimiz ġaradenizden gelme. yani ġaradenizden gelmişler. bobamın dedeleri o (40) taraflardan gelmiş.

Hıdırellez yapar mıydınız önceden köyde?

(41) hıdırellez bilmiyorum da b̄öle bi ġalandar ayi olurdi. bacalardan aşşā bi ġab bi (42) şeye bağlardiler. ondan s̄öra salardiler. evlerde ne bişmiş misir haşlamışler. ondan (43) s̄öra o açardiler iplerlen o ġalandari. patatis haşlardi kimisi ġordi. mısır haşlardiler diyelim (44) şu mısırları bişirürdüler. findū olan finduḡ ġordi. elması olan elma ġordi ileri buralarda. (45) ele elmayı şindi beyenip yemeyrüh. eksiden yohiydi yāwrum. yohsulluḡ varyydi. onnar yoh. ama (46) başġa her şeyimiz yaḡ, peynir hayvan saḡlarduḡ. yaḡ yaparduḡ, peynir yaparduḡ. böyle odun (47) varelleri varyydi odun varellerrinnen yaparduḡ. varel derük biz onnara. ben burdan istanbola gitduḡdan (48) s̄öra ben hep ġaynım vardı ġaynatam. b̄öle paramızı yollarduḡ he beyle varelnen bize (49) yaḡ, peynir gelirdi. şindi kimse yapmiyo. yoh. şu aşşāda bi ġomşide bi sığır (50) var, şurda muhtar var, muhtarda bi sığır var. bi dene de bir iki (51) sığır da oḡarda bi ġomşide var. başġa hiş mal yoh. hiş yoh. ha burdan (52) bu yanı geştiz ha bura benim ġaynatamın komdur ora. ha bu, benim (53) mutfām şimdi bolmuş. bura da komiydi. bu kom, şura ahıryidi baḡ. şurda bi (54) ev var ahıryidi. ha bu iki kom davar dolardi, sığır dolardi. sārduḡ sığırları (55) sārduḡ barmahlarımız āırdi. öle bolluḡ varyydi. b̄öle yaḡ, peynir çoḡ olurdi. ama şindi (56) kimse yapmiyo yāwrum. her şeyi hazir aliyler. ġışın ekmēmizi tandurda büşürürdük o zaman. (57) o zaman tandurda öle hazır ekmek almazduḡ. arpa,boḡda ġoyduḡ ya içeri cavdar. (58) onnarı öütürdüh onnardan bişürürdüh. ambara un doldururduḡ. ġōca ambar un dolardi.

onnardan hamur (59) yörürduḡ. ekmēmizi gendümüz bişürürdük. ŧindi hep hazır aliyler. tanduru olan bile yapmay. hep (60) hazır. ŧindi nezzet de yoḡ.

Tandırda sadece ekmek mi pişirirdiniz?

(61) o tandur geşduḡtan sōra bōle odun iskemlilerimiz varydi, ayaḡli. oni tandurun kapāni kapadırdiler (62) bōle tenekeden bi kapak kapadırdiler. oni da üstüne atardiler. iskemliyi üstüne bōle uzun (63) otururdiler. çullarımız olurdi yundan yapardiler bi de ġıldan geçi ġılından. bōle tezgahlar (64) varydi. ġaynanam onnar gendileri örerdiler. cecim deruḡ biz ona. o cecimleri atarduḡ o (65) tandurun üstüne herkes oriya soḡulurdi. bi sıcaḡ olurdi ki. o sıcaḡ vururdi (66) sana bōle. o tandura da bi ġudi sōlemesi ayıp yāwrum öle bi adet (67) oldu istanbollarda. bi ġudi yıḡarduḡ patatisi o gudiye doldururduḡ. o tandur kōzine indirirdiḡ (68) oni. o orda nasıl furunun ateşine atıysın furuna da patatis bişiy öle bişerdi. (69) sōra onu oturiyken işimizi bitürürdük o tandurun üstüne o patatisi tokerdik siniye. bi (70) de peynir yanına lor yani. baturur baturur yerduḡ. nērde o nezzetler ġurban ola (71) teyzen sana nērde. haşindi ben bazı sobam var sobanın furununa patatis atıyırım (72) yıḡayırım. deyrim nerde o eksi patatisler. gendümüz ekerdük biz.

14.

Musa KIZAK, 73

TAMZI

(Bu köy tamamen büyük şehirlere göç etmiş. Yıllar sonra tekrar dönmüşler. O yüzden ağızda değişim görölmüş.)

Bu köyün adı neden Tamzi?

(1) aslında tamsu. he! otuz yedide soyadları değişmesinde s yi ğaldırdılar z ğoydular. oldu tamzı. şindi (2) buranın tamsu olduğunu sana anlatım. şindi köwümüz ařřādan ařřādan geldiniz dēl mi. řöle (3) virajlı bi tepeden dolanınca hemen sol tarafta böyle bir kahverengi kurun orda (4) onun hemen altta köwümüzün esas kuruluşu orda. bildim tarihi söyleyim sana bin beşjüz (5) on yedi. yavuz sultan selim çaldıran safarına gitti zaman burası ipek yoludur burdan geşti (6) zaman buralarda rumlar ermeniler dururdu. bizim burası ormandır, şurası. köw ařřādaydı. yavuz sultan (7) selim ordan gitti sırada pontos trabzondaki birisi. rum imparatorlū varıdı. o zaman buralar (8) hep ermeni yahudi. bunnar nasıl rus işgalından sōra çekildikten sōra buralar geldiler. mesela (9) benim dedem geldi. benim dedemin azarbeycandan geldi söyleniyor. bi de orta asyadan bilemiyoruz. (10) mesela en büyük dedem benim hacıōmer. onun ōlu musa. dōmu musa dedemin. (11) hacı ōmer dedemin de var da. musa dedemin dōmu bin sekiz yüz kırk dōrt. hacıōmer (12) dedem burıya geldi zaman eęer azarbeycandan oralardan orta asyadan geldise yirmi yaşında geldise (13) demek ki en büyük dedem hacı ōmer bin sekiz yüz yirmi burıya gelmiş. hā (14) bu köwe ilk gelenlerden kim oldū da belli ama nüfus kaydının nüfusun kütū (15) vardır. orda bir numara ya okul ya cami. iki numara bizim hāne. demek (16) ki dedem ilk gelenlerden birisi. dōdan gelen var, şurdan burdan gelenler var. yani (17) kimse nerden geldi bilinmiyor yani. tamsu meselesine gelelim. orda köw ordaymış. buralar orman (18) hepsi ormanmış burası. keçi kaybolmuş bize annatılan o. üç gün aramışlar keçiye bulamamışlar. (19) dōrdüncü günü aramışlar keçiye gelmiş şurdaki bina var ya řu binanın hemen köşesinde (20) suyu göreceksin. souk buz gibidir. içeceksin nasip olursa. gelmişler ki orda keçi yatıyor (21) suyun başında. demişler ki tam su. ordan ğalma bu isim. otuz yediye ğadar. otuz yedide (22) soyadları deişildi zaman köwümüzün muhtarı hem eğitlendi hem

şeydi köwün imamıydı. o s yi (23) ğaldırdı z ğoydu oriya. ğoydu adını tamzı. otuz yediden bu yanı tamzı ve burası (24) direk gümüşāniye bağlıdır. nāhiyemiz kaleydi. kaleninki kovanstır. mesela istanbòdan mektup, para yollādımız zaman kovans kale denmesi gerekiyor. gümüşāne kale tamzı köwü (25) yazardı, dōru buriya paramız, mektubumuz istanbòdan hep buriya gelirdi. postacımız vardı avni bey, (26) allah rahmet eylesin gani gani. o herkesi tanırdı. çarşamba günü büyük pazar olurdu (27) kalenin orda. o yuĥarki sülenin başından ta aşşāki kireç çukurlarının yoluna kadar oriya (28) bi pazar olurdu orası. bilmem annattılar mı sana. otuz beş otuz altı köw çarşamba (29) günü oriya toplanırdı ki gümüşhānada öle bi pazar görülmemişti. çarşamba günü tabi. mesela (30) yenceden, lorgasdan, tamzı, çukut, süle, kabakōw efendim oralar hep böle at ile eşşeg (31) ile beraber, yaya çarşamba günü olurdu herkes gelirdi ihtiyacını görürdi her hafta.

Önceden tarlalara, bahçelere ne ekerdiniz?

(32) bin dokuz yüz atmış senesine kadar burda reçberlik vardı. kara sapanlı öküzle beraber, sapanla beraber (33) sürülürdi. buğday, arpa, efendime söyleyim yulaf, fig yani mercimek senin annayacān. bunnar ekilürdü (34) burda. çifçilikle geçilinirdi. geşlerimiz de kurbete giderdi. bār olurdu. mesela nisanın on beşinde veya (35) nisanın sonunda geşler burdan toplanır hep istanbòla giderdi. bizim bu köwde demirci (36) çohtur. duvarcı az var da. çōmuz inşātçı demirciyiz. efendime söylēym. atmıştan sōra hatta (37) atmış beşten sōra ār ār göç başladı burdan hep istanbòla.

Ama öncesinde ekip biçiyordunuz değil mi?

(38) tabı tabı. böle genellikle şeydi. reçber yani çifçilik vardı. sapannarnan barabar sürerdik öle. (39) mesela bu ay oraĥ ayıdır ot biçilirdi. ondan sōra işte arpa biçilirdi, arpadan (40) sōra buğday biçilirdi, buğdadan sōra

getirirdik burda harmannar var. şuralar hep harmandı. orda (41) döğenne döğen vardı böle öküznen barabar ondan sōra rüzgarın tesiriyle böle yığılırdı. yaba (42) vardı onla böle böle savrulurdu. saman bi tarafa boğday bi tarafa. buğdanın sapını (43) temizledikten sōra aşşāda değirmen vardı. değirmene götürürdük afedersin merkeplernen barabar. bi deermeni şurda (44) vardı salimin dērmeni. tahnıslıydı. bi de ağa alemdar onun dērmeni vardı oralara götürürdük. (45) orda böle suynan dönen taş şindi o su yoğ. ağanın dērmeninde salimin amcanın (46) dērmeninde o buğdalardan barabar öğütür un yapardı. ondan sōra gettirdik eve işte eskiden (47) evde tandurlar yanar, her gün tandurlar yanar. tanduru bilir misin. allah hepsine rahmet̃elesin. (48) analarımız orda o tanduru yağar ekmek bişirirdiler. günlük ekmē bişirirdiler artıñ on beş (49) dene yirmi dene nüfusa göre. tandurun içerisinde işte çorba bişerdi, dolma bişerdi, efendime (50) söylīm patates bişerdi. toplanır herkes. ayrı tabağ yoğ herkes bi tabağta yedik.

Peki önceden düğünleriniz nasıl olurdu?

(51) ha dūnlerimiz. dūnlerimiz genellikle kışın olurdu. gurbetçiler gelirdi geşler. eskiden şindiki gibi gezmek (52) tozmak işleri yohtu. anne baba neyi bēnmişse veya kıznan olan köw içinde birbirini (53) görmüşse evet. görmemişse başga köwden kız alınsa şansa. görme mümkün dēl. hani bi (54) fıkra vardır. temeale sormuşlar demiş temeale ki televizyon ekranında hani elektirik duyamadım. (55) ölu temeale demiş ki şindi evlenen geşler elektirik alamaylar birbirlēnden sen anamı nasıl (56) aldın. demiş ölüm bizim zamanımızda elektirik yohtu ki.

15.

İsmini Vermek İstemeyen Hanım, 80

SARGINKAYA

Bu köyün eski adı neden Tahnıs teyze biliyor musun?

(1) şindi niye tahnıs biliy misen. çoğ eskiden burda gevurlar duriymiş, urumlar. adlari tahmas (2) mıymış tahnıs mıymış işte bu köwün adını yāruları goymuşlar tahnıs.o yanda bi (3) köw de var oranın adına da tamzı goymuşlar. yani gevurlar goymuş bu adlari. (4) bu sōradan türkler de çevirmiş de bizim köwün etrafı sarginkaya ya goymuşlar (5) sarginkaya. şindi annadın mi. bundan ben yetmiş senelik şeyleri biliyem ama.

Gençliğin bu köyde nasıl geçti teyzeciğim?

(6) o zamannar şeydi. he bele tarla ekerdiler, bahce ekerdiler, mal sahlardılar.

Sen de tarlaya, bahçeye gider miydin?

(7) ya getmeydim mi. orağ biçiydim, tırpan biçiydim. gencyken her bir işi görüydim. ama (8) şindi göcaldım dā ha wurdan ha buraya gelemeyrim. ā bā deynegime ā. he (9) beyle geliyem. üç ayağlı.

Tarlalarınıza ne ekerdiniz önceden?

(10) tarlalara boğda ekerdük, arpa ekerdük ondan sōra cavdar ekerdük. orağnan biçerdük, tırpannan (11) biçerdük. başga bi şe yoğ̃udi. hēy herkes tarlasını ekerdi, biçerdi, sürerdi. harmannara töker (12) sürerdi şeynen, mallarnan, öküzlernen sürerdig. gem derdük peşi sıra goşar ò sapları ezerdük. (13) deni altına samanı savuriyduğ. harman makinesi varyidi. he beyle golunu çevürürdük çevürürdük (14) çat çat çat çat ò buğdayı bi tarafa ayırurdu samanı bi tarafa savururdu. (15) ele geçim yaparduğ. şeyleri de yurduğ yāğarduğ. dēymenimiz var̃ıdı gider ügüdürdük. dibek sökerdük (16) gelür gışın onnarı yerdük. ele şindiki kimin çarşıya gidek, meyve alağ şey edek. (17) ele bi şe yoğ̃üdu o zamannar. ama şindi her şey var. şindi dā

(18) kimse ne süriy ne savuriy. geliyer he bele yazdan buriya ikü'üç (19) aylığına herkes ev yapdi. ha wü'evler bomboş. ya bir ay duriyer ya iki (20) ay hā wü'evlerin sāplari. benim ğızım burda hā'w aşşalarda ev yapturiy. ha şurda (21) benim evim. benim evimde duriy da yapturiy gendine ev. ben bayramda geldim (22) buriya. içerde dura dura ayağlarım oldu kut. yeriymeyrim. geldim şimdi ğızımla duriyem burda (23) ki billahman dedim ayağlarım açılır. bi bahcamız var yanımızda ğocā bahcamız. uşahlar bi (24) damla su bağladı ki bağliyağ aşlamaların dibine. su çekti oğardan harğa şıye. ha wurda (25) görümümün ğocası var. geldim dedim enişte ben gidemeyrim gel ha wurayı azacuğ (26) çiyne su gelsin. dedi ki ha wu yunları yıhayım da gelek. ğızım sabānan (27) getdi. ev yapıyer. ben de burda evim var sobāy yağdım, çay etdim. haydīn (28) çay edim de içek. sobada su ğaynāy.

Bahçelere ne ekiyorsunuz?

(29) ha burda ikü'üç ev bahce ekiiy. he beyle azacuğ azacuğ. gerisi dā (30) bi şey ekmey. bahcelere bağ fasulye, fasulye. patatis ekmeyle o ğadar. patatise o pis (31) hayvan geliy eşiy dā. hıncır domuz da hıncır deyim adını.

Önceden hayvanlarınız var mıydı?

(32) ha burda babamın elli dene ğoyunu var'ıdı. çoban tutıydılar. köylü çoban tutıydı. davar (33) çobanı ayri, sığır çobanı ayri, körpe çobanı ayri. üş dene çoban ha burda (34) toplar malı, davarı alur giderdiler dālara. bele ot ne'āraydı. mal, davar hep (35) otlaydı. şimdi mal, davar yoğ. oti görüy misin. otdan çihılmay ki bi yere (36) gidesen. deyrem dā bahceye getdim de üsdüm oldu ot. ha burda oturdum da (37) seçiyrim. işde öle ne'blim.

Önceden odununuzu nereden getirirdiniz?

(38) odunları da ormandan getürüydük. kiloynan veriydiler. şindi de ormanı yağıy eller. bizim köwün (39) ormanı var ha wu arhalarda. ik̄üz̄elli kilo odun verürdüler güzden güze. ha wunları ister (40) yağı ister ama malların şeyi varıdı gübresi ya. onnardan tezek derük bülürsen. tezek (41) töker yağıarduk ğışın. tandurumuz var ıdı. ehmeħ bişürürdük tandurda golot bişürürdük. benim anamın tanduru (42) ha würdaydi. işde ele ne˘bilm.

Eskiden düğünleriniz nasıl olurdu?

(43) önceden dünler dawullu zurnalıydı. benim düğünüm dawullıydı. benim düğünüm (44) ğışıydı. has oldu. yani ğarın üsdünde ha˘würda harman varyıdı harmanda herifler oynardı. (45) evde ğarlar oynardı. yenge giderdi. şindi sawduç derdiler. yenge giderdi. öteki günü yenge (46) çığıardurdı gelini alır gelürdiler evine. ama gelürdiler ama ne ev var ne yer (47) var. bi dene odaya bi gelin gelürdi. evde bi dene oda. şindiki kimin (48) ū dāyre olacağ, dolacağ ki gelin gele. ele dā şey yoğ. ya ev (49) yaptıracağlar ya bi şe olacağ. ne˘blim işde. ele ele günümüz geşmiş. şindi (50) de ölüme bağıy gözümüz.

Hangi meyveler olur köyünüzde?

(51) önceden meyve yoğ̄üdü. dā meyvesi. erük he bele bi şey. sōradan derenin suyunu (52) bağıladılar. ha şurda bizim deremiz var. ha wurdan ha buriya (53) geliy su. benim ğaynatamnan beyim oriya bi tarlaydı o tarlay hep meyve ektiler. (54) hep meyve. haşindi orda olmyan yoğ. cewüz var, erük var, alma var. (55) ondan sōra ğaysi var. her bişe var yani da suwaran yoğ. herkes geşdi (56) getdi. suwarsan oliy. her şey yerişiy ama bahardan berli dā heç su gelmedi. yoğ kimse ki (57) genç. ben ehtiyar ben gücüm yetmey. bāladığı gün ölüm geldi. ğaynımın ōli bāladılar (58) suyi pırağı getdiler. su hep çekdi altına gidemeyrim. ayağlarım yerimey gidem. işde ha

wurda (59) eniştiye dedim. otura otura. ğışın ğışın. ğışın lum bi ev yapdi. gmşnenin ha wu (60) aşşada d balyemez var. balyemezi biliy misen. onun başındaki biloglarda bir ev aldı. (61) gzn getdik oriya içeri ğapandım. benim evim çarşının ortasında ama lum ğoymadı. yalz (62) duramadım. ben gmşnede oturiyem. uşaşların u istanbulda. oriya da getdim. iki ay da (63) orda durdum. gmşnede evim var. gendimin evi var da yalz ğaldışça lum d (64) ğoymadı. aldı getdi gendiynen. orda durdum orda da ğapi yh. haymaysen. taņıř (65) ğonşun yoş. yeni getdük. bu yanda var ama bu yanda duramayrem ki.

Elektrik yokken nasıl idare ediyordunuz?

(66) o zaman elektirik nearaydi. taviya kl ğordum. sobanın tavasına. d sobanın tavası var (67) ya. kl ğordum üstüne birez gaz tkerdim. benim evim orda babamın evi ha bura (68) ha bura babamın odasi. babamnan anam düşkün. gece gelirdim ha buriya. kli (69) yaşardım, işiş gmde tuta tuta gelirdim. başardım ğurblar atlay. haşindi d ğurb (70) murb bi şe yoş. gelrdm ha buriya başardım ki sesleri geliy mi neydiyeler. (71) diyneydim ya içeri girerdim veyahut yemek bi şe getrrdm. ehtiyariydılar. ğardaşlarım genc öldü. (72) gelinler başmadı. anamı babamı ben başdım. ondan sra da onnar öldi ben de (73) ğocaldım.

16.

İsmi ni Vermek İstemeyen Hanım, 67

SÜLE

Kışın da burada mı oturuyorsun teyzeciğim?

(1) rahatsız diye gendimizi atıyırık. biz istanbulda oturiyırık şirinevler. kırk senedir orda oturiyırık. işte (2) burāy terğ'ettik, gitdik. yirmi seneden sōra. görümcem vefat etdi. tüp patladı. onun (3) aşğına adam buriya atdı kendini. evin içinde küçük tüp. banyoda ğızı banyo yapacıydı. (4) ondan beri işte geldik yirmi seneden sōra. şu oğarda eski evler variydi. babamgilin (5) evler orda oturiydi. è orda da olmaydı. abilerim gelsin diye biz de sōradan (6) ğahtık burāy yaptık. buriya yerleştik yirmi senedir. şimdi yirmi senedir gidiyrik istanbula, (7) geliyrik buriya. senenin altı ayı yarısı burda yarısı orda. işde òle. hayatımız böyle (8) geliy geçiy. önceden yoğluğlar variydi şimdi nē. yoğluğlan önce geçirdik. şimdi allā şükür (9) çoğ eyyik. demek bursada oğudun he. bursa çok güzel. bi tarihi telēzyonda gendini (10) yetiştirmiş bi adam zengin fabrikası aşmış. gendi de denizliliymiş. getmiş bursiya yerleşmiş telēzyonda (11) izledim. telēzyonda bu adam dedi ki şey insanlar dey parası çoğ olan kişi (12) ağılı olmiyan kişi gelir bi kere bursayı ziyaret'eder. adam getmiş bursada fabrika (13) aşmış. on beş dene içci çalışdıymış, bu on beş yirmi deneyi çoardmış. işde demiş önce (14) beş vağıt namaz sōra da para. bereketiz namazdan gelir. adamı telēzyondan izledim. bi (15) de dedi parası çoğ olup da ağılı olmiyan dedi bursāyi gelsin ziyaret etsin. (16) evriyalar bütün bursada variymiş.

Önceden tarla eker miydiniz?

(17) tābi tābi yārum. önceden biz sabannarnan bu tarlalar. ha buralar hep tarlaydı da sōra (18) şimdi evler ğuruldi. şimdi atalarımız dedelerimiz deyrim bāzan ki ğağsa gelse de görseler (19) ki hele bu geşlerin yapıdı yere. buralar bizi bağıydi. biz burdan geçiniydik. biz (20) buğday ekiydik, cavdar ekmeği şimdi ğıymete bindi dā önceden cavdar ekmeğlerimiz çoğ'üdü. cavdar (21) ormandan oğarı tarlalarımız var. oralara ekiydik. oralarda gece biçiydik, günüz biçiydik, bitiriydik. gelip (22) buralarda

buğday. buralar hep buğday tarlaları. buğda ekiydik buralara. arpa ekiydik, cavdar ekiydik, (23) fig ekiydik. bunnar hep bi elden bele ha wu elimdeki orağ dā orda (24) göydum. bu orağnan o zaman eldiven diye bi şe yoğ. tiken kakmış, Taş (25) batmış onnarı geç. onnarın acısı bi şe dēl. şu gevriyekler var uzun uzun (26) şunnarı tepeden böl. o gevrēgin suyunu barmāmızı elimizi kesdi mi suyunu sığardığ ki (27) antibiyot olsun. o gevregın suyu ilac. bize ilacıydı onnar. yani öle bi gelenegimiz varyıdı. (28) ele antibiyot mantibiyot tentürüyot yōğ. böle o gevregın suyu bize bi ilac. onu (29) sığardığ o ğan dururdı. onnar doğal. o zaman hastalığ diye bi şe yoğ. (30) ele kanseriymiş şu hastalığ bu hastalığ yoğ. şindi de bi torba ilac adam (31) aliy yanına bi torba da ben alıyım. dā ğahwaltiyi ğurmadan ilaçlarımızı yanımıza alıyırđ. (32) önceden ilaç neymiş hab neymiş yōğ. şindi ilaçları yudmadı mı sāti geşti haman (33) içecesin. eleydi yaşantımız dā güzeliydi o zaman. şindi ò kaliye yağın bahcelerimiz var. (34) oralar bizim. ò kaleden oğarı olan yerler hep bizim. biz oraları gece gidip (35) suvarıydığ. patades ekiydik, fasulye ekiydik. onnarı gece gidip suvarıydığ. şindi ayılar yey afedersin. (36) o zaman ayı diye bi şe yoğ̃ıdı. herkez ekiydi ayılar dālardaki buğdayları, figleri (37) yeydi, ormanda ğaliydi. şindi köwün içinde geziy. geçen ha wurda ıreldeki bi bahcede (38) görmüşler. şindi ayı köwün içinde geziy. neden. ac. he aj ğaldı ayı da (39) aj ğaldı. mejbur iniy köwlere. bizim geçen sene burda elmalarımızın üstü yıhılıydi. pırağtığ gitdik. (40) kim yiyecek böle elmalar olūdu, ifağıydı tōkūldūler altına. ayı gelmiş buralar hep yemiş.

Kışın burda kimse kalmıyor mu?

(41) ğışın bi ğişi iki ğişi ğaliy. bi hocaynan bi de ha wurda iki (42) dene ev var. dā yoğ. ğışın herkez on ikinci ayda birinci ayda herkez istanbulda. (43) ha burda on ğün biz de on beş ğün sōra gidecik. altı aydır burdayığ (44)

yeter. yā senenin yarısı ordā yarısı burda. işde ele yārum. önceden duriydıh yārum. (45) he bele dizlerimizi yara ğara ğara gidiydik. mallarımız var ıdı alaf saħlaydıh. getirip onnara (46) sırtımızda yedirirdik. atlānı süpürıydik. temiz saħlaydıh. mal da hizmet istey. kendi kendine olmay. (47) zor hayat o zaman zoriydi ama hastalıh yoĝıydi. saĝlıh varyıdi, neşe varyıdi. insannarda (48) morāl varyıdi. huzur varyıdi. aĝız tadı varyıdi. yōh. Şindi onnar geşdi. Şindi farzet (49) domatis yetiŐdiriyrik de baħıyırılıh ki seradan onun çōh tadı var, çōh farkı var. (50) yine bahcelerimiz var aşŞalarda orda domatis salata yetiŐdiriyrik. bakkaldan pazardan aldın domatisle onun (51) allahı var.

Kōyün içinde yeriniz yok mu ekmeye?

(52) var da suyumuz ğıt. bu çōŐme suyu. çōŐme suyu evlere yetdi de bahciye (53) mi yetecek. orda gölet var işte. o gölet bahceleri sulay. bi de dāda (54) da bi göletimiz var. o göleti işde aıylar bahceleri sulaylar. kōwü basmay. kōwü (55) bi çōŐme suları basiy. dādaki aŐŐa gidiy, bahcelere gidiy. kōwümüz güzel, yeri güzel. (56) o yanı oħarı hep kōwler. ha burda on on beş senedir işde evler yapıldı. (57) biz burāy yapalı yirmi senedir. en sifte biz yapıdıh. işde ondan sōra bizden (58) sōra. benim beyim ğalıp, demir yapıy. yani her iş elinden geliy. biz buriya (59) o zamanın parasi yirmi sene öĝüne yetmiş beş bin lire getirdik ki yiyek. yetmiş beş (60) bin lireyle baŐladıh bu evi yapıdıh işde.

Önceden düĝünleriniz nasıl olurdu?

(61) dūnlerimiz üŐ ğün üŐ gece yemek hazırlardılar. dawul zurnasız dūn olmazdı. Őindi (62) Őindi artılıh birez dedik ki ğünah diye ğaldırdılar dawulu. yani eleydi önceden kadınlar (63) bi yerde erkekler bi yerde eyleniydiyeler. üŐ ğün üŐ gece yemek yeydiler, içiydiler. (64) Őindi onnar ğaħdı. geline

önceden sawduc oliydi. farzet ki benim ölüm evlenecek bu (65) yenge sawduc oldi. yenge gidip sawduc. yengēy gidip oyun yapıydılar, taılıydılar. işde yengenin (66) altına yumurta göydılar. yengēy mindere tikiydiler. ele eğlençeler oliydi işde. yenge buraya sofrā (67) getiriydiler sofrıya peşkeş göydi, para göydi. yani her şeyimiz gelenegimiz güzeliydi yani. muabbetimiz (68) güzeliydi, sohbetimiz güzeliydi.

Kıza çeyiz ne yapılrđı?

(69) biz önceden benim zamanımda yirmi çif çorap ördük. yun çorabı. annem işlerdi. terşimiz (70) vardı. göyunun yunundan. terşi ondan iplik yapıydılar işde. bele başında he bele yuvarlağ (71) bişe başında da bi demir var. o demir ucunda bi deynek var. o (72) deynegi böle dizine vuruydi işleydi. bele göluna da yunu sariydi. onu ip yapıydi. (73) o ipliknen çorap örüydiler. ğıza çeyiz olacak. yirmi çif çorap örecek.

17.

İsmi ni Vermek İstemeyen Hanım, 74

PİRAHMET

Önceden tarlalarınız var mıydı? Tarlaya gider miydiniz?

(1) biz tarlamız yoğ. dā irellerde var ıdı ama atalarımız yapıdı. biz yeteli biz yapmaduğ (2) tarla marla. bostan ekdük ha bele bostanları ekerdük. tut toplar behmez yaparduğ, fasulye (3) ğurudurduğ. ey sana deyim beyle bunnarnan geçünürdük. bağşa tarlamız yoğ ıdı.

Hayvanlarınız var mıydı?

(4) hayvannarımız da var ıdı. ineğ, böyühbaş hayvan, küçühbaş hayvanımız pek yoğ ıdı. inek deyim dā (5) inek, böyühbaş hayvan. işde

arada var ıdı böle küçübaş hayvannar ele çoğ yoğ ıdı. ele onnarnar (6) geçürnürdük. bele fazla bi şēmiz arabamız var ıdı. kamyonumuz. adam irana gider gelürdü. işde (7) o yanı bu yanı geçünürdüK.

Bahçelerinize ne ekerdiniz?

(8) kartol, pağla ekerdük. ey sana deyüm lahana ekerdük. kelem ekerdük kelem. he (9) kelem ekerdük. he ona alışdı ya dilimiz dā kelem diyemeyrik he unuttuğ. biz (10) de izmitte duriyruğ. yaz gelip gışın gidiyrik.

Hayvanlarınızı kendiniz mi güderdiniz?

(11) çobana verürdüh. yayliya çıharduğ. yaylalarımız da var ıdı. yayliya mal, böyühbaş havannarı yayliya götürürdüler, (12) sağardılar. yağ yapardılar, lor, peynir ey sana deyim gurut. her şey yapardılar.

Düğünleriniz nasıl olurdu?

(13) ehsiden d̄nner evlerde olurdu. bacalarda dawul, zurna çalınurdu, oynardılar. evlerde yemeh yapardılar. yemehleri (14) keyveni yapardı. ey sana deyim milleti çağurur, yedürürdüler evlerde. böyüh bele sini gururdular, (15) sinirlerde yerdiler. bacalarda yerdiler. dam deyler ama şindi ben baca deyim. ehsi zamanının (16) bacaları. oynardılar dawul, zurnaynan. silah atardılar ō zangur zungur. ācab o d̄günner şindiye (17) mi benzey. benim d̄gün bir haftada oldu. vallaha. ben d̄günüm çoğ güzel oldu (18) ama sonu heç has gelmedi. silah attılar ya iki adam vuruldu. aliynan, cahan. (19) birinin gólundan girdi ha bu bileginden. birinin de hālçasına girdi.

“Yenge gitme” yapar mıydınız d̄ğünlerinizde?

(20) yenge getdiler. ğına yapardılar. oyun yapardılar. oyun osmanım olurdu. ğarinnāna şey ğordular minder, (21) öte beri bele şişürüdüler. osmanım, hatun osmanım geliy osmanım geliy diye bağururdu millet. (22) yatardı şeyin yengelēn öğüne para alırdular. hanı hastaladı ya. hastahanaya. işde heyle oğraşurdular. (23) yani ehşi zaman düğünneri daha çoğ güzel olurdu. şindi nedi. salon tutiylar. has (24) dēl. tilki varıdı tilki. düğürçü ‘gelürdü. ‘gelinner ata binerdi, giderdi. şindi ne āt. arabaynan (25) gider, arabaynan geliyer şindi. evel atlara binerdiler. şan şöhret. peşine bağırurdu. āmin (26) bağururdu millet. oğurdu hoca. şey oğurdu ilahi oğurdu. amin bağururdular. çoluğ, çocuğ ğalaba. (27) çoğ şeyıdi yani eveli. çerez töĶerdiler. damat çıĶardı baciya gelinin başından çerez töĶerdi. (28) çocuğlar toplay. toplardılar çoluğ çocuğ çabuğ çabuğ çabuğ toplaydılar yerlerden çerezleri.

Evlenecek kıza çeyiz olarak neler yapılırdı?

(29) ğıza cehiz. ehşiden ğıza cehiz. ğız Ķendi cehizini yapardı. el işi yapardı, bayaz iş. (30) elinde naĶış işlerdi. dantel toĶurduğ, kanevçe işlerdük. ūh çōĶ işledim. çoğ toĶudum. ayrı (31) ayrı yaparduğ cehiz.

Elektrik yokken nasıl yapıyordunuz o çeyizleri?

(32) fiske varıdı. sōra çıĶdı lanba çıĶdı. şüşeli lanbalar. elettirihler sōra geldi. dēy biz (33) ‘gelin olduğ neçe sōra elettirigler ‘geldi.

Tandırınız var mıydı önceden?

(34) tandurumuz var ıdı he. tandur yaĶarduğ, ehmeĶ büşürüdüğ, yemeĶ büşürüdüğ. dolma sarardığ güveşlere. diblerine (35) salarduğ bişerdi. bi lezetli yenirdi ki. acab şindi ki dolmalara mı benzeydi. çoğ (36) güzel oliydi tandurun yemehleri. pağla denlileri çoğ güzel olurdu etnen

bişürürdüg. gemügnen yağlı (37) etlernen atardıñ tandurun dibine. he bele güveşler varıdı. pañır güveşler. onnarnan bişürürdüg pağla (38) denlileri. Ki yemeynen doyulmaydı. heyle lezetli olurdu vallaha. çay may bilmezdük. sabahları şey (39) yerdük. omaç, haşıl ey sene deyim fitfit, pağla denlisi ğayfaltımız oyıdu. fitfit bulğurun (40) incesi. suynan bişürürdük içine soğarıç tökerdük. yağ eridürdük içine soğarıç yağnan soğarıç yapar (41) tökerdük. et olmayan yemege soğarıç deydiler.

Köyde cenaze olduğunda neler yapılır?

(42) yemeg bişerdi. yedisi oñunurdu. ğırñı oñunurdu. helva yapardılar. ey sene deyim elli ikinc (43) gecesi oñunurdu. cenaziye giden gelen yemeh yerdı. cenaze evinde yemek bişmeydi. hep dışardan (44) ğomşular getirürdü. yeddi ğün ğomşular yemeh getirürdü. benim ğaynatam öldü de yemek bitmedi. ha bu (45) ğız dedi ki dā biri yemeh getirümesin ben dā yemeyrim. ben birinin (46) bi şeyini yemeyrim dā dedi ha bu ğız. bunnar benim ğızım.

Bildiğın beddualardan söyler misin teyzeciğım?

(47) derdiler ki hay senin ocagın bata, boyun devrüle, ğapın kitlene. bi de şey (48) derdiler. seni gidesin dā gelmiyesin. toprağ başān. seni allah ala.

18.

İsmi Veremeyen Hanım, 63

PEREK (Çayırardı)

Tarla, bahçe ekiyor musunuz teyzeciğım?

(1) şindi dā ehmeyrük. tarla marla ehmeyrük bi şey ehmeyrük. hata sen gel şindi (2) bahçe mahça ehsek de ayular geliy yey, ğoymay hanı. ha buralar,

ha bu (3) aşşālar, ha bu merehlerin ögüne, ha bu merehlerin ögüne iniyeler. köpeh yoḡ ya (4) buralarda. ha wu yanda bahcalarımız var eküydük oraları. fasulya eküydük, patatis eküydük. ha bu (5) derelerin ha wu içlerini. dēyn ha burdan tut ha wuriya ğartan. eyle (6) fasulyalar oliydı ki. bogün toplayduḡ yarın gidüydük ki he beyle he beyle fasulyalar (7) vallaha. esgiden çoḡ oliydı. ama şindi dā olmay. yani ehsek oliy da o (8) zaman mal saḡlayduḡ, malımız varıydı. ahbun tökiydük her şey ahbundan oliy. ahbun tökiydük (9) beyle ha bu yügseglüg ahbun tökiydük. belleydük, ekiydük. patadisler aha patadisler. fasulye ekiydük (10) dört teneke fasulye alıyduḡ. ha wurdan ğuru den fasulyá. ayrıyatan da çuval çuval (11) yaş fasulye getirüydük. ğırıyduḡ, küplēmizi dolduriyduḡ böyük böyük, bayaz bayaz küpler. şey dolduriyduḡ (12) turşu dolduriyduḡ. ğış boyu yeydük. elim āzān. o zamannar mayışımız yoğıydı. e şindi (13) mayışımız var. e şindig alıruḡ mayışımızı ya dā ihtiyaç da yoḡ. hökümet de (14) ayuları başımıza sardı. vuran cezalı. ey biz de dā şindi eksek, vursaḡ ceza (15) veriyles bize. ey şindi dā ne ekiyrük ne görıyrük. ha bu cebimizdeki paraynan (16) alıruḡ, yeyrük. hep millet eyle. kōde esgiden tarla ekiydük, arpa ekiydük. arpa biçıydük, (17) boğda biçıydük, ḡarman süriydük, savuriyduḡ onnan geçim yapıyduḡ. paramız yoğūdu, bākurumuz yoğūdu. nēnden (18) alak para. zati benim herifin gözleri görmey, bi yere gidip ğazanamay. gendim hem (19) herifiydım hem ğarı.

Önceden günler nasıl geçiyordu köyde?

(20) ğahtuḡ tarliya gidiydük. inēmiz de varıdı. ya üş dene ineg saḡlaydım. geçi meçi (21) saḡlamaydım. eveli geçi saḡlaydu dēyn esgilerde. geçi ğahtı millet döndi (22) inege. ineg saḡlayduḡ. inehleri sağıyduḡ sığıyduḡ. yağımızı ediydük. ğış yağı ediydük. e arada (23) satıyduḡ. istiyene veriydük. bi kilo iki kilo. lor mor ediydük, çökelik ediydük. e (24) şindi dā

bi Şe etdügümüz yoĥ. alıyruĥ parasıynan hep yāwrum dā. benim gücüm (25) yetmey. tarla biçemeyrim, baĥ baĥlıyamayım. adamın gözleri görmey, uŐaĥlar burda yoĥ. ey kim (26) baĥlayıp da kim getürüp alaf da malları yedürecek, inehleri baĥacaĥ. hep satduĥ. satduĥ (27) işde istanbuldan arsa alduĥ, yer alduĥ. getdük oriya. oralarda da durduĥ beş altı (28) sene yapduĥ ewümüzü. aha bıraĥtuĥ gene geldük ha bu esgi evlere sāp oliyruĥ.

Tarlalarınız buradan uzakta mıydı?

(29) tarlalarımız da bu tarafta bu daĥın tarafında, köde. orada köwümüz var ya köwümüz. (30) get de baĥ. köwümüz çoĥ güzel dümdüz. haşindi teyyare bile ĥonar o (31) oĥarı köwe. orada tarlalāmız var. çoĥ tarlamız var yani orda. ekiydük, biçiydük. ahbun (32) TaŐıyduĥ, mal baĥıyduĥ. tarliya sepiydük gübre aliyduĥ gübre sepiydük. dēyn ha bu üsgeglig (33) oliydi fiĥler. getirüydük doĥrayduĥ. patoz var patoza vuriyduĥ. patoza vurmadañ önce gemnen yapıyduĥ. (34) gemnen süriydük. mallar varyıdı aliyduĥ malları birisinden. süriydük bi ĥün iki ĥün veriydük. (35) benim babamgilin malları varıdı getürüydüm ordan malları süriydüm, tarlaları da süriydüm, savuriyduĥ. öle (36) çile çehüydük yārum. çilemiz çoĥıdı.

Tandırınız var mıydı?

(37) tandur yaĥardıĥ he. tandurumuz varıdı. yapardım ben. tandur yapıdım evin ĥıyısına. lavaş çekerdim (38) ehmeĥıderdim. ondan sōra Şindi fırın yapduĥ. a benim orda fırınım var. ha burada (39) ortaĥ bi fırınımız var. ehmeĥ ediydük. hamur yoĥuriyduĥ ehmeĥ ediydüh. somunnar çıĥıydı (40) ĥoĥulu ĥoĥulu güzel güzel. e Şindi dā etmeyrük. ben gene arada ediyrim. arada (41) ben ediyrim. Şindik egmegci geliy. köw ehmeĥlē çıĥdı. o köw emehlēnden alup yeyrük (42) bele. adam bi dā getürıy verıy bi dā gidıy.

beşer milyon bi denesi. (43) alıp yeyrük. her sene bi çuval un alırım. ehmeş ediyrim. geldim buriya yapıdım (44) bi fırın ehmeş yedük. e şindig̃ ehmeşci geliy ya dā ehmeş de edemedük. (45) adam geliy ğapiya utaniyruḡ dā diyek ki adama ki biz almayruḡ. hele (46) deyrim millet çekilsin getsin ben fırın dā edim alıp götürecim istanbula. uşahlar çoḡ (47) seviyeler. ne deyduk allāsan. bele küçük küçük atıyduḡ en son. son ehmeşi. son (48) ehmeşi atardıḡ fırına hamur ğalır mıydı bele küçük küçük. ğorduḡ küreĝin üsdüne, sürerdik (49) fırına. çıḡardı ğurumuş. üzü de birez bayaz ama ğurudu. sabāçān güzellendi. onu suya (50) batūdon yedin var ya o ğartana lezzetli o ğartana lezzetli ki o beksimeti ki son (51) ehmeş.

19.

Aydın Bey, 60

DÜĖÜNŦAZI

Önceden tarlalarınıza, bahçelerinize ne ekerdiniz?

(1) baḡ. oraları bütin boĝda ekerdüĝ. arpa, boĝda, dari, fasulye, patadis her şey. bene (2) ba ne istersen. o bizim daĝın arḡasında eraziler var. onlar hep erazi. orası (3) hep erazi. yürüyerek giderdik, eşşeklerimiz varyıdı. onları baĝları baĝlardıḡ vururduḡ yannāna. haydi getir (4) buriya yıḡ bi dā dön, getir buriya yıḡ bi dā dön. günde on (5) sefer. baḡ orda arḡada tarlamız var. seferĝilin orda. giderdih seferĝilin evden gider ekmeĝalī (6) gelirdim hurdan. dedem beni yollardı gider ordan ekmeĝ, yemeĝ, çay, şeker alī gelir, (7) orda yēr içēr. köwün başındaydı tarla. oriya dā yaḡınıydı. derdi in ha burdan (8) aşşā al gel. ben de gider alır gelirdim. baḡ orası orman. o daĝın (9) üstlerinde zimon. baḡ orayla zimonna bizim arḡada yerler var. işte köwler bele.

Nasıl ekip, biçiyordunuz tarlalarınızı?

(10) öküznen. dıraktör yōh. dıraktör mıraktör yoḥ. baḥ şindi sená ben bi anı annadacām. burdan (11) baḥ şu dān arḥasına dedemnen beraber burdan ata yükledik şeyi, at arabasının ḡollarını (12) tekirlerini bi getdik geldik bi de ḡollarını yükledik. gene getdik. üç seferde daḡa (13) çıḥartdıḥ. orda at arabası yapıdıḥ, atlara ḡoşduḥ. bir ay Taş pakladıḥ. bir ay (14) buriya gelmedik. yedih içtih orda yatdıḥ tarlalān Taşını pakladıḥ. kuver bele kuver kuver (15) kuver yıgdıḥ bele.

al ḡızımı al ye.

Oralarda akar su var mıydı?

(16) su bol. baḥ şindi bu bahcanın suyu başḥa evin suyu başḥa. baḥ ha wuraya (17) gidecesen ha bu ḡalınlıḥ su aḥiy ha wurdan boşuna. deriye aşşā. esgi köwün (18) suyu, iştimiz su. şindi biz, bizim tarla var oḥarda o daḡdan getirdik. o (19) ordan aşşā boşına aḥiy. şindi oriya debbo yapacāz büyüḡ debbo yapacāz köw ḡullanacaḥ (20) onu. dünēn torunnar süleden geldiler. ben dedi getmeyrim süliye ben burda ḡalacām. hele (21) bu kirazı mirazı bunnarı da gördü ya ben getmeyrim dedi ya. hele iki (22) dene ye, ḡızım ye. bene ba al ḡızım al. al selbek yiyebildin ḡadar ye.

Şimdi bu köyde ne yapıyorsunuz?

(23) bene baḥ. bizim geçilerimiz var. tabı burda yaylacımız var dā getdi. aḥşam gelir. (24) mal orda, köpekler. baḥ orası da yaylacının evi baḥ. ḡarşı da yaylacının evi (25) baḥ orda yaylacı duriy. malı davarı otariy. maḥḡalı. çobanniḥ yapıy adam. biz yapamayrıḥ.

Önceden kendiniz mi bakıyordunuz hayvanlarınızı?

(26) varydı. önceden mal, davar çoğıdı. bizde varydı on on beş dene inek, kırk elli (27) dene geçi. çoban tutıydı. bekir dayı var. naşat varydı öldi. şeynen beraber tusunna. (28) onnān babaları burda o naşatnan beraber çoban duriydılar. ögey ğardaşınan.

Kendiniz hayvanlarınızı gütmeğe götürmez miydiniz?

(29) götürıydik. toplu götürıydik. dağda herg ederdig̃ aħşam. büyüklerimiz sār gelirdi. biz çocuhlar aħşam (30) orda otarırdı, aħşam malları alır gelirdik. dağda da yatardı.

Dağda kaldığınızda zaman geçirmek için oyun oynar mıydınız?

(31) ō ele ğız taklası oynardı. bene baħ çiyrih yapar dönerdig̃. ğız taklası da (32) bele millet bele dururdu dörd ğişi. iki ğişi bele, iki ğişi bele. arħadan (33) atlāyıp. düşen yarıya. düşen gene.

Köy odanız var mıydı, oyunlar oynanır mıydı köy odasında?

(34) var. işte o benim evin yeri köw odasıydı. esgi evlerimiz de burdaydı. bizim (35) yaşlılar toplanırdı, büyüklerimiz. got minderleri varydı pekeler. got minderi, üzeri şeyden halıdan. orda (36) otururdu. biz aşşādan sobıya odun getirir yaħardı. çay demlerdik samavarlanan. onnar yiyecekler içecekler. (37) işde o adamlar hep getdiler. şindi onnān yerine biz ğaldı ğişi şindi köw odası (38) da yoħ. burda varydı üçcüz nüfus. şindi istanbulda üç bin ğişi oldu. (39) ben burda atmış sekizde getdim. yetmiş ikide istanbulda evi yaptım. yirmi senedir tekrer yirmi dört senedir (40) de gidip geliyrim. tekrar bi dā döndüm. işde bunnarı yapıdı, esgi evleri yıħdı, (41) yolu molu vurdu.

Önceden yokluk, fakirlik yaşandı mı köyde?

(42) ekmeğ nerde gızım. ekmeğ nerde. bağ benim dede birez tutarliydı. şindi bu köwün yarısı (43) onun bağ. ha wurdan ha wu aşşā tarladan tut ha buriya ğadar hep (44) onun dālar da. adam zenginiydi arabası variydi, kamyonu variydi. bu köwde ha wu (45) ğabannan sırf geldikleri zaman derlerdi ki ğorğmayın topal fehmi geldi dā bi şe (46) olmaz ölmezik. ele bi durumlar variydi. burda ele yetim variydi ki he bele (47) bir awuç deni yoğuydı ki vallah suya töke. o çaruğlular bele bele sırımlarnan (48) ayağlarının altında ayağları yannıyağ. gene de millet mutliydı. ama bağ gızım saygı variydi, (49) hürmet variydi. büyük böyügiydi, küçük küçügiydi. biz böyüklēn yanına gider bağdaş ğuramaydığ. he (50) bele dizlēmizin üzerine otururduğ cabalama ne ğolay. şindi bene bağ herif geliy atiy (51) bacağ bacağ üstüne tamam. esgi zulümler yoğ baci. esgi zulümler yoğ gızım. o esgiler yoğ.

Peki, eskiden düğünleriniz nasıl olurdu?

(52) dūn dawul zurna. üç gün, bi hafta, on gün. durumuna ğöre adamın. bir hafta (53) kıstantadan gider dawulcu, zurnacı getirirdik. kıstantadan ey dawul zurna çalardı. sizin zimonlu yakup (54) var ya deli yakup. o da güzel kemeçe çalar. onu da getirirdig. çocuğiydi (55) ama basdırırdı. bu deli yakup var ya.

Başka köyden gelin alacaksınız diyelim neler yapardınız?

(56) düğürçü giderdik burdan. gider düğürçü parası var. yolda öniyn keserdiler. bene bā oyun (57) yapardılar. para alacağlar canım. köwe seni ğoyurmazdılar. öniyn keserdiler. sıriğ bele ağaşları tağardılar geçemezdim. (58) para vercesin. ele yoğ. şindiki gibi heman ata bin taksiye bin. hadi dōru (59) dūn salonuna ele yoğ. o hurdan bağ raziyeyi biz burdan verdik eteme. hurlular (60) geldiler öv. burda bene bağ yerleri kıtlaylar para yoğ.

etemin babası yerleri kıtlāy. (61) yengemin de öz dayısı etemin babası. dedik ya lazım dēl.

20.

Nurhayat Hanım, 38 ve Kocası, 41

YENİYOL

Bahçelerinize ne ekiyorsunuz?

(Hanım) (1) bahçelere pağla, artol patatise artol deyrık. domates, soğan, lahana işte ekerik. lahanaya ovalarda (2) kelem deyley.

(Bey) (3) bezelye ekiyrük. hıyar ekiyrük. salatiya da hıyar deyrük.

(Hanım) (4) bahçeleri nisan ayında, nisan mayıs iki ayın içinde ekeriz.

Tarla ekip, biçiyor musunuz?

(Hanım) (5) ot biçiyrik. çayır, hozan otlarını biçiyrik.

(Bey) (6) çayır.

(Hanım) (7) yani öyle ehmeyrik dā ele. buğday, arpa ekilmey dā şindig. öncelerden ekilirdi. tā (8) bizim çocuqlümüzda pek biz hatırlıyamayrığ onu yani. küçühdüg o zaman. dedemler falan ekerdi.

(Bey) (9) harman marman sürmedüg yani.

Hayanlarınız var mı?

(Bey) (10) iki dene inegimiz var. iki dene gıdıgımız var.

(Hanım) (11) geçinin yāwrusu yani. tavuqlar mesela, civcivler işte ne~blim köwdeki yaşantı.

Eskiden düğünleriniz nasıl olurdu?

(Hanım) (12) dūnler mesela eskiden böyle yemeh yapırdı iki gün. cumartesi pazar olurdu. pazar günü (13) gelin gider, gelirdi yani. şindiki gibi dēldi yani. salon malon yoğuydı. köyde olurdu. (14) köyde toplanırdı, oynardı gızlar.

(Bey) (15) toplanırdılar, köwde horon oynardılar.

(Hanım) (16) oynardılar, gider arabalar, taksi falan gelini gider alır getirirdi.

Ata binmedin mi evlenirken?

(Hanım) (17) yoğ. o devirler öncedenmiş. annem mesela binmiş, atnan gitmiş.

(Bey) (18) sen onu araysan, o meseleyi araysan bizden öncekinner ata da binmiş. ama sen ata (19) binmiş kibi annat nurhayat.

(Hanım) (20) he. önceden öyle olurmuş yani. ata bindirirmişler gelini götürürmüşler. esgiden yani.

Gelinlere ne giydirmişler?

(Bey) (21) duvağ duvağ.

(Hanım) (22) esgiden gelinli yoğmuş. elbise giyerlermiş beyaz beyle bezden. beyle ğafalarına süslü bi şeler (23) yaparlarmış.

(Bey) (24) duvağ derdiler duvağ

(Hanım) (25) duvağ dēl. duvağ ayrı. duvağ bizimkinner giydigimiz. esgiden de öyle çitden yaparmışlar. beyaz (26) çitlerden yani. esgiler şindi örtiy ya yaşlılar onnardan böyle yapar ğafalarına yaparmışlar. elbise (27) giyermişler. biz gelinnik giydig mesela.

Yemekli mi olurdu düğünleriniz?

(Hanım) (28) yemekli olurdu. tatlılar yapardılar mesela.

(Bey) (29) dolma yapardılar dolma. lahananın sarmasına dolma derük. dolma, kartol yahnisi. pağla dennisi. o (30) esgileri annat. kibar olma dā.

(Hanım) (31) beyle burma tatlılara çapraz tatlısı derdiler. bardağ Tatlısı, bardağ basardılar. bi de beyle (32) sıhardılar kordela boğması.

(Bey) (33) fişgıl Tatlısı. yemehleri keyveni yapardı.

(Hanım) (34) iy bilen bi keyveni tutar getirirdiler, yapar. o keyveniye para mesela verirdiler. kim (35) getirirse dūn sahibi. onun yaptırdığının ğarşısında hani bi ücret verirdiler. öyleydi eskiden. şindi (36) herkes keyveni oldu.

Kızlara çeyiz ne yapılırdı?

(Hanım) (37) ceyiz de biz mesela işleme yapardığ iğneyle. boncuğdan oyalar örerdik. dantel örerdik neblim. (38) beyle lifler falan bi şeyler yapardığ. ceyizi de eyle yapardığ esgiden. önceden eyle (39) gösterme yoğdu. gelin getdiğı zaman kaynata tarafından sandığ gelirdi. ğaynata getirir yani. boş sandığ (40) getirir. kelinin ceyizi içine dolar giderdi. bizim de dönemimiz de öyleydi. ceyiz serme (41) merme yoğdu.

Çeyizden akrabalara dağıtılır mıydı?

(Hanım) (42) erkek tarafına verirdin. mesela bi gelin getdiğı sıra göcasının tarafından hani görümcəsi olüy, (43) eltisi, amcası bülmem halası onnara çeyiz dālırdı, verilirdi. mesela bi yastığ kılıfı işlenmiş, (44) seççade, böyle çorap, çamaşır, iç çamaşuru ele bi şeyler dālırdı.

Hıdırellez yapılır mıydı köyde?

(Bey) (45) hıdırilyaz yapardılar tābı. bağ şu gördün dağ var ya. oriya zimonnular gelirdiler, pereğliler (46) gelirdiler, tekkeden gelirdiler, bizim köw her yerden gelirdiler. şu var ya şu görünen (47) dağın zirvesi. üstü

düzlüğüdür oranın. onun altında da bi su vardır. ordan iner (48) su alırdılar. orda iki üç gün galırdıh yani biz. bizim gençliğimizde. tabı bizden (49) önce de daha azlıydı. daha fazla gelirdiler.

21.

Şinasi AYSEL- Zikri AYSEL

NAZLIÇAYIR

Tarlalarınıza ne ekiyorsunuz, ne zaman ekersiniz, ne zaman biçersiniz?

(Şinasi Aysel) (1) arpa, buğday, yonca, gorunga. baharın dördüncü ayda.

(Zikri Aysel) (2) ilkbaharın dördüncü ayda başlar tohum ekilmeye. tohum ekilir burda. dördüncü aydan yedinci ayda (3) çayırları biçerler otu biçerler sekizinci ayın on beşi dokuzuncu ayda da şeye başlarlar ekine. (4) aynı sizin hurlar nasıl ise aynı bizim bura da öyle. arhası hur burası (5) da lorgas işde. buranın yeni ismi nazlıçayır. mesela şinasi aysel reşberlik yapan bu adam (6) işde. en eyisini bu adam bilür. nası ekilür, nası biçülür, nası yapılır. bu (7) bilür. burası çayır diyelim. çayırlar baharın üçüncü ayda başlar görüğ olmaya. yani mal (8) mul yedirmezler gurudurlar sularlar. adam ahıllı sularlar çayırı. çayır da yedinci ayın beşiyen (9) onu arasında başlar çayır biçilmiye. çayırı biçerler. gelir direktoran toplarlar buni. zoğ yaparlar. (10) zoğ yapıldıdan sōra balyacı makenesi gelir balya yapar. balyayı toplarsın, alur götürürsün. merē (11) vurmā~çün de merēg derler saman otu goyan yere. onu gāhar şeynen ney~ıdı (12) onun ismi patosa vururlar. saman gibi inceldirler. samanı merē vururlar. samana gatar mallara (13) kışın yedürürler. aşşā oğarı dört beş ay yedürürüz. altı mal içerde yer.

(Şinasi Aysel) (14) beş altı ay. on birinci aydan sây dördüncü aya beşinci aya ğadar yer içerde ğışın. (15) ot çoğ. ot bol burda.

(Zikri Aysel) (16) işde dediĝim gibi sekizinci ayın on beşinde ekin başlar. gider ekini biçerler. oraĝnan biçerdiler (17) esgiden. şimdi şeynen biçiyollar.

(Şinasi Aysel) (18) biçen esgiden tırpan vardı şindi tırpan da yoĝ şindi. motor biçiyor şimdi.

(Zikri Aysel) (19) motor girmiyen tarlalar var da ekmiyorlar oraları.

(Şinasi Aysel) (20) ekilmiyor, biçilmiyor yani. motor yanaştıĝı yerler ekiliyor.

(Zikri Aysel) (21) öküz olmadū~üün öküz. öküznen esgiden onnarı sürerdiler. tiyezen bilür oni sizin kölerde (22) de aynı öküznen ekerdiler. şindi öküz kaĝdı dā öküz möküz yoĝ. ba bu (23) köwde heş öküzümüz yoĝ.

(Şinasi Aysel) (24) öküz heş bi yerde yoĝ ki.

(Zikri Aysel) (25) hurlarda yoĝ. buralarda yoĝ. bizim en az öküz saĝlayan iki çift öküz saĝlardı (26) burda. Çünkü kotana ĝoşarduĝ, kotan sürerdüĝ. aşşā oĝarı iki ay herĝ ederdüĝ tarlaları (27) kotannan. ĝara kotan. daĝda yatarduĝ, sürerdüĝ. ben ha bu begam köwünden benim annesi (28) benim analıĝımdır yanı. benim annem öldüĝden sōra babam evlendi. begamda aĝaşlar var aĝaşlardanuz.

(Şinasi Aysel) (29) dayım burda haşindi begamda ya biz oriya gitdik. ehsiden netdik biliy misin (30) biz. bu hurdan irgaT geldi bizim ekini bişmeye. ben de dā küüĝ~ıdim işde (31) ama yetişgin birez belki de on beş yaşında anca vardım. bunnar mahsus desdelerin arasına (32) Taş doldurmuşlar. Taş hanı ār olsun. ben de baĝları baĝlıyorum ya. ben de (33) baĝları baĝlıyom baĝıyom umuzuma atmıya mümkün dēl ĝaldırmanın. onnar orda yatıy güliy yerlere (34) sariliylar. ben ne~blim ki. oyun yani.

(Zikri Aysel) (35) yani oynnar öleydi esgiden.

Önceden düğünleriniz nasıl olurdu?

(Zikri Aysel) (36) şimdi eskiden dünlerde şöyle olurdu. bi hafta en azından dün olurdu. bir hafta (37) önceden başlardı yani bir hafta diyelim sekiz gün dün sürerdi. şimdi öle bi (38) şe yoğdur yani. zaten olannan gız birbirini seviyor. evelisi.

(Şinasi Aysel) (39) ey şimdi esgiden atnan gelirdi. mesela gelinler atnan gelirdi. ama o zaman dā (40) güzel olurdu. benimki öle olmadı ama benden dā önceler mesela bunnar.

(Zikri Aysel) (41) bizim dünlerimiz mesela öle oldu. şimdi diyelim ki gitdiler gızı istemiye. istediler gızı aldılar. diyelim (42) üç ay beş ay nışanlı galdıh. nışannımızı giderdik görmiye. gaçağ gaçağ. öle selbes (43) yoğ. yağalandı mi arhana soba bağlardılar. bunnarı yaz. ēr nışannını görmiye gitdın zaman (44) o köwün deliğanlısına yağalandın mi sırtına soba bağlardılar. ateş yağardılar. yan istersen tutuş. (45) tabı öle bi şe yapardılar. yani eski oyunlar öle idi. ama tabı şimdi (46) onnar kağdı. onnarın heş biri yoğdur. köw odaları var idi musafir odaları. oriya toplanırdılar (47) bir hafta dün yapardılar. bir hafta sōra gelin gelürdü. çıkarlar damın üzerine. gelin (48) gelürdü atnan yanaşurdu oriya. gelinin kafasına çerez tökerdiler. çerezin içine Taş maş goyardılar (49) ki gafasına insin. he tamam mı. onnarı yapardıh yani. onnar var idi. bizim dönememizde yanı.

(Şinasi Aysel) (50) bacadan bacadan. bozuğ para Taş maş. espirisi olsun diye. şimdi ele bi şey (51) yoğ. şimdi arabaynan geliy zaten. esgi usullar dā eyidi. esgiden mesela gelin getürme (52) dā ey idi. tilki giderdi mesela. ben yenceye tilki getdim. yengeynen beraber. dā yenge (53) gidüy gına yaşıyo ya gelinin eline. ben o günü getdim bāna o gadar (54) oyun yaptılar orda ki. ō ne oynnar yaptılar. mesela gurban kestiler beni. geldi (55) bi adam diyo ki, orda muhtar geliyo. vatandaş oturuyo böle içerde. diyo ki (56) muhtar

báne bi ğurban lazım. o da neȳyse bağıyo halbisem hep tilkiye oynunar (57) yani. geliyo bağıyo bu etli bu etli bu zayıf neȳyse, bu tilki ulan bulsam (58) bu ey etli bana lazım diyo. onu alıyo bazarluğ ediyoy işde. ondan sōra (59) seni kesiyolar. kesiyolar para verürsen ğurtarırısın. para vermesen kesilecēn. para almağ.

(Zikri Aysel) (60) köwün delikanlısı yani. delikanlıbaşı seçerler birisini o ğonuşur. şindi diyelim otuz kırktane (61) elli tane köwün delikanlısı var dā. onnarı hep toplarlar bir araya oyun yaparlar. (62) yani oyun yaparlar. işde o oyun da öledir.

(Şinasi Aysel) (63) hep tilkiden alıp para da yani orda bi eğlence yapmak.

(Zikri Aysel) (64) tilkiyi ğurban diye götürürler. keseceiz. hoş kesmelerinden dēl. yanı bunu bir şaka mābeyninde (65) yaparlar ve para için, para almağ için. dūn sahibinden veya tilki giden arkadaşdan. (66) diyelim ki üç cüz lira veya da ikiyüz lira vereceksin ğurtaracasın kendini.

(Şinasi Aysel) (67) vermezsen çoğ çile çekersin.

(Zikri Aysel) (68) bi de su işi vardır. suya götürür basarlar. yanlış bir iş yapıdūn zaman (69) bunu ğaldırın suya derler. benden bi tosun. ben dedim ki ğağ şinasiyi götürün (70) suya basın. ben size bi tosun kesecem. böyle de yaparlar. tosunu mecbur kesersin o (71) deliğanlıya yedürürsün veyahuT bi toğlu.

22.

Hüsnü TOPUZ, 42 Hüsnü TOPUZ'un Hanımı

KURTOĒLU

Köyünüzün adı neden KurtoĒlu?

(Hüsnü Topuz) (1) burdan atlı gitmişler, on atlı. bele ğurt gibin gitmiş, dalmış, dağıtmışlar. düşmanı ordan (2) levğetmiş, sürmüşler. işde demişler

ki yaw buranın adını ğurdoğlu koyacāz. ğurt kimin (3) gelmiş, dağıtmış gitdiler. ğurt süriye girer de sürüyü dagıdır ya. gitmiş orayı dağıtmış, (4) teslim almışlar. adları da ondan ğalmış. bütün her köyün adı değiştı sade buranunki (5) değişmedi. gümüşānenin eskişehri, gümüşāne de yoğuyken, gümüşānenin eskişehri bizim burası bi de kelgidin (6) şeyi sadaĥ. bizim hısımların oldū köw. sadaĥ varmış yani üçü varmış. dierleri sōradan (7) hep gelmişler. misal burda yedi mahalle varmış. eshi evler diyolar ora bi yer, (8) eski köw varmış. eski köw var, ev yerleri var.

Köyünüzün yeri hep burada mıydı?

(Hüsnü Topuz) (9) bu köwün gelmişi de geşmişi de hep burdadır. baĥ şu evin arĥasına git. (10) baĥ şu arĥa taraf var ya pur. Taş. fırın yapmış adam oriya yav. (11) kimse de bilmiyor. üzeri o kadar kapanmış, dolmuş. iki, üç tane fırın var. (12) adam kayayı böyle yarmış, kesmiş, ekmeg fırını yapmış. dört cüz seneyi geçiyor. ankarada sancā (13) var bu köyün.

Tarla ekip, biçer miydiniz önceden?

(Hüsnü Topuz) (14) hep ekiyodular tarlāyı marlāy. zaten arazisi yoĥ ki aha arazi karşıda görünenner. o (15) ğadar. bizim arazi kelkitte. arazi bizim kelkitte.

Burdan Kelkit'e nasıl gidiyordunuz?

(Hüsnü Topuz) (16) ō eskiden atnan gidiyodular. dağdan aşıyoduĥ. burdan bi sātta gidiyodular. ordan da (17) yüh yükleyip getiriyodular işde. bizim arazi orda. köwün arazisi hemen hemen hep şeydir. (18) yani kırk dönüm yeri olan var, elli dönüm olan var, ikiyüz dönüm olan (19) yeri var. şurda pekünle sınıрыз. karamustafayla da burdan sınıрыз.

Yemek için doğadan topladığınız otlar var mı?

(Hüsnü Topuz'un Hanımı) (20) ısırğan var. evelik. çoğ ot var ama ahlımızda ğalmay ki. gendilinden olan otlar (21) dā evelik, zırğan, yemlik, anuħ, ğuşbunnu var. çaşur mantarı, ğızıl mantar da var, ğızambuħ var.

Hangi meyler olur peki köyünüzde?

(Hüsnü Topuz'un Hanımı) (22) ceviz, elma, armut oluyor. erik mesela normal erig ayrı dağ erigi ayrı.

23.

İsmi Veremeyen Bey, 86

KIRIKLI

Önceden köyde yaşam nasıldı?

(1) Anam çıhardı sabah namazına ki baħardı kimin tütünü tütüy, orda gide bi evlek (2) köz getire köz. anam gider ordan köz getirür de ocā yaħar da çorbamızı (3) bişürürdü. para nérde. size şaka geliy. para ne geziy. yāw bin defa şüretseg (4) gene azdır. gece gündüz allā yalvarsaħ gene azdır. deyrim ben sene şindi en (5) fākir dedüğün en, en düşük türkiyenin neresinde olursa olsun o günlere baħan da saltanat (6) süriyig. şindi devlet para veriy, mayış veriy. bir hasdamızı şeyden alamaydı herif hastaneden (7) çıhardamaydı. benim bacanāmın ölu tırabzonda yatdı, hasda. ğafasında timör varıdı öldü getdi. genc (8) öldü çocuħ. tırabzonda üç cüz elli bin nira aldılar da hastāyı verdiler yoħsa vermeydiler. bunnarın da (9) elinde varıdı da verdi üç cüz elli bin nira. üç cüz elli bin nira nérde toplıyacaħsın, nérde bulacaħsın yā. (10) ellerinde vardı da üç cüz elli bin nira verdi de hastāyı aldular. anamın bir inegi var (11) ben otariyım. bir ineg. üş dene yetimi var bi de anam dörd ğişi. (12) babam zaten bi yaşındaydı ölmüş. ben babamı tanımayım bile. böyüg ğardaşım taniy da (13) ben taniyamayım.

ben bi yaşımdaydım. şindi tahzildar geliy. geldi iyimmi beş ğuruş yoĥ ki (14) inegin vergüsüne vererek. yimmeş ğuruş yoĥ. aldı inegi götürüy. dā yalnız bizim dēl (15) başġa ġonşunun da gene. şindi tābi topladı götürüy tahzildār. tahtı öġüne inegi götürüy. (16) anam getdi aldı inegi dēy o aşşāda. yimmi beş ğuruş yoĥ ki alaġ inegi. (17) götürüy. anam burdan aldı bi deynegi eline getdi. anam şindiki deliġanlılara addam demezdi (18) valla. vurur öldürür heş diylemez. götürdü camının oriya. geriden anam elinde ġuvetli zoppa (19) var, getdi. ben de peşine gidiyrim anca gidebiliyrim peşine. anam gidiy ben de (20) gidiyrim. getdi efendime söyleyim dedi ki yav sizin yapıġıyızı yunan da yapmaz. üş (21) dene yetime bi memesi deyrig siz aldız gidiysiz bunnar ne yiyecekler. he beyle. (22) tutdı malın içinde tutdı inegi, ayırdı, dönderdi geri. tahzildara dedi ki he beyle (23) āzıyn açarsın dedi ha burdan ileşıyn alurlar. vallaha. vurur öldürür heş diynemez iki deynekte (24) öldürür onu. aldı inegi geşti getdi. tahzildar āzını açamadı. heyle söyledi. dedi sizin (25) yapıġıyızı yunan da yapmaz. ne ġünler geçürdük. malın yirmi beş ğuruş mal, ġırk ğuruş (26) da davar vergisi. davarınki fazlaydı. ormanı yeymiş de fazla vergi. devlet ac. bizim (27) harmandan zahra toplar da esgeriyeyi baġarduh. yayla varidi yayla. tā yayladan getirürdüġ öküz (28) arabasıynan yā. anna.

Senin düġünün nasıl oldu dedeciġim?

(29) ben mi. ō. ben hanımı alana ġadar şey bitti. ben ac herif vermeyler. (30) annadın mi. yetim. pusulam da geldi. asgere deyler. şindi alacaĥ oldüm ġızı da (31) vermeyler. nēydek. düşüniyrim düşüniyrim olmay. dedim onnarın akrabasına ki ben ġızı alıp ġaçacıym. (32) zaten bene āsker ediyler. içeri atarsa da atsınlar, ġorĥmayırım. işin yoĥ mu. hec olmasa (33) nişanni olim de gidim dedim. he yani. sōra böyōleri yolladım düġürçi bi kere (34) vermediler. dā onnarda ġızdı getmey. ġızı ġaçurtmaya gözümü tihdim.

ğaçurtacıym. zaten pusulam gelmiş (35) benim. asger olacıym. bi dene izzed`ânın ğızı var ya rahmetlig. o anasının (36) gözü ğariydi. onların akrabasından yani. birez akraba çalar onnara ya. o dedi ki (37) ben bu işi yaparım. böyüg adamlar hafız emmigil mehmed emmigil o yaşlı adamları (38) yolladuğ. hafız emmi dedi ki o bizim sözümüzü dinnenmedi nüfuzumu ğırdı dedi. ben (39) dā getmem oriya dedi. işde o ğaniyahlı yapıdı. onların akrabası. getdik nasıl ğandurdu (40) onnarı ğaynatamı bilüy müsün. oturmuş ocān başında küle yazmış. ben küle yazıyım demiş. (41) bu ğız bu olanındur. bu ğızı vercesin bu olana. eyle ğandırmış ğaynatamı. ben (42) de zaten dedim rehmetlige ki ula ben bu ğızı ğaçurdacıym. neye mal olūsa olsun. (43) içeri de girsem. ben zaten asgere gidecim.

Sen hanımını görüp beğenmiş miydin?

(44) yā. ama canına rahmet olsun öldü şindi. ama karı. allah durānı cennet etsin. (45) eyle ğarı. beş vaħıt namazının bir keret namazını kazıya bıraħmaz yanına da birez (46) ğılardı.

Düğün yaptın mı hanımına?

(47) yapduğ. o zaman ne düğünü işde. geydürdüğ meydürdüg bi pāzen alduğ. pazen dedüğün (48) ama o zamanki pazenler pazeniydi. heş solmay. yırtıldı getdi irengi sanki gül kibi. (49) eyle pazenler. şindi āriyeler. naylon. gelingi nerde görmüşüg. ne bulunursa onnar. heyle. bu (50) millet ne çileler çekti.

24.

İsmi Veremeyen Hanım, 80

KALETAŞI

Sana birkaç soru sorsam cevaplar mısın teyzeciğim?

(1) tamam. ne soracaḡsan biyen.

Önceden tarlalarınızı nasıl biçerdiniz?

(2) otları biçerdüğ. gobağ eder bağlarduḡ. ordan mereglere yedürürdü mallara. ha şu ġarşı dağa (3) giderdüg ekin bişmiye ha şu dağa. ha şu ġavaḡlān içinde tarlamız varıdi. ha wurayı (4) biçer. biçerdüg on gün, yirmi gün oriya gider biçer bağlar gelür yedürürdüh mallara. (5) bi de ha şu dağın ardi var ya ha şu dağın ardi. ha wu (6) dağın ardına bişmeye giderdüg bir ay. hem ot biçerdüg, hem ekin biçerdüg. bir (7) ay ha wuriya giderdig gelürdüg, giderdüg gelürdüg. biçerdüg. hem arḡamıza da gene yük (8) var. sırtımızda sırtımızda. baḡ ha wu dağın arḡasına giderdüg baḡ. ha wu gugulun (9) arhası var ya ha wuriya giderdüg ekin bişmeye oranın arḡasına dā oḡarı, dā (10) oḡarı. otu biçerdik ondan sōra başlarduḡ ekine. ha wu Taşların arhasına. heyle yerime (11) giderdüg neler çekerdüg neler çekerdüg. bize kimse sāb~olmazdi. hokumat mokumat bize biri (12) sahab~olmazdi. emicen evel zaman eksi adamlardanıdi. verdi ēy yerleri sowū az ēy (13) yerleri bize de verdi ha burāy. bizim eksilēmizi. bizim dedelerimize babalarımıza verdi ha burāy. (14) bizim çektüklēmiz. neler çekerdüg ġızım neler. ha şu dağdan odun Taşur da yaḡarduḡ. (15) arḡamızda atlanan. arḡamızdan ha wurdan odun alur ha burdan ohari gelüp çıḡarduḡ tam (16) ha bu evlere. ha bu camının evlerine. ha wuralara. yā görseñ hayret edersin. (17) aha teyzēyn siyen annattuḡlari. bizim oğraştıḡlarımız, bizim çektüğümüz çileler ama hani neydek. dörd (18) öküzümüz varıdi. tarlayi sabannan sürerdüg. ya eksilēmiz sürerdi. babalarımız sürerdi.

Ne biçiyordunuz tarlalarınızdan?

(19) boğda boğda. arpa, boğda. onnari gorduğ harmana. üstüne gorduğ üç çif öküz. öküzler (20) çevirirdi he beyle dönerdi dönerdi. olurdu boğda saman. döner onnari savurur boğdayı ayrı (21) alurduğ, samanı ayrı alurduğ. gördün mi. bizim zorumuz çōh.

Bahçelere ne ekiyordunuz?

(22) bahça da yoğ̃udi. yoğ̃udi bahçamız ekek. şey ekerdük patadis ekerdüg, ğardof derdüg. patadis (23) ekiydüg suyumuz yoğ̃udu ki ekek fasulye. su yoğ̃udi. arazımızda su yoğ̃udi. biz çoğ̃ (24) iş etdüg. biz neler etdüg. peygamber efendimiz emretti ki gün gelecek ki muhammedin (25) hümmetleri daşınacağ̃ şey daşınacağ̃lar köve, melmekete. ordan da daşınacağ̃lar istanbola. ordan gine daşınacağ̃lar (26) buriya. aynı eyle olduğ. apartumanlar yapıylar şindi gene daşındığ̃ buriya.

Eskiden düğünleriniz nasıl olurdu hatırlıyor musun?

(27) o d̄ünneri hatırlamayrem. onnarda o zaman ben küçüğ̃ idim dā uşāğ̃ idim he beyle.

Senin düğünün nerde oldu? Neler yapılyordu düğünlerde?

(28) benim d̄ünüm oldu şey. benim babamın melmeketi. benim anam öldi. babam da öldi. (29) benim melmeketim ha şu camıdan o yana. orda yapardılár d̄ünneri orda. oralarda buralarda. (30) yemek bişürürdüler, yedürürdüler. yemekli yapardılár yemek memek. ne olsa iştik. çorba, herle, ommaç (31) neȳyse, haşıl neȳyse. ajluğ̃ zamaniydi ajluğ̃.

Düğünlerde kadınlar, erkekler oynar mıydılar?

(32) ben habarım yoğ̃. o işlerin adamı d̄elim ben. ben he şeyle uşāğ̃ idim. benim (33) anam öldi, babam öldi. ben ğaldım yetim.

Hayvanlarınız var mıydı önceden?

(34) benim dörd inegim varđı. vururdum makineye südünü yağ süd ederdim. minzi ederdim, pèynir ederdim.

25.

Haydar ALEMDAR, 64

KALE

Haydar amca köyün adı nereden geliyor?

(1) kovans olarak geçiyö şimdi bizim örası. kovans eski ismi orda duran bir beyin (2) ismiymiş o kovans. ondan sōra türkceleştirtince kale oldū için simge kaleyi aldılar şindik. (3) keçikalesi diye geçiyor. esgi dönemde bunnar istikrar olmadı için dağları kendilēne siper alıp (4) yüksek kesimlerde barınmışlar. aşşağlara çođ sōralardan inmişler. bir iki devreden sōra. dedemgil bile (5) o kalenin esgi evlerinde yaşamışlar. orda esgi evler vardır. duvarlar horosandan yapılmış. kireşnen (6) kumun bileşiminden meydana gelmiş. bu uzun zaman özelliğini bozmıyan bi yapı. şimdi çimento (7) diyelim bir sene giderse o horosan ğaynatması yüz sene gidiyor. onunçün bu tarihi (8) yođ. indim yannarını bütün dolaştım ki tarih bulurum diye. tarih bulamadım. bu kaleler (9) birbirlerini görürmüşler. benim bildim bu keçikalesi o leri tarafında şom kalesini görüyor. şom (10) kale kov kalesini görüyor. kov da canca kalesini görüyor.

Eskiden tarım nasıl yapılıyordu bu köyde?

(11) biz esgiden tarım ğara sabannan yapılırdı. ğara sabanın da bileşimleri var tek ğara (12) saban olmuyor. şimdi o kotan denen ucunda demir. sürtünmeden aşınmasın dayansın diye, bi de (13) toprā yırtсын diye böyle bi

kının üzerine şey geşmiş, demir. özel onu şiy (14) yapıyor demirciler. onu ona geçiriyler bonduruğ. o bi de ona doğru giden çeki (15) odunu ona ok deniyor. öküzlerin birisi buriya birisi buriya bağlanması için o bonduruğun (16) samı denen iki tane odundan böylece şeklinde. samı. bunnarı da sam bağıynan (17) bağlaylar. açılmasın diye. burasında bi kelepçe gibi öküzün kontrolu burda. bi tane de (18) öbür tarafta. mal çobannāna hodağ denirdi o zamanda. bu hodağlar yönlendirirdi o şeyleri, (19) ğara sabanı. sağa vurursa sağa yönelir. sola vurursa sola çeker öküz. direk yön (20) gibi aynı. öküz arabası varyıdı. bunnarın dingiline odundan bunnar. şöyle geşmeli fazla ses (21) çıharmasın diye sabun sürerdiler bunnara, bu oturan şiy mazının üzerine gelen yüke. ses (22) çıharmasın. o dingile de mazı dërdiler. yannarında şöyle şeyler var. tar denen hani (23) müzükte şindi tar aleti var ya. o tarlar da öyle geçiy. oturup burda (24) iki dene önde iki dene arhasında. bunnarnan taşımacılığ yapardılar. sapları getirirdiler. o ekinnerin (25) bağlarına sap denirdi. otuz tanesi bi part sayılırdı. harmana getirilir. ğarmannar önceden çamurnan (26) ıslatılaraq düzeltilirdi. gemler onu süren o iki tane böyle çamdan ağaç. ğafaları hafif (27) yuğariya dōru. ğayhının ğıçı gibi aynı. altına çahmağ Taşından. çuğutda bi usta varyıdı (28) ğambur şükrü. o bu işleri yapardı. onun erbabı oyuydı. başğa kimse yapamazdı. eyle (29) ya bu dönecek bunun bi de kesme o Taşları düzme şekli var. günnernen (30) sürülürdü iki tane öküznen. güneşin annında. bi de paston gibi de bi şesi (31) varyıdı. tek bi adam üzerinde tikilerek dolanır böyle dayre şeklinde. nihayet saman haline (32) geldi mi bunu tığ denen yığıntı yaparlar. samanın birikmiş haline, harmanda toplu halinde. (33) yabalarnan, onnarnan rüzgarlı havaları beklerdiler ki rüzgar samanı bi tarafa ahtarsın deni bi (34) tarafa. o şeyine den dërler, o boğdanın tohumuna. ben kendi lisanımnan konuşuyırım ki (35) kayıt alasın oriya. rüzgarnan şey yapıldıhtan sōra o sapları ayırırdılar. teknelën içinde suyu

(36) verdi mi o yumuşağ yeylig olannar ıĥarlar yuĥarıya. geri buğday tanesiyle taşlar ğalırdı. (37) bytle bunnarı da çuvallara doldurur ğurutur. toprağ bacalarda ğurudur dēĝirmene götürürdüler. orada da (38) aŝlıđ denen şey ğışlık yiyecek diyek bunnara şindik. bulĝur mu olacak. bulĝuru da (39) gendime mi olacağ. bunnarı byg ğazannarda ğaynatırdılar. o hedik yumuşağ haline deniy. biz (40) alır bunnarı yerdik. buğdanın şişmiş su halindeki şişmiş haline hedik denirdi. onnarı gtrrlr. (41) dēĝirmende iki dene bölüm vardı. bi tane taş bölümü un yapan. bi tane (42) de silindir şeklinde bir taş dibek deniyor ona. o bytle şey duruyor. tekerlek (43) havada. taş yatay olarak şey yapıy. oluğtan su açar pervanenin diŝlilne vurdu mu (44) onu dönderir. o taş da buğdayın üzerinde, gendimenin üzerinde dönen kapıĝından ıĥarır onu. (45) denleri tklr yerde birikir. ĥalburu var. ĥalburu da varyıdi bi tane. ĥalbur, tepr (46) aletlerden baŝĝa dirgen vardı. dirgen de iki çatallı o hasılat ŝiyi var ya (47) ekinin onnarı bytle şe yapıp çevirmek için. tırmığ var iki çeşit. demrden, aĝaŝtan. (48) he kermaĝ var. bu aletler ađŝaptan o zaman demr pek yoĝıydi. biz herĝ (49) edildiĝi zaman tarlalar herĝ denir. sabanın peŝinden aŝıĝı kanal. aıĥlamasını da yapım ki (50) herĝ neye deniy. bunun içinden yiyeceĝemiz kmutlar ıĥardı. bi bitki. biz de onnarı (51) toplardığ. o zamanın bizim şindi yani ocuğlara gaga deyler d püsküt veriyler işde (52) her şey veriyler. işde o zaman bizim gagamız da kmutlariydi. ama km blr (53) allah onu ne ŝifa ğaynaĝı olarak yaratmıŝ. kimse bilmiyor. yani o yöntemler soldu. (54) envy çeşit hastalığlar türedi. iŝdigimiz griysin maden suyu iiyrim onu bile yapay yapmış. (55) orda iştigimiz doĝal. o ĝadar asit yoğ. eşgi su geçer o. onu tkmesen (56) bard iemesin yağar boĝoziyn. zelliklni ğaybettin insanlar d ŝifa bulamaylar. bugün şeker (57) tozundan bal retiy. biz bi tarih bi gelin hurdan seviŝmiŝler istanbulda ĝapı ĝomŝusuydu (58) demek. damat kelkitli gelin hurlu. beni de tutdular gitdik

oriya. o zaman da (59) kıt oldu bal. bal hiç yođ. bi dereden döndüg. gitdimiz yoldan dēl de (60) dēşik bi yoldan gelīken bi vadide lan bağdım ki herif üş dene de (61) ğat atmış. balın olmadı dönemde. ey dedim nedim bu nasıl oliy. siz bal (62) yođ deysiz üş ğat atmış bu. dedi haydar abi biz yirmi liriye balı (63) veriyrik, o beş liriya satiy. şeker balı o. şindi bunu şeker hastasına versen (64) iyilig yerine zarar görecek. bileşimi bozulmuş. biz çubū soğar ballān içine öle yerdig. (65) ğara ğovan. esas bal oyiydi. on liraydı o zaman kilosı. on lira ama (66) kimsede para yođ ki ala adam. tenekeyle getiriy adam.

26.

Dursun YAKUT 84, Kemal ÇELİK 90

KABAKÖY

Dursun amca çocukluğun nasıl geçti bu köyde?

(Dursun Yakut) (1) bin dokuz yüz kırk dördte gümüşāniye getdim. eskişērde ilkokulu orda oğudum. ablam varıdı. ablamın yanında ğaldım, (2) oğudum. burdan giderken biz burda anniye babıya ne derdik biz biliyo musun. babıya (3) aga dērdik anniye de aba dērdik. ğağdığ burdan getdih bağ. şindi oriya getdik. (4) ey şindi ora gümüşāne eskişēr. onnar da alışmışlar oranın kōltürüne. onnar hep anne (5) baba dēyler. okulda oğuyoruz. bi de bir arkadaşım varıdı amcamın ölu. o olmasa (6) beni deli edeciydiler zaten. o bana desteg olurdu. şindi çığardı dört tane tālabe (7) okulun köşesine herkes dailırdı. okulun dört köşesinde birer tane tālabe. o dedi ki (8) orda agā, o yanki dedi abā. beni zemmediyler. ulan āđadaş şindi o benim (9) amcamın ölu onnarı süpürdürdi. beni muhafaza ederdi yani. gelirdim eve. evde derdi ablam (10) ki la ğardaşım dērdi anne baba de anne baba de. burası şehir dedi. (11) burda hep anne baba deyler sen de anne

baba de. neyiyse burda ablamızın (12) tavsiyesiyle alıştı. anne baba anne baba dedik. öğrendik onu ğurs etdik. ablam öldi. (13) çocuğ üzerine öldi ablam orda. yanında başaramadım dördüncü sınıfı. geldim yirmi ğün de (14) burda kaliye getdim. burda kale var. kalede ilkokula getdik ordan karneyi aldığ. buriya (15) da geldik Őimdi. burdakiler başladı beni zemmetmiye. birisi dey annē öbürü de dey (16) babbā. burda da böyle zemmedildiğ mi ğızım. ulan āĥadaŐ anneyi babayı buriya ğabaköye (17) getiren ben oldum. annadın mı. Őindi herkes anne baba. aga aba ğahdi. onnar (18) öldi ğaldı sıfırda. annadın mi. işde benim Őeylerim anılarım o. bin doĥuz yüz (19) elli üŐde evlendim. burda evlendih bize dūn olacaĥ tabi. çalgımız da kemeñeci ali (20) var burda. onun peŐine gidiyrik ki hani adam gidiy gelmey bizim dūnümüze. çalgınan (21) benim dūnüme gelmeyle. burda bir āŐık ünmani baba varıdı. o zamanda āŐık ünmanı (22) babaynan hak aŐığı yani hak vergisi. bu adam dedi ki yā kimi yollaysa (23) gelmedi. bu adam dedi ki durun ben gidim, getiririm dedi onnarı. bu da (24) ğahdı getdi bu alının peŐine ha bu kemeñeci alının peŐine. getdi bunun peŐine. (25) haydi gel, gelmem. ha wu adam onu getiremedi. halbuki sabrını hatrini burda köwlüler (26) bütün sayiy. köwlüler bütün o adamı sayiy. o onu getiremedi bizim dūnümüze. arkadaŐın (27) birisi dedi ki Őey rahmetlik. ulan dedi isterse gelsin dedi. türkiyenen oyniyacıĥ dedi. (28) o başladı türkiyenen böyle harmanda oynadılar. annadın mı. o adam benim dūnüme gelmedi. (29) neden sebep niye gelmemiŐ. sorduĥ incelediğ ki benim abimiz orda behçiydi o zaman. (30) onun hanımı da ğoruĥdan odun getiriymiş. yıĥmış oni. sebep bu. onun ğardaŐının ben (31) dūnüne getmem. gelmedi. annadın mı. anılarımız böyle ğızım.

(Kemal Çelik) (32) bu köwde yirmi yıl öretmenlik yaptım. gendi köwümde. aŐŐa oĥarı hepsini oĥutdum. bi (33) Şeyler öretmek için. tabi o

zaman birez de vurmaḡ varıdı. ben de en (34) çoḡ bele vururdum. elim
burası sızladmazdı ama bele vurdun mu yanardı elim. ama (35) oḡutmaḡ
için yapardım. babaları dërdi ki vatandaşların babaları, çocuḡları oḡut
dërdi. oḡut da (36) vur dërdi zararı yoḡ. bi şeler õrensınler. o zaman õle.
şindi de vurma (37) yõh. şindi o yoḡ. õle yoḡ. ister oḡusun ister oḡumasın.
anlaşıldı mı ġızım. (38) biz bi şeler yapıdıḡ. elimizden geleni aşşā
bıraḡmadıḡ. õretmenlig ġızım şükrü saracoḡlu diye (39) bi başbakan vardı.
şükrü saracõlu onun bir şeyi vardır. õretmenlik cansız vücutlara ruh (40)
veren bir tanrı sanatıdır. şükrü saracõlu başbakan. zamanın başbakani. ben
ey tanırım o (41) başbakanı. yani tanırım. o zaman genc õretmenıđim.
yirmi yaşlarındaydım. sucuḡ gibi bir deliḡanlı. (42) gözlerim de atatürkün
gözlerine benzediıçin. atatürk õretmen. köy enstitüsü mezunuyum. oḡuduk
allah (43) razı olsun para da aldıḡ. ben doḡsana el atdım.

(Dursun Yakut) (44) sā şimdi bi annadım. bizim köw odamız varıdı.
hocagilin odada oturiyriḡ. bir dūn (45) oldı. şindi bir eḡtiyar adam o zaman
rahmetlig hüsnü çavuş yetim everiy. ama (46) ey dinle. yetim everiy bu
dilinin altına bi çöp ġoydi. beline bi kem (47) bāladı. eskī elbise geyindi.
geldi şindi odada ama odanın ġapısını da kitledi şöyle. (48) ġapı da kitli.
kimse çıḡamıycaḡ dışarı. şindi geliy. yetim sırtında. dey ki arkadaş (49) dey
dūn yapıyırım ha bu yetimi everiyrim. dūnūme gelecek misin gelmeyecek
misin. çağırıyorum, (50) davet ediyorum. şindi geliyrim desen de sopa
yiyecesin, gelmeyrim desen de yiyecesin. e (51) geliyrim dedin mi dey ki
gelip de yetim hakkı mı yiyecesin. bi sopa (52) ġoy ona vuriy bi tane.
gelmeyrim desen dey ki gelmeyecektin bana bu ġadar (53) masrafı yaptın
dedi tāk bi dene de ha wu. bütün milleti böyle odada (54) ġapı kitli ya
kimse ġaçamay. herkezi böyle sopadan geçirirdi. dūnner eyle çoḡ
manzaralı (55) olurdi. şaka yapardılar dā. dërdiler, gülerdiler. sōra esgi

samimiyetler de dā bambaşğaydı. şindi (56) yođ. şimdi o ğadar samimiyet yōđ. esgi samimiyetler dā eyiydi. böyüg küçük varıdı. (57) edep haya varıdı şindi bunnar mālesef yođ. insan birez ileri getdiyse birez zenginneşdiyse (58) esgi adetler de ğağıy ortadan. bele şindi dūnlerde bele bi şey yođ. çığarlar (59) dawul zurna çalar orda birez oynarlar o ğadar. annadın mı. esgi durumlar dēşdi. (60) çōđ dēşdi. hoca sen niye bi şe annatmaysın.

(Kemal Çelik) (61) seni diyneyrik yeter. senin annattığıyn annatacam ben de ne deyim. aynısını diyecem.

27.

Ayşe Hanım, 66

KAZANTAŞ

Eskiden tarlalarınız var mıydı? Ot biçer miydiniz?

(1) hep orağnan biçerdig. esgiden böyle makine mukine de yoğ udı. makine varıdı ğol makinesi, (2) çewürmeli. döğerdüğ, öğüdüdüğ onnan.

Ne ekerdiniz tarlalara?

(3) cavdar ekiydüğ, buğda ekiydüğ, arpa ekiydüğ, fig otu ekiydüğ eyle onnarı ekiydüğ biz (4) evelleri. hep de elimiznen. saban sürerdüğ sabannan. öküznen sürerdüğ. hep sabannan sürerdüğ. şindi (5) de motordan süriyeler ama bizim burda yoğ motor bura dağ ya motor girmey. (6) dā kimse ğalmadı ki zaten otlarını he bele biçiyler. eken yoğ dā heç. (7) mal da beş altı ğişi heyle birer dene inegi var. yoğsa kimse sağlamay (8) eyle.

Eskiden hem çocuk, hem hayvanlar, hem de ekin biçmek zor olmuyor muydu?

(9) millet ğalabaydi. bi taħımımız. biz amcamgilnen birliĝüdüĝ. altı dene ğız biz üç ölan. (10) amıcamın da dördölan beş ğız, dörd ğız. hepimiz birlikde ğızlar giderdig, annemgil (11) dururdu. evde duran olurdu. bi taħımımız giderdig bi taħımımız evde dururdu. o zaman (12) ineh taħımına çoban varıdı. bu öküz şey taħımlarına da gendilerimiz uşahlar otarırdı hep. (13) ben ğaç sene saban sürdüm. çoĝ zorıdu çöh. harmanı tökerdüĝ. baĝ ha bura (14) harman yeridir. ha bura harman. harman tökerdüĝ öküzlernen. gemi üsdüne ğorduĝ. gemnen sürerdüĝ. (15) tıĝ makinesi varıdı. tıĝ makinesi de o ekini döverdüĝ ya onu yıĝār o (16) makineye töker denini bi tarafa samanını bi tarafa çıĝardırdıĝ. hep elnen yapardıĝ. şindi (17) motorlar çıĝtı. gider daĝlarda yatarduĝ. herĝ ederdüĝ. tarlaları sürerdüĝ. seniye de pas olurdu. (18) bi dānki seniye de orāy ekerdüĝ, ğüzün. anām millet hep daĝlardaydı. gider (19) yatarduĝ. ben amcamnan çoĝ sürdüm. babam gurbete getdi de. amcamnan sürerdüĝ. sabanna böle. (20) ekerdüĝ tohum seper. tarlaları ekerdüĝ. bişme de gelince de beş altı ğız birden (21) giderdüĝ. oraĝnan biçerdüĝ. tırpan bizim buralarda pek tırpan getmeydi ama şindi şindi yapıylar (22) köwün işlēni zaten eken yoĝ. dēyn o daĝların arĝalarında gider biçerdüĝ. hem de (23) yerime giderdüĝ, araba da yoĝ. bu daĝın arĝası yaĝın bi şe deil. şurdan (24) döru gider yayla varıdı yayliya giderdüĝ. hep de yürıyecesen. sabahın şafaĝ söktün mü (25) biz çıĝarduĝ. ele giderdüĝ ki orda sabahlayruh. çoĝ çoĝ giderdüĝ biz. daĝdan ğuru (26) şekek gider yapar getirürdüĝ. ökünlernen, arabalarnan sapları getirürdüĝ de öküzlernen de ğuru odun (27) gider an baĝ ha şu daĝda sözüüm misal. ora da ğoruĝ. gider şekeknen (28) alır gelürdüĝ. ğoruĝdu yassahdı. oralar gene yassah. oralardan gidip odun modun edemesin şindi. (29) dēy bu daĝın arĝasına aşıysın gidiysin şindi oduna. şindi oriya yol vuruldu, taksi (30) maksı gidiy. vuruldu gidiy. o daĝlar da zaten bizim deĝül ki dewlet aldı (31) saten. yassah, getdin ğırdın mı tutuĝlarlar seni. dewlet hep ğırdı bizim

haŵürayı (32) da hep ğırdı. tarlaları bile hep aldılar ğız tarlaları. tarlaları hep meşe yaptılar. (33) mahkeme gördü aldılar. tapu mapu yoĝudu evel. ŗındik herkeŗ yerinin tapusunu aldı. herkeŗin yeri (34) ayrı. sen yerini biliysin. herkeŗin yerinin sinoru var. ora baŗgasının ora baŗgasının.

Yoksulluk var mıydı köyde?

(35) tâbı. fakir olannar var ki olannara çalıŗıydılar, gidiydiler. ha wurda bi teneke mi (36) oliy bi got bi ŗıye giderdi, aŗŗamaçân oraĥ biçerdi tâbı.

Burada kışın kalan da var mı?

(37) heŗ burda haŗımce beŗ altı ğıŗı ğalıy. yazlıĥcılar geliy, gidiy beŗ altı ev (38) ğalıy. uŗaĥ yoĥ ki heŗ. hep ğümüŗanıye gidiyeler.

Bahçelerinizi ekiyor musunuz?

(39) iŗde herkeŗ burda durannar. bil˘lohman bi yer. kartel, fasulye. fasulyenin yeŗiline paĝla kurusuna (40) da fasulye deyeler. cigit, fasulye ikisi de.

Önceden köyde düĝünler yapılır mıydı?

(41) tâbı. gine de yapıylar. bu gece ğına gecesi olur yarın da ğız gider (42) sözüüm misali. önceden bi hafta düĝün ederdiler. önceden en çoĥ üŗ ğün bi (43) hafta yapardılar ama ŗimdi bu gece ğına yaĥarlar yarın da gelür alır giderler. (44) ğümüŗânede duriylar amma geliyeler köwde õllarına ğına gecesi yapıylar. önceden yenge giderdi, atnan (45) giderdi. ŗindi de taksiler var.

Gelin ne giyerdi eski düĝünlerde?

(46) gelinnig sōra peyda oldu. önceden hep elbiseydi. baŗına vala atardılar. ğırmızı örti. devamlı (47) ğırmızı vala dērdiler örti ipekten.

Hangi meyveleri yetiştiriyorsunuz?

(48) burda pek gızıl armudu deyler, ğabağ armudu, gızıl, takıç. takıç da başğa armud. (49) yeşil, geğ yetüşür o. ne bilim işde hepsi ayrı ayrı. turşi armudu. bu sene (50) armudlarda heş yoğ. her tarafı soyuğ vurdu. soyuğ da dēl de duman, (51) duman vurdu duman atdı.

28.

İsimlerin Vermek İstemeyen Karı-Koca

?

GEÇİT

Önceden neyle geçinirdiniz köyde?

(Bey) (1) tarla ekerdüğ, tarla biçerdüğ.

(Hanım) (2) önceden çoğ zoriydi. öküzlenen ekerdüğ. herg ederdüğ. biçerdüğ, dālarda biçerdüğ. orağnan biçerdüğ. tırpannan. (3) ükler eşşeklere alır gelürdüğ.

Ne ekiyordunuz tarlalarınıza?

(Bey) (4) buğda, arpa.

(Hanım) (5) buğda, arpa, fig. köw ğonuşuğ buğda. şeher buğday. harmanımız var. harman olurdi. eşşehlerden (6) bağ bağlar, ükler getirür yığardılar harmana. harmanda sürerdüğ öküzlenen. gem, gemnen. he o (7) gemnen beraber sürerdüğ. o harman olurdi. sawururdular yabaynan sawurdular. makineye vururduğ. arada makineye (8) vururduğ. harman makenesi varyıdı. Tırmiğ, yaba, odun küregi onnardan şeyderdik, sawururduğ.

Yakacak odunu nereden getiriyordunuz? Nasıl getiriyordunuz?

(Hanım) (9) hesab ed baħ Şindi o dālar. bizim ormanımız var burda. geliken gōrdiyz belki. (10) oralarda gider sıra verürdüler odun bize. ügler eşşehlere, semer vururduħ eşşeglere. onnardan Őeyder, (11) getürürdüg, yıgar, ğışın ğar yārdı buralar köwler ğarlı yerler buralarda yaħarduħ. geçimi öyle (12) sālarduħ yani annay mısın.

Bahçelere ne ekerdiniz?

(Hanım) (13) pağla, ğartol ekerdüg, ğabaħ. melmeketimiz onnarı alurdu yārum. lahana. işde eyle onnarı ekerdüg.

(Bey) (14) ey dā lahana da demeyelim de kelem diyelim.

Hangi meyveler olurdu bu köyde?

(Hanım) (15) meyve de viŐnemiz varyidi. elmamız varyidi. ğaysi demezdüg zerdali varyidi. o meyvelēmiz varyidi (16) yani. Şindi ğurudu getdi. cewüz varyidi ba cewüzler de dā vermey. ğurudu onnar da (17) getdi. işde eyle geçimi sālarduħ yani. işde bele yārum.

Elektrik yokken ne yapıyordunuz, ne kullanıyordunuz?

(Hanım) (18) ğara lanba yaħarduħ, ğara lanba.

(Bey) (19) fiske vardı. gaz lanbası yani.

(Hanım) (20) fiske. fitil taħarduħ ondan sōra Şüşeli çıħdı. esgiden de ki ğara lanba varyidi.

Tandırlarınız var mıydı?

(Hanım) (21) tandur, tandur varyidi tabı. ğapıya mı geliydi Şindiki kibin ekmek. ekmek biŐürüydüg. tanduru (22) her gün ğaħar tandur yaħarduħ. analāmız ne çile çekerdiler. yaylalarda dedelēmiz sürerdi. onnara (23) yemeg götürürdüler. neblim esginin işi çoħ zoriydi. Şindi ğolay. baħ Şindi

bizim (24) ekmek geliy gapiya aliyriş ne güzel. ama o zaman her gün ğaħıp tandur yaħacasan. (25) tandur bele bi ğuyu bi yer. odunnarı doldurur, yanardı. tezek, mal tezegi. döleg (26) ğüvecleri. ğüvecleri ğorduğ üstüne. yemehleri. yemehler onda. sarardığ bi ğüvec dolma. lahanadan. artuğ (27) etli mi, yavan mı neyiye içine ğemük mü ğoysan. indürüdüğ onu tandura. tandurda (28) bişer, ğızarırdı. ondan sōra bunu alır tōker yerdüğ. esgiden bele herkez Tabānda yemezdi. (29) herkez bi tepsiye tōkerdi ordan yerdı. şindi Tabaħlar ayrıldı baħma.

Düğünleriniz nasıl olurdu önceden?

(Hanım) (30) ō bir hafta dawul zurna çalardı, millet oynardı, şenlig olurdi. yemek verülürdi. evlerde (31) oynardılar ama böyüğ evler. alır gelini ordan giderdiler nere götürürseler o eve. köwde (32) keyveniler olurdu. keyveniler yapardılar burmalari, Tatlılari, paklavalari, börehleri. dolma sarardılar, fasulye yemeği yapardılar. (33) pirinş pilāw yapardılar. esgiden bunnar çoğ böle önemli bi şeydi. şindi dā önemi (34) yoğ bu yemehlerin. şindi herkez de yapıy. esgiden yoğluğ varyıydi ya bu yemehler (35) çoğ özel yemehler olurdi. herkez yapamazdı buni. zengün alır yapardı faħır yerdı fasulye, (36) patadis.

Bu köyün köy odası var mıydı? Misafir ağırlanır mıydı?

(Hanım) (37) evet evet yedirir içirirdiler. sen ne deysin. tabı tabı. baħ bizim ha burda (38) ğahve varyıydi. bizim şindi bu köwlerde esgiden yol nēde. ğışın gelürler buralarda ğalurdular. (39) biz onnarı hep yedürüdüğ. bunun babası anası tandur yaħardığ. bele somunnar atardığ, lavaşlar (40) bişürüdüğ. hep alır gider orda yedürüdüler onnarı. çoğ çile çekerdüğ çoğ çile çekerdüğ.

İsmi Veremeyen Hanım, 62

ESENYURT

Sen buranın yerlisi misin teyzeciğim?

(1) buralıyım. buranın gızıyım. şu gāla kōw var orda oturiydı. gāynatam elli beşte buriya göştü (2) bahçamıza. gāynatam bir ōlu gendi yani gendi gāynatamın çocuqları, gāyınarım. başha biri yoḡ. (3) evelki adı kow buranın. aşsā kow perek köprüsünden aşsā bi köw. pirehmetden oḡarı (4) geldiyz de az derenin içinde evler var ya yoḡuḡa ora aşsā kow. oḡarı (5) kow uḡarı mahalle gālanın köwünden biz. biz burda gāla var ya.

Önceden tarla eker miydiniz?

(6) ekerdüg yāwrum. dālarda bizim orda çoḡ ekenegümüz vardır. buḡda ekerdüg, arpa ekerdüg, yıllıḡ (7) ekerdüg. cavdara yıllıḡ deyrüg. öḡüdür de mallara yedürürdüg. buḡda ekerdüg, arpa ekerdüg. e (8) dāların otunu biçerdüg, mal beslerdüg.

Hangi hayvanları besliyordunuz?

(9) geçi beslerdüg, ḡoyun saḡlarduḡ. ondan sōra hayvan beslerdüg. büyübaş hayvan. onnarı da sārduḡ. (10) šimdi burda ḡahıyım gene besim yeri var orda. ā šindi da oraları da (11) ekmeḡ. heḡ kimse köwlerde ḡalmadi. hep herkes göştü ḡümüḡāniye, başha yerlere. pikniḡe gidiyer (12) yaylamız var, ḡalamız var. ḡaleye çıḡsāz, ḡalamız ḡüzel oralar. kow kalesi yazar. aşsādan (13) az dümdülü yoḡuḡa yoldan. camı var camının önünden yoḡuḡa çıḡar bizim yol. e (14) indüg bahçalara. bahçaları da bahar gelür sürerüg. patatis ekerüg, fasulye ekerüg. beyaz bu (15) šey ḡuru fasulye derüg, ötekine de sırlıḡlı fasulye derüg. çubuḡlu fasulye. çubuḡlarduḡ. paḡla (16) da derdüg. onnarı ekerdüg, lazut ekerüg. salata ekerdüg, evel hıyar

derdiler. Şimdi salata (17) deyrüg. domadis ekerüg. işde bunnarnan ōraŐır, meŐgul oluruŐ. bahçamız yanımızda ekerüg, biçerüg. köwümüz (18) güzel̄idi, has̄ıdı ekenegimiz çoĝ̄udu ama millet dā yapmay bi Şey. benim çocuŐlarım (19) da izmitde.

Kaç tane çocuĝun var teyzeciĝim?

(20) yedi çocūm var. üçü öldi. dörd dene ĝaldi. dörd dene. biri on iki (21) yaŐında biri yedi yaŐında biri de üŐ günlüḡöldü. Őimdi de bi yārum (22) otuz, otuzbeŐ, kırk yaŐlarında emes hastasi. heŐ yürüyemey. haŐince bugün onnan ĝonuŐdum he (23) beyle aŐlım maŐlım ĝarıŐdı. dā ĝonuŐması da kesildi. iŐde eyle yārum.

Önceden köyde ĝünler nasıl geçiyordu?

(24) Şindi haman ĝayfaltı. namazı ĝılar yatmazduŐ. ĝaŐarduŐ den yemē biŐirürdüĝ o zaman dā. (25) Şindi haman ĝayfaltı dolaplar hazır. haman ĝayfaltı edip gidiyrük. e o zaman bulĝur (26) yemē biŐirürdüĝ, den yemē biŐirürdüĝ. onnarnan milleti yedirürdüĝ. yedürdüden sōra alur hayvannarı çıŐarduŐ (27) biçime. otu biçerdüĝ, otu bitirür ekini biçerdüĝ, ekini biçer bah, bahça bozarduŐ. işde (28) o iŐlmen meŐgul olurduŐ. aŐŐam tekrar eve gene gelürdüĝ. yemeg evde fazla insan (29) olan bi ĝiŐi evde biŐirürdü. olmiyan gelürdü mal, davar sāĝar, sıĝ, südü yerleŐdür. (30) yarı gece olur yatardun o zaman da. yayuŐ mu yayacın, sajda ekmek (31) mi bişirecün. fırın mı. tandur da var. tandurda yemek biŐirürdüĝ

30.

Fatih KUŞ ve Karısı

BALLICA

Tarla biçiyor musun?

(Fatih Kuş) (1) ot var. ekip, biçiyüğ. şimdi sadece yonca ekiyüğ. çayır. işde baharın ekiyüğ. zatin (2) yoncaları bi kere ekiysin o beş altı sene biçiysin. tırpannan biçiysin. orağ, tırpan. (3) Tıraktör buralar şey oldū için girmey buralarda tarlalara.

Hayvanlarınız var mı?

(Fatih Kuş) (4) hayvan var. inek, tosun, dana.

Sizin düğününüz nasıl oldu?

(Fatih Kuş) (5) yolladuğ, getdi istediler.

(Fatih Kuş'un Hanımı) (6) bizim töremizde isteme dayısı amcası gelür babası, ister. bi kerende verilmez. bi dā (7) giderler. hani bi kerende verilmez kız. ondan sōra verdiler. nişan ele işte. dūn (8) de normal oldu işde. ğına yağarız. esgi tarihten ğalma yöresel oynnar yaparlar. oyun (9) yaparlar yengiye. mindere tikerler yengeyi para almağ için. ha buriya oturursun da seni (10) gizli gizli tikerler şey iğnenen. yenge ğağar bi yere getmiye minder peşine tağılır. (11) annadın mı. e dūn de dawullu zurnalı bağsa veya da kemeçe bizim buralarda. (12) ğına gecesi geline bindallı geydirirler. dūnde de gelinlik. esgiden benim ablamı ata bindirdiler. (13) ata bindiriydiler o zaman. ğarşidan atın üstünde kar boazda. atın üstünde ve attan (14) da düştü altına. kayınpederi tutdu atı. atdan da düştü. ata bindi getdi yani. (15) erhama sararlar bizim burda gelini. yünden hakiki bi yünden kumaş işleyler. o da (16) erzurum yöresine ait ama biz de ğullaniyruğ. ben de olsaydı ben bulamadım. tarihte (17) yani babannelēmiz sandığlarında onnarı ğullaniyduğ. ben de olsa ben de kullanırdım. ben töreleri (18) çoğ önem verürüm. yani ejdadımın şeyini ğaybetmemiye çalışurum. ben de sarunurum yani güzel (19) bi şey.

Bahçelere ne ekersiniz?

(Fatih Kuş'un Hanımı) (20) patates ama bizim burda kartol derük. pakla, kartol, lazut, salatalık, lahana. yani kara (21) lahana. mayısta fasulye. biz de şimdi burda fasulye deyrük.

Kış hazırlığı olarak neler yaparsınız?

(Fatih Kuş'un Hanımı) (22) paklardan, kartoldan, lahanadan turşu goruz. bizim burda arumuz var. balımız var. paklayı çirtiyruḡ, (23) konserve goyruḡ. turşu, ziron. hamurunu yōriyrim, sade sunan, tuz, un yourup açiyruḡ yufka. (24) ğivırıp, kesip, ziron oliy sonra. bişirürken onu sıcaḡ sunan ısıtırsın, üzerine yourt veyahut (25) da ğurut derik biz ona. ğurut da yourdu tökiyrüḡ torbiya süziy ondan sōra katılaşıy (26) yourt onu güneşte ğurutıysın. o ğurut oliy. onu, onun üstüne döküp, tereyānı üzerine (27) öyle servis yapıysın. kesme makarnası yaparuḡ. biz ğuşbunnudan marmelat yaparız. buranın ğuşbunnusu çoḡ (28) önemli, mēşur. onu goyiyrim yayla ğazanına ğaynatiyrim onu ben. kelgirden geçiriyrim bi de (29) süzekten. ondan sōra torbiya tökerim süzer. bi dā gorum yayla ğazanına, ğaynatiyrim. çoḡ (30) az şeker ğullanacan ona. doallı ğaybolmasın.

Kendiliğinden olan, doğadan topladığınız otlar var mı?

(Fatih Kuş'un Hanımı) (31) burda evelik var. onnarı toplarız, onnarı örük yaparız. onu ğışın yemehte ğullaniyruḡ biz. (32) asiyruḡ, ğuriy, ğullaniyruḡ. pakla da zuluf pakla derler. paklayı ğıraruḡ, ğuruturuḡ, ğışın yerüg (33) yani onu.

Hangi meyveler olur köyünüzde?

(Fatih Kuş) (34) alma, erük, cewüz, ğuşbunnu, turp, yer alması.

Rukiye FINDIKLI, 72

DÖLEK

Buranın çömleği meşhurmuş. Nasıl çömlek yapıyorsunuz?

(1) işde òraşırıḡ onnarnan. tahdasi var, Tarā var, ġurifasi var yapıırıḡ. her şeyi var. (2) gogoci var gogoclayırıḡ. Taşı var Taşı. ha beyle bi Taş alırıḡ. bunun kibi (3) dēl de gogoc. onnan gogoclayırıḡ. ġurudırıḡ, u yanı al bu yanı al ġurut, (4) gel tandurda yaḡ. çilesi çoḡ yani anniyacān çilemiz çoḡ. tandur dēy ha wu oḡarlarda. (5) buralarda dēl ki gösterem. tandura lavaş etmedik, etsek gadāyn alsın lavaş ama etmediġ. (6) tandurlardan ġardan su çıḡdı. òdūr budū ġurudamadıḡ ki yaḡaḡ tanduru da edeġehmeg. (7) annadın mı. biz de dışardan alırıḡ. getirüp de satıyler. ġurban olim sā. işde (8) öle çilemiz var. yaḡırıḡ, gogoclayırıḡ. dışarı at, içeri at, ġurut. òraşırıḡ. ġurudmasan hep (9) ġırılılar. òraşıp işde heyle edip de geliy ġapılardan alıyler. gudi işde he dōlek (10) gudisi. mahlemiz aşşāda. bura az. camının mahlesine getdiḡlıyın milleti bulursun. burda biri yoḡ (11) ki. işde ġonuşdum dā neydim. dagdan alırıḡ, Taşdan alırıḡ çamuri. gelip burda yōırıḡ, (12) ayaġımıznan elimiznen yapıırıḡ. ġurifasi var, Tarā var, tahtasi var. òraşırıḡ işde eyle ġurudup, (13) gelip buralardan alıyler. alanlar alıyler, satıyler.

Tarlaları ekiyor musunuz hala?

(14) dā tarlaları ekmeyleyler. ilerisini eker, biçerdiler. şindi tarla marla ekmeyleyler. otluh biçiryrik. evelden (15) arpa ekerdiḡ, yonca ekerdiḡ, boġda ekerdiḡ. şindi dā onnar ġaḡdiler ġızım. şindi ekmeyleyler (16) de yonca biçiryrik. tenneme biçerdıḡ. arpayı oraġ ayında ekerdiḡ, tenneme biçerdıḡ

sabahlardan. ondan (17) sōra giderdiĥ dōru bişmiye. harman ederdiĥ harman. saman bi yere düşerdi den bi (18) yere düşerdi. makenası var vururduĥ makeneya da ayırT ederdiĥ. öküzlernen ğoşardıĥ. gemler varyıdı. (19) onnarı öküzlernen ğoşardıĥ, saman olūdi. vururduĥ harmanda makeniye. deni buriya tōkülürdi, samana buriya (20) tōkülürdi. ayırT ederdiĥ işde evelden. ama şindi etmeyriĥ. şindi onnar ğaĥdiler. şindi ot (21) biçiyrik, yonca biçiyrik.

Hayvanlarınız var mı?

(22) hayvan var işde. ha wurda gördün dā. onu yuklenip getirüyer. arabalarnan getirüyer. arabası (23) olan arabanan. hayvanı olan hayvanlarnan. araba olmadıĥnīn hayvannan getüriy işde öyle. davarlar yoĥ, (24) davar eksideniydi. şindi davarı millet satdı. mal saĥlaylar işde. gendēn göre. dörd dene, (25) beş dene, altı dene eyle saĥlayriĥ işde. biçin olmay çoĥ ya. olan danāy (26) manāy da satıriĥ. annadın. işde eyle. o çamurı da daĥdan Taşdan getüriyriĥ. neler (27) çekiyriĥ.eziyriĥ, haşlayriĥ. hayvannan getüriyrik, arabanan getüriyrik. yol olduĥliyn arabanan geliy, yol olmadıĥliyn (28) hayvannan geliy.

Çömlek topraĥını nasıl seçiyorsunuz?

(29) ayri ayri yerden. hep bi yerden almaysın. işde bi yerden buradan aliysin, ordan (30) öteki yerden aliysin. dā öbür yerden aliysin. ğaruşduriysin, ğatiysin birbirine. bir yerinkinden güvec (31) olmay işde gudisi olmay. o gudiler olmay. her yerden ğatacan ki ola. yımışaĥ (32) çamır var, sert var. ğatiyriĥ birbirine ediyriĥ. yımışā dēy ha wu ğavaĥlar göriniy (33) ya diysin havasladım ordan dā neçe dā gidecen ki ala da gelesin. sabah (34) gideriĥ. tez çıĥarabüliysek geliyriĥ öĝliye çıĥaramaysaĥ anca aĥşama alıp da geliyriĥ. yani üş (35) dörd beş altı yuk çıĥariyriĥ,

ğoyriḡ bi yere arabanan alıp geliyriḡ. yayliya (36) da gidiyriḡ ğızım. yayladan da ayri çıḡariyriḡ. mallarımızı alıp çıḡıyriḡ. pazar ğünü yaylamız (37) var, çıḡacaḡlar. keliftir adları ğöz ğöz yerler var Taşdan yapılmış. Taşdan ha beyle (38) çewrölü çıḡıyriḡ. bi ay bi buçuḡ ay duriyeler aġartiyi edip, alıp, geliyeler. orda (39) aġarti edip alıp geliyeler. ama esiy. estıḡliyn soba yaḡamayriḡ, ocaḡ yaḡamayriḡ. çoḡ çile (40) çekiyrıḡ.

Bahçelerinizi eker misiniz? Neler ekersiniz?

(41) bahca da ekeriḡ. fasulye ekeriḡ, patatis ekeriḡ. yeşil fasulye bahşa, den fasulye bahşa (42) ekiyriḡ. pakla da deyriḡ işde. ğara lahana, beyaz lahana, pazi, isbanak, maydonoz, taze (43) soġan, marul hepisini ekiyriḡ. önce o ğadā olmazdı. önce ekinner varyıydi, tarlalar. cavdar (44) ekerdiḡ. ğüveci çoḡ yapardıḡ da olurduḡ ğüveci yapmiya da bahca ekemezdıḡ. şindi o (45) ğadā yapmaylar, ekiyeler.

Kış hazırlıġı neler yaparsınız?

(46) ğışın onnarı hazırlayriḡ. burda ğışın ğar çō oliy. her bi şemizi içeri alıyriḡ, (47) ğışın yeyriḡ. ğışın bi yere gidilmey ğardan. o taze fasulyeyi tüm konserve vuriylar. (48) şüşelere doldiriylar ğışa hazırlaylar. e lahanayı hazırlaylar, patatisi hazırlaylar. ğuru fasulye ğurudiyler. ğuru (49) fasulye büşüriyeler. souklar düşmeden ğümüşanadan makarnāy, bulġuru fazla fazla alıylar. her şeyi alıp (50) dolduriyriḡ içeri ki ğışın alınmay. yol çıḡmay. annadın. altı aylıġ nefā ğoyruḡ içeri. (51) ğışın da mal yedüriyriḡ sebetlernen. helbet zor oliy.

Önceden düġünleriniz nasıl olurdu?

(52) ey dūnnerden de iřde ğınasını yapıdıḡ burda ğardaşımın ğızının. millet yuliy ne vereciyseler (53) atıylar. oynarlar. ğelünü ğetüriyeler taḡı yapıylar.

taħılár taħıldıđdan sōra tekrar gene oynaylar. ğına (54) veriyler çerez, dādiylar. işde ne verecisen. para veriysin, hediyesini veriysin. işde eyle. ondan (55) sōra da sabahdan ğaħıp, edip dūğününü gōturiyeler.

Gelinin özel bir kıyafeti var mıdır? Ne giyer?

(56) helbet. gelin bindallı geyiniy ğına gecesi. ğına gecesi bahşa geyiniy, gelin olurken bahşa (57) geyiniy. eksiden bi şe bulamazdığ ki geyinek. şindi ataşlarımız geldi, sularımız geldi, ömrümüz (58) tükendi. her şeyimiz var ama ğocadığ gidiyriğ o dūnyiya.

Kendiliğinden olan doğadan topladığınız otlar var mı?

(59) evelik var. ğuzuğulağ var, istahoma. yemlik. annadın. ğırçıklı, lafirida, çoban alması, ebegümece (60) var. bahşa moloş var.

32.

Mustafa CİĞERCİ, 58

KEÇİKAYA

Köyünüzün geçmişi hakkında bilginiz var mı?

(1) bu köw. bu köwe şeyden ardahandan, erzurumdan bu çevre illerden gelmişler. dā evel (2) bu şeyin oriya ğurulmuş. kiloplara. ğarağolun başında oriya ğurulmuş. orda demek ki biraz (3) dā sıhışınca, sīmadı buriya geldiler. buranın ilk ismi cıfit artığ ermeni mi rum (4) mu neyiyse. bin sekizzüz ellili yıllarda buriya gelmişler. buriya taşınmışlar. ondan sōra bu genişlemiş. (5) bura seksen hane oldu. seksen haneden sōra şindi on haniye düşdü, sekiz haniye (6) düşdü diyek. köwde ğışın sekiz on hane ğalıyor. yazın baya ğalabalaşiy oliy ğaç (7) atmış yetmiş hane oliyor.

Eskiden bu köyde neyle geçinilirdi?

(8) köwde dā önce ilk zamannar şeynen geçinilirdi. at arabacılı yaparlardı. trabzondan vana, siirte (9) hanı dō~anadoliya yani. at arabacılı yaparlardı ğışın. yazın da reşberlik yaparlardı. şeynen (10) barabar kara sabannan barabar. kotannan. kotannan herg eder ğara sabannan sürerdiler. oraĥnan biçerdiler, (11) tırpan yoĥdu. tırpan yoĥdu, oraĥnan biçerlerdi. afedersin eşşeklernen beraber tā burdan ařā oĥarı (12) bizim şey orman kaş kilometre var. altı yedi kilometre diyelim. ordan hayvanın sırtıyla (13) beraber, eşşekle beraber. bā bālarlardı, onnarı tay yaparız. yannāna vurur. hayvanın sırtına semer (14) vurur, ğorlardı. semerin bi sāna bi soluna iki tane bā bālar ordan tā (15) ormandan buriya işde ğünde bi sefer iki sefer neyiye gelirdi. ondan sōra işde (16) harmana tökerlerdi, harmanda öküzlernen beraber gemnen sürer, yabaynan sawururlardı. ondan sōra bin dokuz~üz atmışlı (17) yıllarda almanya meydana geldi. ğenşler almanyiya getdi, ehtiyatlar burda galdılar. bu köwden yetmiş (18) ğişi almanyada vardı. doĥuz~üz kaş diyelim yetmişli yıllarda. ondan sōra bāzısı orda ğaldı, (19) diğer birez ĥısmı döndü. derken işde şindi de köw terk edildi eken biçen yoĥ.

Tarlalarınıza ne ekerdiniz?

(20) buĝda, arpa, fig, ot biçerlerdi mesela şeyden dālardan oraĥnan beraber. tırpan yoĥ, oraĥnan (21) barabar.

Önceden düĝünleriniz nasıl olurdu?

(22) düĝünner esgiden başdan ğız istenirdi. zaten ğıznan erkek. çoĥ da yoĥdu yani hep (23) görücü usluyla beraber. görünce de zaten birbirlerini tanıdırlar. ğız olanı, olan ğızı tanirdi. (24) şey yapar isterdiler. bāzısı ver̄idi, bāzısı vermezdi tabı. o zaman şey yoĥdu. hanı (25) şimdi kibin ğız ben alacām ded̄i zaman. babam başım nerē keserse ğanım o (26) yanı aĥar

dêrdi. o zaman öleydi. şimdi zaman dêşti. herkes isted̄ini aliy. işde (27) ğızı isterdiler, verirdiler. ondan s̄ora da bi nişan yapardılar. ğız tarafında nişan yapardılar. (28) nişan da gene yapıyolar gerçi insanlar. şeylerden mesela toplanıyolar ğıza yardım olsun, hanı (29) çeyizine yardım olsun diye. o zaman peşkir, şöyle veyahut da pırtı dêrdiler. elbise (30) parçaları. ondan s̄ora işde ğız gelirdi söz keserdiler. mesela diyelim d̄ün ne zaman (31) yapamaz. şindi gün alıyolar ya o zaman söz keserdiler. mesela on beş gün s̄ora (32) d̄ünü yapamaz. on beş gün yanaşınca teyze kimin yaşlı birisi neyiye eline şey (33) alırdı ğıylı dêrler bizde. ona birez şey ğordu leblebi üzüm neyiye alır ev (34) ev dolanırdı. falancı gün işde ğızın ğına yemeği var derdiler. herkes ona göre (35) kendini ayarlardı. o günkü davetiye de oyuydu. adam giderdi çocuhlara çerez, leblebi, ğızıl (36) üzüm verirdiler. onnar da ona bi şe verirdiler, peşkeş verirdiler o gelene. işde (37) gün olurdu. ğız ğınaya çıhardı, olan sawduca. olan d̄ün başlayacā zaman sawduc, olanın (38) sawducu varyıdı. şindi de var olanın sawducu. dawul gelirdi artıh işde o zaman. (39) şey de birez işgi alemi de fazlaydı heralda o zamannar. dawul gelirdi dawul (40) çalardı üş gün. şindiki kimin bi sahat d̄el üş gün dawul çalardı gece (41) günüz. harmannara masalar ğurulurdi. o zaman en ey aydınlatma şeyi aracı lüküsdü. lüküs (42) yahardılar harmanda. ekseri ğışın olurdu d̄ünner. yazın d̄ün olmazdı. yazın herkes gurbete giderdi. (43) yazın iş ğüj zamanı gurbete giderdiler. d̄ünner ğışın olurdu. ne~decegler ne yiyecegler ki. (44) üş gün üş gece d̄ün olurdu ondan s̄ora d̄ügün günü baba yemek verirdi. (45) bu sefer olanın babası yemek verirdi köwlye. davet ederdi. gider, gelir alırdılar şeyden (46) gelini. getirirdiler damadın evine d̄ün de öyle biterdi işde.

Köy odası var mıydı önceden? Misafir ağırlar mıydınız o odalarda?

(47) tabı. o köw odasından ziyade, şahıs odaları, kabile odaları vardı. mesela şindi bizim (48) ciercilerin odası vardı diyelim , ülkerlerin odası vardı. her kabilenin dēl de olmasa bile (49) şey vardı mesela. esgiden ğalede bazar oludu. otuz altı paraköw ğale nahiyeyken otuz altı paraköw, (50) paraköw dērlerdi bizde. yāmurdere, posus yani şindiki salyazı, altunTaş, Tanzut yani oylumdere, örenşar (51) örenşeir, ondan sōra bizgili, ğabahdere, şurut, neyiidi oranın yaylım. ordan eşşeklernen barabar gelirlerdi. (52) boğda getirirlerdi ğaleye bazara satmiya gelir burda mesela köwde aħşamdan. o zaman çarşamba (53) günüydi ğalenin bazarı. gelirdiler burda ğonaħlardılar. sabahnan gider bazarda satardılar. gerisin geri bi (54) dā giderdiler köwleriñe. mesela tā bayburtun cebre köwü var şeyde posusun öbür tarafında. (55) ordan bile buriya ğaleye gelirlerdi.

33.

İsmi Veremeyen Hanım, 85

ÜÇKOL

Kim sen yok mu burada teyzeciğim?

(1) vār, vār da yanımda yoħlar yaradanān ğurban olım var. üş dene ölüm varıdi. (2) biri öldü ğaldı iki dene. bıldır iramazan bayramının peşine öldi. kırk iki yaşında. şindi (3) de allahıma hamd olsun. gerikinner var şührıolsun. allah bütün müslümannara da acı (4) vērmesin. hepisine dayaniliy, evladıacısına birez zor. ama neydım allahdan. yaradana ğurban olım. (5) yaradiy biz de çekiyrük daha beter vermiye. var oğullarım var. gümüşhanada duriy biri. (6) birez gendünü hanı bayaz eşya aşdı ğaybetdi. şindi ğocaelinde behmez, pestil aliy, satiy. o (7) haliynan allahıma hemdıolsun birez gendini topladı. hanımı, çocuħları burda o orda. gidip (8) geliy. burda da bi kötü mötü begim var. var, var allahım ondan geri (9)

ğomiya. ondan gerü de ğalüsağ artuğ birez. işde burda beş vağıt namazımıznan halımıznan (10) onnan. var aylığı da. emehli oldı işletmeden. ey ağsari ücret ğadar aliy ama (11) yetiy.

Bağ, bahçeyle uğraşiyor musunuz?

(12) yapıydım ölem sene. pay etdük, verdüm herkezin hağğını ha yawrularım ama gene onnarnan (13) ũraşırım. bırağıp gidiyler sulayırım, gelip çıhardıylar bene de veriyler. he yapmamış olur mu (14) burda için. mejbur yapaciz. gendimize ğadar bi pırtık aldım, gerisi verdim onnara. onnar (15) da bene veriy. allahām bütün müslümanlarınkınıarı da benimkinner kimin Tatlı vere, Tatlı yaşaTa. (16) benimkinnarı da Tatlı ömürlü yaşaTa. evlatlarım da has, gelinnerim de has. bi denesi (17) yāmurderenin yuvalı köwünde hoca. ağışam tilifon açar, sabah tilifon açar ki neydiysin.

Eskiden tarlalarınız ekip, sürer miydiniz?

(18) helbet yāwrum. ğazmaynan bile ekdim de ğazmaynan. bayırıdı, öküz bulamadım. adam yevmiye fazla (19) istey. mejbur tohum da var. macelnen ekdim. on iki gof figi iki günde (20) ekdim, mal bağıdım. allahıma hemdı olsun. bu yıla ğadar da malım varıdı. bı yıl (21) o ğoca dede herslendi. dā bağamayruğ. tamam hatun bitdüg dā bağamayruğ. ben de (22) bağamayrum. bı yıl da satdığ, sawduğ. bi ikimiz bi ğuru can. aylığ var (23) ya yetiy. dolap var, aylığ var. verene şükür.

Köyde hayvan var mı?

(24) helbet var. mal da var bazılarının davarı da var. ama ey biz geştih.

Kışın çocuklarının yanında mı duruyorsun teyzeciğim?

(25) ölīm sene. gidip duracīm ama birez olu ki hele düşene ğadā burda durīm (26) eyice. ne zaman evi süpüremesem, çayı ğaynadamasam mejbür götürecihler kim götürecik. hoş ğomşular (27) götürecik dēl. gene evlatlām götürecik. ama şimdi de gidersem ne ğadar olsa benim (28) yanımda selbes yaşaduĥlānı yalōz benim yanımda yaşıyamazlar. analariym ğurban olim sanki zannediyrim (29) onnara güve birez ele deyrim elim ayağım tutiy deyrim. olān yāwrūm edip yeyrūh (30) mü. he. hastalanduĥliyn devlete allām çoĥ vere ambalas gelüp aliy mi. he. iniyrim (31) hastahananın önündesiyz ha wu bene yeter. ne zaman zır düşersem o zaman evel (32) allah sōra siz bahaciĥsiyz. niye haşindiden bene boğuziyza bālamiya ōraşıysiyz.

34.

İsimlerini Vermek İstemeyen Hanımlar

PEHLİVANTAŞ

Eskiden nasıl geçiyordu gününüz köyde?

(1. Hanım) (1) mesela öncede ğāp eviyn işini gücünü toparlayıp alıysan eline bilahman neyin varısa işde.

(2. Hanım) (2) ineglerin var. inegleri sağıysan, ineglerin altını temizleysen, o tezekleri yapıysan. ondan sōra alıp (3) yemegiyn çıĥıysan dā.

(1. Hanım) (4) alıp yemēmizi gidiyrik dā. bi gözenin başında oturur yeyip ğaap gidip biçiyrik. ōliye (5) ğadā. gene ōle vaĥtı gelip aynı bele serilip gene yeyrik, içiyrik. aĥşama da (6) çıĥıp geliyrik. ne varısa artuĥ. çorba, ne götürüsek. beyle bolluĥ nērde. bele her (7) şey var, rahatlıĥ, haşindi ne var ki. haşindi her şey ğolay. (8) şindi milletin yaşāmadī ne var. büyüklēmiz çoĥ çile çekti. çoĥ çile çekтік. ama (9) hamd olsun gene günümüze. hamd olsun bugünümüze. iştik eyle çekerdük. getir, vur,

harman (10) vur, Taşı sepetnen. tk merege samannarı. denneri doldur. drmende gt getir kplere (11) doldur. ordan arhannan mayısı gtrr harmanna yapardu. tandur yaardu. ehme br. ehme brech (12) k ala da gidek d. tandur yaacu. kwde eger gaynanan, bygn bi Şe (13) varsa brrd aam gelrdn yemn bm. olmiyannar aamdan yaaca tandur breceg yemni. esgiden (14) eyle ileliydi.

(1. Hanım) (15) h esgiler de h ileliydi. yolu varyydi. fakirlik varyydi.

(2. Hanım) (16) gene biz onnardan d bilahma eyiydk. geriden gelen, Őindikilerde zaten bollu, rahatlı. Şindi (17) her trl rahatlı var. Şindi ele. işde ele ektk. sabaları gard gr, fırtına. (18) teperdk damların, yollarını mal yedreck. Şindi ele bi Şe yo. krenen mi (19) aacan. ele de h gr yaardı ki. gene yaıymı.

(1. Hanım) (20) essehden r oliydi. gları r oliydi.

(2. Hanım) (21) tepe grlar. sıyır bacaları. bacaları sıyıracu. Şindi ne has. ne baca sıyırma var (22) ne bi Şe.

Eskiden dadan odun getirmeye gider miydiniz?

(2. Hanım) (23) he. d nceler h getrrdk Őeleknen.

(1. Hanım) (24) eskinin kadınları var ya bu dlar yle ormanmı yle ormanmı ki. eskinin insannarı (25) oraları btn dn, Taın ormanını yetdiler. biliy misen. yani bizim yetidmz (26) zaman dda, Tada bele orman yoıydi. pek aziydi. ondan sra idik kyde Şimdi (27) tamamen boşanınca, bi daha d Ta hep orman oldi. tabi h esgiden yani (28) bu d, Ta bele hep ormanmı. nere baarsan ba. ama y etmiler. kestiler, (29) yadılar. hayvannara Őylerin pelitlerin yapralarını kesermiler, budarmılar gın onnari yedrrmler. yani ele ele (30) dları yo etdiler.

işdik k̄öler çekildi istanbula. çekilince tekrar bi dā dālar aynı (31) şeyini aldılar. her taraf orman oldu. bütün ha wu ormannıḡ şeyler bizim köwe ayıt.

Önceden düğünleriniz nasıl olurdu?

(3. Hanım) (32) evel nerde bele seveceh de diyeceh de gidip alasan. sen gendin birini sevdin (33) mi gidip isteyecen. verecehler mi vermeyecehler mi. verürse verür. ğız istemeler. nişannardılar. şindik (34) herkes seviy birini. o onu kendi buliy. evel böyügler isterdiler. bēnürseler yani. bu (35) ğız bele has işli ğız.

(2. Hanım) (36) evel görücü usulü olurdu.

(1. Hanım) (37) böyügler he derse olurdu. demese olmazdı.

(3. Hanım) (38) evel öleydi. he isterdih. dūnler, nişannar. evelki şennihler de dā bahşaydı.

(1. Hanım) (39) köylerin dūnleri dā şey olurdu büliy misen şennikli. bir hafta dūn yapardılar. dawul (40) zurna bir hafta gelürdü. bir hafta dūn yapardılar. erkekler. ğışın köylerin dūnleri hep (41) ğışın olurdu. erkekler giderdi gurbete çalışmiya. gelürdüler ğışın. ğışın herkez ğışın ewlenürdü. yazın (42) mazın evlenme yoḡ. yazın reşberlih var, çalışma var, iş var. ğışın gelürdü şeydêrdiler. (43) dêrdiler işte şeyin bugün düğünü olacaḡ ğızın erkēn neyiye ayā açılacaḡ. şey fıstık, (44) çerez, şu, bu bi tepsiye ğordu. onnara çerez dêrdük çerez çerez. onnari şimdi (45) ğızın sawducu olurdu. biliy misen. ğızın erkêḡin neyiye sawduc diyelim ben oldum. yengesi (46) de ben olacam. yenge gidecem dā.

(2. Hanım) (47) sawduc kim olursa yenge de o.

(1. Hanım) (48) oni çıḡardır işde. olanın tarafından olsun ğızın tarafından olsun köye şeynen yani çereznen (49) çârurdular, ğuru yemiş. herkesi öle çârurdular şeye, dūne. bir hafta önce başlardı. dawul (50) zurna gelürdü. o zaman ğış şeyde köwün harmannarı derük. harmannarda bir hafta erkeher

(51) harmannarda oynardılar. köy odaları var büyüğ odalar var oralarda. yemek verürdüler. yenilürdi, içilürdi. (52) kadınlar da şeyde evlerde. bir hafta d̄ün devam ederdi. köyl̄en d̄ünneri d̄a şennikli olurdu.

Düğün için ne yemek yapardınız?

(1. Hanım) (53) yemeg de sarıburma, baklava, ğuru fasulya, ziron, erişte bunnar illa ki olacağ. (54) et, ğazannarnan et ğawrurdular. keyveni varyıdı. benim babannem varyıdı, annem varyıdı. ondan s̄ora (55) varyıdı ele ileri gelen bi ğaş dene kadın varyıdı. büyüğ kadınnar. bunun ğaynanası (56) puşı aba varyıdı o. yani ele büyüğ kadınnar becerikler onnar da keyveni olurdu. (57) gelin gelürdü. o keyveni, o geline bi kepçe tutardı. o, oriya gelinin ğoynuna (58) para ğordular. gelin o kepçiye keyveninin parasını ğordu o kepçiye.

(3. Hanım) (59) önceki yemehler d̄a güzel̄ıdı.

(2. Hanım) (60) şindi d̄a yoğ ki onnar.

(1. Hanım) (61) he. ele ğazannarnan şey et ğawrurdular. dolma, lahana dolması şeynen. o zaman güveşler (62) varyıdı. böle tencereler yoğ. güveşl̄ernen sarardılar. düğürçüler yerdi, içerdı. işte ele d̄ünner de (63) ele geçerdı.

(3. Hanım) (64) tandırlar var̄ıdı tandır. tandırda bişerdı bizim yemehl̄emiz. ocağ mocağ yoğ. tandır var̄ıdı.

(2. Hanım) (65) yağıydığ ğordular üstüne. demir ğordular bele. sac̄ayā.

(1. Hanım) (66) hadircek, hadircek. sac̄ayā d̄el. hadircek. tandurun üstüne ğorduğ.

(3. Hanım) (67) bi güveş buriya ğoyulur mesela, bi güveş buriya, bi güveş buriya. beyle düzülürdü. (68) tandırda bişerdı. o tanduru geçirdi mi geri ald̄umuz zaman da köz dibinde ya (69) güveşl̄e indir̄üdük dibine. ağşama ğadar bişerdı yemekler güzel.

Hayvanlarınız var mı?

(1. Hanım) (70) var ama az var. önceden ineg herkesin illa ki ati ondan sōra eṣṣegi (71) herkesin illa ki. Şimdi bi araba nassi bi ğapıda meğbur araban oliysa o (72) zaman da atın, eṣṣegin illa ki olacağ. dādan Şimdi dālara bele araba nāray.(73) getmezdi ki. atnan, eṣṣegen getüreceklerini, otun, ekinin neyiye hep atnan eṣṣeg yani getir. (74) öküz illa ki iki tane öküzün olacağ. herkesin yani. sabannan Şeynen. illa ki (75) yani öküz olacāydi.

(3. Hanım) (76) süreceğ, tarlayi süreceğ, ekesen. sabannan dā, bonduruğnan.

(1. Hanım) (77) ondan sōra yanında iŐtē bir iki tane inegi, danası, dorū ele yani. çoban (78) tutardılar. davara çoban tutardılar. ondan sōra sığıra çoban tutardılar.

35.

Vahit AĒAÇ, 60

BEYÇAM

Eskiden geçiminizi nasıl saĒlıyordunuz?

(1) Şindi baĒ bizim köwümüz, esgiden bundan on sene öncesine, on beş sene öncesi ğadar (2) burda hayvancılıĒ. yeteri derecede hayvancılıĒ vardı burda. buranın insanları ekseriyetle tarım nüfuz ğalabalıĒlaşıp (3) tarım yeterli gelmedi. bu sefer gurbet başladı burda. otuz kırk sene öncesinden. Şindi (4) tabı nüfus burda çoĒalınca burda geçim darlandı. darlanınca Şindi burdan göç başladı, gurbet (5) başladı, almanya, yurtdıŐi başladı. yurtdıŐına giden çō oldu. bu köwün yüzde sekseni yurtdıŐi (6) yaptı. yurtdıŐından önce de tabı istanbulda çalıŐan insanlarımız çō oldu. gurbetçilerimiz varıdı. işde (7) onnar oralarda yer aldılar, yurdı aldılar. istanbullarda ğalannar oldu. en son işte bu (8) vaziyet. tahsil çō önemli. gümüşānenin

merkezi köyler içerisinde nüfuz oranlamasına göre benim, bizim (9) bu köwümüzün tāsıl oranı, en fazla tāsıl olan köw bu köwdür, beyçamdır. işte (10) şu anda bende kayıtlı olarak beşjüzün üzerinde hane olarak bende kayıtlıdır burda. (11) şeyleri vardır. beşjüz hanedir bu köw. fakat köw bitmiş ğalmış burda ğışdan (12) ğalan sekiz on hane. şu anda otuz beş kırğ hane. tabı istanbuldan durumu ey (13) olan insannar, ğomşular buriya gelmişler. kırğ elli hanemiz var burda. şimdi galabalığ bir (14) kitleyle beraber burda yaşıyoruz. herkes emekli. memuru var, emeklisi var. işte öyle devam (15) edip, hayat edip gidiyor. fakat vatannarını, yerlerini sãolsunnar ğomşularımız bırakmıyor. bizim köwümüzün tarımı (16) daha önceden çoğ ğuvvetli burda tarım yapılmış. tekkenin, sobranın, kalenin bu yağıın civar (17) köwlerin bütün mal, yiyecēni bu köwden hasılatınan burdan şe yaparmışlar ğarşılarmışlar. fakat tabı (18) o işler bittikten sōra, nüfuz çoğalınca tabı geçim daralıyor. insanlar işde buraları terketti (19) getdiler. ğümüşāne merkezde yüz hanemiz var bizim. istanbulda ağırlığ, ankarada türkiyenin belirli bölgelede beşjüz (20) yimbeş hane şu anda bu köwün hanesi var, şeyi var. emeklilikle geçiniyorlar. (21) biz de burayız. ben otuz yıllığ muhtarlığ yapıyorum burda. he otuz senedir ben (22) burda muhtarım. işte idare ediyoruz bizde. çoluğ, çocuğ.

Eskiden düğünleriniz nasıl olurdu?

(23) dūnnerimiz eskiden çoğ ğüzel olurdu. üç ğün üç gece dōrd dūn olurdu. yemekler, (24) aşırı derecede yemek yapılırdı. şimdi bizim dūnnerimizde eskiden dūn sahibi sawduç olurdu. dūn (25) sahibi köwün geşlēni topladı zaman. toplardı, onnara bir yemek verir şey verirdi. verdikten (26) sōra dūn sahibinden ğüvegi çığardı. ne yapardı bu sefer köwün deliğanlıları, ğenşleri gelen (27) misafiri yedirir, içirir, yatırır, misafir ederdi dūn bitene ğadar. ondan sōra onnarı yolçulardı. (28) dūn sahibine iş düşmezdi. köwün

genşleri yapardı. köwün genşleri dedim zaman köwün o (29) zaman köw deliğanlı başğanı varıdı. genşlere bizde deliğanlı dërler. deliğanlının başı varıdı. o (30) ne dërse bütün sözü onun sözü kanundi. yapılacağ, yapılacağ. bu olacağ, bu olacağ. (31) onun kòmutasına bālıydı her şey. dūnde silah atılacağ, atılacağ. atilmiyacağ, atilmiyacağ bitdi. öleydi (32) yani. herkes babasının sözünü dinnemezdi, abisinin sözünü dinnemezdi ama o deliğanlının başının sözü (33) geçerliydi. öle dēy miydi. herkes saygı duyuyodu. güzel geçerdı dūnnerimiz. üş gün üş (34) gece dawul zurna vururdi. çevre köwler gelirdi. yani tabı bazı oynnar olurdu. yani (35) köw odaları, köw odalānda yapılan oynnarımız varıdı. eğlençeli oynnar güldürücü. bizim tabı yüzüg (36) oyunumuz var. o da meşūr bi oyundur ama bu yüzüg oyunu dūnnerde olmazdi. (37) o normal günnerde olurdu. çünkü yüzüg oyunu ār bir oyundur, hassas bir oyundur. (38) yedi tane mesela belirli şeyde fincan vardır, bir tablanın içerisinde. gaş gişi. on (39) gişi. beş bi tarafa, beş bi tarafa. ortiya bi ödül göyulur. nedir. kim (40) gazarırsa bi göyun kesecek. bi tohlı kesecek kim gayıbederse gaybeden. yedi fincanın altına (41) bir yüzüg göyulur. boş, dolu. oradan birisi gizledir, gelir. arħadaşları dahi onun gizletdi, (42) hangisinin altına göydūnu bilmez. fincannarım hepsi aynı edapta aynı şeyde. getirir yedisinden bi (43) tanesinin altına gör. çekersin boş dersin. ama çıktı dolundan, gaybetdin. boş deyin çekiyosun. (44) ama dersin ki baş. baş dedin zaman yani üzügün altında var, bizim. dolu (45) annamına geliyor. ikide, mesela yedinin beşini vurdun mı ikisi galdın mıydi gazarırsın. ama (46) iki taniye düşdü zaman üzüg oyununda biri senindir biri benimdir. hangisinin altından çıkarsa (47) o gazarır. o üzüg oyunu öle bir oyun. güzel de bir oyundur. sahatlarca (48) sürer. üç sahat, dört sahat. öle bi zaman gelir ki tabla bir sahatnan (49) gağmaz. bi sahat insana düşünce verir. acaba hangisinde. bunda mı şunda mı. yorumlar (50) yapılır. ordaki insannarın, arħadaşların kompile gaş gişi

var diyelim on gişi var. on (51) gişinin şeyi alınmadıhdan sōra rızası alınmadıhdan sōra onay verilmedihden sōra o üzüg kimse (52) ğaldırmaz ordan. onay verecek ki ondan sōra o üzüg ordan ğahsın. üzüg oyununun (53) özellikleri çoğdur yani. bizim buralara mahsus bi oyundur yani. hale de oynanır yani. (54) üzüg oyunu oynanır. çoğ güzel bir oyundur. eskiden gençlerimiz buralarda şey yaparlar erfene (55) yaparlar. erfene dedimiz zaman mesela toplanır köyün gençleri. gider alırlar mesela bi tohlı. (56) en ğuvvetli, kilolu bir ğoç alırlar. gelir keserler. bütün toplanır yerler. ğalanını da (57) ğomşulara dādırlar, millete dādırlar. yerler, içerler ēlenir. yani ēlençe maksadıyla yapılan işlerdi öle (58) yani. çevre köwlerde cāmi olarak bu çevrede hēçbir köwde camı yoğmuş. bizim misafir (59) odamız var burda. o misafir odasını cami olarak ğullanırlarmış. ondan sōra cāmi çevrede (60) en bizim cāmi yapılmışdır. bütün bu çevre köwler bu köwe gelirmişler. bayramlarda, cuma (61) namazlarında burda ğılar namazı. burda ğıarmışlar. tekrar ğıldıhdan sōra da o gelen bütün (62) çevre köwün insanları bu köwde yer içer, en sonunda ğüleş yapar ēlenirlermiş harmanda. (63) annay mısın.

36.

İsimlerini Vermek İstemeyen Hanımlar, 75-?

BAHÇECİK

Kardeş misiniz siz teyzeciğim?

(1. Hanım) (1) biz ğomşiyiz da ikimiz de beglerimiz yoğ. çocuhlarımız var ama izmitdeler. bu sefer (2) bunnan arğadaş oliyriğ. bunun evi de aşşada. geldik burda barabar yeyrik, içiyrik, yatıyriğ, (3) ğağıyriğ işde. bir iki ay oldu geleli. ama yarın da dēl öbür ğün gidicēz. (4) nasip olursa.

Önceden köy hayatı nasıldı?

(1. Hanım) (5) valla köwümüz bizim evel çoğ hasıdı. yani boğda da ekerdig, arpa da ekerdig (6) her şey de. harman sawurur, harman yıhardıh, boğda yıhardıh.

(2. Hanım) (7) her şey. arpa, boğda. harman, ot, mal hepsini bahardıh amma bu seneler.

(1. Hanım) (8) ha bu bacalarda zahra işde boğda gurudurduh. bulğur yapardıh.

(2. Hanım) (9) yıhılan yıhıldı. yıhılmiyan ğaldı.

(1. Hanım) (10) yıhıldı işde. bir gelip de billohma üstüne bağan olsa. köwümüz güzeldir.

(2. Hanım) (11) suyumuz has, suyumuz bol.

(1. Hanım) (12) suyumuz çok güzeldir, has. her tarafda da su var. orda var çeşme. ğarşı (13) mahalle var o mahallede var ğoca çeşme. şindi evlere de su alındı ya (14) allaha şükür. şu yuħarlara elmalı denir. yani o dān arħasında sular vardır, buz (15) gibi. ama o su işde şeynen, borularnan birezini aldı geldiler evlere. yani köw (16) güzeldir ama ıssız. ğışın kimse ğalmiyor.

(2. Hanım) (17) ğalan oliy gene de mümkün mi. ğalan oliy.

(1. Hanım) (18) muhtar var şu ğarşı mahallede muhtar var. bizim mahallede yoğ. şu ğarşı mahallede (19) bi de başğa bi ğomşu o da ğışın ğaliy.

(2. Hanım) (20) ama yazdan doliylar. çalışannarımız gümüşāniye iniy. gümüşāneden sıh sıh gidip geliyer. hafta sonu ōriyan (21) da var.

(1. Hanım) (22) diyelim haşimdik ha wurada ev yapiliy. onnar ğışın gümüşānede duriylar. yazın hep (23) burdalar. dört beş dene çocū var. şimdi beş altı ğatlı oriya beş altı (24) dāyre yaptılar. yapıylar yazın gelmeg için. yazın havası güzel. tek havası, bi de (25) suyu bol. yaparsan bahçeler

dolu aşşalar. bahçecik onun için. tekkenin ordan oğarı bizimdir. (26) şu gördüğün dālar hep bahçecigindir.

(2. Hanım) (27) oğarlarda da var dālarımız.

(1. Hanım) (28) şurdan baḡanda tā şu dāların dibine ġadar çıḡardıḡ biz. şu dā yol gidiy, (29) şindik arabalar gidiy ama yani ama bak oralar orman göriniy. ordan da gene (30) orman göriniy. o Taşın arkasi oralar hep bizim. nerden biliyo musun. rum köyleri (31) var buralarda. eski bizim babalarımız gitmiş o rumlar burdan çekilip gidince, devlet buraları (32) bölüm bölüm satmış. bizim babalar da aḡıllılar getmiş oraları almış. biraḡın da geçin (33) gidin. ha wu tarafları yani gidin alın oraları. ha wu dāları bize aldılar. (34) allahın Taşları, dāları. işde yıprandıḡ, yorulurduḡ gene gelirdik gene paraynan boḡda alırdıḡ, ehmeg (35) alır da yerdig vallā. ey ondan sōra da çocuḡlarımız olunca iş yoḡ, fabrika (36) yoḡ. benim adam dēy biliyo musun atmış dörtde almanyiya getdi, iki bin ikide döndi (37) almanyadan. ondan sōra da işde vefat etdi geşti getdi. yani buralarda ġazanc olsa (38) herhalda çekilip getmezdiler. ama almanyiya getmeden evel de neyiidi biliyon mu. burda dururduḡ. (39) şemdinnide gider çalışır, gelirdi. yani yühseḡovada veya da erzurumda veya şengayada ya pitlisde. (40) oralarda ne okullar yapmıştır benim adam. benim bildigim ġadar. ben yetmiş beş yaşımdayım. ama (41) ne yorgunluḡlar ne. belki de dā genc olurduḡ ama çok şeynen çok şükür. (42) oralara gidince rahat etdik diynendik. çoluk çocuk da oḡudu. herkes çekildi bi yana. (43) biz de yalnız ġalınca kendimizi buralarda eylendiriyriḡ gelip yani. ben burāy var ya (44) kendi şeyimnen gücümnen ha bu camları dēşdirtdim. ha bu balkonu yapırdım. buramız bizim (45) esgiden tahta balkoniydi. hanı beyle burdan gene çıkıyodu ama ey tahtalar çürüdü ġırıldı (46) töküldü. bazı birileri içinde oturdu bizden sōra. e sōra geldim ben bu sefer (47) e girilmey eve. yani balkon aşşā indihliyn bitdi ya. çatısı var ıdı üstünde. çatıyı (48) yaptıḡ sōra

getdig̃idi. yetmiş beşde biz göştük izmite. yetmişbeş nerdeyse kırk kıp̃beş (49) seniye geliyo yani. ama arada yazın ben geliyom yani. işde gene memleket deyrim. (50) nādar yıprandıḡ yorulduḡa bile gene burāy birez seviyoz yani. dōp büyüyüp de (51) buralarda yaşadın. oraları şindi gidip ziyaret eden de deyriḡ amān buralarda nasıl ömrümüz (52) gelmiş geşmiş. (2. Hanım) (53) insannarı hep getdi. işde şindi şindi dönüp gelip ev yapan oliy. yazdan (54) ḡalan oliy. (1. Hanım) (55) o da tatil için biliyo musun. baḡ, baḡçe baḡımsız. haşindi u yanı (56) aşşā git. haşindi bizim orda haman ha bu köyün dibinde bahçemiz var. (57) böyüg bahça deyriḡ adına da geleli inmedim. bahçiye ayaḡ basmadım. yanından geçiysin ki (58) çalı, çırpı, ot he beyle.

37.

İsimlerini Vermek İstemeyen Hanımlar

ARDUÇ

Eskiden köyde neler yapardınız?

(1. Hanım) (1) mal baḡarduḡ, sān ineh baḡarduḡ, ḡoyun baḡarduḡ, öküz baḡarduḡ, ot biçerdüg. ha wu (2) dālarda biçerdük. baḡ şu ḡıranın arḡası demürendür. o demürenin ha wu (3) hizası yoḡuşa oḡarı arazıyamız vardur. oralara giderdük ot biçerdük. ondan sōra da buralarda (4) geçim olmasa tırabzona giderdük. tırabzonda ḡocalarımız aman atamız dedemiz böyüḡlerimiz hamallıḡ ederdi. hamallıḡ (5) yapardılar beyle. buralarda durmazdılar. tırabzon hep. yazdan burda ḡışdan tırabzon.

(2. Hanım) (6) biz buriya bi havasına sebep geliyrük yazın. biz çalışmayruḡ bi şe etmeyrüg. ama (7) burda durannar baḡ oralar hep yonca biçiyler.

mereglere goylar otlari. gışın o mala (8) hazır yedürriyer. saman aliylar bayburtdan gidip, erzurumdan.

(1. Hanım) (9) buranın havası güzeldür.

(2. Hanım) (10) yazdan otuni biçer, gorduğ mereglere giderdük. burda durannar baħardu gidennerin malını. gelince onnara (11) alttan oħarı elbise bi ğat giysi getirürdük. yeyecek bi şeler getirürdük onnara öle (12) ödeşürdük yani.

Bahçelere ne ekiyorsunuz?

(2. Hanım) (13) zarzavat da bi patatis tiksen çıħar. öyle çoħ bi şe olmay. onu da (14) sulıcasın. çilek milek oliy haşindi yapıyer ama önceden ondan da yapmazmışlar.

Kış hazırlığı olarak neler yaparsınız?

(2. Hanım) (15) ğış için o zaman bi şe yoğ̃idi. yazın giderdiler gümüşāniye veya da bayburda (16) beyaz laananı, patatisini, fasulyanı. onnar da olmaydı her şeyi alūdular, ğordular aşşā. et (17) keserdiler, ğordular şeye ğawrurdular veya da Tuzlardılar. yani öle bi şeler. burda bi şe (18) oldū yoħ. ununu diyelim çuvallarnan ununu alurdu, şekerini çuvallarnan alurdu burda duran. (19) öle. şindi ğış hazırlū burda durannar gene yapıyer aynı şeyleri. yağacaklarını yapıp içeri (20) goylar, yiyeceklerini. ama şindi arabalar çoħ. gidip, geliy gümüşāniye her hafta. noħsannarı da (21) gümüşāneden gidip alıy geliyer. ama çoğunlukla yani içeri goylar.

Önceden sizin düğünlerinizde “yenge gitme” var mıydı?

(2. Hanım) (22) yenge gidèrdi. yenge önceden gidèrdi. ğızın ayānı açardı. dèrdiler gelinin ayā açılacaħ. yenge (23) gidèrdi. golot, helva yapardılar,

götürüdüler. ondan sōra diyelim elbiselüg bi şeler gidecek, çıhacağ (24) dā yañınnarına. hep heybede gidērdi. heybe yapardılar.

(1. Hanım) (25) buralarda dāmatlara ğız göstermezdiler esgiden. ondan sōra bi herif gelse tanış olsun, kim (26) olūsa olsun erkekler ğarşılar. ğarı ğapısına çılmaz. ğarı ğarşısına çılmaz. imkanı yoğ. ama (27) şindinin gelinneri bi de bañıysın ki bi herif geliy mi ğocasına arħadaş o (28) da onnan beraber ğarşılāy oni. ele yōğ. onnarın marifeti öledür. ama şindininkileri çılıy.

Eskiden kız isteme nasıl olurdu?

(1. Hanım) (29) ğızı göre bēnirdiler. ondan sōra giderdiler. su isterdiler o ğızdan. ēr ğız onu (30) verür de durur de bele ayā üsdi bardā alursa bele arħasını da dönme (31) yoğ. bele geri geri geri dönerdiler. esgi öleydi. ama şindik yoğ.

(2. Hanım) (32) şindi seviyler, aliylar.

Tandır yakar mıydınız eskiden?

(1. Hanım) (33) tandur yaħarduğ. tandurun küğlesi vardur ha wurda. ondan sōra saçmasını getirür tandurun başına (34) ğorduğ. külünü çeker boşadıruğ, ondan sōra külünü çekerdük. başlığ tutardılar o küğliye dōru. (35) yaħardılar.

(2. Hanım) (36) tezek yahacasan.

(1. Hanım) (37) saçması orda. güveclēni ğordular üsdüne. dōrd dene güvec. dōrd dene güvece ne artuğ. (38) biri çorba, biri ğatı, biri paklava biri çorba neyiyse artuğ. üş türlü yemeg (39) güveclerde bişer alurlar geri. tandurun içini bele temiz yıħarsan. irapataynan lavaşlari şak şak (40) şak bişürürsen. ondan sōra tanduru örterler. ha bele bi iskemli örterler tandurun üstüne. (41) cecimlennen çullarlar. ondan sōra aşşāda hem ossur hem otur

neydecen. eski eleydi. fakirlik (42) çō udu. zengünneri de öleydi. āların evi de aynısıydı. işde ele yārum dā (43) ne deyim.

Buralarda doğada kendiliğinden olan otlar var mı?

(2. Hanım) (44) var var. evelik, çayır soanı var. çayırlar yeni bitiykene. evelik var, ğuzu ğulā var (45) gendinden biten. yemlik var, madımak var.

(1. Hanım) (46) buralarda o ğadar yoğ.

(2. Hanım) (47) var var. benim bahçemde çoğ vardı madımağ. hep ğurudular. toplamayrñ ama. yaptuğlāmızı bile (48) yiyemeyrüg. sabānan bi dilim börē yiyemedim.

38.

Tutya ÜNLÜ, 60

ERDEMLER

Önceden tarlalara, bahçelere ne ekerdiniz?

(1) önceleri ekerdig arpa, buğda Şimdi bi fasulye yapıyoız. patades de ekmiyoız onnarı gelip (2) yey domuzlar. önceden gardof dērdik dā. o zaman onnara pakla derdi öncelerden, pakla (3) dērdik. Şimdi fasulye deyrik, patates de mi işte. ha bu yeni yeni domadis (4) ekiyoız işte salatalığ, biber ele bi Şeler ama sōralardan önce sade diyelim gardofla, (5) pakla derdih, ekerdik onnarı. başğa bi Şe yapmazdığ. boğda, cavdar, arpa. ekmeg yapardığ.

Eskiden köyde neler yapıyordunuz, günleriniz nasıl geçiyordu?

(6) önceden neyimiz vardı. malımız mulumuz vardı. davar, ineh vardı. çoğdular işde. herifler gurbete (7) gider biz de onnarı yapardığ. önce diyelim o gardofları doldururduğ. lahana, her Şey (8) oludu doldururduğ

onnarnan geçinirdig işde. güz geldim̃ mi de keserdik iki dene üş (9) dene davar et oludu, lahana işde, gardof, pakla ele beyle yā yapardı, lor, (10) minzi. minzi yapardı, yā işde ele geçer giderdik. yaylalāmız da var tabi. diyelim (11) yayliya çıhardı. yaylada dururdu. ğaynanalā çıkarırdı yayliya. onnar orda mala mula baħar biz (12) de bu köwün işlēni yapardı. tabi evel sap bālardı, şelek getirüdü neler yapmadı. (13) a şu ğayalardan aşşā yük indürüdü ğocuħ da ğarnımızda. tabi yā şu ğayalardan. (14) şimdi ne bi bahçemiz. var işde. gidip ordan suvarıysin, ot seçiyriğ işde eyle (15) ũraşıyriğ işde. şimdi evleri yapıdı, yıdı. evel nāray. yaħardı tandırları hīs, pīs. (16) hamur yōrurdu da ekmek bişürüdü. şeye vururdu tandurun şurtlāna. derin bi ğuyu tandırı (17) biliysin dā. şimdi yoħ. şimdi nāray. ēle işde yārum köw ele. biraħtı (18) gitdig durdu istanbulda otuz sene ondan sōra tēkrar döndük. ha bu bizim köw (19) var ya sırf ğavaħnan söüdü. bütin kesdiler. burdan ğarşı mahalleyi göremesiz. söüdü ğavā (20) kesdi işde herkes ev yapıdı. bizim buralar güzel.

Eskiden düğünleriniz nasıl olurdu?

(21) köwde dūnner nasıl olüdü. köwde dūnner dawul zurnalı olüdü, millet oynardı. çoħ yemeg (22) pişirirdik. yedürüdüğü millete. yedürüdüğü, eder. bi gün sawdış yedürür örtesü günü anne baba (23) yedürüdüler. abam agam o zaman aba aga derdig. atları alırdı. giderdig gelinneri almıya (24) işde. ögden yenge binerdi. sōradan gelini bindirirdig ata . ğıpğınalı bi gacık sarardı buralāna. (25) ehram vardı ehram. ehramı sarardı geline üstüne de ğınalı çit atardı gelin oldü (26) belli ola. yenge ögden binerdi gelin geriden. millet işde gelirdi. dūnnerde şimdi bi (27) şe yoħ. baħ he bele bi vala atardı gelinin başına. vala işde eşarp (28) mı. bu dört metre bi şeydi işde sarardı geline. buralā da iğne kakardık (29) uçurtmasın rüzğar. evel

biz bilmezdük kü uşām ola fotōraflāmız da göresiyz. önceden öle (30) bi şe yoħdu ki. şimdik millet.

Düğüne gelen kadınlar ne giyerdi?

(31) o zaman pulli yaşmaħ vardı o çoħ önemliydi. pulli yaşmaħ bi de elbise (32) giyerdik. parlağ olurdi, ğırmızı olurdi. şeyine göre yani. önceden beyle çoħ şeyler vardı, (33) naylonnu şeyler. naylonnu naħışlı naħışlı. pulli taniysin dā. beyaz pulli yaşmaħ atardıħ üzümüze (34) gelin olūduħ. pulli yaşmaħ onnar çoħ şeyderdi o zaman, şimdik yoħ.

O “pulli yaşmaħ”ı satın mı alıyordunuz?

(35) yoħ dikedik biz. örerdik o pulları. beyaz tülbente tikedik. böyle atardıħ gelin olduħ (36) gelin yā. diyelim pulli yaşmā böle atardıħ. baħ böle. gelinīħ ya utaniyriħ o zaman. (37) böle dururduħ işde. pulli yaşmaħ burda. elbise de naylondan işde ğırmızı, yeşil hanki (38) rengi bēnisen. ondan giyerdig işde yani. evel dūnde birez oynardıħ utandīn giderdig, evin (39) arħasında bi delūh vardı oriya. arħadaşlāmız gelirdi işde. iyi işde gelirdik buriya herifler (40) başımıza gaga tökerdi. alırdıħ bi şey fındığ içi, bi de üzüm ğurusı, leblebi, (41) onnarı ğaruşturur bi poşet. gelin geldi ya eve beyle atnan burda dururduħ. atın (42) üstünde tutardı. damat ordan başımıza kūt tökerdi. onnā çocuħlar toplar, yerdı. ēy gidi (43) yārum. neler vardı. benim adam dursa da baħsadı dünya beyle.

Eskiden elektrik yokken geceleri evlerde ne yapıyordunuz?

(44) önce elektirih nāraydı. ğara lanba varyıdı. o zaman evlerde ne yapıydıħ. diyelim (45) o zaman ğara lanbayı yaħardıħ ğorduħ ha bu diyelim bu iskemli ya. tandur (46) altında bunun üstünü örterdig bi şey. tandırın dört bacaħlı bi şeyi vardı odundan. (47) örterdig, üstünü de sererdig. o ğara

lanbayı da ğorduĥ buriya. o ğara lanbiya (48) gaz ğorduĥ. ortasına da Şu ğadar bi fitil yanardı. his üstden baca vardı (49) ya o hisi çeker getir̄idi. baĥ dantel toĥurduĥ onnan. okula gidiyken oĥurduĥ. o (50) diyelim gardoflān küçük küçükler vardı. ğorduĥ onnan gudinān tandura. ğorduĥ onu çıĥardırdıĥ. eyle (51) pişmiş ol̄udu. tökerdik onun üsdüne bi sandıĥ turşi alırdıĥ, yerdig. o zamannar ne (52) güzeldi. hep ceyizlēmizi o hisli lambanan yapardıĥ. oĥurduĥ, gece ğahardıĥ, ocaĥ yaĥardıĥ. ramazan (53) pişirirdik yemek. Şindi ne Şindi aygaz var.

Buralarda doĝada kendiliĝinden, sizin topladıĝınız olan otlar var mı?

(54) evelig var, ĝızılca var bizim burda pancar. gasgavra toplardıĥ, kāhmut toplardıĥ, yemlik toplardıĥ. (55) latırıza, çoban azımız var. yani yenilen otlar. yemlik var. ĝuzuĝulāmız vardır.

39.

İsimlerini Vermek İstemeyen Hanımlar

AKPINAR

Önceden köyde neler yapardınız?

(1. Hanım) (1) oraĥ biçerdüĝ, arabalara üklerdüĥ, öküzleri, camiŐlari. arabalānan ot üĝler getirürdük. dēy uzaĥ dālardan (2) getirürdük yawrum. haldır, ĝızlarsinide biçerdüĝ, getirürdüg. mejbür biçecüyk.

(2. Hanım) (3) bi sahat. burdan oriya bi sahat yürüme yol giderdüĝ. biz de biŐdüĝ. bi sahat (4) sabah yedide çıĥardıĥ, sekizde orda. aĥŐam ezeni oĥunurdu ordan çıĥardıĥ.

(1. Hanım) (5) mal var̄ıdı, davar var̄ıdı. sabahdan ğahardıĥ, sārduĥ malımızı davarımızı. aĥŐamdan da gelür tandur (6) yaĥardıĥ, yemeg biŐürdüg, ehmeg biŐürdüg, giderdig bişmiye. yā. çoĥ çekdig.

Tarlalarınızı nasıl eker, biçerdiniz?

(1. Hanım) (7) oraḥnan. oraḥ var ıdı. ekme de var ıdı. buḡda biçerdüḡ, cavdar, arpa. öküzlernen ekilürdi. öküzlernen (8) ekerdüḡ. öküzleri ḡoşarduḡ. böyüḡ araba var ıdı. arabiya ükler sapları getirürdüḡ. harmana getirürdüḡ. harmanda (9) sürerdüḡ.

(2. Hanım) (10) makene var ıdı, harman makenesi. önce küregnen sawururduḡ en önceleri. böle haviya, rüzgar oludu, (11) rüzgarnan ederdiler. buḡda bi tarafa, saman bi tarafa. sōradan harman makenesi vardı. onnan (12) savururduḡ. şindi harman makenesini burda savuriyriḡ rüzgar burdan vuriy bu yana dönderiyrik. burdan (13) vurdan vuriy. babam dedi ḡān yatın sabahdan dedi erken ḡaḡarsız. sabah namazınan oldunan (14) ḡaḡın. beni araylar. ben de ha burda ühledik arabanın içinde. girdim ekinin içine, (15) yatdım aṣṣā. anam dey ki şey gönül evde yoḡ. ḡızlar dey, yengem ablam (16) var orda. o dey önce geldi eve dey. deyley yoḡ. baḡdılar beni araylar. (17) dedim burdayam burda. ekinin içinde, arabanın üstünde.

Bahçelerinize ne ekerdiniz?

(1. Hanım) (18) bahçelere sōan, pancar. esen gel sen de bi şe annat ha burdan.

(3. Hanım) (19) siyen annatduriy, biyen annatdurmay.

(2. Hanım) (20) patadis. istanbola getdüḡ ya patadis oldu. burdayken kartoliydi. fasülyiye de paḡla deydük.

Önceden düḡünleriniz nasıl olurdu?

(3. Hanım) (21) giderdüler işde. anneler önce bēnirdi ḡızı. anneler bēnirdi.

(2. Hanım) (22) gözükmē, heş görünme yoḡ.

(3. Hanım) (23) anne bēnirdi ona göre. baḥardılar ki becerekli mi, güzel mi, iş yapar bi ğız mi.

(2. Hanım) (24) kilolā alurdılar. birez zayıflā almazdular.

(3. Hanım) (25) ondan sōra bēndikden sōra giderdiler istemiye. bi keren iki keren üş keren neyiye (26) işde verirdiler.

(1. Hanım) (27) allah yazdiysa oliydi.

(3. Hanım) (28) ondan sōra nişan işde nişan yapardı. hep köwlü toplanır, yemehli falan nişan olurdu. (29) et yapılırdı, et keserdiler. hamur işi yapılırdı. sarıburma derdik. sarıburması, tatlısı (30) ne biliyim yani işte.

(2. Hanım) (31) bi hafta yemek verürdüler millete. ev saabı keyveni tutıydı. böyüg gişilerden. bi hafta (32) dawul zurna çaliydi. yani en az dört gün dawul zurna çaliydi. sawduc variydi.

(3. Hanım) (33) yenge vardı. gelinin yanunda getmeg~üçün yenge vardı. sawduc vardı. olan tarafından bi (34) yenge giderdi işde.

(2. Hanım) (35) ğız tarafına. ğınasında da oyun yapardılar yengiye. para alurdular. ğızlar oyun yapardular.

(3. Hanım) (36) merdiven oyunu. bindürürdüler. altdan inelerdiler veya mindere oturdurdular arḥadan gizli mindere dikerdiler. ğahdū (37) zaman kalkamazdı. vereceh para onu sökeler ordan.

(1. Hanım) (38) para verür sökerdüler.

Buralarda doğada kendiliğinden, sizin topladığınız olan otlar var mı?

(2. Hanım) (39) ğuzuğulā, hulus, mor çiçekli olannara hulus deyrük. gevrek. bu uzanir ya böyle (40) uzun boylulara gevrek deyrük. baḥ sarı çiçeg aşmış ha wurda onun adı gevrek.

(3. Hanım) (41) yonca, yaban yoncası. sarmaşuḥ.

(1. Hanım) (42) sarmaşuḥ, ğuzuğulā, yemlig.

(3. Hanım) (43) çayır sōanı, evelik.

(2. Hanım) (44) ğaragöz otu.

(3. Hanım) (45) annuḥ, yarpuz, nane.

(1. Hanım) (46) guggu, madımak, abamekmē

(2. Hanım) (47) dā keki, pancar. aha baḥ yarpuz ha wu ayaḡiyn dibindeki.
sol ayaḡiyn dibindeki.

40.

İsmi Veremeyen Bey, 70

AKÇAHIŞAR

Sen doğma büyüme buralı mısın amcacığım?

(1) ben dōma burdayım. bin dokuzzüz kırk yedide dōmuşum. akçahisar köwliyim. efendime söyleyim yirmi dörd sene (2) yuḡarki köwde yaşadıḡ.

O köye ne oldu peki?

(3) o köwde sel oynadı. yuḡarı bayır orası böle üç daḡ arasındaydı. sel geldi
(4) yani yāmur yādı. sel önce evlere doldu. adamlar da müracāt etdiler.
müracāt edince (5) onlar da geldi keşfetdiler buriya aldılar. şimdi bura
köwümüz bin dokuzzüz yetmiş iki (6) yılında burāy geldi pilanladı
pırojelediler. bize yirmi ikişer binnira para verdiler. birer (7) araba da
kereste verdiler. herkes evini yapsın otursun dediler. bin dokuzzüz yetmiş
üç, (8) yetmiş dördte herkes buriya indi. ondan sōra da buradan kocaelinin
derince ve herikiye (9) taşındı. bizim köwümüzün ekserisi ordadır.
efendime söyleyim kaç hānedir. dört yüz kūsūr hane orda (10) var,
herekede var. yüz otuz hāne de derince de var. izmitte yani kocaelide. biz
(11) böylece yazın, emekliyiz, yazın mayıs ayında geliriz. dokuzuncu ayda
onuncu ayda şeeye gideriz. (12) yani oriya gideriz orda yaşarız.

SÖZLÜK

A

aba: Anne.

“babıya aga dèrdik anniye de aba dèrdik” (26/2-3)

ac: Aç, yoksul kimse.

“tayfasi dursun orda ac, millet yesin getsin.” (3/60)

ā: *edat.* İşte.

“ā bā ā. ha wu var ya. bizim yaḥacāmız.” (3/63)

ağlat: Ahlat, Anadolu'da yaygın olarak yetişen yabancı bir armut türüdür. Genelde ahlat yaygın adıyla bilinir. Bazı yörelerde çakal armudu, çördük gibi yöresel isimleri de vardır.

“aşşāsı ğurt köprüsü, ağlat tarlaları.” (10/4-5)

ağa: Efendi, büyük, âmir.

“bunun kardeşleri ağa seçildi.” (2/16)

ağarti: Süt ve yoğurt, ayran, peynir gibi süt ürünleri.

“bi ay bi buçuḡ ay duriyeler ağartiyi edip, alıp, geliyeler.” (31/38)

ahlet: Bkz. ağlat.

“yabancı meyvalar vardı: elma, ahlet armudun yabancı, ğızambuḡ, yaban erigi o tür şeyler dağlarımızda olur.” (10/13-14)

ahur: Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı.

“ahuru temizlerdik, ineg sārduḡ, ğoyun sūdünü bile kestürürdüm.” (5/19-20)

aḡ-: Akmak.

“baḡ haḫwura gidecesen ha bu ğalınlıḡ su aḡiy haḫwurdan boşuna.” (19/16-17)

aḡ-2: Akmak. Çıkıp gelmek.

“bizim yörelerimizde yavrım yaz geldi mi bütūn şehirlerden adamlarımız aḡar gelir, yaylalara gideriz.” (2/4)

aha: Bkz. ā.

“zaten arazisi yoḡ ki aha arazi karşıda görünenner.” (22/14)

āḡadaḡ: Arkadaş.

“ulan āḡadaḡ şindi o benim amcamın ōlu onnarı süpürürdi.” (26/8-9)

ahbun: Gübre.

“ahbun tökiydük her şey ahbundan oliy.” (18/8)

ahō: Ünlem.

“ahō ne oynnar ne oynnar.” (1/46)

aḡşam: Akşam.

“o guduları ğorduḡ köze aḡşama ğadar bişerdiler orda alır aḡşam yerdük.” (3/68)

aḡşem: Bkz. aḡşam.

“perşembe ğün cumā bālēn aḡşem damatnan gelini içeri atıydiler.” (1/41-42)

aj: Bkz. ac.

“şindi ğuşlar bile aj ğaldı.” (8/8)

alaf: Hayvanların kışlık yiyeceği, saman, ot, mısır sapı vb.

“mallarımız var ıdı alaf saħlaydıħ.” (16/45)

alçı: Aşık oyununda aşık kemiğinin dört farklı yüzünden birine verilen addır.

“ğoyunnarın şò arħa bacaħlarında olur aşuħlar.onnardan iki dene aşuħ alurduħ. ğizzo, alçı, tøk, çig.” (1/52-53)

alevü: Alevi.

“cingen ğarisi dedü bu köw de alevü mıdır müslüman mıdur ne oldü belli dël.” (1/57-58)

alma: Elma.

“datlı alma var, göbek alması var. armut var. bahçamızda armut da var.” (11/37)

ambalas: ambulans

“hastalanduħlġyn devlete allām çoħ vere ambalas gelüp aliy mi? he. iniyrim hastahananın önüdesiyz ha ıwu bene yeter.” (33/30-31)

ambar: Genellikle tahıl saklanan yer.

“ambara un doldururduħ.” (13/58)

anna-: Anlamak.

“baħ şindi sená ben bi anı annadacām.” (19/10)

annuħ: Dağ nanesi.

“annuħ, yarpuz, nane. guggu, madımak, abamekmē dā kekī, pancar. aha baħ yarpuz ha ıwu ayağın dibindeki. sol ayağın dibindeki.” (39/45-46-47)

antibiyot: Antibiyotik.

“o gevrēğın suyunu barmāmızı elimizi kesdi mi suyunu sıħardıħ ki antibiyot olsun.” (16/26-27)

arazi: Arazi.

“arazımızda su yoğ̃udi.” (24/23)

ari: Arı.

“her hānede aşşā oğari bazı hānelerde elli atmış ari var̃idi bazılānda yirmi tane.” (1/12-13)

arḥa: Arka, sırt.

“yaḥalandı mi arḥana soba bağlardılar.” (21/43)

artuḥ: Bundan böyle, bundan sonra.

“artuḥ etli mi, yavan mı neyiyse içine gemük mü goysan.” (28/26-27)

asansor: Asansör.

“on beş ğat binanın üstüne asansornan beni çıḥartdı” (4/21-22)

asaz: Esas, aslında.

“burda rumlar yaşaydı. bura asaz müslümanlar baḥ şöyle deyim sana” (10/1)

aşlḥ oyuni: Koyunların ve keçilerin arka bacaklarında bulunan dört yüzlü kemikle oynanan bir oyun. Tarihi bir Türk oyunudur.

“mırız̃ali oyuni, aşlḥ oyuni var̃idi.” (1/47)

aşlama: Aşlanmış meyve ağaçları. Bahçede meyve ağaçlarının tümü.

“deyrim he şindi ki aşlamaları suliyacām gelin biçin bişmey kimse.” (6/29-30)

aşlḥ: Kışlık yiyecekler.

“orada da aşlḥ denen şey ğışlık yiyecek diyek bunnara şindik.” (25/37-38)

aşşā: Aşağı.

“aşşā kow perek köprüsünden aşşā bi köw.” (29/3)

aşşagı: Bkz. aşşā.

“şu asansordan aşşagı benim de beni indir.” (4/23)

ataş: Ateş.

“ataş oldu ül oldu ya. aput bađlayrđ o srrđn ucuna fırını süpüririk.” (7/45-46)

austos: Ağustos.

“oğarı austos ayında yengelernen orağ bđmeye bağlarığ.” (4/50-51)

azuğ: Yörede tarlalarda yemek için evden hazırlanan yiyecek.

“orada burdan bize azuğ gelirdi.” (4/3)

B

bā: Bağ, bahçe.

“ekmemiz, bđmemiz, bāmız bahçemiz.” (5/19)

baca: Yörede evin damı için kullanılan sözcük.

“bacalardan ađđā bi đab bi Şeye bağlardiler.” (13/41-42)

bāçe: Bkz. bā.

“bāçelerimiz Őu arđada kesonsırt deruđ bi mūrıt var ordāydi.” (13/17-18)

bahça: Bkz. bā.

“bahça mahça ehsek de ayular geliy yey, đoymay hanı.” (18/2)

bağ: Bak.

“get de bağ. köwümüz çoğ güzel dümdüz.” (18/30)

barabar: Beraber.

“Şeynen barabar kara sabannan barabar.” (32/9-10)

bārmak: Bağırmak.

“ondan sōra iki saat sōra bārırdı.” (4/8)

barmağ: Parmak.

“sārduḡ sıǵırları sārduḡ barmaḡlarımız āırđı.” (13/54-55)

bayaz iş: Dantel.

“ǵız Ƙendi cehizini yapardı. elişi yapardı, bayaz iş.” (17/29)

bazar: Pazar.

“esgiden ğalede bazar oludu.” (32/47)

beg: Bey.

“burda da bi kötü mötü begim var. var, var allahım ondan geri ğomiya.” (33/8)

behmez: Pekmez.

“şindi ğocaelinde behmez, pestil aliy, satiy.” (33/6)

beksimet: Pişirildikten sonra dilimler hâlinde kesilerek ısı ile kurutulmuş, uzun süre dayanabilen ekmek.

“onu suya batūdun yedin var ya o ğartana lezzetli o ğartana lezzetli ki o beksimeti ki son ehmeg.” (18/50-51)

bele: Böyle.

“dā kimse ğalmadı ki zaten otlarını he bele biçiyler.” (27/6)

báyaz: Beyaz.

“ğara lahana o zaman bizde yoğıdi. báyaznan sararduḡ.” (3/40)

bıldır: Bir yıl önce, geçen yıl.

“bıldır iramazan bayramının peşine öldi.” (33/2)

bi pırtık: Bir parça, birazcık.

“gendimize ğadar bi pırtık aldım, gerisi verdim onnara.” (33/14)

bicēnē: Gayretli, çalışkan.

“haʿwu ğırmızılı var ya o ne bicēnē. en çoğ arazı onnarda vardur.” (1/34-35)

biçin: Ot, ekin biçme işi.

“biçin olmay çoğ ya. olan danāy manāy da satıyrığ.” (31/25-26)

bilahman: Bir lokma, bir parça.

“mesela öncede ğāp eviyn işini gücünü toparlayıp alıysan eline bilahman neyin varʿısa işde.” (34/1)

billohma: Bkz. bilahman

“bir gelip de billohma üstüne bağan olsa. köwümüz güzeldir.” (36/10)

bindallı: Genellikle mor kadifeden yapılmış ve üzerine sırma ile kabartma dal, yaprak, çiçek işlenmiş kadın giysisi ya da örtü.

“ğına gecesi geline bindallı geydirirler.” (30/12)

bişir-: Pişirmek.

“çorba bişirürdük, pilaw bişirürdük.” (12/27)

boba: Baba.

“bobamın dedeleri o taraflardan gelmiş.” (13/39-40)

boğoz: Boğaz.

“onu tökmesen bardā içemesin yağar boğoziyn.” (25/55-56)

boğda: Buğday.

“evelden arpa ekerdiğ, yonca ekerdiğ, boğda ekerdiğ.” (31/15)

bonduruğ: Sabana ya da kağnyıya, arabaya koşulan öküzlerin, mandaların birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür ağaç çember.

“sürecek, tarlayı sürecek, ekesen. sabannan dā, bonduruğnan.” (34/76)

bōyna: Sürekli.

“bele yandı mi his veriy böyna hisnen beraber.” (6/12)

būda: Bkz. boğda.

“baharın o arpāyla būdayı ekerdig yazın gider biçerdig.” (2/20-21)

burma: Baklavaya benzeyen bir tür tatlı.

“burma yaparlar, baklava yaparlar, su böreği yapılır.” (2/27)

burún-: Bürünmek. Sarınmak, örtünmek.

“böyle sarınırdı, burúnúrdü güzelce.” (2/49)

bürühli: Örtülü, kapanmış kişi.

“böyle bürühliydi, ğonuşmazdılar gelinnik tutardılar.” (3/25)

büşür-: Bkz. bişir-.

“tandurda ehmek büşürürdük.” (12/4)

C

cabala-: Çabalamak, kımıldamak.

“he bele dizlēmizin üzerine otururduğ cabalama ne ğolay.” (19/50)

camı: Cami.

“götürdü camının oriya.” (23/18)

cavdar: Çavdar.

“cavdar ekiydüğ, buğda ekiydüğ, arpa ekiydüğ, fig otu ekiydüğ eyle onnarı ekiydüğ biz evelleri.” (27/3)

cecim: 1. İnce Dokunmuş renkli, nakışlı kilim. 2. Yünden dokunmuş nakışlı çul ve çuval.

“ha bele bi iskemli örterler tandurun üstüne. cecimlernen çullarlar.” (37/40-41)

ceget ayları: Sonbahar ayları.

“mayıs aylarının yedisinde ekiydük ha bu ceget aylarında ğopartıydıĥ.” (5/2)

cehiz: Çeyiz.

“ĝız K Kendi cehizini yapardı. elişı yapardı, bayaz iş.” (17/29)

cewüz: Ceviz.

“cewüz varyıdi ba cewüzler de dā vermey.” (28/16)

ceyiz: Bkz. cehiz.

“o ipliknen çorap örüydiler. ĝıza ceyiz olacak. yirmi çif çorap örecek.” (16/73)

cingen: Çingene.

“bu köwe bi cingen ĝarisi ĝel de burda camı yoĥıdi. cingen ĝarisi dedü bu köw de alevü mıdır müslüman mıdur ne oldü belli dēl.” (1/57-58)

Ç

çal-: Çırpmaq, karıştırmak.

“ondan sōra yumurtayla yōrdu çalarsın ĝüzēlce òna bularsın ĝarıştıra ĝarıştıra ĝaynaTırsın.” (2/13-14)

çaruĥ: İşlenmemiş sıĝır derisinden yapılmış, kenarlarında açılan deliklerden deri şeritler geçirilip ayak üzerinde bağlanarak giyilen ilkel pabuç.

“o çaruĥlular bele bele sırımlarnan ayaĥlarının altında ayaĥları yannıyaĥ. gene de millet mutliydi.” (19/47-48)

çevür-: Çevirmek.

“ĝoli var çevürüdüler böyle o da böyle sallardi gendini.” (1/32)

çıĥ-: Çıkmak.

“şuraya eştim mezar çıĥtı, ters mezar.” (10/44)

çirtmak: Bıçak veya ustura ile küçük delikler, gözler açmak. Küçük parçalara ayırmak, ince ince doğramak.

“teze fasulyayı ğurudiyruğ, ondan sōra ırtiyruğ.” (11/34)

ig: Aşık oyununda aşık kemiğinin dört farklı yüzünden birine verilen addır.

“ğoyunnarın şò arğa bacağlarında olur aşuğlar.onnardan iki dene aşuğ alurduğ. ğızzo, alçı, tōk, ig.” (1/52-53)

it: Desenli baş örtüsü, tūlbent.

“ehramı sarardığ geline üstüne de ğımalı it atardığ gelin oldū belli ola.” (38/25)

iyrih: Tahterevalliye benzer yöresel bir oyun aleti.

“bene bağ iyrih yapar dönerdig.” (19/31)

oğ: Çok.

“ot çoğ. ot bol burda.” (21/15)

Ķörpe: Körpe. Yavruluktan yeni çıkmış, henüz büyümemiş inek.

“doğuriylar da ifağ oliylar ya o Ķörpe.” (7/18-19)

öşme: Çeşme.

“öşme suyu evlere yetdi de bahciye mi yetecek?” (16/52)

Ķöw: Köy.

“beyle soyuğlar düşünce ‘ ğüze dōrin bi dā Ķöwe gelirdik he.” (7/13)

D

dā: Dağ.

“ğağar sabahdan bi dā dōru bi dā biçmeye ‘ gelirdik eyle dağlara.” (7/15-16)

dā: Daha.

“evelki şennihler de dā bağşaydı.” (34/38)

dāl-: Dağılmak.

“gece saat birde, ikide, üçde dālr millet herkes gider şeyne.” (2/37)

dam: Üzeri toprak kaplı ev, küçük ev, köy evi.

“yedi deney bir damın delüğünde bahtım bī yere getmedim.” (5/15)

dāmat: Damat.

“buralarda dāmatlara ğız göstermez diler esgiden.” (37/25)

Taş: Taş.

“bir ay Taş pakladıḡ.” (19/13)

Taşı-: Taşımak.

“buğdayları gözetiyoz eve Taşımıyoz da.” (2/24)

Tatli: Tatlı yiyecekler.

“ziron yapardiler, Tatli yapardiler, ökküz keser yemek yapardiler.” (1/44-45)

dūn: Düğün.

“burda köy dūnü yaptım.” (10/53)

dügürçü: Dünür ve akrabaları.

“dügürçü giderdik burdan.” (19/56)

dari: Buğdaygiller ailesinden sulak yerlerde ve pirinç tarlaları içinde yetişen, meyveleri kullanılan, enerji bakımından zengin, tek yıllık otsu bitki, akdarı.

“oraları bütün boğda ekerdüg. arpa, boğda, dari, fasulye, patadis her şey.” (19/1)

dāul: Davul.

“dāul zurna gelürdü.” (11/10)

dawar: Davar. Koyun ve keçiye verilen ortak ad.

“ğoyun, dawar keser ét gawururduḡ.” (3/41)

dayağ: Dayak. Dövmek, vurmak.

“ondan sōrā mırız ʿali’ye basardiler dayağı.” (1/50)

den: Tahıl.

“den bi yana saman bi yana.” (4/58)

dene: Tane.

“dēğirmende iki dene bölüm vardı.” (25/41)

dērmen: Değirmen.

“dērmene gettikten sōra ügüdürler.” (4/60)

dēymen: Bkz. dērmen.

“dēymenimiz var ʿıdı gider ügüdürdük.” (15/15)

dēyn: *zarf.* Ta. Dek, değın, kadar, beri vb. edatlarla birlikte kullanılarak bir filin, bir hareketin, bir yerin, bir şeyin başladığı veya sona erdiği noktayı, zaman ve uzaklık bakımından abartmalı bir biçimde anlatan bir söz.

“dēyn ha burdan tut ha ʿwuriya ğartan.” (18/5)

deynek: Değnek.

“vurur öldürür heş diynemez iki deynekte öldürür onu.” (23/23)

dibek: Taştan veya ağaçtan yapılmış büyük havan.

“bi tane de silindir şeklinde bir taş dibek deniyor ona.” (25/42)

didmek: Karıştırmak.

“şindi dirgennernen üş dörd gişi bele didiyrik ki oni gemler varıydi.” (4/56)

diyne-: Dinlemek.

“diyneydim ya içeri girerdim veyahut yemek bi şe getürürdüm.” (15/71)

dirgen: Harmanda ekin saplarını yaymakta kullanılan, uzun saplı, demir ya da tahtadan yapılmış, ucu çatallı araç, diren

“dirgen de iki çatallı o hasılat şeyi var ya ekinin onnarı böyle şe yapıp çevirmek için.” (25/46)

domatis: Domates.

“şindi farzet domatis yetiştiriyrik de bahıyrıh ki seradan onun çōh tadı var, çōh farkı var.” (16/ 49)

don: Giysi.

“şalvar gibi donnari eskiden bayannarın en güzel mallardan çift gatlı tikerdiler böyle bñ topuħda.” (2/43-44)

dorū: Gövdesi kızıl, bacaklarıyla yelesi kara olan (at).

“ondan sōra yanında işte bir iki tane inegi, danası, dorū ele yani.” (34/77)

dōgen: Düven. Yayılmış olan ekin üzerinde at ya da inek yardımıyla gezdirilerek ekinin tane ve saplarını ayıran, [altın](#) çakmak taşları çakılı araç.

“dōgen vardı böle öküznen barabar ondan sōra rüzgarın tesiriyle böle yığılırdı.” (14/41)

düge: Düve.

“bi dene düge veriylar işte. ham bi düge. böyüdüb ineg`edecesin.” (7/66)

dülbent: Tülbent, örtü.

“dülbent oyalarduħ.” (5/32)

dünēn: Dün veya ondan önceki gün.

“dünēn torunnar süleden geldiler.” (19/20)

düris: Dürüst.

“dürisiydim, temiziydim, uşahlarıma yanguniydim.” (5/15-16)

E

eḲ-: Ekmek eylemi.

“tarlaları eḲerdik evelden.” (7/2)

eḲin: Ekenek, ekin.

“o eḲini ğaldırdılar yonca ekiyeler.” (7/4)

ehmeg: Ekmek.

“lavaş çekerdim ehmegēderdim.” (18/37-38)

ēhram: Yöre halkının "ihram" kelimesinden kendi şivesine uyarladığı "ehram"; haram, haramlar, mahrem gibi Arapça kelimelerden türetilmiştir. Üzeri örten, setreden, kendini sakınan manalarına gelmektedir. Kadınların doğal şartlara göre ve mahreme karşı örtüdüğü dış giysidir. Ehram, malzeme ve işçilik olarak çeşitlilik arz etmektedir. Bu tür giysiler günümüzde özellikle Erzurum, Gümüşhane, Bayburt, Erzincan, Elazığ, Ağrı, Van ve Kayseri gibi illerde kadınlar tarafından dış giysi olarak kullanılmaktadır.

“eski gelinneri ata bindürürdüĝ, ēhram örterdüh başlarına.” (3/25)

ehsi: Eski.

“ehsi zamanının bacaları.” (17/15)

ēhtiyar: İhtiyar.

“şindi bir ēhtiyar adam o zaman rahmetlig hüsnü çavuş yetim everiy.” (26/45)

ekeneg: Ekilecek, ekilmeye elverişli yer, tarla.

“dālarda bizim orda çoĝ ekenegümüz vardır.” (29/6)

ēksi: Bkz. ehsi.

“ēksiden yemek yoĝīdi.” (3/49)

ele: Öyle.

“şindi ele bi şe yoĝ.” (34/18)

eleydi: Öyleydi.

“o zaman eleydi.” (8/44)

emice: Amca.

“Taşın üstünde de emicemin ğızı var.” (11/48)

ên-: İnnek.

“üstden dē üstden aşşā yoli vürdi burdan geldi êndürdüler aşşā derèye.” (1/29)

erfene: Ortaklaşa yapılan.

“eskiden gençlerimiz buralarda şey yaparlar erfene yaparlar.” (35/54)

erham: Bkz. ehram.

“erhama sararlar bizim burda gelini.” (30/15)

eşşeg: Eşek.

“önceden ineg herkesin illa ki ati ondan sōra eşşegi herkesin illa ki” (34/70-71)

eveli: Evvel.

“o şartlarnan yaşardı eveli adamlar.” (6/80)

evelik: Yaprakları yenilebilen, tohumlarından da çay yapılan ıspanağa benzeyen bir çeşit ot, labada.

“evelik var. başgā gongoroc otu varyıdı, toplardıh, haşlardıh ğavururduh.” (12/30)

evermek: Evlendirmek.

“bı yıl da gettim onu everdim geldim êhtiyar ğariyla buralarda işte yaşayrıh.” (4/19)

evlek: Tarlanın, sürmek ve tohum ekmek için saban iziyle bölünen küçük parçalarından her biri.

“o peştambala tohumu doldurur, seper, evlekleri ekerim.” (4/49)

evlekleme: Evlek yapma işi.

“ben evlekleyrim tarlayı.” (4/48)

evriya: Evliya. Ermiş kimseler, erenler, veliler.

“evriyalar bütün bursada varyımış.” (16/16)

ew: Ev.

“oralarda da durduğ beş altı sene yapduğ ewümüzü.” (18/28)

ēy: Seslenme, ünlem. Kendisine seslenen kimsenin ya da kimselerin dikkati çekilmek istendiğinde adın başına getirilir ve uzatılabilir.

“ēy gidi yārum.” (38/42)

eyle: Bkz. ele.

“gidip ordan suvarıysin, ot seçiyrig işde eyle ūraşıyrıđ.” (38/14-15)

F

fasulya: Fasulye.

“fasulya, lahana, kartol, eşşeg pağlasi ekerduk.” (1/38)

fağır: Fakir. Yoksul kimse.

“zengün alur yapardı fağır yerdı fasulye, patadis.” (28/35)

fitfit çorbasi: İnce bulgur, un ve patlıcan ile yapılan bir çeşit yemek.

“bulğurdan fitfit çorbasi yapardığ.” (2/59)

fig: Baklagillerden, kuzey yarımkürenin ılıman bölgelerinde yetişen pek çok türü bulunan, gövdesi dört köşeli, yaprakları karşılıklı dizili ve çiçekleri salkım durumunda olan, fasulye biçiminde meyvesi olan ve hayvan yemi olarak yetiştirilen bir yıllık ya da çok yıllık, tırmanıcı, otsu bir bitki.

“baharın ğızıl buğda, arpa, fig onnarı da baharın ekerduk.” (9/4)

fiske lanba: İdare lambası, şamdan, kandil.

“o mumdan söra küçücük bir fiske lanba çıhti fiske.” (6/11)

fistan: Tek parça kadın giysisi.

“gelinlik yoḡ. he beyle eteh, fistan.” (7/58)

fitre dewür: Ölen kişinin malından yoksul kimselere dağıtmak, vermek.

“ḡırḡı fitre dewür vardur. eskiden var idi. keserdiler onun damda malını dādürdular orda millete.” (3/59-60)

G

ḡab: Kap.

“o yoḡurdu bi ḡabın içerisinde ḡorduḡ” (4/5-6)

gacık: Gelinlere örtülen bir tür kırmızı örtü.

“ḡıḡgınalı bi gacık sarardıḡ buralāna.” (38/24)

gadama: Ekmek yaparken fırının içindeki külleri almak için kullanılan ucuna bez bağlanmış uzun sopa.

“bi de gadama var fırını çeḡiyirik.” (7/46)

gaga: Çocuk dilinde meyve, kuru yemiş, büsküvi tarzı yiyecekler.

“o zamanın bizim şimdi yani çocuklara gaga deyler dā püsküt veriyler işde her şey veriyler.” (25/51-52)

ḡaḡ-: Kalkmak.

“şimdi onnar ḡaḡdi.” (16/64)

ḡāhwālti: Kahvaltı.

“sabahTan ḡaḡar tékrar ḡāhwālti verürdüler çeker giderdin.” (1/8)

ḡal-: Kalmak.

“ablamin yanında ḡaldım, oḡudum.” (26/1-2)

ḡala: Kale.

“şu ğala kōw var orda oturiydıh.” (29/1)

ğalandar ayi: Trabzon ve çevresinde miladi takvime göre 14 Ocak'a denk gelen yılın ilk gününü yerel takvimde yılın ilk ayı olan Ocak ayını tanımlamak için kullanılan terim olarak biliniyor.

“hıdırellez bilmiyorum da bōle bi ğalandar ayi olurdi.” (13/41)

ğamuşluğ: Gümüşhane İli'nin Gökdere köyünde bulunan bir mevki.

“bi de ğamuşluğ mevkisinde yatardıh.” (4/3)

ğaniyahlı: Kanayaklı. Zavallı, çaresiz, yoksul. Yörede genellikle kadın için kullanılmaktadır.

“işde o ğaniyahlı yaptı.” (23/39)

ğara ğovan: Kara kovan balı. Doğal ilkel kütük kovanlarda suni bal mumu takılmadan arıların kendi mum salgıları ile yapmış olduğu bala karakovan balı denilmektedir. Lakin, bu balın üretim çeşitleri ve tekniklerine göre farklılık göstermektedir.

“ğovan yani ğara ğovan. burda eyle bal olurdu ki ğazannarnan ama şimdi yoğ.” (1/13-14)

ğara lanba: Gaz lambası, idare lambası.

“tandurun başında uzağta ğara lanbanan ne ceyizler yaptım ki ne çoğ şey.” (5/31)

ğara yemekler: Düğünlerde, bayramlarda, özel günlerde yapılan ana yemekler.

“ondan sōra ğara yemeklerden dolma sarariz, gendime çorbasi bişiririz, ğurufasulye bişiririz.” (2/28-29)

ğara: Kara, siyah.

“ğara lahana o zaman bizde yoğ idi.” (3/40)

ğarāmet: 1. Keder ve üzüntü. 2. Alın yazısı, yazgı.

“garametnen böyidim garāmetnen.” (5/30)

ġardof: Patates.

“şey ekerdük patadis ekerdüġ, ġardof derdüġ.” (24/22)

ġariştir-: Karıştırmak.

“ondan sōra yumurtayla yōrdu çalarsın güzēlce òna bularsın ġariştıra ġariştıra ġaynaTırsın.” (2/13-14)

ġari: Karı, kadın.

“o anasının gözü ġariydi.” (23/35-36)

ġarşı: Karşı

“şu ġarşı mahallede bi de başġa bi ġomşu o da ġışın ġaliy.” (36/18-19)

ġartan: *edat.* Kadar.

“ahşama ġartan biçiyrik.” (7/35)

ġasgavra: Bir tür yenilebilen bitki.

“evelig var, ġızılca var bizim burda pancar. ġasgavra toplardıġ, kähmut toplardıġ, yemlik toplardıġ.” (38/54)

ġaşıġ: Kaşık.

“o zaman ġab ġaşıġ da yoġıdi.” (1/18)

ġat: Kat.

“on beş ġat binanın üstüne asansornan beni çıġartdı.” (4/22)

ġat-: Katmak, karıştırmak.

“dā öbür yerden aliysın. ġaruşduriysın, ġatiysın birbirine.” (31/30)

ġata: *edat.* Kadar.

“o ġata saġlıhlıyduġ yāvrum.” (8/16)

ğatir: Katır. Atgillerden, kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan.

“dağlardan atnan getirürdük dâ odun modun. ğatir yō idi.” (12/5)

ğavar: Bahçe ve tarla sulamak için açılan ince su yolu, ark.

“basiyo ğavarlara. fasulyelerin ğavarlarına basiyo, fasulyeleri suvarıyo.” (2/52)

ğāve: Kahvehane.

“şurdan ğızım ben su aldım buriya ğāveme.” (10/43-44)

ğavur-: Kavurmak.

“başğā gongoroc otu varıydı, toplardıĥ, haşlardıĥ ğavururduĥ.” (12/30)

ğavurga: Kuruyemiş gibi yenilmek üzere kavrulmuş buğday, mısır gibi tahıl taneleri.

“bi de buğdadan ğavurga ğavurur orda yerdük.” (8/28)

ğawuş-: Kavuşmak.

“yani aşşāki yola ğawuşturdi.” (1/30)

ğāwut: Kavut. Arpa ve buğdayın kavrulduktan sonra öğütülmüş hali.

“ondan sōrā ğāwut haşlamasi, o ğāwut haşlamasını balnan yerdük.” (1/11-12)

ğawut dolması: Kavutla yapılan bir çeşit yöresel yemek.

“ğawut dolması vardır. undan. buğday fırına atarsın ğavurursun, değirmene götürür çekersin. getirir taviya su ğor onu vurursun yaparsın.” (2/5-6)

ğāwut haşlamasi: Kavutla yapılan bir çeşit tatlı.

“ondan sōrā ğāwut haşlamasi, o ğāwut haşlamasını balnan yerdük.” (1/11-12)

ğayfaltı: Kahvaltı.

“haman ğayfaltı edip gidiyrük.” (29/25)

ğaymaĥ: Kaymak.

“baħarsın onun üzerine Şöle iki barmaħ ğaymaħ olmuş.” (4/5)

ğaynad-: Kaynatmak.

“e zaman evi süpüremesem, çayı ğaynadamasam meğbur ğötürecihler kim ğötürecik.”
(33/26)

ğazan: Kazan.

“eyle bal olurdu ki ğazannarnan ama Şimdi yoħ.” (1/14)

gelinnik tutmak: Gelinin bir müddet kocasının ve kocasının akrabalarının yanında konuşmaması, aynı sofrada yemek yememesi adeti.

“böyle bürühlydi, ğonuşmazdılar gelinnik tutardılar.” (3/25)

ğem: 1-Atı yönlendirmek için ağzına takılan demir araç. 2- Buğday tanesi ile sapını ayırmak için kullanılan bir tarım aracı.

“biçeriz harmana tökeriz öküzerle ğemlerle sürerdig Şindi yoħ dā onlar ğaħti.” (2/21)

ğendime: Dibeke dövilerek yemek yapılan buğday ya da arpa.

“o taş da buğdayın üzerinde, ğendimenin üzerinde dönen kapçığından çıħarır onu.”
(25/44)

ğeŐ: Genç.

“ğeŐler almanyiya ğetdi, eħtiyatlar burda ğaldılar.” (32/17)

ğeŐ-: Geçmek.

“ğeŐlümüzde zor ğeŐti bizim.” (5/18)

ğet-: Gitmek.

“bi oda da burda var Őidi ha Şurda yıħıldı ğetdi.” (1/5-6)

ğeven: Baklagiller familyasından yetiŐtiği bölgelere ğöre farklılaŐan 2000 kadar türü bulunan otsu ve küçük çalılardan ortak adı. Yörede yakacak olarak kullanılmaktadır.

“dağda ğeven ğendülünden biter.” (3/64)

gevriyek: Suyu yaraya sürüldüğünde, yarayı erken iyileştiren bir bitki.

“şu gevriyekler var uzun uzun şunnar tepeden böl.” (16/25-26)

gevor: Müslüman olmayan kimse.

“çoğ eskiden burda gevurlar duriymiş, urumlar.” (15/1)

ğıcık: Küçük.

“hani ğıcıklar, ifağlar.” (7/28)

gıdığ: Keçi yavrusu, oğlak.

“iki dene gıdığımız var.” (20/10)

ğılçığ: Kılçık.

“dērmene götürür dögerdük ğılçığı çıhardı.” (3/2)

gıldır gıcık: Çocuklar.

“uşamız gıldır gıcık da var̄ isa ‘ged orda ilinçağ yap, uşā yatır.” (7/33)

ğıraç: Verimsiz, kolay sulanmayan toprak.

“şindi de subasar yerlerde şeydiyrük dā o ğıraçlarımızı eken biçen yoğ.” (11/5)

ğıran: Dağ sırtı, tepe, bayır.

“bağ şu ğıranın arğası demürendür.” (37/2)

gırna: Gırnata. Halk ağzında klarnet.

“dawul, zurnamız var, gırnamız var. ne yoğ ki? bizde genelde dawul.” (3/22)

ğırğ: Kırk.

“o ğırğ sekizde geldim tēris oldum geldim gümüşāniye indim.” (6/20)

ğış: Kış.

“beyle sağlığ ocā, hastāne, ğar, ğış yolları ğapadurdı tanımazdılar.” (8/1-2)

ğıt: İhtiyaca yetmeyecek kadar az.

“var da suyumuz ğıt.” (16/52)

ğıyı: Kıyı.

“tandır yaptım evin ğıyısına.” (18/37)

ğızambuğ: Koyu kırmızı ve salkıma benzer yemişi ekşi olan, ağacının kökünden katran çıkarılan, kırlarda yetişen dikenli bir ağaç.

“çaşur mantarı, ğızıl mantar da var, ğızambuğ var.” (22/21)

ğızıl buğda: Buğdaygiller familyasından bir buğday türü.

“baharın ğızıl buğda, arpa, fig onnarı da baharın ekerdik.” (9/4)

ğızlar sini: Kızlar Sini. Gümüşhane İli'nin Merkez'e bağlı Söğütağıl köyünde bulunan bir yayla.

“burdan ğızlar siniye, bağ şò dağın arhasında ğızlar sini var. ha burdan, bu köwden güveşnernen çorba götüriydiler.” (1/16-17-18)

ğizzo: Aşık oyununda aşık kemiğinin dört farklı yüzünden birine verilen addır.

“ğizzonan, alçı. ğoyunnarın şò arha bacağlarında olur aşuğlar.onnardan iki dene aşuğ alurduğ.” (1/51-52)

gobağ etmek: Öbek haline getirmek.

“otları biçerdüğ. gobağ eder bağlarduğ.” (24/2)

ğoca: Kocaman, büyük. (13/8)

“ğarşı mahalle var o mahallede var ğoca çeşme.” (36/13)

ğoca 2: Koca, eş.

“ha wurda görümümün ğocası var.” (15/25)

ğocalmak: Kocamak, yaşlanmak.

“ama Şimdi ğocaldım dā ha wurdan ha buraya gelemeyrim.” (15/8)

gof: Bir ölçü birimi, god.

“on iki gof figi iki günde ekdim, mal baĥdım.” (33/19-20)

gogoc TaŐi: Çömlek yapımında kullanılan, çömleĝe Şekil veren bir alet.

“TaŐi var TaŐi. ha beyle bi Taş aliyriĥ. bunun kibi dēl de gogoc. onnan gogoclayriĥ.”
(31/2-3)

ĝol: Kol.

“ĝoli var çevürürdüler böyle o da böyle sallardi gendini.” (1/32)

ĝolcu: Bir Şeyi korumak için bekleyen ya da kol gezen ĝörevli.

“ĝolcular izin vermeydiler.” (9/11)

golot: Bir çeşit ekmek.

“ehmeh bişürürdük tandurda golot bişürürdük.” (15/41)

gongoroc otu: Bataklıkta yetişen ve yapraklarından yemek yapılan bir bitki.

“baŐĝā gongoroc otu varıydi, toplardıĥ, haŐlardıĥ ĝavururduĥ.” (12/30)

gorba çorbasi: Mısırdan yapılan bir çeşit çorba.

“o zamanki yemekler menşurdu gorba çorbasi. mısırdan olan çorbaya ĝorba çorbasi.”
(10/25)

ĝoruĝ: Korunan yer.

“çayırlar baharın üçüncü ayda başlar ĝoruĝ olmaya yani mal mul yedirmezler ĝurudurlar sularlar.” (21/7-8)

gorunga: Adi korunga, çok yıllık bir baklagil yem bitkisi türü. Sulama imkânı olmayan topraklarda yetişmesi ve kireçli topraklara adaptasyon yeteneĝi açısından deĝerli bir bitkidir.

“işte gorunga, yonca, çayır oti, saman işte onnarnan hayvannarımız idare ediy.” (8/9-10)

goruḥ: Bkz. goruḡ.

“goruḥdu yassahdı. oralar gene yassah.” (27/28)

goruḥçu: Korucu. Orman, kır ya da köy bekçisi.

“bi de dağa goruḥçu tutiyriḡ bi de muhtar tutiyriḡ.” (7/26)

got minderi: Yere koyulan ve üzerine oturlan mindere verilen isim.

“got minderleri varyıdı pekeler. got minderi, üzeri şeyden halıdan.” (19/35)

gotarmak: Bir işi bitirmek.

“o camıda bişiy, gotarılıy, yeniy üş gün.” (11/43)

govan: Kovan. Arılara barınak olarak yapılan, içinde arıların yaptığı ve balla doldurduğu petekler ya da yapay petekler bulunan, genellikle dikdörtgen biçiminde, önde bir kapağı ve bu kapakta arıların girip çıkabildiği deliği olan tahta sandık.

“govan yani ğara govan.” (1/13)

goytaḡ: Kuytuda kalmış olan yer.

“baḡ şu o yanda sırtlamada goytaḡ gibi bi yer benim ğaytanamındır o tarla.” (13/14)

gō: Gökyüzü.

“o`ğadar harmanda yatdı ki, yıldızları saydı ki gōde.” (2/22-23)

gōwi/gōwü: Güvey, damat.

“herifi tıraşa çıḡardurdılár gōwiyi buriya.” (3/34)

gōze: Bir suyun topraktan çıktığı yer, su kaynağı, göz.

“bi gözenin başında oturur yeyip ğaap gidip biçiyrik.” (34/4)

ğúçik: Küçük.

“bi dene ğız ğucāmda ğúçik ğaldi.” (5/13)

gudi: Küçük çömlek, toprak kap.

“gudi işde he dölek gudisi.” (31/9-10)

gudu: Bkz. gudi.

“o guduları ğorduĥ köze aĥşama ğadar bişerdiler orda alır aĥşam yerdük.” (3/68)

gugul: Tepe

“ha~wu gugulun arhası var ya ha~wuriya giderdüĝ ekin bişmeye.” (24/8-9)

ĝumanya: Kumanya. Yolculuk için hazırlanan yiyecek, azık. Sefer durumundaki askerler için hazırlanan yiyecek. Hazır yemek.

“yörüme getirüp veriy ĝumanyasını geçip gidiy oĝli.” (1/27)

ĝurbā: Kurbaĝa.

“ha şindi dā ĝurbā murbā bi şe yoĥ.” (15/69-70)

ĝurifa: Çömlek yaparken kullanılan bir alet.

“tahdasi var, Tarā var, ĝurifasi var yapıyrıĥ.” (31/1)

ĝurufasulye: Kurufasulye.

“sōra ğara yemeklerden dolma sarariz, gendime çorbasi bişiririz, ĝurufasulye bişiririz.” (2/28-29)

ĝurut: Genellikle yoĝurdun tülbent içerisinde süzülüp topaklar biçiminde güneşte kurutulmasıyla elde edilen süt ürünü.

“yaĝ yapardılar, lor, peynir ey sana deyim ĝurut. her şey yapardılar.” (17/12)

ĝuymaĥ: Kuymak. Mısır ununun erimiş tereyaĝıyla kavrulması, su eklenmesi, bir miktar peynir katılması ve bir süre kaynatılmasıyla elde edilen yemek.

“he ĝuymaĥ da var~idi ĝızim. ēy ĝuymaĥ var~idi.” (1/10-11)

ĝuzuĝulā: Karabuĝdaygillerden, nemli yerlerde yetişen, yaprakları salata olarak kullanılan, çiçekleri iki evcikli ve kırmızımtırak bir bitki, ekşikulak.

“ĝuzuĝulā olur, eşgi olur mayhoş. şindi görünmüyor, şindi yoĥ.” (11/30-31)

güj: Güç.

“yazın iş güj zamanı gurbete giderdiler.” (32/41)

güleş: Güreş.

“tekrar gıldığdan sōra da o gelen bütün çevre köwün insannarı bu köwde yer içer, en sonunda güleş yapar ēlenirlermiş harmanda.” (35/61-62)

güüm: Güğüm.

“birine de güümü ğorduğ sıcağ su olúrdu.” (2/58)

güve: Güya

“analarıym ğurban olim sanki zannediyrim onnara güve birez ele deyrim elim ayağım tutiy deyrim.” (33/28-29)

güvec: Güveç. Killi topraktan yapılan özel kap.

“ğışın alūr alūr güveclerde bişirürdük.” (12/26-27)

güveş: Bkz. güvec.

“dolma sarardığ güveşlere.” (17/34)

güzlük: Arpa, çavdar.

“onnar boğda ekiydiler, güzlük ekiydiler.” (1/35)

H

hab: Hap.

“önceden ilaş neymiş hab neymiş yōđ.” (16/32)

hacirdeg: Tandırın üzerine yemek pişirmek için konulan demirden araç.

“sarardık üstüne hacirdegi vardı böyle ğorduğ. dörd dene gözi vardı.” (2/57)

hadircek: Bkz. hacirdeg.

“hadircek, hadircek. sac̣ayā dēl. hadircek. tandurun üstüne ğorduğ.” (34/66)

halbisem: Halbuki.

“o da neȳyse baḡıyo halbisem hep tilkiye oynunnaŷani.” (21/56)

halbur: Kalbur. Genellikle tahıl elemeye yarayan, büyükçe delikli ya da seyrek telli büyük elek.

“halburu da varyıdı bi tane.” (25/45)

hāne: Ev, konut.

“şimdi burada seksen hāne var ıdı.” (1/1)

harman: Harman. Biçildikten sonra bir düzlük üzerine yayılan tahıl demetlerinin üzerinden döven geçirilerek tanelerinin başaklarından ayrılması işidir. Ancak bölgede bu işin yapıldığı mekan anlamına gelmektedir.

“harmannar önceden çamurnan ıslatılaraq düzeltilirdi.” (25/25-26)

halğa: Halka.

“şimdi diyelim bi denesi gelürdü toplam böyle halğa yapardı.” (1/48)

harg: Ark. Bahçe, baķ, tarla sulamak ereķiyle, içinden su akıtılmak için toprağı kazarak açılan su yolu.

“su çekti oḡardan hargā şıye.” (15/24)

has: İyi, güzel, üstün nitelikleri kendinde toplamış olan.

“has oldu. yani ķarın üsdünde ha ıwırda harman varyıdı harmanda herifler oynardı.” (15/44)

haşıl: Un, su, tuz ve tereyağı ile yapılan yöresel bir yemek.

“omaç, haşıl ey sene deyim fitfit, paķla denlisi ķayfaltımız oydu.” (17/39)

havaslamak: Heves etmek, heveslenmek.

“yımışā dēy ha ıwu ķavaḡlar ķöriniy ya diysin havasladım ordan dā neçe dā gidecen ki ala da gelesin.” (31/32-33)

herg: Herk. Sürülüp dinlenmeye, nadasa bırakılan tarla.

“kotannan herg eder ğara sabannan sürerdiler.” (32/10)

herslenmek: Öfkelenmek, kızmak.

“o ğoca dede herslendi.” (33/21)

hıncır: Domuz.

“dā hıncır domuz da hıncır deyim adını.” (15/31)

hodağ: Sığır çobanı.

“mal çobannāna hodağ denirdi o zamanda.” (25/18)

horgōz: Kotanın açtığı yarık.

“bu sefer derdim hō horgōz.” (4/15)

hozan: Birkaç yıl sürülmemiş, dinlenmeye bırakılmış tarla.

“ot biçiyrik. çayır, hozan otlarını biçiyrik.” (20/5)

hulus: Mor çiçekli bir ot.

“ğuzuğulā, hulus, mor çiçekli olannara hulus deyrük.” (39/39)

ĥutu: Kutu.

“çayi çayi bildigün ha bu iştigimiz çayi kirpit ĥutusiynan veriydiler, karneynen.” (6/36)

İ

ifaĥ: Ufak.

“doğuriylar da ifaĥ oliylar ya o Ķörpe.” (7/18)

ilgan: Harmanda ekin saplarını yaymakta kullanılan, uzun saplı, demir ya da tahtadan yapılmış, ucu çatallı araç.

“sapı ezmek için gem. Tırmığı vardı, ilganı vardı, yabası vardı.” (10/11)

ilinçaḡ: Salıncak.

“uşamız gıldır gıcık da var ısa  ged orda ilinçaḡ yap, uşa yatır.” (7/33)

irapata: Yufka ekmeğini tandıra yapıştırmak için kullanılan, ii ot ya da paçavra dolu, yastık biçiminde araç.

“irapataynan lavaşlari şak şak şak bişürsen.” (37/39-40)

irel: Önce.

“irel araba yoğ du atnan. dörd beş dene yen ge binerdi.” (7/56)

irelle-: İlerlemek.

“güjler birez irelledi.” (3/50)

irġaT: Tarım ya da yapı işçisi.

“bu hurdan irġaT geldi bizim ekini bişmeye.” (21/30)

isgemli: Tandırın üzerine koyulan küçük masa.

“tandurun üstüne isgemli ġorduġ masa gibi ona biz isgemli derdük.” (8/24-25)

istahoma: Bir tür yenilebilen ot.

“ġuzugulaġ var, istahoma. yemlik.” (31/59)

iřıġ: Işık.

“lanba diye iřıġ diye heç bi şey yoġ” (6/4-5)

K

kāmut: Tarlalarda biten bir otun kökü.

“bunun içinden yiyeceğemiz kāmutlar ıġardı.” (25/50)

kartel: Patates.

“kartel, fasulye. fasulyenin yeşiline pağla kurusuna da fasulye deyler.” (27/39)

kartol: Bkz. kartel.

“ağla, kartol ekerdüg, gabağ. melmeketimiz onnarı alurdu yārum.” (28/13)

kartol yahnısı: Patates yemeği.

“ommaç varıdi, kartol yahnısı varıdi.” (1/9)

katostıra: Kadastro.

“erzingandan bir katostıra geldi. işte evleri burāy yerleştirdik.” (6/53-54)

kelem: Lahana.

“ey sana deyüm lahana ekerdük. kelem ekerdük kelem.” (17/8)

kelgir: Kevgir.

“kelgirden geçiriyrim bi de süzekten.” (30/28)

kelif: Bağ evi, kulübe.

“keliftir adları göz göz yerler var Taşdan yapılmış. Taşdan ha beyle çewrülü çıhıyrıh.” (7/37)

kēn: Kere, defa.

“o zaman ğapiya bir iki kēn giderdik.” (12/10-11)

keyveni: Yemek pişirmede becerikli, aşçı kadın.

“kadınlān hankısı keyveniyse onu getürürdüler işte büşürürdüler yemehleri.” (12/6)

kıtlamak: Dişleri arasına alıp sıkılmak.

“burda bene bağ yerleri kıtlaylar para yoğ.” (19/60)

kılar: Yiyecek içeceklerin, erzağın konulduğu, saklandığı oda, yer.

“böyle maran kibin kilar kibin yerimiz vardi.” (13/21-22)

kile: Genellikle tahıl ölçmede kullanılan, yaklaşık 25 kg. oylumunda bir ölçek.

“ona da iki bucuğ kile arpa aldığ.” (6/74)

kireş: Kireç.

“kireşnen kumun bileşiminden meydana gelmiş.” (25/5-6)

kirpit: Kibrit.

“çayi çayi bildigün ha bu iştigimiz çayi kirpit ğutusiynan veriydiler, karneynen.” (6/36)

kom: İçine davar konulan, çevresi çevrili, üstü açık yer, davar ağılı. Derme çatma şeylerden yapılmış küçük ev, yayla evi.

“ha burdan bu yanı geştiz ha bura benim ğaynatamın komdur ora.” (13/52)

kotan: Pulluk, büyük saban.

“çünkü kotana ğoşardığ, kotan sürerdüğ.” (21/26)

ķotan ğoşmak: Kotana öküzleri bağlayıp tarlayı sürmek.

“ķotan derdiler ķotan ğoşardığ tarlaları sürerdik.” (4/2)

kō: Köy.

“dün bunnarın kōde piknik var̃idi.” (2/15)

kōw: Bkz. kō.

“şindi bizim kōwde camı var.” (11/42)

kuver: Taş yığını.

“kuver bele kuver kuver kuver yığdığ bele.” (19/14-15)

küğle: Tandırın yanarken hava alması için yan taraftan tandırın dibine açılan uzunca delik, küvle.

“tandurun küğlesi vardur hãwurda.” (37/33)

küllüce: Bileşikgiller familyasından, 10-40 santime kadar büyüyen, bütün yıl boyunca çiçek açan, 1-2 yıllık, otsu bir bitkidir.

“küllüce tarlalardan toplardıh ğavururduh.” (12/31)

L

lafirida: Bir tür yenilebilen ot.

“ğırçıklı, lafirida, çoban alması, ebegümece var.” (31/59)

latırıza: Bkz. lafirida.

“latırıza, çoban azımız var. yani yenilen otlar. yemlik var.” (38/55)

lazut: Mısır.

“onnarı ekerdüg, lazut ekerüg.” (29/16)

levg etmek: Leğv etmek. *Ar.* İptal etmek.

“düşmanı ordan levg̃etmiş, sürmüşler.” (22/1-2)

löküs: Bol ve beyaz bir ışık veren, hava basınçlı bir tür petrol lambası.

“bahtım o bazar yerinde yüz mumluğ bi löküs satılıy löküs.” (6/21)

M

mābeyn: Mahiyet.

“yanı bunı bir şaka mābeyninde yaparlar ve para için, para almağ için.” (21/64-65)

macel: Magel. Bir tür küçük kazma.

“macelnen ekdim.” (33/19)

madımağ: İlkyaz aylarında kırlarda kendiliğinden yetişen, yeşil yapraklı, ıspanak gibi yenilebilen bir ot.

“benim bahçemde çoğ vardı madımağ.” (37/47)

majgal: Macgal. Kotanı tutan, yöneten kimse.

“kötanı tutana majgal derdiler” (4/14)

makána: Makine.

“iştè harman makánaları var ̃di.” (1/31)

manador: Gümüşhane İli'nin Gökdere köyünde bulunan bir mevki.

“dedem derdi ölüm gağ get öküzleri otar manadora oğarı.” (4/7)

maran: Yiyecek içecek, erzak saklanan depo.

“böyle maran kibin kilar kibin yerimiz vardı.” (13/21)

maròl: Marul.

“aç bile yaşamay burda ele çoğ. bi maròl, soğan.” (3/10-11)

mayalığ: Damızlık hayvan.

“mayalığ ister, mayalığ arar. onu da verirler. dana, mozuğ, ineh iştè eyle.” (7/65)

māyene: Muayene. 1-Bir kimsenin hasta olup olmadığını veya hastalığın ne olduğunu araştırma, sağlık muayenesi. 2-Kontrol etmek.

“her gün gelip māyene ediy onı burda.” (1/26)

mayıs: Taze sığır dışkısı.

“ordan arhannan mayısı götürür harmanna yaparduğ.” (34/11)

mazı: Kağrı dingili.

“o dingile de mazı dèrdiler.” (25/22)

melmeket: Memleket.

“melmeketimiz onnarı alurdu yārum.” (28/13)

merek: Samanlık, odunluk, hayvan yemi deposu veya ahır.

“ondan sōra samani sebetlerimize doldurur mereklere gorduğ.” (13/6-7)

merkep: Eşek.

“değirmene götürürdük afedersin merkeplernen barabar.” (14/43)

meşşebe: Meşşebe. Ağzı açık, kulplu su kabı. Kulplu bardak.

“herkes evinden meşşebesini götürdü ordan şerbet alur getirürdi.” (3/53)

mezer: Mezar.

“yengiye derdiler ki bunun kefini, bunun yıhıyanı, mezer eşeni bunnar hep paranan ğaħiy.” (8/39-40)

mırızali oyuni: Maraz Ali oyunu. Yöreye ait bir köy seyirlik oyunudur.

“mırızali oyuni, aşığ oyuni varıdi.” (1/47)

mıktar: Muhtar.

“köw burdan gëtdën sörâ camıyı da bi mıktar var burda.” (1/54-55)

minzi: Lor peyniri.

“bizde mesela peynire minzi derdiler o dönem.” (10/20)

mollön deresi: Molla'nın Deresi. Gümüşhane İli'nin Merkez'e bağlı Gökdere köyünde bulunan bir dere.

“buriya mollön deresi dërler.” (1/2-3)

moloş: Ebegümeçigillerden, mor renkli çiçekleri ilaç, yaprakları sebze olarak kullanılan, kendiliğinden yetişen çok yıllık bir bitki.

“ğırçıklı, lafirida, çoban alması, ebegümeçi var. bahşa moloş var.” (31/59-60)

mozuğ: Erkek buzağı, dana.

“dana, mozuğ, ineh işte eyle.” (7/65)

musafir: Misafir.

“köw odaları varıdı musafir odaları.” (21/46)

nāhiye: Bucak, bölge.

“nāhiyemiz kaleydi.” (14/24)

neçe: Nice.

“dēy biz ‘ gelin olduḡ neçe sōra elettirigler ‘ geldi.” (17/33)

nēse: Neyse.

“nēse burada ḡonşular var dūḡürçü götüreciyk dā toplarıḡ beş on dene giderler oriya.”
(4/39-40)

nışan: Nişan.

“tābı nışan, üzük taḡarlar.” (4/36)

noḡsan: Eksik.

“noḡsannarı da gümüşāneden gidip alıy geliyler.” (37/20-21)

O

oda: Köye gelen misafirlerin konaklama yeri. Misafirhane.

“bi oda burda varıdı üç oda varıdı burda.” (1/6)

öl: Oḡul.

“gidiy misiz ölüm?” (2/41)

ommaç: Omaç. Hamurla yapılan bir çeşit çorba.

“çorba, herle, ommaç neyiyse, haşıl neyiyse. ajluḡ zamaniydi ajluḡ.” (24/30-31)

oḡarı: Yukarı.

“aşşā oḡarı hepsini oḡutdum.” (26/32)

oḡu-: Okumak.

“çoluk çocuk da oḡudu.” (36/42)

oğarı: Bkz. oğarı.

“ha Şindi teyyare bile ğonar o oğarı k we.” (18/30-31)

orağ: Orak. Özellikle tarımda kullanılan yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bir bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin bi me aracıdır.

“orağ biçerdüğ, arabalara  klerden , öküzleri, camiŐları.” (39/1)

ot vurmak: Buğdayın, arpanın vb. tahılların sapını tanesinden ayırma işi.

“samalı oti harman mak nasınan vururduğ.” (1/32)

otar-: Hayvanları otlatmak.

“malı davarı otariy.” (19/25)

 

Ölen: Öğlen

“ len olurdu a ardığ o hayvanları.” (4/5)

 nn k:   etek  zerine giyilen önlük.

“ nnerine parçadan böyle  nn k yapardılar.” (2/46)

 đ:  n.

“ondan ğoruğ sobanın  ğne bundan doldur ğ üstüne yağar bu bize yirmi dört s t gider.” (3/64-65)

 ğn :  nce.

“te otuz sene  ğn .” (11/1)

 renler: Eski yapı ya da kent kalıntısı.

“bu  renler, doğup büyüdüğüm ewler bunnar.” (1/3)

 vle:  ğle.

“tandurun ğapānın üstünde yersin, içersin övle ezeni oğunur ğaĥar camiya gidersin.”
(4/63-64)

P

paĝla: Bakla. Gümüşhane Merkez köylerinde taze fasulye için kullanılan sözcük.

“ķartol, paĝla ekerdük.” (17/8)

paĝla: Bkz. paĝla.

“paĝla ekerdük fasulye.” (9/17)

pār: Pınar. Yerden kaynayıarak çıkan su, kaynak. Bu suyun çıktığı yer, kaynak, memba.

“şo` yuĥarda bi pār var” (1/20)

paĝla: Bkz. paĝla.

“biz fasulyaya paĝla deyrik.” (1/38)

paklamak: Arıtmak, temizlemek.

“bir ay Taş pakladıĥ.” (19/13)

paklava: Baklava.

“biri çorba, biri ğatı, biri paklava biri çorba neyiyse artuĥ.” (37/38)

palac: Külde pişirilmiş ekmek, paĝaç.

“o` palac yapardi.” (4/61)

panĝa: Banka.

“sen de ‘ geldin mi pangiya?” (7/51)

patadis: Patates.

“lahana ekiydük, pancar ekiydük, patadis ekiydük, soĝan ekiydük bunnar. dā bi şe` yoĥ.”
(5/1)

patoz: Kaba yemleri, kültür yem bitkilerinin sap ve dallarını öğütmek veya findığın dış kabuğunu ayırmak için kullanılan tarım makinesi.

“patoz var patoza vuriyduḡ.” (18/33)

pāzen: Pamuktan, kalın, sık ve yumuşak dokunmuş bir tür basma.

“geydürdüḡ meydürdüḡ bi pāzen alduḡ.” (23/47)

peşkeş: Armağan.

“onnar da ona bi şe verirdiler, peşkeş verirdiler o gelene.” (32/34)

peşkir: Genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş ince havlu.

“o zaman peşkir, şöyle veyahut da pırtı dērdiler.” (32/29)

peştambal: *Fr.* İş yaparken bele bağlanan uzun, geniş dokuma.

“o peştambala tohumu doldurur, seper, evlekleri ekerim.” (4/49)

pırtı: Giysi ya da ufak tefek ev eşyası.

“o zaman peşkir, şöyle veyahut da pırtı dērdiler.” (32/29)

pilāw: Pilav.

“et, pilāw bişer, millet yer.” (10/52-53)

puār: Bkz. pār.

“puār var ĩdi, orda aḡıydi.” (1/21)

pur: Vurulunca çabuk parçalanan, yumuşak taş ya da alçıtışı.

“baḡ şu arḡa taraf var ya pur.” (22/10)

pusula: Birine gönderilen kısa bir notun yazılı bulunduğu küçük kâğıt.

“pusulam da geldi.” (23/30)

püskūt: Büsküvi.

“o zamanın bizim şindi yani çocuklara gaga deyler dā püsküt veriyler işde her şey veriyler.” (25/51-52)

R

reçberlik: Rençberlik. Sözcük anlamı olarak eziyet/sıkıntı çeken demektir. Eski zamanlarda geçimini topraktan sağlayan kişileri ifade etmek için kullanılırdı. Günümüzdeki çiftçi kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

“dağda reçberlik yapardılar.” (1/15)

S

sā: Sana.

“sā şimdi bi annadım.” (26/44)

sāb: Sahip.

“cenaze sâbî durumu iyiye yemek verirler loğantadan.” (10/51)

safar: Sefer. Ordunun, savaş yapmak üzere genellikle yurt dışına yaptığı yolculuk.

“yavuz sultan selim çaldıran safarına gitti zaman burası ipek yoludur burdan geçti zaman buralarda rumlar ermeniler dururdu.” (14/5-6)

sağın: Hala sağılmakta olan inek, koyun, keçi.

“sağınımız var ısa yoğurt götürüyoruz.” (7/39-40)

salma parası: Köylerde, köyün kimi işlerinde kullanılmak üzere köy kurulunca köylüden toplanan para.

“bi de dağa görüçü tutıyrih bi de muhtar tutıyrih. muhtara da salma parası veriyrik.” (7/26-27)

sam: Boyunduruğa geçirilen eğri değnek.

“bunnarı da sam bağıynan bağlaylar.” (25/16-17)

sāb: Sahip.

“dana sâbına bilmem ne” (1/50)

sap: Otlarda toprak üstünde bulunan ve bitkinin dal, yaprak, çiçek gibi bölümlerini taşıyan, ağaçlarda odunlaşarak gövde durumunu alan bölüm.

“o sapları torlar toplar bağlarıḡ.” (4/51)

sarıbaş: Bir buğday türü.

“cavdar, güzlük, sarıbaş. öle derdiler. bunnarı ekerdiler başğa bi şe yoḡ.” (10/7-8)

sarıburma: Bir çeşit baklava.

“baklava, sarıburma derler, tatlı.” (10/26)

sât: Saat.

“şindi ilaçları yudmadı mı sâti geşti haman içecesin.” (16/32)

sawdış: Sağdıç. Düğün boyunca güveye ya da geline kılavuzluk eden kimse.

“bi gün sawdış yedürür örtesü günü anne baba yedürüdüler.” (38/22)

sawduç: Bkz. sawdış.

“şindi bizim dūnnerimizde eskiden dūn sahibi sawduç olurdu.” (35/24)

selbek: Serbest.

“al selbek yiyebildin ğadar ye” (19/22)

sıcaḡ: Sıcak.

“birine de güümü ğorduḡ sıcaḡ su olurdu.” (2/58)

sırım: Kimi işlerde ip yerine kullanılmak üzere kesilmiş, sicim kalınlığında, ince, uzun ve esnek deri parçası.

“o çaruḡlular bele bele sıırımlarınan ayaḡlarının altında ayaḡları yannıyaḡ.” (19/47-48)

sırtlama: Dağın, tepenin sırtı.

“baḡ şu o yanda sırtlamada ğoytaḡ gibi bi yer benim ğaytanamındır o tarla.” (13/14)

sifte: Önce.

“en sifte biz yaptık.” (16/57)

sinor: Sınır.

“herkeşin yerinin sinoru var.” (27/34)

sır: Sığır.

“ğoyundan, maldan sirdan olanımız.” (3/63)

soğariç: İçinde et olmayan yemeğe verilen isim.

“et olmayan yemeğe soğariç deydiler.” (17/41)

sōrā: Sonra.

“ondan sōrā ewlerimiz hemen bura.” (1/3)

souk: Soğuk.

“souk buz gibidir.” (14/20)

soyha: Gereksiz, kötü.

“o soyhayı o çocuğ alamadı.” (4/18)

soyuğ: Bkz. souk.

“bağ soyuğ puara ekin ekerdik soyuğ puara.” (6/79)

subasar: Basınç uygulayarak suyu binanın üst katlarına çıkaran düzenek, hidrofor.

“subasarımız yoğ.” (9/23)

suwar-: Sulamak.

“her bişey var yani da suwaran yoğ.” (15/55)

süd: Süt.

“vururdum makineye südünü yağ süd ederdim.” (24/34)

süpürdmek: Kovmak.

“ulan aḥadaş şindi o benim amcamın ölu onnarı süpürdüri.” (26/8-9)

Ş

şöle: Şöyle.

“bārsın onun üzerine şöle iki barmaḡ ġaymaḡ olmuş.” (4/4-5)

şalvar: Genellikle ağı çok bol olan, bele bir uçkurla bağlanan, geniş bir pantolon türü.

“şalvar meselá şalvar gibi donnari eskiden bayannarın en güzel mallardan çift ġatli tikerdiler böyle bũ topuḡda.” (2/43-44)

şer: Şehir.

“Kımisı şere ‘ getdi.” (7/5)

şehér: Bkz. şer.

“bizim yörelerimizde yavrım yaz geldi mi bütün şehirlerden adamlarımız aḡar gelir, yaylalara gideriz.” (2/4)

şelek: Sırtta taşınan yük.

“dağdan ġuru şelek gider yapar getirürdüġ.” (27/25-26)

şindi: Şimdi.

“şindi de motornan süriyeler ama bizim burda yoḡ motor bura daġ ya motor girmey.” (27/4-5)

şo: Şu.

“baḡ şo daġın arḡasında ġızlar sini var.” (1/17)

şorda: Şurada.

“şorda bi sevdiġim var.” (4/27)

şurt: Tandırım kenarları.

“şeye vururduğ tandurun şurtlāna.” (38/16)

şüşe: Şişe.

“o lanbadan sōra küçük şüşeli cam çığdı.” (6/12)

T

tahzildar: Tahsildar.

“tahzildar āzını açamadı.” (23/24)

takıç: Bir tür armut.

“takıç da başğa armud.” (27/48)

tandur: Tandır. Yere çukur kazılarak yapılan bir tür küçük fırın. Anadolu'nun kimi yerlerinde, kışın ayakları ısıtmak için, alçak bir masanın altına mangal konulup üstüne yorgan örtülerek yapılan ısıtma düzeni.

“indürüdüğ onu tandura.” (28/27)

tağ-: Takmak.

“yenge ğağar bi yere getmiye minder peşine tağılır.” (30/10)

tağım: Takım.

“ondan sōra sırāyle böyle tağım tağım on beş yirmi ğişi otuz ğişi masa nádar alıyo.” (2/35)

tar: Kağının iki yanında bulunan uzun ağaçlar.

“tar dēnen hani müzükte şindi tar aleti var ya. o tarlar da öyle geçiy.” (25/22-23)

tay yapmak: Hayvan sırtındaki yükü iki tarafta eşit ağırlıkta dengelemek.

“bā bālarlardı, onnarı tay yaparız.” (32/13)

tayuh: Tavuk.

“tayuh bağıylar.” (8/22)

tel duvaḥ: Gelinlerin başlarına takılan, parlak ve ince, gümüş telli duvak.

“tel duvaḥ. telli duvaḥlı goyiylar götüriylar.” (5/27)

telēzyon: Televizyon.

“bi tarihi telēzyonda gendini yetişdirmiş bi adam zengin fabrikası aşmış.” (16/9-10)

tenneme: Arpa, fiğ gibi ekinlerin sabahın erken vakitlerinde üzerlerine çiy düşmüşken biçilmesi.

“tenneme biçerdih.” (31/16)

tentürüyot: Tentürdiyot.

“ele antibiyot mantibiyot tentürüyot yōh.” (16/28)

tepür: Buğday, bulgur vb. tahılları elemeye yarayan ağaçtan yapılmış büyük elek.

“ḥalbur, tepür aletlerden başga dirgen vardı.” (25/45-46)

terevi: Teravih.

“camıda bele mum yaḥardılar terevi namazına getdikleri zaman.” (6/10)

terşi: İğ. Ağaçtan yapılmış, pamuk, yün ve benzeri şeyleri eğirmekte kullanılan, ortası şişkin, iki ucu sivri bir araç.

“terşi ondan iplik yapıydılar işde.” (16/70)

tesbē: Tesbih.

“tesbē de elime alırım bōle.” (4/27)

tığ: Saman yığını ya da harman tınazı.

“nihayet saman haline geldi mi bunu tığ denen yığıntı yaparlar.” (25/32)

tik-: Dikmek.

“mindere tikerler yengeyi para almağ için.” (30/9)

tiken: Diken.

“tiken kakmış, Taş batmış onnarı geç.” (16/24-25)

tilifon: Telefon.

“ağşam tilifon açar, sabah tilifon açar ki neydiysin.” (33/17)

tilki: Düğün esnasında damadın yakın bir arkadaşı veya akrabası seçilerek ona verilen isim. Bu kişiye çeşitli oyunlar yapılarak ondan para alınır.

“o da neyiye bağıyo halbisem hep tilkiye oynunna yani.” (21/56)

toflu: Bir yaşında erkek koyun.

“gider satardılar, aludılar bi toflu gavururdular.” (12/38)

tök-: Dökmek.

“tezek töker yağıarduk gışın.” (15/40-41)

tök: Aşık oyununda aşık kemiğinin dört farklı yüzünden birine verilen addır.

“onnardan iki dene aşıu alurduu. gızzo, alçı, tök, çig.” (1/52-53)

tut: Dut.

“tut toplar behmez yaparduu, fasulye gurudurduu.” (17/2)

tutağ: Örüerek yapılan tutacak.

“çorap örerdiler, tutağ tikerdiler. Tuzluğ da örerdiler.” (12/23)

tükkan: Dükkan.

“tükkana o zaman han derdiler.” (10/35)

türki: Türkü.

“orda da ağşama biçerdiler, gece türki söyliye söyliye bağıardın gelürdüler.” (1/20)

tütünlük: Gelinin giydiğı yelek tarzında bir giysi.

“bi de bi ha beyle yelek gibi bi şey giyinirdiler ona da tütünlük derdiler.” (8/37-38)

U

u: O.

“ğurudiyriḥ, u yanı al bu yanı al ğurut, gel tandurda yaḥ.” (31/3)

ufaḥ: Ufak.

“şöyle şöyle ufaḥ köfteyle beraber yuvarlarsın o buğdayı bişirirsın òna ğatarsın.” (2/12-13)

umuz: Omuz.

“ben de baĝları baĝlıyom baḥıyom umuzuma atmıya mümkün dēl ğaldırmanın.” (21/33)

un haşili: Un, su, tuz ve tereyaĝı ile yapılan bir yemek.

“un haşili var̃ idi.” (1/11)

ūrla-: Uĝurlamak.

“asgeri işde ūrlardılā.” (10/28)

uşaḥ: Çocuk.

“uşaḥların çōu istanbulda.” (15/62)

Ü

üç̃étek: Genellikle köylü kadınlarının giydiĝi üç ayrı etekten oluşmuş özel bir giysi.

“bēnim bunun babānnesi bēnim annem meselā eskiden fistan dērdiler. üç̃étek dērdiler.” (2/42-43)

üĝüt-: Öĝütmek.

“dērmende üĝüt getir küplere doldur.” (34/10-11)

üş: Üç.

“üş ĝün üş gece dawul zurna vururdi.” (35/33-34)

üzük: Yüzük.

“artuḥ bi dondurma üzük mü taḥarlar, bi sögüt ğabuğundan bileziğ mi taḥarlar? artuḥ nāparsalar taḥarlar nişani ederler.” (4/37-38)

V

vāla: İpekten dokunmuş, ince başörtüsü.

“başına vāla atardılar.” (27/46)

vaḥıt: Vakit.

“işde burda beş vaḥıt namazımıznan halımıznan onnan.” (33/9-10)

varel: Varil.

“böyle odun varelleri varyıdı odun varellerinnen yaparduḥ.” (13/47)

vurmak: Yüklemek.

“onnarı bağları bağlardıḥ vururduḥ yannāna.” (19/3)

wu: Bu.

“haḥwu dağın ardına bişmeye giderdüğ bir ay.” (24/5-6)

Y

yaaz: Yağız.

“en böyük yaaz keyvenilerden bu ğaldi.” (3/37)

yaba: Ağaçtan yapılmış, çatal biçiminde, harman savurmakta kullanılan bir tarım aracı.

“Tırmığı vardı, ilganı vardı, yabası vardı.” (10/11)

yaḥın: Yakın.

“bu dağın arḥası yaḥın bi şe deil.” (27/23)

yalōz: Yalnız.

“yalōz duramadım.” (15/61-62)

yamuḥ: Karşısındaki kişiye yanlış yapan insan.

“yamuḥlar da var̃ idi köwde.” (1/31)

yanḡun: *sıfat.* Tutkun, düşkün, âşık.

“dürisiydim, temiziydim, uşahlarıma yanḡuniydim.” (5/15-16)

yannıyaḥ: Yalın ayak, çıplak ayak.

“o çaruḥlular bele bele sıırımlarnan ayaḥlarının altında ayaḥları yannıyaḥ.” (19/47-48)

yarma: Gelişigüzel kırılmış buḡday.

“hā yemeg üçün mü? yarma dögerdük.” (12/26)

yarpuz: Ballıbabagillerden, genellikle nemli yerlerde yetişen, nane türünden ve naneye benzeyen, çiçekleri birbirinden ayrı halka durumunda, güzel kokulu bir bitki.

“baḥ yarpuz hãwu ayaḡiyn dibindeki.” (39/47)

yārum: Yavrum.

“allah hayırlı yolçuluḡlar versin yārum.” (2/41)

yaslama: Bir yamacın yüzü.

“şu ḡarşiki bölge şu yaslama zifenös, şurası zevördön, `orası ayliya şu ḡarşı da seller.” (10/3-4)

yaylaçılıḡ: Biri yüksek, öteki alçak yerlerde kurulmuş iki yerleşim yeri arasında, hayvanlarıyla birlikte, mevsimlere göre yer deḡiştirmeye dayalı, yarı göçebe nitelikte kırsal yaşam biçimi.

“yaylaçılıḡ da ediydik büliy misin?” (7/11)

yemlik: Papatyagiller (Compositae) familyasından, yaprakları ipliksi ve paralel damarlı, çiçekleri uzun bir sap üzerinde bulunan, aken tipi meyve taşıyan, ülkemizde 18 türle temsil edilen, bir ya da çok yıllık otsu bitkiler.

“evelik var, yemlik olurdu esgiden yerdik.” (11/30)

yenge: Düğün hazırlıkları yapılırken aileler arasında tatsızlık yaşanmasını diye görevlendirilen kadınlardır. Kız tarafından bir yenge belirlenir. Düğünde neler yapılması istendiği, nelerin alınacağı, nelerin takılacağı bu yengeler aracılığıyla karşı tarafa bildirilir. Yörede bu yengeye çeşitli oyunlar da yapılır.

“öteki günü yenge çıhardurdu gelini alır gelürdiler evine.” (15/45-46)

yerime: Yürüme.

“heyle yerime giderdüg neler çekerdüg neler çekerdüg.” (24/10-11)

yerişmek: Olgunlaşmak, yetişmek.

“hër şey yerişiy ama bahardan berli dâ heç su gelmedi.” (15/56)

yeylig: Hafif.

“teknelën içinde suyu verdi mi o yumuşağ yeylig olannar çıkarlar yuğarıya.” (25/35-36)

yıh-: Yıkma.

“şindi evleri yapıdı, yıhdı.” (38/15)

yıhılmak: Bir ağaçta ya da bitkide çok meyve, sebze olması.

“bizim geçen sene burda elmalarımızın üstü yıhılıydi.” (16/39)

yıllıh: Çavdar.

“güzün ekerdük cavdarı. yıllıh derdük.” (9/4)

yien: Yeğen.

“benden bu gadara yienim.” (4/15-16)

yoğ: Yok.

“herifim öldü. yalözüm. herifim yoğtur.” (7/1)

yoğsul: Yoksul.

“yoğsulluğ varyıdı.” (13/45)

yör-: Yoğurmak.

“hamurunu yōriyım, sade sunan, tuz, un yourup açıyruḥ yufka.” (30/23)

yörd: Yoğurt.

“ondan sōra yumurtayla yōrdu çalarsın güzēlce òna bularsın ğarıştıra ğarıştıra ğaynaTırsın.” (2/13-14)

yödür-: Yedirmek.

“oĝlı getirüp yöduriy.” (1/25)

yörüme: Yürüme.

“yörüme getirüp veriy ğumanyasını geçip gidiy oĝlı.” (1/27)

yuka: Yufka.

“kōümüzde ādetimiz bahar gelir yuka yapariz.” (2/5)

yun: Yün.

“onun yerine yunu yolladi.” (6/65)

yuḳ: Yük.

“yani üş dörd beş altı yuḳ çıḫariyriḥ, ğoyriḥ bi yere arabanan alıp geliyriḥ.” (31/35)

Z

zahra: Yemeklik tahıl.

“o zahraları getirirsin bacalarda ğarılar tepür deyrik, ḫalbur deyrik onnarnan temizlerler dērmene gıderdik su dērmennēnē.” (4/59-60)

zār: *belirteç*. Zahir. Görünüşe göre, anlaşılan, meğer.

“geliyrik bu zār yemeḶēdeĝ yiyēh mi?” (7/30)

zarzavat: Zerzevat, sebze.

“zarzavat da bi patatis tiksen çıḫar.” (37/13)

zebze: Sebze.

“aynı bu bildün zebzeleri ekerdiler.” (6/2)

zemmetmek: Taklit etmek.

“burdakiler başladı beni zemmetmiye.” (26/15)

zen‘ gün: Zengin.

“zen‘ gün müsün fükâre misin?” (7/40-41)

zırgan: Isırgan otu.

“gendilinden olan otlar dâ evelik, zırgan, yemlik, anuḥ, ğuşbunnu var. çaşur mantarı, ğızıl mantar da var, ğızambuḥ var.” (22/20-21)

ziron: Karadeniz yöresine ait bir çeşit yemek.

“ziron yapardiler, Tatli yapardiler, ökküz keser yemek yapardiler.” (1/44-45)

zoğ: Biçilmiş, bağlam yapılmış buğday.

“zoğ yapıdıḥdan sōra balyacı makenesi gelir balya yapar.” (21/10)

zoppa: Dövmek, dayak atmak, sopalamak.

“indim aşşâ sefere verdim zoppayi, verdim zoppayi.” (4/25)

zuluf: Taze sebze ve fındık gibi meyvelerin dış kabuğu.

“pakla da zuluf pakla derler.” (30/32)

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AYDIN Mehmet, *Aybastı Ağzı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
- BANGUOĞLU Tahsin, *Türk Grameri, I. Bölüm, Ses Bilgisi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959.
- BANGUOĞLU Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- DEMİR Necati, *Ordu ili ve Yöresi Ağzıları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2001.
- DENY Jean, *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- EDİSKUN Haydar, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 4. Basım, 1992.
- ERCİLASUN Ahmet Bican, *Kars İli Ağzıları*, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1983.
- ERDEM Mehmet Dursun, DAĞDELEN Güner, *Karabük ve Yöresi Ağzıları*, Karabük, Karabük Valiliği Yayınları, 2012.
- EREN M. Emin, *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağzıları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.
- ERGİN Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, 2007.
- GABAIN Von, *Eski Türkçenin Grameri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- GEMALMAZ Efresiyap, *Erzurum İli Ağzıları*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1978.
- GÜLENSOY Tuncer, *Kütahya ve Yöresi Ağzıları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- GÜLSEVİN Gürer, *Uşak İli Ağzıları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.

GÜLSEVİN Gürer, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

GÜNAY Turgut, *Rize Ağızları*, Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978.

GÜNER Galip, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, İstanbul, Kesit Yayınları, 2013.

GÜNŞEN Ahmet, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

HACIEMİNOĞLU Necmettin, *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

KARAHAN Leylâ, *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

KARAHAN Leylâ, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.

KARAÖRS M. Metin, *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993.

KORKMAZ Zeynep, *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1956.

KORKMAZ Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.

KORKMAZ Zeynep, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.

KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.

ÖZKAN Nevzat, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.

PARLATIR İsmail, ŞAHİN Hatice, *Türk Dili (Sözlü ve Yazılı Anlatım Türleri ile Anlatım Teknikleri)*, Bursa, Ekin Basım Yayım Dağıtım, 2010.

SAĞIR Mukim, *Erzincan ve Yöresi Ağzları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

SAN Sabri Özcan, *Gümüşhane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağzları*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

ŞAHİN Hatice, *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2009.

TOPALOĞLU Ahmet, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989.

ÜSTÜNOVA Kerime, *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, Ankara, Sentez Yayınları, 2012.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi”, *Dil Bilgisi Sorunları*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2010.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Yalın Durum Karmaşası” *Dil Bilgisi Sorunları*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2010.

Makaleler

BURAN Ahmet, *Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkincil Uzun Ünlüler* (II. Kayseri Ve Yöresi Kültür, Sanat Ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Erciyes Üniversitesi (10-12 Nisan 2006, Kayseri).)

ERDEM Mehmet Dursun, “*Asarcık /Samsun Ağzı-I (Ünlüler)*”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 1 Issue 1, Winter 2008, ss. 3-24.

GÜLSEVİN Gürer, “*Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kıpçakca Denilen Unsurlar Üzerine 2 (C:Ş Değişmesi)*”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/3 Spring 2008, ss. 384.

GÜNEŞ Bahadır, “*Çıldır Merkez Ağzı Üzerine*”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 51, Erzurum 2014, ss.17-34

MANSUROĞLU Mecdut, *Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu*, Ankara, TDAY Belleten, 1959, ss. 81-93.

ŞAHİN Hatice (2012), “Türkiye Türkçesindeki Bazı Kelimelerin Başındaki y Sesinin Düşme mi Türeme mi Yaşadığına Dair”, 5. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 19-22 Aralık 2012.

ŞAHİN Hatice, “Divan u Lügati’t Türk’te er- Fiili”, Uluslararası II. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu “Kaşgarlı Mahmud ve Dönemi”, 2008.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Çizel GÖK
Tez Adı	Gümüşhane İli Kale Köyü ve Civarı Köylerinin Ağız İncelemesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☒ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :08.08.2019

İmza :